

*0: EK
*1: 2012-2013
*2: 11
*3: WordXP
*4: 11de vergadering
*5: Dinsdag 11 december 2012
*6: 10.15 uur
**

Voorzitter: Fred de Graaf

Tegenwoordig zijn 68 leden, te weten:

Backer, Barth, Beckers, Van Beek, Beuving, Van Bijsterveld, De Boer, Van Boxtel, Brinkman, Bröcker, Broekers-Knol, Bruijn, Van Dijk, Dupuis, Duthler, Elzinga, Engels, Essers, Ester, Faber-van de Klashorst, Flierman, Franken, Frijters-Klijnen, Ganzevoort, Fred de Graaf, Thom de Graaf, Marcel de Graaff, De Grave, Hermans, Hoekstra, Holdijk, Huijbregts-Schiedon, Kneppers-Heijnert, Koffeman, Kok, Kox, Kuiper, De Lange, Van der Linden, Linthorst, Lokin-Sassen, Martens, Meurs, Nagel, Noten, Popken, Postema, Putters, Quik-Schuijt, Reuten, Reynaers, Ruers, Schaap, Scholten, Schouwenaar, Schrijver, Sent, Smaling, Sörensen, Van Strien, Strik, Swagerman, Sylvester, Terpstra, Vliegthart, Vlietstra, Vos en De Vries-Leggedoor,

en de heer Asscher, minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, de heer Kamp, minister van Economische Zaken, en de heer Opstelten, minister van Veiligheid en Justitie,

alsmede de heren Van Gerven en Recourt, initiatiefnemers, en de heer Scheltema, regeringscommissaris.

**

*N

De **voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mede dat zijn ingekomen berichten van verhindering van de leden:

De Vries, wegens verblijf buitenslands in verband met verplichtingen voor de Raad van Europa;

Koole, Van Kappen en Knip, wegens verblijf buitenslands in verband met deelname aan de Parlementaire Assemblee van de NAVO;

Ter Horst, wegens ziekte;

Thissen en Slagter-Roukema.

**

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

*B

!Verbod pelsdierhouderij!

Aan de orde is de voortzetting van de gezamenlijke behandeling van:

- het Voorstel van wet van de leden Van Gerven en Dijsselbloem houdende een verbod op de pelsdierhouderij (Wet verbod pelsdierhouderij) (30826);
- het Voorstel van wet van de leden Van Gerven en Dijsselbloem tot wijziging van de Wet verbod pelsdierhouderij (32369);
- het Voorstel van wet van de leden Van Gerven en Dijsselbloem tot nadere wijziging van de Wet verbod pelsdierhouderij (33076).

(Zie vergadering van 12 oktober 2010.)

De **voorzitter**: Ik heet de initiatiefnemers, de heren Van Gerven en Recourt, van harte welkom. Datzelfde geldt voor de minister van Economische Zaken en de adviseurs van de initiatiefnemers, mevrouw Van Velzen, mevrouw Staarink, mevrouw Akdemir en de heer Waalkens.

**

De beraadslaging wordt hervat.

*N

De heer **Terpstra** (CDA): Mijnheer de voorzitter. Vandaag behandelen wij het initiatiefwetsvoorstel van de SP en de PvdA gericht op het verbieden van de pelsdierhouderij in ons land. Voor de sector is het een goede zaak dat wij dit voorstel in de huidige fase behandelen in het kader van de rechtszekerheid voor alle betrokkenen.

Bij dit wetsvoorstel spelen ethische en economische factoren een grote rol. Tijdens de algemene politieke beschouwingen heeft de Voorzitter erop gewezen dat wij met betrekking tot ethische vragen altijd terecht kunnen in Rome bij paus Benedictus XVI. Dat heb ik niet gedaan. Wel heb ik goed geluisterd naar mijn voorganger, onze eigen Geart Benedictus, die dit onderwerp in de vorige periode heeft behandeld. In zijn geest heb ik de behandeling van dit wetsvoorstel voortgezet.

Het initiatiefvoorstel van de SP en de PvdA is voor de verkiezingen in 2010 gestrand in de Eerste Kamer door verzet van de VVD, het CDA, de SGP en een verdeelde ChristenUnie. De ChristenUnie was wel voor het wetsvoorstel, maar vond de schadeloosstelling onjuist. De andere tegenstanders waren meer principieel tegen. Toen hebben naar mijn mening de voorstanders besloten te wachten op de komst van de PVV in de Eerste Kamer. In de tussentijd zijn twee novelles aangenomen. De eerste regelt de overgangstermijn tot 2024 en de tweede gaat in op het flankerend beleid, met name de sloopregeling en de pensioenregeling.

Zoals reeds vermeld in de stukken heeft de CDA-fractie grote waardering voor het vele werk van de vele indieners, vanaf de heer Waalkens tot en met de heer Recourt en alle anderen die daartussen hebben gezeten. Deze waardering is echter beperkt tot de inzet van de indieners en slaat op geen enkele wijze op de inhoud van het wetsvoorstel zelf.

Het belangrijkste motief van het voorstel om de sector te verbieden is het feit dat men in deze sector dieren gebruikt voor de productie van min of meer luxe producten. Deze redenering kunnen en willen wij niet volgen. Wie beslist wat een luxe product is? Misschien vinden anderen wel dat er nog veel meer luxe producten zijn die ook zouden moeten worden verboden. Daarom vraag ik de indieners of zij nog andere sectoren op het oog hebben die te zijner tijd verboden zouden moeten worden.

Door de afwijzing van het motief wijzen wij ook het gehele voorstel af. De voorstanders van het wetsvoorstel wijzen wij erop dat met dit wetsvoorstel de productie van bont in Nederland wordt verboden, maar het gebruik ervan niet. Dit was ook het geval in het voorstel met betrekking tot de rituele slacht. De productie van koosjer vlees werd verboden, maar de consumptie niet. Productie in een land verbieden en de consumptie van dezelfde producten niet, vinden wij niet zinvol. Daardoor wordt alleen de productie verplaatst naar andere landen. In 2010 noemde, naar ik meen, staatssecretaris Bleker dergelijke verplaatsingen niet zinvol, omdat het dierenwelzijn daardoor niet wordt verbeterd, maar hoogstwaarschijnlijk verslechterd. Deelt de huidige minister dit standpunt van zijn voorganger?

Deze verplaatsing naar het buitenland is ook niet goed voor de werkgelegenheid in ons land. Op een vraag van ons hierover deelden de indieners mee dat de effecten zo klein zijn dat het Centraal Planbureau het niet eens merkt, maar volgens ons merken de ontslagen werknemers het wel. Deze benadering van de SP en de PvdA, waarbij laatstgenoemde partij het woord "arbeid" in de naam heeft, hadden wij niet verwacht. Wat is de mening van de minister op dit punt? Tilt hij ook niet zo zwaar aan enkele honderden werklozen meer of minder? Uit zijn vorige functie weet ik dat dit niet zo is. Daarom verneem ik graag zijn visie op deze gevolgen van dit wetsvoorstel. Zo komen we nooit uit de crisis, laat staan sterker!

Wij blijven van mening dat verplichte sluiting van ondernemingen die legaal in ons land bestaan niet is toegestaan zonder schadeloosstelling. Hoe kijkt de minister hiertegen aan? Sluiting op termijn om aan deze schadeloosstelling te ontkomen, zoals in het wetsvoorstel is geregeld, is naar onze mening dan ook in strijd met alle rechtsbeginselen zoals verwoord in de Grondwet en het EVRM. Ook op dit punt horen wij graag de mening van de minister.

Het flankerend beleid zien wij als een doekje voor het bloeden. Over de te lijden schade zijn veel berekeningen gemaakt. Daarover wil ik nu geen discussie voeren. Ik denk dat mijn collega Schaap daar uitgebreid op in zal gaan, gelet op zijn spreektijd van anderhalf uur. Wel zijn deze bedragen vele malen groter dan de compensatie die via het flankerend beleid wordt geboden. Hoe kijkt de minister aan tegen deze berekeningen? Is hij bereid, zijn collega Dijsselbloem te wijzen op de mogelijke schadeclaims bij aanvaarding van dit wetsvoorstel? Denkt hij dat de minister van Financiën bereid is op dit moment, met grote

financiële problemen voor de overheid, deze risico's te nemen?

Met betrekking tot de sloopregeling zijn de indieners niet bereid, de Europese Commissie vooraf te vragen of deze voorstellen misschien botsen met de regels voor staatssteun. Is de minister hiertoe wel bereid voordat het wetsvoorstel in werking zal treden, uiteraard mits het hier wordt aangenomen? We wachten de antwoorden met belangstelling af.

*N

Mevrouw **Faber-van de Klashorst** (PVV): Voorzitter. De Nederlandse nertsenpelsen zijn van hoge kwaliteit. Er zijn momenteel in Nederland zo'n 160 nertshouders, die ongeveer 200 locaties bezitten. Zij zijn goed georganiseerd door middel van de Nederlandse Federatie van Edelpelsdierhouders. Vanuit economisch perspectief scoort de nertshouderij hoog; het is een economisch gezonde sector.

Vanuit het perspectief van dierenwelzijn en ethiek scoort de sector stukken lager. De van nature solitaire roofdieren worden enkel gefokt voor het bont. De pels is van hoge kwaliteit en de rest van de lichamelijke gezondheid van het dier doet er niet toe, als het dier het maar ongeveer een halfjaar volhoudt. Op ethische gronden en in het kader van dierenwelzijn wordt er gevraagd om een verbod op het houden van pelsdieren. Wel moet de sector de kans krijgen om de nertshouderij af te bouwen. Daarom is er een ruime overgangstermijn ingesteld tot 1 januari 2024, zodat er sprake is van een ruime terugverdientijd voor de gedane investeringen. Ook is er extra flankerend beleid gemaakt voor de afbouw. Dit voorziet in een sloopregeling, in fiscale voorzieningen en in een hardheidsclausule voor de pensioenproblematiek.

Gezien de lange overgangstermijn is de PVV-fractie van mening dat de sloopregeling enkel dient te gelden voor de bestaande locaties. De sloopregeling treedt in werking in de overgangsperiode van de inwerkingtreding van deze wet tot 2024, dan wel met ingang van 2024, zodra de wet in werking treedt. De grond kan door de ruimte-voor-ruimteregeling en door het wegvallen van de stankcirkel voor bewoning benut worden voor nieuwe activiteiten. Ook bevat de sloopregeling een tegemoetkoming in de sloopkosten en asbestverwijdering.

Het Landbouw Economisch Instituut geeft aan dat de gemiddelde sloopkosten gemiddeld €60.000 per locatie bedragen. De laagste offerte bedroeg €26.500 per locatie, waarbij ook nog eens een opbrengst van €5.000 voor staal wordt gegeven. Het verwijderen van asbest kost €65.000 tot €75.000 per locatie. CE Delft berekent lagere kosten per locatie: €26.500. In de praktijk zal er vrijwel altijd gekozen worden voor de laagste offerte. Het is dan ook aan te bevelen dat de minister een maximale vergoeding vaststelt voor het verwijderen van asbest om onnodige kosten te voorkomen. Wat is de zienswijze van de minister in dezen?

Op het moment dat dit voorstel wordt aangenomen wordt de onzekerheid waarin de nertshouders verkeren, weggenomen. De ondernemers weten dat zij de activiteiten kunnen voortzetten tot 1 januari 2024. De PVV-fractie is dan ook van mening dat de sloopregeling alleen moet gelden voor opstallen die op het moment van het aannemen van dit wetsvoorstel aanwezig zijn op de bestaande locaties. De PVV-fractie vraagt dan ook aan de minister om enkel de sloopregeling te laten gelden voor de bestaande locaties die in gebruik zijn voor de nertshouderij, die op het moment van het aannemen van dit wetsvoorstel aanwezig zijn. De PVV-fractie overweegt om hiervoor een motie in te dienen. Of is de minister bereid om een toezegging te doen in dezen?

Om de sector tegemoet te komen voorziet het wetsvoorstel ook in fiscale voordelen. Zo kan de herinvesteringsreserve aangewend worden voor herstructurering of beëindiging van de bedrijfstak. De stakingswinst mag echter niet worden geïnd als er binnen één jaar een doorstart is met voldoende bedrijfsmiddelen op de balans. Bij een abrupte beëindiging van het bedrijf mag de stakingswinst aangewend worden voor een lijfrentepolis. Ook valt de fiscale reservering voor de oudedagsvoorziening vrij, die aangewend kan worden voor een lijfrentepolis.

Ook voor oudere nertshouders worden er maatregelen getroffen middels een hardheidsclausule die gekoppeld wordt aan de pensioenvoorziening. Dit geldt alleen voor nertshouders die op 1 januari 2014 minimaal de leeftijd hebben van 50 jaar, die op het moment van inwerkingtreding van de wet nertsen houden en die onevenredige nadelige gevolgen ondervinden van de pensioenvoorziening. Kunnen de indieners de onevenredige nadelige gevolgen nader beschrijven?

Voor alle onderdelen van het extra flankerend beleid moet nog bepaald worden of er sprake is van staatssteun. Kunnen de indieners aangeven wat de status daarvan is?

Hoewel de maatschappelijke roep om het verbieden van de nertshouderij groot is, voorziet het wetsvoorstel in een ruime overgangstermijn en krijgt de sector ruim baan om nog tien jaar door te gaan, om gedane investeringen terug te verdienen. In Nederland worden er ieder jaar in november ongeveer 5 miljoen nertsen gepelst. In tien jaar zijn dat 50 miljoen nertsen. Dit wordt toegestaan op grond van economische motieven. Hierin zit toch een spanningsveld tussen ethiek, dierenwelzijn en financieel gewin. De PVV-fractie begrijpt dat de nertshouders, die een bloeiend bedrijf hebben opgebouwd, niet staan te juichen om een verbod. Wel moet genoemd worden dat de pelsdierhouders zich bewust zijn van het feit dat zij het risico lopen dat het houden van nertsen verboden wordt. Ondanks dat zij zich daarvan bewust zijn, hebben zij hun bedrijven fors uitgebreid. In 1995 bedroeg het aantal moederdieren 456.000, in 2005 692.000, in 2011 977.000 en in 2012 1.031.000. Kortom, dit is een ruime verdubbeling. Ook is het een lucratieve bedrijfstak. Volgens het Landbouw Economisch Instituut was de netto-opbrengst in 2008 €283.000 per bedrijf, met weinig inzet van personeel. De

netto-opbrengst zal nu rond de €300.000 liggen per bedrijf, omdat de opbrengst per pels behoorlijk gestegen is.

Dit alles overwegende is de PVV-fractie van mening dat er op het moment dat het wetsvoorstel aangenomen wordt, er tevens een verbod zou moeten zijn op de capaciteitsuitbreiding van bestaande locaties en het starten van nieuwe locaties. De ruim tienjarige overgangstermijn is immers bedoeld om de investeringen terug te verdienen die in het verleden zijn gedaan.

De PVV-fractie neemt in overweging om een motie in te dienen waarin wordt gevraagd om een verbod op de capaciteitsuitbreiding van bestaande locaties en op het creëren van nieuwe locaties, ingaande op het moment dat dit wetsvoorstel wordt aangenomen. Of is de minister bereid om in dezen een toezegging te doen?

De heer **Schaap** (VVD): U zegt dat er alleen mag worden gecompenseerd voor investeringen die al gedaan zijn. Hoe denkt u over welzijnsinvesteringen die nog gedaan moeten worden? Als ik het goed begrijp, worden die niet gecompenseerd.

Mevrouw **Faber-van de Klashorst** (PVV): Dat is juist.

De heer **Schaap** (VVD): Dat is toch wel vreemd. Zij zijn bij verordening -- dit wordt straks in de wet overgenomen -- verplicht om die investeringen te doen. U zegt dus dat zij die investeringen moeten doen, maar dat zij er niets voor terugkrijgen, ondanks dat dit een wettelijke verplichting is.

Mevrouw **Faber-van de Klashorst** (PVV): Dat is juist. Zoals ik al zei in mijn betoog, is het aantal moederdieren ruim verdubbeld. Het zal wel lonen om die investering te doen, want anders zou men die niet doen. U moet niet vergeten dat nertsenhouders heel gewiekste ondernemers zijn. Het zijn niet de eersten de besten ...

De heer **Schaap** (VVD): Het woord "gewiekst" ...

Mevrouw **Faber-van de Klashorst** (PVV): Mag ik even uitpraten? U mag zo. Er worden mij direct allerlei dingen non-verbaal duidelijk gemaakt, maar ik ben nog mijn verhaal aan het doen en hij begint meteen erdoor heen te praten!

De **voorzitter**: Zo doen wij dat niet hier!
**

Mevrouw **Faber-van de Klashorst** (PVV): Pardon, voorzitter. Mijn excuus. De heer Schaap wilde iets vragen en ik moet even stil zijn.

De heer **Schaap** (VVD): Het gaat mij om het woord "gewiekst". Wat bedoelt u daarmee?

Mevrouw **Faber-van de Klashorst** (PVV): Een ondernemer is gewiekst; hij is slim en weet heel goed waar hij mee bezig is.

De heer **Schaap** (VVD): In mijn partij hebben we daar andere woorden voor, zoals "ondernemerszin".

Mevrouw **Faber-van de Klashorst** (PVV): Nou, dat kan ook.

*N

De heer **De Lange** (OSF): Voorzitter. Het nu voorliggende wetsvoorstel heeft een lange voorgeschiedenis. In feite gaat het hier om het klassieke dilemma tussen het brede morele besef van velen contra de beperkte financiële belangen van weinigen. De uiteindelijke uitkomst is natuurlijk duidelijk, maar conservatieve krachten verzetten zich zolang ze kunnen. Steeds wordt gevraagd om geactualiseerde cijfers, voortdurend wordt gepoogd de voorgestelde afbouwperiode te verlengen en regelmatig wordt het thema schadevergoeding nadrukkelijk aan de orde gesteld. Het motto hierbij lijkt te zijn: een krijgsman wint al veel, al wint hij niets dan tijd. Met dank aan Van den Vondel en zijn Gijsbrecht van Aemstel.

Laten we de zaak stap voor stap analyseren. Er is onmiskenbaar een groeiend en breed gedragen maatschappelijk besef dat dierenleed zo veel mogelijk beperkt dient te worden. Waar in het verleden zaken als megastallen, onverdoofd ritueel slachten en het houden en doden van dieren uitsluitend om hun pels normaal werden gevonden, is er nu een sterk gegroeid besef dat voor dergelijke activiteiten in een beschaafde samenleving niet langer plaats is. Waar de humane gezondheidsrisico's van megastallen steeds duidelijker worden, gaat het hierbij om meer dan een morele overtuiging alleen. Waar bij het onverdoofd ritueel slachten de discussie vertroebeld wordt door een naar de mening van mijn fractie onterecht beroep op godsdienstvrijheid, is dat argument bij het voorgestelde verbod op de pelsdierfokkerij niet aan de orde. Er is geen enkel maatschappelijk belang gediend bij het dragen van bont, behalve dat een verwerpelijke wijze van dierenexploitatie voor een beperkte groep mensen een economisch belang vertegenwoordigt. Naar de mening van mijn fractie is de eerste stap in het proces, namelijk het illegaal verklaren van het exploiteren van dieren om hun vacht, een terechte erkenning van een krachtige maatschappelijke ontwikkeling. Het is niet alleen legitiem dat de volksvertegenwoordiging zich over zaken als dierenwelzijn uitspreekt, maar ook moreel wenselijk. Het wetsvoorstel is hierover gelukkig zeer uitgesproken. Het aantal vrouwen dat nog op zoek is naar een nerts in de kast, een jaguar in de garage, een tijger in bed en een ezel die voor alles betaalt is gelukkig in hoog tempo afgenomen.

Dit gezegd hebbende is de vraag dus niet of, maar uitsluitend hoe bedrijven die pelsdieren fokken en doden hun activiteiten moeten beëindigen en in welk tempo. Daartoe is een overgangperiode nodig. Die wordt ook in het wetsvoorstel geboden. De vraag is slechts of de overgangperiode lang genoeg is, en in welke mate diverse vormen van schadevergoeding geboden

dienen te worden. Want dat is de prijs van beschaving.

In dit verband moet mijn fractie iets van het hart. Bij ingrijpende wetswijzigingen die grote gevolgen hebben, is het normaal om een overgangsregeling bij de overwegingen te betrekken en te implementeren. In de afgelopen periode hebben we veel wetswijzigingen besproken en als Eerste Kamer in meerderheid geaccordeerd waarbij zeer grote groepen mensen significant in hun koopkracht werden beperkt en die een enorme breuk met een recent verleden betekenden. Het ging hierbij ook dikwijls om mensen met relatief lage inkomens. Ik denk bijvoorbeeld aan de wetgeving op het gebied van de AOW, of op het terrein van aanpassingen van de sociale zekerheid. De financiële gevolgen betroffen weliswaar geen enorme bedragen per individu, maar hadden wel degelijk grote gevolgen voor hun individuele koopkracht. Bij deze wetgevingsvoorstellen hadden de partijen die nu zo aandringen op een langere overgangperiode en aanzienlijke schadevergoedingen opvallend weinig moeite met de extreem korte overgangstijden die zeer grote groepen getroffen burgers zonder enige compensatie geboden werden. Dit alles is uiteraard geen reden om nertsenfokkers onrechtmatig te behandelen, maar mij dunkt dat bij iedere discussie over overgangperiodes als gevolg van veranderingen in wetgeving waarbij grote of kleine groepen burgers schade lijden, een evenwichtiger benadering geboden is. Terug naar de bezinningsstip zou ik zeggen. Of is de ondernemer een zeldzaam pelsdier dat extra bescherming verdient?

Vanuit de Eerste Kamer zijn door een aantal fracties vragen gesteld over het feit dat het afbouwen van de nertsenindustrie in Nederland slechts zou leiden tot verplaatsing naar het buitenland, met per saldo nadelige gevolgen voor het dierenwelzijn. Een dergelijke opvatting doet geen recht aan de maatschappelijke ontwikkeling dat dierenwelzijn in een land als Nederland een factor van steeds groter gewicht wordt. Al langer geleden is in Nederland besloten, mede onder druk van de liberalen, om kinderarbeid illegaal te verklaren. Dat helaas in de wereld het verschijnsel kinderarbeid om voor de hand liggende economische redenen nog niet is uitgeroeid, doet toch niets af aan de wenselijkheid om deze misstand in Nederland te verbieden? Beschaving komt helaas slechts langzaam tot stand, en niet overal in hetzelfde tempo. Maar wie in onze samenleving het toenemend bewustzijn over dierenwelzijn niet verstaat, is horende doof en ziende blind.

Terug naar de afbouwtermijn en de schaderegeling. Het is al jaren duidelijk dat de maatschappelijke acceptatie van de nertsenfokkerij in Nederland bijzonder gering is. Men behoefde geen helderziende te zijn om te kunnen constateren dat een wettelijk verbod op de pelsdierhouderij al jaren aanstaande was. Dat alsnog een periode van maar liefst tien jaar wordt gehanteerd als afbouwtermijn, biedt naar de mening van mijn fractie de industrie meer dan genoeg gelegenheid

het roer om te gooien. Het feit dat activiteiten die eerst mogelijk waren op goede gronden nu illegaal verklaard worden, behoort tot de normale ondernemersrisico's die niet op de samenleving kunnen worden afgewenteld. De voorgestelde sloopkostenregeling, waarvoor een aanzienlijke reservering wordt getroffen, is in dit verband redelijk en ruim voldoende.

Door de nertsenindustrie is aan Deloitte opdracht gegeven tot het schrijven van een rapport. De onafhankelijkheid van dit rapport kan met recht en reden in twijfel worden getrokken: wiens brood men eet, diens woord men spreekt. En als men de gehanteerde onrealistische aannamen beziet, kan men niet anders constateren dan dat de opstellers, om maar in de sfeer te blijven, het wel erg bont maken.

Over de mogelijk onevenredig nadelige gevolgen voor de pensioenen van nertsenfokkers van 55 jaar en ouder is ook enige discussie ontstaan. In een tijd waarin verplichte deelnemers in pensioenfondsen hun gerechtvaardigde verwachtingen op pensioengebied in rook zien opgaan, Pensioen Hommes zeg maar, dient voor ondernemers geen uitzonderingspositie geschapen te worden. Bij beëindiging van de bedrijfsactiviteiten valt de fiscale oudedagsreserve vrij, die volledig benut kan worden als pensioenvoorziening. Bovendien kan in extreme gevallen waarin een ondernemer onevenredig nadelige gevolgen voor zijn pensioen ondervindt, een beroep worden gedaan op de discretionaire bevoegdheid van de minister. Dat is naar de mening van mijn fractie, mede in relatie tot de bredere ontwikkelingen op pensioengebied, redelijk en voldoende.

Ik kom tot een afronding van mijn betoog in eerste termijn. Mijn fractie ziet het voorliggende wetsvoorstel als een belangrijke stap naar meer dierenwelzijn in ons land. Hoe eerder deze wetgeving geïmplementeerd wordt, hoe beter. Natuurlijk kan men bij iedere verandering, ook bij veranderingen ten goede, de spreekwoordelijke beren op de weg zien. Natuurlijk kan men krokodillentranen huilen en betogen dat de afbouwperiode langer en de compensatie groter zou moeten zijn. Natuurlijk kan men van alles aanvoeren om een onstuitbare en positieve maatschappelijke ontwikkeling nog enige tijd te blokkeren. Echter, naar de mening van mijn fractie is het nooit het verkeerde moment om de juiste dingen te doen. Wat ons betreft had de beslissing over dit wetsvoorstel een hamerstuk kunnen zijn.

*N

De heer **Smaling** (SP): Voorzitter. Enige weken geleden werd ik, en met mij de andere woordvoerders naar ik aanneem, verblijd met de dvd "Hoe bont kun je het maken?" van Willy Lindwer, zelf zoon van een fabrikant van leren damestassen. Het was een mooie documentaire die een goede balans gaf tussen voor- en tegenstanders, zoals deskundigen op het gebied van dierlijk gedrag én deskundigen op het gebied van menselijk gedrag. Daarnaast betroffen het

politici, dierwelzijnsactivisten, individuen of groepen die een pleidooi voor of tegen bont hielden, de brancheorganisatie, de nertsenhouders zelf en hun familie. Verder ging het om mensen die verderop in de keten zitten, waar het Glamourlandgehalte -- dat zeg ik met een knipoog aan Gert-Jan Dröge -- toeneemt: op de veiling in Kopenhagen, bij de mode-industrie en bij de couturier zelf. Ook de koningin kwam nog even voorbij, zelf een fervent draagster van bont, wat wel past bij een familie die graag jaagt.

Een dissonant in deze productie was helaas de voorzitter van de raad van bestuur van Wageningen UR, de heer Dijkhuizen, die, niet voor het eerst, duidelijk partij kiest in een debat waar de maatschappij al vanaf de jaren zestig, zeventig van wakker ligt. Het doet mij, opgeleid in Wageningen en met grote liefde voor die universiteit en onderzoeksinstellingen, pijn dat iemand die de diversiteit aan opvattingen binnen het academische bedrijf dient te bewaken, zelf zo duidelijk een standpunt inneemt. Het is temeer storend daar het Landbouw Economisch Instituut (LEI) herhaalde malen betrokken is geweest bij de inschatting van de economische schade die nertsenhouders lijden bij sanering van de nertsensector. Het LEI is een onderdeel van Wageningen UR en heeft daarmee een baas die verklaard voorstander van nertsenhouderijen is. Deze Kamer moet kunnen rekenen op een volstrekt onbevooroordeelde werkwijze door het LEI. Ik wil niet zeggen dat dit nu niet het geval is, maar je kunt maar beter elke schijn vermijden. Aangezien WUR onder verantwoordelijkheid valt van het ministerie van EZ, vraag ik de minister hoe hij hiertegen aankijkt. Ook zou ik van de indieners de appreciatie van de laatste update van het LEI willen vernemen.

Wat opvalt in het begin van de documentaire is de houding van een bontminnend tienermeisje. Haar uitspraken zijn op het oog niet opvallend, maar nadere bestudering schetst een tijdsbeeld, dat in elk geval mij wel enigszins beangstigt. "Het ziet er gewoon leuk uit", zegt ze. Dat kan. Iedereen die een kledingzaak bezoekt, gaat af op wat er wordt uitgesteld. Pas daarna kijk je naar de samenstelling van het product en/of naar de aanslag die eventuele aanschaf op je portemonnee levert. Vervolgens zegt ze: "Heb je het niet, dan ben je eigenlijk een sufferd." Hierin zit het kuddegedrag verpakt, het typische volgedrag bij jongeren, waar peer pressure jouw positie in je sociale groep bepaalt. Doe je iets anders aan, dan moet je sterk in je schoenen staan. Ben je meer volger dan leider, dan draag je wat de rest draagt. Het zou daarom interessant zijn ook een leaderstype te vragen waarom hij of zij bont kiest. Dan zegt ze: "Ik mag toch zelf bepalen wat ik aantrek?" De individuele vrijheid. Die wordt vervolgens verder neergezet in de zinnetje: "Het is mijn geld. Ik betaal ervoor. Het is mijn keus." Dit tekent de inmiddels breed levende visie dat iedereen voornamelijk doet wat hij of zij zelf wil. Het gaat er niet om wat wenselijk zou zijn, maar om wat jij wilt. De individuele keuze bepaalt hoe je leeft en waar je de voldoening uit haalt. Ze sluit af met een opmerkelijke zin, zeker gezien dit debat: "We leven

in een vrij land." Ja, zij wel, maar de nertsen dus niet. Dat "vrije land" van de geïnterviewde is het vrije land waarin zo min mogelijk wordt opgelegd aan burgers, het vrije land waarbij als uitgangspunt geldt dat ieder mens zelf weet wat het beste voor hem of haar is. "Vrij" betekent in dit geval niet vrij in de zin van bijvoorbeeld vrije meningsuiting, maar in de meer "cornucopische" betekenis dat alles beschikbaar is te allen tijde, dat je je niet hoeft af te vragen waar iets vandaan komt, dat je zo min mogelijk hinder ondervindt van beperkende factoren. En één van die beperkende factoren is wetgeving.

Door tegenstanders zijn veel argumenten aangedragen die tegen dit wetsvoorstel pleiten. Argument 1: een bloeiende sector wordt de nek omgedraaid. De vraag op de wereldmarkt is op het moment inderdaad groot en de prijzen voor een pels vliegen omhoog. De nertsenhouders hebben de afgelopen jaren zeer fors uitgebreid, enerzijds een normale reactie op een groeiende vraag, anderzijds willens en wetens een risico nemend dat bedrijfsbeëindiging ze boven het hoofd hangt. De aangenomen motie in de Tweede Kamer die de inleiding vormde tot het huidige wetsvoorstel stamt immers al uit 1999. Op dit moment zijn er ongeveer 160 nertsenhouders in Nederland, iets minder zelfs dan vijf jaar geleden, maar met anderhalf keer zo veel dieren.

Argument 2: als wij sluiten, springt een ander land in het gat dat wij achterlaten. Dat zou kunnen; het gaat immers om een product waar vraag naar is. Regio's in de wereld die groeien, zoals de BRIC-landen, kennen een opkomende middenklasse en hebben zeker ook hun nouvelles riches die graag in bont gehuld gaan. Maar is dit ook zo? Je zou ook kunnen stellen dat andere landen gestimuleerd worden om eveneens een verbod bij wet te regelen. Graag zou ik van de indianen horen hoe zij verwachten dat het buitenland zal reageren, mocht dit wetsvoorstel worden aangenomen. Zal eventuele aanvaarding ook de Europese Unie op een verbodskoers zetten?

Argument 3: het is symboolwetgeving, want je zou tabak en drank dan ook moeten verbieden en het is tevens zielig om een konijn of een papegaai te houden. Dat zijn immers sociale dieren die solitair gehouden worden. De praktijk wijst echter uit dat veel verboden zijn uitgevaardigd de laatste tijd, maar bijna altijd rond één soort. Zie de vos, de chinchilla, het zeehondenbont. Kortom, de praktijk is dat een soort-voor-soortbenadering beter werkt dan in te zetten op het verbod op houden of pelzen van een complete diergroep.

Argument 4, afkomstig uit de documentaire luidt: wij voelen ons als mens schuldig en zoeken een aanleiding om die schuld af te kopen. In een maatschappij die minder dan voorheen onder de hoede van God opereert, bedenken wij manieren om ons eigen gedrag goed te keuren. Ik vind dit een curieus argument, maar omdat de heren Holdijk en Kuiper na mij komen, geef ik het stokje op dit punt graag aan hen door.

De reden waarom mijn fractie het wetsvoorstel steunt is enerzijds zeer concreet: wij vinden dat dieren niet in gevangenschap gehouden

moeten worden voor hun pels. De dieren staan zeer ver af van hun natuurlijke habitat en het product is niet nodig, want er zijn voldoende alternatieven. Het is niet zo dat wij de houders geen succesvolle onderneming gunnen, al weten zij natuurlijk al decennia dat het om een tak van sport gaat waar de maatschappij met gemengde gevoelens naar kijkt. Het is ook niet zo dat je helemaal goed het lijden van de dieren kunt vaststellen. De onderzoeken die daarnaar zijn gedaan wijzen niet allemaal dezelfde kant op. Niettemin ziet het er niet fijn uit in de documentaire wanneer de koolmonoxidekar voorbij komt.

De andere kant van onze steun voor de wet is een meer abstracte: er is een balans zoek. De tijd is angebroken dat de mens eens een stap terug zet, weer leert reflecteren op de rol die hij vervult in het plunderen van de planeet, op de verslaving aan welvaart, op de onverzadigbare behoefte aan spullen. De mens die geen evenwicht lijkt na te streven, maar steeds bezig is met het verder oprekken van een fictieve bovengrens, waar blijkbaar nog meer voldoening in het verschiet ligt. We moeten terug naar een aantal basiswaarden, naar een herdefiniëring van wat we echt nodig hebben, naar een herwaardering van de balans tussen bezit en geluk, zonder terug te vallen in een soort hardcore eenheidsworst.

Een sterk argument vóór de wet dat vaak langs komt is dat bont niet nodig is en dierlijke producten die je opeet wel. Maar ook hier geldt voor mijn fractie dat de manier waarop met name kippen en varkens worden gehouden veel te ver is doorgesloten in dit land. Meer dan 90% van de eieren wordt geëxporteerd, soja wordt massaal geïmporteerd als varkensvoer, de parmaham gaat naar Italië en komt weer terug hierheen, we hebben om de paar jaar een epidemie en we blijven zitten met bergen mest die de akkerbouwer in het noorden met geld toe afneemt. De nitraatrichtlijn halen we voor geen meter. Antibiotica toegediend aan dieren in Noord-Brabant wordt in Groningen in het grondwater aangetroffen. We zijn gek geworden. En ook hier geldt ons bezwaar niet de individuele dierhouder: die wil brood op de plank en die moet schaal vergroten omdat de marges klein zijn, de welzijnseisen groot en de banken lastig. Het bedrijfsleven helpt niet mee: Ahold haalt de leveranciers het vel over de neus en zet de consument op een voetstuk. Dan zijn er nog maar een paar knoppen waar je aan kunt draaien. En één van die knoppen is wetgeving.

De indianen hebben zich, nogmaals, uitvoerig vergewist van het feit dat het is toegestaan met deze wetgeving te komen en dat het stand houdt bij het Europees Hof. Misschien is het goed om dit in de beantwoording nog eens op een rijtje te zetten, omdat de indruk wordt gewekt dat hier oneigenlijk inbreuk wordt gepleegd op vrij ondernemerschap. We hebben ooit afgesproken, lang geleden, om een flink aantal zaken gemeenschappelijk te regelen, via een publieke sector met een democratische basis. Ook het steeds weer ijken en herijken van ons gevoel over wat goed, redelijk of slecht is, valt daaronder. Financiële consequenties horen daar ondergeschikt

aan te zijn. Geldstromen zijn immers ook onderdeel van politieke weging en besluitvorming.

Het lijkt me duidelijk waar de SP staat in dit debat. Het is nu de nerts en hopelijk over niet al te lange tijd de hele intensieve dierhouderij waar wij over praten. Ik zie uit naar het vervolg van het debat en hoor graag nog van de minister hoe hij denkt het wetsvoorstel en eventuele AMvB's en ministeriële regelingen in te voeren, voor het geval een en ander de eindstreep zal halen.

De heer **Terpstra** (CDA): Ik wilde het interessante betoog van de heer Smaling niet onderbreken. Daarom stel ik mijn vraag aan het eind van het verhaal. Hij heeft een goed betoog gehouden en ik heb een vraag over de relatie LEI/Universiteit Wageningen en het standpunt van de "baas". Zou u dezelfde vragen aan de minister hebben gesteld indien die baas het omgekeerde standpunt had ingenomen?

De heer **Smaling** (SP): Dat is een goede vraag van de heer Terpstra. Als je leiding geeft aan een academische instelling, moet je per definitie, ongeacht wat je zelf ergens van vindt, alle meningen toelaten en tolereren. Een kernwaarde van het academische bedrijf is dat heel veel meningen samenkomen, dat debat wordt gevoerd en onderzoek wordt gedaan, wat uiteindelijk leidt tot onderzoeksresultaten. Daarbij is het in mijn ogen niet aan de orde om je heel geprofileerd op te stellen als individu in een geval als dit.

De heer **Terpstra** (CDA): Mag een baas op een universiteit op het gebied van maatschappelijke vraagstukken dan nergens een mening over hebben? Moet hij steeds zeggen: dat wordt ergens onderzocht; ik heb wel een mening maar die mag ik niet bekendmaken? Is dat uw standpunt of geldt dat alleen hiervoor?

De heer **Smaling** (SP): Als iets zo duidelijk in een wetgevingstraject zit en dat in dit geval ook nog onderdelen van de eigen organisatie een rol spelen in de duiding van het wetsvoorstel, dan moet je heel voorzichtig zijn in de manier waarop je je uitdrukt. Het is een kwestie van woordkeuze. Je zou kunnen zeggen: ga mee naar China en kijk daar eens hoe nertsen worden gehouden. Nou, dan heb je liever de situatie in Nederland. Dat kun je zeggen. Je kunt een pleidooi houden voor de sector maar dan moet je evenveel tekst wijden aan de overwegingen van mensen die van bont afwillen en van grote winkelketens als de Bijenkorf, die daarin meegaan. Dus je moet een balans zoeken in je bewoordingen. Ik vind het essentieel dat je dat doet als je een dergelijke positie hebt.

*N

De heer **Holdijk** (SGP): Sinds het oorspronkelijke voorstel, ingediend op 4 oktober 2006, deze Kamer op 30 juni 2009 bereikte, is het door twee novelles c.q. wijzigingen gevolgd die in zoverre een verbetering opleverden dat de overgangstermijn werd uitgebreid en in extra flankerend beleid werd

voorzien, maar wezenlijk is aan het oorspronkelijke voorstel niets veranderd. Ten principale heb ik het standpunt van mijn fractie reeds verwoord in het debat over de wetsvoorstellen nummers 30826 en 32369 in deze Kamer op 5 en 12 oktober 2010. Daarom kan ik het nu beknopt houden.

De gegeven argumentatie voor een verbod van de pelsdierhouderij in ons land heeft mij tot dusverre niet kunnen overtuigen. Mijn uitgangspunt is dat de intrinsieke waarde van het dier, die ik overigens erken, door de mens wordt toegekend. De ethische discussie over het houden van nertsen kenmerkt zich door een hoog irrationeel en emotioneel gehalte. De uitgangsstelling dat een dier zijn natuurlijk gedrag moet kunnen vertonen heeft in hoge mate het karakter van een gelegenheidsargument. Welk door de mens gehouden dier kan zijn natuurlijk gedrag vertonen? Voor welk dier, door de mens gehouden, geldt niet dat domesticatie een doorlopend proces is? Bont moge een duurzaam natuurproduct zijn, het is ook een luxe product. Maar wat is daar mis mee? Hoe en door wie moet worden uitgemaakt wat luxe is en wat overbodige luxe is?

Het is volkomen terecht dat ook aan het houden van nertsen welzijnseisen worden gesteld, onder andere op het terrein van huisvesting. We kunnen vaststellen dat de sector op koers ligt wat betreft de uitvoering van de Verordening welzijnsnormen nertsen.

Hierin kan dus geen reden voor een verbod liggen. Ook Europa kan in dit geval niet als "boosdoener" worden aangewezen. Europa kent geen houdverbod, evenmin een handelsverbod, laat staan een draagverbod van bont. Het is een volstrekt autonome beslissing wanneer Nederland tot een houdverbod zou besluiten. Groot-Brittannië en Oostenrijk kennen reeds een dergelijk verbod. In Engeland ging het welgeteld om zeven bedrijven; in Oostenrijk om één bedrijf. Ten minste twee van deze in totaal acht bedrijven zijn vervolgens naar het buitenland uitgeweken. Volgens de nadere memorie van antwoord van de initiatiefnemers is in Denemarken een verbod aanstaande. Volgens mijn informatie denkt in dat land echter niemand serieus aan een verbod van de bedrijfstak. Hooguit wordt hier en daar gesleuteld aan het welzijnsniveau -- en waarschijnlijk terecht -- maar voor een verbod staat de sector er economisch gezien veel te sterk voor.

Niet omdat voor ons financieel-economische argumenten doorslaggevend zijn, maar omdat gevolgen van deze aard zich mogelijk al lang voor 2024 -- het einde van de overgangstermijn -- zullen manifesteren, vragen wij de initiatiefnemers of zij die gevolgen van een verbod erkennen en verantwoord vinden, zowel voor de betrokkenen in de sector als voor de Staat, en dat in een tijd van recessie en oplopende werkloosheid.

De economische schade is groot en uit een actualisatie van de schadeposten door het LEI blijkt dat de hoogte daarvan tussen 2008 en 2012 zeer aanzienlijk is opgelopen. En wat wordt hier door de initiatiefnemers tegenover gesteld? Een overgangstermijn van tien jaar en enig flankerend beleid. Er is dus geen sprake van een wettelijk

gegarandeerde afbouwperiode. Wie een verbod wenst, zou de nertsenhouders met toepassing van het beginsel van volledige schadevergoeding moeten compenseren door ze desgewenst al dan niet gedeeltelijk uit te kopen. In de eerdergenoemde landen, Engeland en Oostenrijk, zijn de bedrijven op een nette manier gecompenseerd. Waarom daar niet een voorbeeld aan genomen? Is het niet navrant te noemen dat één van de twee overwegingen om niet tot volledige nadeelcompensatie over te gaan bestaat in -- ik citeer -- "de voorzienbaarheid van het verbod in combinatie met de controversie die de sector al jaren omringt"? Mogen decennia van onzekerheid op deze wijze worden tegengeworpen?

Dan ten slotte nog de kosten voor de Staat, maar vooral ook de risico's van schadeclaims op termijn. Ik zal mij na alle schriftelijke gedachtewisselingen op dit punt niet nogmaals begeven in de vraag of van ontneming of van regulering van eigendom moet worden gesproken en of er sprake is van een fair balance. Mogelijkerwijs zal de heer Schaap daar de nodige woorden aan wijden. Dat moet eventueel uiteindelijk door de rechter worden bepaald. Wat nu al wel vaststaat is dat de Staat niet kan overzien welke schadeclaims hem nog te wachten staan. Dat ze bestaan, staat vast, zoals ook vaststaat dat, zoals het er op dit moment uitziet, de regering geen voorziening heeft getroffen voor eventuele toegewezen schadeclaims uit de nertsensector. Moet de regering zich niet nog eens grondig rekenschap geven van de vraag of zij de wetsvoorstellen in deze vorm voor haar rekening wenst te nemen? Daar hoor ik de minister graag over.

Al met al is naar onze opvatting een verbod van de pelsdierhouderij op basis van de drie nu voorliggende wetsvoorstellen uit ethisch opzicht ten opzichte van de nertsenhouders niet verantwoord te noemen.

De heer **Smaling** (SP): Ik heb nog een vraag aan de heer Holdijk. Het zal een jaar geleden zijn geweest dat wij met elkaar een debatje voerden naar aanleiding van dit wetsvoorstel. Toen waren wij het min of meer inhoudelijk wel met elkaar eens over de wet. Bij de SGP was het voornamelijk de compensatieregeling die een probleem vormde. Nu legt de heer Holdijk ook de nadruk op het feit dat de economische schade is toegenomen. Die kun je voor een groot deel toeschrijven aan het feit dat de houders meer dieren hebben dan een paar jaar geleden, omdat de markt goed was. Je zou kunnen zeggen dat de SGP met de novelle, in ieder geval deels, op haar wenken is bediend. Het verbaast mij dan ook een beetje dat de heer Holdijk vandaag een vrij somber verhaal houdt. Ik had verwacht dat zijn toonhoogte een octaaf hoger zou zijn dan eerder gezien de opvolging door de indieners na het vorige debat.

De heer **Holdijk** (SGP): Mag ik de heer Smaling eraan herinneren dat ik aan het begin van mijn bijdrage al heb erkend dat met name beide wijzigingen die op het oorspronkelijke voorstel zijn

gevolgd op zichzelf een relatieve verbetering betekenen ten opzichte van het oorspronkelijke voorstel. Dat zal ik zeker niet ontkennen of bestrijden. Blijft niettemin het vrij principiële punt van een houdverbod voor nerts in ons land. Ik heb ook met heel veel aandacht naar het betoog van de heer Smaling geluisterd en ik kon meekomen in veel van zijn punten van kritiek op argumenten waarom mensen menen toch bont te moeten dragen. Dan zeg ik: laten we voor ons punt staan en een ontwerpverbod voorleggen voor het dragen van bont. Maar dat heb ik tot nog toe in ons land noch in Europa kunnen vernemen. Dat is mijn praktische zakelijke bezwaar tegen dit voorstel.

De heer **Smaling** (SP): Is het niet te veel gevraagd om een houd- en draagverbod tegelijkertijd wettelijk te regelen? Mij lijkt dat het wel stapje voor stapje moet om een deel van de keten, houders en winkelketens en zo, mee te krijgen in een verandering van opvatting over bont. Dat kan niet allemaal tegelijk. Dus het lijkt mij niet zo gek dat het op deze manier gaat. Vraagt u niet te veel tegelijk?

De heer **Holdijk** (SGP): Ik wil ook niet te veel tegelijk vragen; ik wil alleen aan de andere kant beginnen, als u begrijpt wat ik bedoel.

De heer **Smaling** (SP): Dus als de indieners waren gekomen met een draagverbod in plaats van een houdverbod, was het voor de SGP veel gemakkelijker geweest om erin mee te gaan?

De heer **Holdijk** (SGP): Dan zou geen houdverbod meer nodig zijn, voorzitter.

De heer **Koffeman** (PvdD): Het doet mij deugd dat de heer Holdijk pleit voor een draagverbod van bont. Ik ben daar ook een groot voorstander van. Er zijn al een aantal soorten bont die in Nederland niet gedragen mogen worden. Als je je in Nederland met een tijgerbontje op straat begeeft, word je gearresteerd. Die ontwikkeling is wel degelijk in gang gezet. Er is een importverbod voor zeehondenbont. Dus dit is een logische nieuwe stap. De heer Holdijk heeft de ethiek hoog in het vaandel. Daarom verbaast het mij dat hij termen als irrationeel en emotioneel alleen maar van toepassing verklaart op de mensen die opkomen voor dieren, terwijl het kopen van een bontjas eigenlijk alleen maar irrationele en emotionele achtergronden kent. Die achtergronden worden door hem niet benoemd. Het is toch al geruime tijd geleden dat mensen noodzakelijkerwijs in dierenvellen rondliepen. Dat moet u toch ook erkennen, mijnheer Holdijk?

De heer **Holdijk** (SGP): Dat laatste zal ik zeker erkennen.

De heer **Koffeman** (PvdD): Mijn vraag is waarom u niet de emotionele en irrationele kant van het kopen van bont of het willen fokken van dieren louter voor hun vacht belicht. Dat past toch bij uw achtergrond, of niet?

De heer **Holdijk** (SGP): Ik zou niet weten waarom. Ik heb met name het bont getypeerd als een duurzaam natuurproduct. Daar kun je ook weer verschillend over denken, maar ik denk dat het een aspect van het dragen van bont is dat je niet moet veronachtzamen. Ik weet van mensen die bont dragen dat ooit door hun overgrootouders is gedragen. Als je dat niet een duurzaam natuurproduct kunt noemen, zou ik het niet meer weten.

De heer **Koffeman** (PvdD): De heer Holdijk weet toch ook dat er in deze sector eigenlijk helemaal geen sprake is van duurzaamheid en juist van een enorm vervuilende factor. Deze sector brengt een enorme hoeveelheid dierenleed met zich. Een dergelijke sector kun je toch niet het stempel duurzaamheid geven?

De heer **Holdijk** (SGP): Ik begeef mij niet in een discussie over de inhoud van het begrip duurzaam. Het spijt mij erg, maar ik kan ook geen onderscheid maken tussen de sector van de nertsenhouderij en de sectoren van de varkenshouderij, de kalverenhouderij of de kippenhouderij. Ik denk dat de heer Koffeman wat dat betreft alles over een kam zou scheren. Zo ver ben ik nog lang niet, zeker niet wat de nertsenhouderij betreft.

*N

De heer **Kuiper** (ChristenUnie): Voorzitter. Hoewel de voorbereiding van dit wetsvoorstel in handen was van mijn collega Ester, voer ik nu namens mijn fractie het woord over dit onderwerp in verband met onze onderlinge werkverdeling. Mijn fractie wil, na alles wat over dit wetsvoorstel ook in dit huis in de afgelopen jaren is gewisseld, nu volstaan met een korte bijdrage. De principiële kernvraag is immers nog steeds dezelfde. Aan de ene kant is er het standpunt dat zegt dat het houden van nertsen, die in het wild solitair leven en moeilijk te domesticeren zijn, louter voor de productie van bont verboden moet worden. Dit standpunt is in 1999 al verwoord door mevrouw Swildens-Rozendaal in haar bekende motie die is aanvaard in de Tweede Kamer. Voor dat standpunt heeft sindsdien steeds een duidelijke meerderheid bestaan en zo ook voor dit initiatiefwetsvoorstel. Aan de andere kant is er het standpunt dat het opneemt voor een economisch goed renderende bedrijfstak waar ondernemers -- vaak familiebedrijven, opgebouwd door meerdere generaties -- een bestaan in hebben. De ChristenUnie heeft altijd aan de eerste principiële overweging het grootste gewicht toegekend en zich ingezet voor beëindiging van de pelsdierhouderij, waarbij ons land overigens niet een unieke positie inneemt. Wij erkennen dat dit pijn doet in de sector, maar menen dat een zorgvuldige omgang met dierlijk leven hier zwaarder moet wegen.

Onze fractie heeft bij de behandeling van dit initiatiefwetsvoorstel in deze Kamer in oktober 2010 aangegeven, het wetsvoorstel te steunen onder voorwaarden. Die voorwaarden hebben in dat debat een grote rol gespeeld en zijn in het laatste debat

hierover twee jaar geleden nader door onze toenmalige woordvoerder oud-collega Schuurman benoemd: een adequate sloopregeling en een hardheidsclausule voor mogelijke problemen in de pensioenopbouw van ondernemers. In dit flankerend beleid is nu voorzien. De voorgestelde maatregelen flankeren een ruime afbouwperiode van tien jaar. Daarvoor is gekozen om ondernemers ruimschoots de tijd te geven de bakens te verzetten. Zij kunnen hun bedrijf nog enige tijd voortzetten, beëindigen of geleidelijk overschakelen op andere activiteiten. Gevoegd bij het feit dat dit initiatiefwetsvoorstel al geruime tijd in voorbereiding is en telkens ook brede steun in de Tweede Kamer heeft, is het de sector bekend dat een verbod op deze vorm van dierhouderij in de lucht hangt. Wie niet de bakens op tijd heeft verzet, heeft daarmee een risico genomen dat voorzienbaar was.

Onze fractie is van oordeel dat, nu door de initiatiefnemers voldaan is aan de voorwaarden die mede door ons naar voren zijn gebracht, wij een besluit niet langer moeten uitstellen. Wij zullen het wetsvoorstel, zoals het er nu ligt, steunen. Er is nu een stevige handreiking gedaan naar de sector die per slot van rekening niet morgen, maar uiterlijk in 2024 met deze activiteiten moet stoppen, en daarnaast ook tegemoetkomingen ontvangt rondom sloop en pensioen voor oudere ondernemers.

Het debat spitst zich toe op de vraag of de nertsenhouders voldoende gecompenseerd worden. Dat heeft voor onze Tweede Kamerfractie een grote rol gespeeld. Ons standpunt is dat als er straks een wettelijk verbod ligt en dus een rechtmatig besluit, er geen schadeclaims meer kunnen worden ingediend. De vrees daarvoor hoeft er bij een rechtmatig besluit niet te zijn. Meent iemand dat zijn bedrijf onevenredig wordt getroffen dan kan er sprake zijn van nadeelcompensatie. Maar de rechter zal dit dienen af te wegen tegen het feit dat de sector meer dan tien jaar heeft gekregen om af te bouwen, jaren waarin ook nog gewoon verdiend kan worden.

Voorts is er nu dus flankerend beleid gekomen dat voorziet in tegemoetkomingen op het gebied van sloop en pensioen voor de oudere ondernemers. Ook dat zal een rechter meewegen. Een rechter zal ook meewegen dat dit besluit inmiddels geruime tijd te voorzien was, gelet op de Kamerbesluiten die steeds in de richting van een verbod hebben gewezen. Wij horen uiteraard graag de opvatting van de indieners hierover, maar menen dat de tijd nu rijp is voor besluitvorming.

*N

De heer **Schaap** (VVD): Voorzitter. Als het tegenzit koersen wij vandaag bij meerderheid naar een besluit dat zonder enig voorbehoud absurd kan worden genoemd. Het gaat namelijk om een wet die bij aanneming en uitvoering alleen maar verliezers kent. Een verbod op de nertsenhouderij in Nederland haalt niet alleen een streep door een bloeiende bedrijfstak. Het gaat daarenboven om een sector die in dierwelzijn voorop loopt in de wereld. Maar zoals zo vaak is succes niet bestand

tegen gemoraliseer dat weinig ruimte laat aan feiten.

De initiatiefnemers presenteren met hun verbodswet een bedenkelijk voorbeeld van feitenvrije politiek. Prestaties die de Nederlandse veehouderij de wereld laten zien, doen er niet meer toe. Nooit in de geschiedenis hebben de landbouwhuisdieren het zo goed gehad als thans in ons land. Maar dit feit is niet bestand tegen hedendaags dierenactivisme. Evenwichtige maatregelen, zoals ten behoeve van het dierenwelzijn, doen er niet meer toe. Aan de orde is nu de afrekening. Nogmaals het absurde is dat er alleen maar verliezers zijn. Ik zal ze memoreren en nodig de initiatiefnemers en de minister uit hierop concreet te reageren. Voor weerlegging staat de VVD-fractie uiteraard open.

Allereerst de nertsenhouders. Zij zijn het slachtoffer van een brute wetgeving, alle mooie woorden van de initiatiefnemers over regulering en terugverdienmogelijkheden ten spijt. Dwars door de welzijnsafspraken in de verordening heen worden zij overruled door een legalistische nekslag. Ze mogen hopen dat de rechter een zorgvuldiger houding demonstreert dan nu van zijde van de wetgever dreigt.

Wie nu denkt dat dit in ieder geval de dieren ten goede komt, vergist zich deerlijk. Ook de nertsen dreigen slachtoffer te worden van deze wet. Uiteraard niet de dieren nu in Nederland, maar wel deze diersoort buiten onze landsgrenzen. De productie van nertsenvlees zal zich verplaatsen naar andere landen, het gaat immers om een wereldmarkt. Het bont dat na sluiting van deze bedrijfstak in Nederland zal worden gebruikt, wordt gewoon geïmporteerd. Door het verbod wordt er geen nerts minder gehouden. Elders zijn de productieomstandigheden echter zoveel slechter dan in ons land dat het effect op het dierenwelzijn alleen maar negatief is.

Voor een groot aantal werkenden in deze sector zal in ons land geen plaats meer zijn. Direct betekent dit een krimp van 1.200 arbeidsplaatsen, indirect komen hier nog de nodige effecten bij, zodat het in totaal om een verlies van enkele duizenden arbeidsplaatsen kan gaan. Wordt de nertsenhouders nog een schijn van compensatie geboden, de werknemers die niet op tijd weg weten te komen, vliegen er zonder enig sociaal plan uit; zoiets kan van werkgevers die tot een sterfhuizenconstructie veroordeeld zijn niet verwacht worden. Zie hier het sociale gezicht van de initiatiefnemers van deze verbodswet.

Dan raakt onze nationale economie een goed lopende sector met toekomstperspectief kwijt, een sector met een omzet van honderden miljoenen. Ook niet aangenaam in het licht van de huidige crisissituatie. Het gaat hierbij overigens niet alleen om de nertsbedrijven, maar ook om de keten daar omheen. Tel daar nog bij de macro-economische effecten van deze kaalslag. Een vorm van economische zelfvernietiging. De Staat der Nederlanden verliest een jaarlijkse belastingopbrengst van plus minus 70 miljoen euro. Ook de Staat is dus verliezer.

Dit kan nog erger worden. Met zekerheid mag worden aangenomen dat de Staat na schadeclaims enorme bedragen zal moeten uitkeren en daarvoor is geen voorziening getroffen. In het licht van de harde begrotingsdiscipline is het de vraag op wie deze bedragen worden afgewenteld. De VVD-fractie is benieuwd hoe de initiatiefnemers en de minister reageren op de recente LEI-berekeningen. Graag ook op dit punt enige opheldering.

Het verlies reikt echter verder, want het heeft ook een staatsrechtelijke component. Het is in dit land klaarblijkelijk mogelijk dat sectorale afspraken die door alle betrokken partijen zijn onderschreven -- ik doel hierbij op het realiseren van welzijnsinvesteringen op basis van een verordening van het productschap -- tijdens de uitvoering wordt overruled door regelgeving die daar dwars op staat. Deze willekeur dreigt thans voor de nertsensector, maar kan veel uitstraling krijgen. Wat staat andere sectoren te wachten, ook als aan vigerende wetgeving en heldere vergunningsafspraken wordt voldaan? Er is hier sprake van een bedenkelijk voorbeeld van het bederven van het investeringsklimaat in dit land: je weet maar nooit waartoe de wetgever in staat is, zekerheden zijn er niet. Legalistische willekeur heet voortaan met een grof eufemisme: ondernemersrisico. Als dit een nieuwe trend wordt, zal ook ondernemend Nederland in een brede zin dus verliezer worden.

In de laatste plaats een verliespost van rechtstatelijke aard. Als het moralisme het wil, legt een wettelijk geborgde rechtszekerheid het af. Als deze initiatiefwetgeving maatgevend wordt, gaat moraal -- eigenlijk moet ik zeggen: gemoraliseer -- voortaan boven recht. Ontneming van eigendom heet voortaan regulering. Ontneming van wettelijk geborgde en rechtens vergunde productierechten wordt afgekocht met een uitsterfregeling en gelardeerd met de troostrijke woorden dat het slachtoffer nog altijd het recht heeft zichzelf maar uit de misère te halen. Wij zien hier op tragische wijze hoe de democratische meerderheidsregel in strijd raakt met rechtstatelijke beginselen. Dit belooft weinig goeds.

Ik kom op enkele van deze punten nog terug, maar ik wil eerst twee onderliggende kwesties behandelen. Eerst een vraag die ook de nertsenhouders al hebben opgeworpen met hun publiekscampagne "Koop ons uit of laat ons met rust".

De heer **Smaling** (SP): Ik snap volledig dat de heer Schaap zegt wat hij zegt, maar het verbaast mij dat hij dit wetsvoorstel kenschetst als een inbreuk op lopende regelgeving, want dit doet zich natuurlijk heel vaak voor. Wij hebben hier een wetsvoorstel behandeld over het permanent bewonen van recreatiehuisjes. Als op gemeentelijk niveau een college van kleur verandert, wordt een tijdje beloofd dat er wordt gedoogd, terwijl een volgend college weer kiest voor handhaven. De langstudeerboete, die vandaag wordt besproken in een commissievergadering, is door de partij van de heer Schaap hier nadrukkelijk verdedigd in de

persoon van de heer Zijlstra, maar de boete is weer binnen een jaar van tafel. Dat is de realiteit en dan is de gang van zaken in dit geval niet uitzonderlijk. Of zie ik dat verkeerd?

De heer **Schaap** (VVD): Dat klopt. Ik kan helemaal meegaan in de redenering van de heer Smaling, maar ik koppel dit aan een fundamenteel rechtsbeginsel in ons land, namelijk het eigendomsrecht, en de ontneming daarvan. In dit land hebben wij goed lopende regels en een van die regels wordt nu met voeten getreden. Ik zal dit straks nog verder uitleggen.

Ik refereerde aan een vraag die ook de nertsenhouders al hebben opgeworpen met hun publiciteitscampagne "Koop ons uit of laat ons met rust". Waarom hebben initiatiefnemers niet gekozen voor de praktijk die bij alle ingrepen in het eigendomsrecht gebruikelijk is, zoals bij bestemmingswijzigingen? Waarom dat banale eufemisme van regulering en de daarop gebaseerde uitsterfconstructie? Waarom niet de erkenning van ontneming van eigendom en de daarbij behorende rechten, en het toekennen van schadecompensatie? Dit is toch een algemeen erkende en toegepaste procedure? Waarom valt het gedwongen beëindigen van de nertsenhouderij hier opeens niet meer onder? Of waren de initiatiefnemers zo bevreesd voor het schadeverhaal dat zij een vluchtweg hebben gezocht? Een vluchtweg die de schijn van rechtszekerheid overeind moest houden, maar die de schade afwentelt op de slachtoffers van de verbodswetgeving. Dan kun je nog altijd discussiëren over de zin van een dergelijk verbod, maar in ieder geval is de rechtsstaat geen geweld aangedaan.

De in de novelle aangeboden compensatie is een farce. De LEI-berekeningen geven een heldere indicatie van de werkelijke schade. Een wetgever met een rechtstatelijk geweten geeft zelf rekenschap van de implicaties van zijn legalistische daadkracht. Deze wet moffelt dit alles weg met bezweringsformules. Zo wordt de vraag hoe hiermee om te gaan door de initiatiefnemers afgedaan als prejudicieel. Deze juridische term zegt niet anders dan: "Weigeren rekenschap af te leggen van de effecten van onze wet, laat de rechter het maar uitzoeken". Dus mogen getroffenen afwachten hoe rechters deze kwestie zullen beoordelen. Als dit de maatgevende rechtsmoraal wordt, mogen voortaan klaarblijkelijk wetten worden aangenomen die naar financiële consequenties geheel open liggen. De kokkelvissers hebben geluk gehad dat ze nog niet onder deze rechtstatelijke revolutie terecht zijn gekomen en dat zij nog zijn behandeld naar geldend recht.

Wat staat ons te wachten als deze werkwijze gewoon wordt? Ik zie het al voor me. Als voortaan agrarisch land nodig is voor projecten als Ruimte voor de rivier, hoef je alleen maar een overgangstermijn van tien jaar in acht te nemen en het land is zonder onteigening vrij beschikbaar voor een andere bestemming. De boer moet niet klagen, want hij kan er nog altijd voor kiezen om visser te worden of verhuurder van kano's. Van een overval is geen sprake, want hij had allang kunnen weten

dat rivierverruimende maatregelen nodig waren en dat hier sprake is van een algemeen belang. Zo kun je voortaan ook natuur ontwikkelen in het agrarische domein. De boer had kunnen weten dat de landbouw allang onder kritiek staat en het volk natuurontwikkeling wil. Alles is dus voorzienbaar en wat het volk wil is nu eenmaal algemeen belang. En onteigening hoeft niet, want de grond blijft gewoon van de boer. En hij hoeft niet te klagen, want hij kan op zijn domein immers gewoon een horecazaakje beginnen voor bezoekers of recreanten rondleiden?

Met opgerekte bezweringsformules als voorzienbaarheid en regulering opent deze initiatiefwet in rechtstatelijke zin ongekende mogelijkheden. Omdat het eigendomsrecht hier met voeten wordt getreden, mag deze wet zonder terughoudendheid revolutionair worden genoemd.

Dan de ethische onderbouwing van de initiatiefwet. In de memorie van toelichting stellen de initiatiefnemers dat niet zozeer de welzijnssituatie van de nertsen bepalend is voor de verbodsregelgeving, maar de ethische stelling dat iedere vorm van welzijnsaantasting te ver gaat als het om de productie van bont gaat. In de voorliggende memorie van antwoord herhalen zij dit nog eens. En wat is er in deze zin tegen de productie van bont? Het antwoord volgt op het moralisme dat hiermee geen eerste levensbehoefte van de mens wordt gediend. Nu is dit wat dunnetjes, want er wordt in dit land zoveel geproduceerd dat geen eerste levensbehoefte dient. Dus zoek je steun. Nu heet het dat de morele stelling van de initiatiefnemers niet alleen van hen is, maar door nagenoeg het gehele Nederlandse volk wordt gedeeld. Hoe vaak hebben we dit de afgelopen eeuw niet gehoord: het volk wil het, argumentatie gesloten? Mooi toch dat het volk het wil, dat er geen maatschappelijk draagvlak meer is voor de nertsenhouderij en het verbod dus een algemeen belang dient. Nu lijkt dit verdacht veel op de dictatuur van de meerderheid, dus nog maar een moralisme: vanuit zijn intrinsieke waarde ondersteunt ook het dier dit verbod. De cirkel is nu rond. Een ethische regel wordt gelijk gesteld aan het maatschappelijk belang en bepaalt zo op directe wijze het recht, ook het terugdraaien van rechten.

De heer **Koffeman** (PvdD): De heer Schaap gebruikt veel grote woorden. Hij is duidelijk boos. Dat kan ik me ook voorstellen.

De heer **Schaap** (VVD): Ik ben helemaal niet boos. Ik houd gewoon een nuchter betoog.

De heer **Koffeman** (PvdD): Hij klinkt boos in mijn optiek.

De heer **Schaap** (VVD): Het perceptievermogen van de heer Koffeman is even groot als de woorden die hij spreekt.

De heer **Koffeman** (PvdD): Dat zou een soort jibak worden, want ik zei al dat de heer Schaap grote woorden gebruikt. Hij is van mening dat iedereen moet kunnen produceren wat hij wil.

De heer **Schaap** (VVD): Nee.

De heer **Koffeman** (PvdD): Ik zou graag de mening horen van de heer Schaap over het ingrijpen in bijvoorbeeld de wetgeving met betrekking tot homeopathische medicijnen. Het volk wil die medicijnen kopen, er zijn mensen die de medicijnen willen leveren, en er zijn bedrijven die ze kunnen leveren, maar een VVD-minister zegt: nee, dat gaan wij niet meer doen, wij gaan dit allemaal weer anders aanpakken. Hoe ziet de heer Schaap dit in relatie tot het voortschrijdend inzicht in een bepaalde bedrijfstak die zich in de ogen van de maatschappij onethisch gedraagt ten opzichte van dieren, wat ertoe leidt dat die bedrijfstak wordt verboden?

De heer **Schaap** (VVD): In dit geval kan het individu zelf uitmaken wat ethisch is of niet. Dan gaat het over de moraal, maar ik heb het nu over recht. Ik ben er helemaal niet voor dat vrijelijk wordt geproduceerd wat iemand wil. Dat is in dit land ook niet gebruikelijk. Je mag hier alleen doen wat de wet toestaat. Er worden vergunningseisen gesteld waaraan de producent zich moet houden. Als de vergunningseisen worden aangescherpt, moet de ondernemer zich daaraan aanpassen, uiteraard met inachtneming van een daarbij passende inwerkperiode. Ik begrijp eerlijk gezegd niet wat het verschil is tussen de opvatting van de heer Koffeman en mijn betoog.

De heer **Koffeman** (PvdD): Ik zal dit verduidelijken. Het was in Nederland toegestaan om homeopathische medicijnen te produceren. Dat was geen enkel probleem. Er waren klanten voor en ondernemers die daarmee bezig waren. Die ondernemers zien zich zeer belemmerd door overheidsingrijpen in wat zij wel en wat zij niet op de verpakkingen mogen vermelden en wat zij wel en wat zij niet mogen verkopen. Zij worden dus aangetast in hun eigendomsbelang, als ik de heer Schaap goed beluister. Ik zie niet zo goed wat het verschil is met voortschrijdend maatschappelijk inzicht ten opzichte van de productie van bont. De overheid kan toch zeggen: wij stellen met zijn allen vast dat wij dat niet meer willen.

De heer **Schaap** (VVD): Dat mag.

De heer **Koffeman** (PvdD): Dat mag?

De heer **Schaap** (VVD): Ja.

De heer **Koffeman** (PvdD): Ik had de indruk dat de heer Schaap van mening is dat dit niet mag, omdat dit een enorme revolutionaire doorbraak in de rechtsstatelijkheid zou zijn.

De heer **Schaap** (VVD): Als de wetgever stelt dat het uit is met de productie van bont, prima. Wij stellen dat wettelijk vast, dat is ontneming van eigendom en dat wordt gecompenseerd. Ik heb een heel andere opvatting dan de heer Koffeman vreesde te moeten suggereren.

De heer **Koffeman** (PvdD): Ik begrijp wel dat de heer Schaap een andere opvatting heeft, maar ik vraag hem in welke zin de overheid zich genoodzaakt voelt om bijvoorbeeld homeopathische ondernemers te compenseren voor het feit dat er andere wetgeving komt en dat zij niet meer mogen produceren op de wijze die zij gewend waren.

De heer **Schaap** (VVD): Nogmaals, als de regelgeving wordt aangepast en vergunningseisen worden aangescherpt, dat gebeurt zo vaak, dan treed je met de sector in overleg. Je spreekt met elkaar af hoe die gewijzigde omstandigheden kunnen worden ingevoerd en als er sprake is van inbreuk op het eigendomsrecht, wordt er gecompenseerd. Dat gebeurt bij bestemmingswijzigingen en op grote schaal, maar nu wordt daaraan opeens een einde gemaakt.

De heer **Koffeman** (PvdD): Ik krijg geen antwoord op mijn vraag. De heer Schaap is dus van mening dat ondernemers die homeopathische medicijnen produceerden en dat nu niet meer mogen doen, schadeloos moeten worden gesteld?

De heer **Schaap** (VVD): Als ik hierop zou ingaan, zou ik suggereren dat ik enig inzicht heb in wat daar gebeurt. Dat heb ik niet. Ik vind het daarom een beetje link om in specifieke zin antwoord te geven op die vraag.

Ik stelde dat een ethische regel nu in directe zin wordt gelijkgesteld aan rechten en het terugdraaien van rechten. Het zal je toch gebeuren dat op een goede dag de opvatting begint door te dringen dat in plaats van een ethische opvatting, een godsdienstige norm bepalend moet worden voor het maatschappelijk belang en dat wetgeving en rechten daaraan zonder omhaal ondergeschikt moeten worden gemaakt. Hoe dat kan uitpakken zien we in de wereld om ons heen. Trouwens, hoe de dominantie van gemoraliseer kan uitpakken, heeft ons de recente geschiedenis al geleerd. Het eigendomsrecht, een van de grondslagen van onze rechtsstaat, is al eens met moralistische compassie en een beroep op het algemene belang te lijf gegaan. Met de kreet "eigendom is diefstal" kon de rechtsstaat met de grond gelijk worden gemaakt. Dit zou te denken moeten geven. Als de rechtsstatelijke kern van deze initiatiefwet maatgevend wordt, staat ons nog heel wat te wachten. De directe vertaling van gemoraliseer in wetgeving is een gevaarlijke hobby, het beroep hierbij op de wil van het volk is nog gevaarlijker. Daarom is deze initiatiefwet niet alleen een tragisch gebeuren, maar ook een zorgwekkend teken.

Dan enkele gerichte vragen aan de initiatiefnemers. Het is de VVD-fractie een raadsel waarom de beëindiging van de kokkelvisserij geen precedent mag vormen, dus geen situatie die vergelijkbaar is met de beëindiging van de pelsdierhouderij. Bij de kokkelvisserij was zelfs sprake van een rechterlijk afgedwongen uitvoering van een Europeesrechtelijke verplichting, en bovendien van een ontheffing op een bestaand verbod. Toch is daar uitgekocht en werd het beginsel van nadeelcompensatie recht gedaan. Bij

het verbod op de nertsenhouders is in het geheel geen sprake van een juridische verplichting, evenmin van enig algemeen economisch, sociaal of bestuurlijk belang. Waarom nu geen uitkoop? Waarom de nertsenhouders niet de rechten toegekend die de kokkelvisserij wel zijn gegund en algemeen te doen gebruikelijk zijn in dit land? Willen de initiatiefnemers nog eens duidelijk maken waarom de situatie bij het verbod op de nertsenhouders anders ligt dan bij het verbod op de kokkelvisserij?

De initiatiefnemers stellen dat een landelijk debat en het aannemen van een Kamermotie voldoende zijn om een daarop volgende verbodswetgeving als voorzienbaar te beschouwen. Houdt dit in dat een motie voortaan voor de betreffende burger voldoende directe rechtsgrond bezit om niet langer te moeten wachten op de implicaties van een eventuele wettelijke vastlegging daarvan? Betekent dit dat een motie voortaan al voldoende grond is om een recht de facto op te heffen of een eigendomstitel als achterhaald te beschouwen? Graag hierover een staatsrechtelijk zuivere beschouwing.

In de memorie van antwoord voorzien de initiatiefnemers met goed geloof een Europees verbod op het houden van pelsdieren. Op welke concrete feiten baseren zij deze verwachting? Als zij zo vol goede moed zijn, waarom wachten zij dan met de verbodswetgeving niet op een Europees verbod en richten zij hun inspanningen niet daarop? Dat zou een eenzijdige actie tegen en benadeling van de Nederlandse pelsdierhouders voorkomen. Op welke concrete gegevens, dus anders dan vage signalen, baseren zij hun stelling dat een Nederlands verbod door andere landen zal worden overgenomen?

Wat betreft de afschrijvingstermijnen van investeringen begrijpt de VVD-fractie weinig van de argumentatie van de initiatiefnemers. Investeringsbestaan uit verschillende componenten met eigen technische en boekhoudkundige afschrijvingstermijnen. Dergelijke investeringen worden gedaan op verschillende, elkaar vaak overlappende tijdstippen. Het is ondenkbaar dat deze termijnen samenkomen op een harmoniërend tijdstip. Dus blijft er altijd sprake van niet afgeschreven resten. De indertijd afgesproken investeringen voor welzijn moeten ook daarom in het algemene investeringspatroon kunnen worden ingepast; vandaar dat er gekozen is voor een ruime tijdshorizon om ze te kunnen doen. Waarom blijven de initiatiefnemers spreken van gemiddelden of gangbare termijnen die bovendien in 2024 samenkomen in een integrale afschrijving van het geheel van investeringen? Waarom weigeren zij een gedifferentieerd patroon tot uitgangspunt te nemen? Is dit om de schijn van een kostendekkende uitlooperperiode overeind te houden? Moet dit rechtvaardigen dat het resterend geïnvesteerde vermogen laatdunkend een "gewoon ondernemersrisico" kan worden genoemd? Voor de VVD-fractie dient deze fictie er slechts toe, de complexe situatie af te wentelen op de slachtoffers van het verbod.

Intussen heeft dit wel rabiante gevolgen voor de welzijnsinvesteringen die nog gedaan moeten worden. Eenieder die in de bestuurlijke praktijk te maken heeft met de schaduwwerking van planwijzigingen weet dat banken en andere partijen in de keten in dergelijke gevallen terughoudend worden met het ondersteunen van de betreffende bedrijven. Als banken geen financiering meer willen bieden, kunnen deze investeringen onmogelijk worden ingepast. Het is onbegrijpelijk dat initiatiefnemers zich met een simpele ontkenning van dit probleem afmaken, dat ze weigeren te erkennen dat nertsenhouders door externe oorzaken niet aan de welzijnsinvesteringen zouden kunnen voldoen. Willen zij nog eens gedocumenteerd uitleggen dat de nertsenhouders door deze verplichting niet tot vroegtijdige bedrijfsbeëindiging worden gedwongen? Negeren zij dat de verordening de nertsenhouders ruimte biedt deze investeringen in te passen in de normale investeringscyclus? Het is toch onloochenbaar dat niet alleen de verordening door deze wetgeving wordt overruled, maar ook de daarin meegenomen nadere afspraken? Het is te gek voor woorden deze combinatie van verordening en verbodswetgeving af te doen als een gewoon ondernemersrisico. Graag hoor ik hierover ook de opvattingen van de minister. Laat het duidelijk zijn: er is voor de VVD-fractie een zeer gedegen uitleg nodig om het verwijt van legalistische willekeur als weerlegd te beschouwen.

In dit verband is nog een vraag van belang. De initiatiefnemers stellen opgewekt, dat banken "praktisch altijd bereid zijn om in goede bedrijven te investeren en dat er geen reden is dat ze niet bereid zouden zijn in de zo degelijke nertsenbedrijven te investeren, ook als de bedrijven maar een beperkte doorlooptijd zouden hebben". Op welke objectieve gegevens baseren de initiatiefnemers hun optimisme? Bij welke banken hebben zij de houdbaarheid van deze bewering getoetst? Hebben zij van de bankensector garanties gekregen dat men daar niet bang is dat de sector vroegtijdig in de problemen komt en individuele bedrijven meegezogen zullen worden? De VVD-fractie wil een onderbouwd antwoord. Stel dat banken niet bereid zijn zelfs goed lopende bedrijven van krediet te voorzien, gaan de initiatiefnemers er dan vanuit dat de rijksoverheid dergelijke garanties moet bieden?

De VVD-fractie heeft eerder gevraagd wat er gebeurt als toeleverende bedrijven in de productieketen onverhoopt wegvallen. Brengt dit de sector in fatale problemen? De initiatiefnemers geven in hun antwoord hoog op van het probleemoplossend vermogen van de nertsenhouders. Willen de initiatiefnemers nog eens uitleggen waarop zij hun zekerheden baseren? Hoe reageren zij in dit verband op de sombere prognoses van het LEI? In hun optimisme stellen zij dat als de toevoer van nertsenvoer wegvalt, de ondernemer dit voer zelf wel kan bereiden. Zij nemen daartoe de praktijk in Polen als voorbeeld. De VVD-fractie begrijpt niets van dit antwoord. Beseffen de initiatiefnemers wel welke eisen er gesteld worden aan het veilig produceren van

nertsenvoer uit slachtafval en hoeveel maatregelen dit van de leveranciers vraagt? Beseffen zij wel aan welke vergunningeisen dit verbonden is? Denken zij werkelijk dat nertsenhouders in een achternamiddag aan dergelijke vergunningeisen zouden kunnen voldoen? Het getuigt toch wel van cynisme dat zij in de memorie van antwoord uiterst riskante praktijken, zoals die in Oost Europese landen, plotseling een normerend voorbeeld achten voor de Nederlandse bedrijven. Voor de VVD-fractie is een dergelijke reactie op de onoverkomelijke problemen waarmee de nertsensector te kampen krijgt te gek voor woorden. Als dit soort reacties maatgevend zijn, valt ook te begrijpen waarom in andere illusies, zoals die betreffende welwillende banken of de verzekerde uitlooperperiode, door de wetgever zo veel geloof worden gehecht. Het is een getuigenis van feitenvrije illusies. Het zegt eigenlijk weinig meer dan dat de wetgever zich nauwelijks heeft willen verdiepen in de gecompliceerde praktijk van een sector als deze. Nogmaals, willen de initiatiefnemers duidelijk maken waarop zij de stelling baseren dat de nertsenhouders zelf wel de nertsenvoerders kunnen bereiden? Of is dit een verkapte uitnodiging aan de nertsenhouders hun activiteiten in Polen voort te zetten? Hoe denkt de minister over deze materie?

Dan heeft de VVD-fractie enkele vragen aan de minister. In de memorie van antwoord geeft de regering een andere opvatting inzake de legitimiteit van de nertsensector dan de initiatiefnemers. De regering geeft te kennen zelf niet uit te gaan van het ethisch beginsel dat het houden van dieren uitsluitend voor de productie van bont ontoelaatbaar zou zijn. De regering blijkt uit te gaan van de grondwettelijk geboden proportionaliteit, dat wil zeggen het afwegen van alle betrokken belangen, dus zowel die van de nertsenhouders, de publieke opvattingen, als het belang van de dieren. Als ik het goed begrijp, dan verkiest het kabinet een beleid, gericht op verbetering van de randvoorwaarden waaronder dieren worden gehouden. In de memorie van antwoord acht de regering de verordening hiertoe maatgevend, en bekrachtigt zij de implementatietermijn van tien jaar. Ze noemt de productschapverordening zelfs een voorbeeld van een sluitende aanpak van het dierenwelzijn in een sector. Het zal de minister niet verbazen dat de VVD-fractie het geheel met de regering eens is. Ook deze fractie gaat uit van proportionaliteit en beschouwt de verordening als een lovend voorbeeld. Dit roept wel de vraag op in hoeverre de regering mee wil gaan in de aanpak van de initiatiefnemers, zowel in het hanteren van het ethisch beginsel als in het loslaten van het beginsel van proportionaliteit. Wil de minister duidelijk maken hoe hij de aanpak van de initiatiefnemers beoordeelt? Hoe staat hij tegenover het ethisch beginsel van de initiatiefnemers? Deelt hij hun stelling dat een verbod op de nertsenhouderij het algemeen belang dient? Doet de initiatiefwet in zijn ogen recht aan het algemeen aanvaarde en grondwettelijk verankerde beginsel van proportionaliteit? En dan de kernvraag. Stel dat de Eerste Kamer de initiatiefwet aanvaardt, hoe denkt

de regering deze wet dan ten uitvoer te kunnen brengen? Hoe denkt de regering om te moeten gaan met de schadeberekeningen die het recente LEI-rapport aandraagt? Zoekt de regering daarvoor een redelijke oplossing, een die aansluit op de gangbare ontneming van eigendom, of wacht ook de regering gelaten rechterlijke uitspraken af? Wat staat de regering voor ogen als zich vanuit de Tweede Kamer meer soortgelijke initiatieven aandienen en er dus vaker op grond van ethische afwegingen een eind wordt gemaakt aan de toepassing van proportionaliteit? De VVD-fractie verwacht van de minister een helder antwoord. Immers, niet alleen de nertsensector, maar ook de Nederlandse veehouderijsector in ruimer verband mag toch weten waarop met deze regering kan worden gerekend?

Een andere vraag aan de minister. Stel dat banken niet bereid zijn de sector met financiering te ondersteunen om de welzijnsinvesteringen te plegen of de volle termijn van tien jaren door te komen. Stel dat toeleverende bedrijven in de keten de nertsenhouders niet langer van dienst kunnen zijn. Stel dus dat deze sector door de initiatiefwet getroffen wordt door overmacht. Gaat de regering er dan met de initiatiefnemers van uit dat bedrijven gesloten moeten worden? Of biedt de regering banken, andere bedrijven in de keten en de nertsenhouders in geval van onoverkomelijke problemen een passende oplossing aan? De regering stelt dat bij aanvaarding van de wet de overheid verantwoordelijk wordt voor toezicht en handhaving en tevens dat handhavingmaatregelen afhangen van de omstandigheden per bedrijf. Gaat ook de regering ervan uit dat de bedrijven in volle rust de uitlooperperiode van tien jaar moeten kunnen volmaken? Beschouwt de regering sluiting van een bedrijf als gevolg van overmacht als aanvaardbaar? Als dit zo is, hoe brengt de regering dit gegeven dan in evenwicht met de strekking van deze wet?

*N

Mevrouw **Sylvester** (PvdA): Voorzitter. De fracties van de PvdA, 50PLUS, en D66 -- ik spreek ook namens de fractie van D66 -- danken de indieners en de minister voor hun komst vandaag naar de Eerste Kamer. Het onderhavige wetsvoorstel is al vele jaren in behandeling en wat deze fracties betreft komen we volgende week met de stemmingen tot een definitieve afronding. Kernachtig komt dit wetsvoorstel erop neer, dat "het houden, doden of doen doden van een pelsdier verboden is". Dit past in een maatschappelijke trend die we in de afgelopen jaren hebben kunnen waarnemen. Zo zijn aan banden gelegd: het gebruik van trekhonden, de vossenfokkerij, het houden van kalveren in kisten, de chinchillafokkerij, dierproeven voor cosmetica, het houden van zeugen aan de ketting, de legbatterij, het gebruik van mensapen voor experimenten en ga zo maar door. In ons land werden tot 1 april 2008 drie diersoorten gehouden voor de bontproductie. Met het sindsdien geldende verbod op vossen en chinchilla's worden anno nu in ons land nog uitsluitend nertsen, die kleine solitair levende

roofdieren zijn, voor de productie gefokt. Ook aan het doden van nertsen, uitsluitend voor hun vacht, lijkt na deze behandeling een eind te komen.

Met de inwerkingtreding van dit wetsvoorstel wordt een sector van een bedrijfstak in Nederland verboden. Nederland telt momenteel 170 pelsdierfokkerijen die jaarlijks nog 4 miljoen nertsenspelzen produceren. Nederland is daarmee, na China en Denemarken, in grootte de derde producent ter wereld. Niet alleen in Nederland staat de sector al jarenlang ter discussie. Dat is ook het geval in meerdere Europese landen. In Engeland is de pelsdierhouderij bijvoorbeeld verboden, net als in Oostenrijk, Zwitserland en Kroatië. In andere landen, waaronder Zweden, Duitsland en Italië, zijn dermate strenge nieuwe welzijnsnormen voor nertsen doorgevoerd dat het voor de fokkerij economisch niet langer rendabel is om ze te houden. De facto worden de nertsenfokkerijen hiermee in deze landen afgeschaft.

D66, 50PLUS, en de PvdA staan er in principe achter dat ook in Nederland "het houden, doden of doen doden van een pelsdier" met ingang van 1 januari 2024 wordt verboden en dat heeft ook te maken met de voorzienbaarheid, zoals deze reeds hierboven door mij is weergegeven. En ik wil er geen misverstand over laten bestaan. Ook in deze fracties is er in de afgelopen jaren uitgebreid gesproken over de gevolgen voor de ondernemers, hun gezinnen en hun werknemers. In de afgelopen jaren hebben wij met regelmaat post ontvangen van de Nederlandse Federatie van Edelpelsdierenhouders. We hebben kennisgenomen van de emoties en bezwaren en ook lazen wij argumenten waarom we tegen dit verbod zouden moeten zijn. Ik denk dat niemand staat te juichen dat er op termijn arbeidsplaatsen verloren gaan. Ook wordt er economische en financiële schade geleden. De schattingen over de schade lopen uiteen. Het LEI maakte geactualiseerde schattingen die hoger uitvallen dan de eerder gedane opgave van de indieners en de minister. Graag een reactie van de indieners en de minister op dit punt. Alles bij elkaar gaat het hier om de afweging tussen economische en financiële belangen aan de ene kant en aan de andere kant het maatschappelijke, zo men wil dierenwelzijnbelang. Zijn de ondernemers met de voorgestelde overgangstermijn in staat om ook de laatste investeringen ter verbetering van het dierenwelzijn, uiterlijk 1 januari 2024, geheel af te schrijven? Deze vraag geldt eveneens voor alle eerder gedane investeringen in bedrijfsmiddelen. Graag een reactie van de indieners en de minister.

De maatschappelijke en politieke discussie over het verbod van pelsdieren speelt al sinds de jaren tachtig van de vorige eeuw en komt voor ons en voor de nertsenfokkers niet onverwacht. De overgangperiode geeft de ondernemers, zo hopen wij, de ruimte om hun bedrijven om te bouwen en daarin nieuwe bedrijvigheid te starten. Samen kunnen ze in de komende periode met de gemeente op zoek gaan naar ruimte in de bestemmingsplannen buiten gebied. Ondanks de gespecialiseerde bedrijvigheid, die de pelsdierhouderij toch is, zijn tal van bedrijven ook

in andere sectoren hen voorgegaan. Het is niet voor het eerst dat bedrijven van activiteiten zijn gewisseld. Dat vraagt niet alleen om ondernemerschap en inventiviteit, maar ook om moed!

De PvdA, 50PLUS, en D66 vinden het van groot belang dat er, kijkend naar de resterende groep nertsenfokkers en hun gezinnen, een goede overgangsregeling bestaat. Ook constateren de fracties dat er is voorzien in flankerend beleid. Met de eerste novelle werd een overgangsregeling geïntroduceerd. Daar waar het een mogelijke juridische aanspraak betreft van specifieke groepen nertsenshouders, lazen deze fracties in de nadere memorie van antwoord op stuk nr. 30826 dat de geboden overgangstermijn afdoende is. De inschatting is dat op basis van eerdere wetten en het advies van de parlementaire advocaat de weging positief zal uitpakken. Graag een reactie van de indieners en de minister op dit punt.

De fracties van D66, 50plus, en de PvdA hebben begrepen dat het verbod op het houden van pelsdieren als bedoeld in artikel 2 van het wetsvoorstel een inmenging zou zijn in het eigendomsrecht van een individuele nertsenshouder. Onze fracties hebben ook begrepen dat uit jurisprudentie van het EHRM naar voren is gekomen dat bij de gedeeltelijke intrekking van een vergunning niet de vergunning zelf het eigendomsrecht vormt, maar het achterliggende, met gebruikmaking van de vergunning geëxploiteerde bedrijf. Het intrekken van een vergunning is daarmee te beschouwen als het reguleren van eigendom en niet als het ontnemen van eigendom. Wij horen graag de reactie van de indieners en de minister op deze conclusie.

Voorts kan worden gesteld dat er weliswaar geen sprake is van formele ontneming van eigendom, maar wel van een de facto ontneming van eigendom. De maatregel is dan zo ingrijpend dat er geen zinvolle alternatieve vorm van gebruik overblijft of dat eigendom van elke waarde wordt beroofd. Aangenomen mag worden dat de voor de nertsenshouderij gebruikte opstallen ook voor een ander gebruik geschikt zijn te maken en er kan dan niet gesproken worden over een de facto onteigening. Graag ook de gedachten van de indieners op dit punt. Vooralsnog trekken de PvdA, 50PLUS, en D66 op grond van hetgeen zojuist is gezegd de conclusie dat het verbod op de pelsdierhouderij geen ontneming van eigendom betreft, maar een vorm van regulering van eigendom.

De heer **Schaap** (VVD): Voorzitter. Een vraag. Mevrouw Sylvester zegt dat de opstallen ook voor een andere bestemming worden gebruikt.

Mevrouw **Sylvester** (PvdA): Ja, dat hebben wij gelezen.

De heer **Schaap** (VVD): Die tekst heb ik ook gelezen. Mevrouw Sylvester omarmt deze stelling klaarblijkelijk, maar kan zij voorbeelden geven van een dergelijk gebruik?

Mevrouw **Sylvester** (PvdA): Ik stel voor, dat wij eerst wachten op de reactie van de regering en de indieners op dit punt. Wij hebben gelezen dat er alternatieve mogelijkheden zijn. Tijdens de schriftelijke behandeling hebben wij het hier uitgebreid over gehad, maar ik beluister nu graag eerst wat de minister en de indieners hierover te zeggen hebben.

Veel is tijdens de schriftelijke behandeling van deze Kamer, de indieners en de minister gewisseld over de restwaarde en de pensioenvoorziening. Bij dit laatste wensen D66 en de PvdA stil te staan. In het midden- en kleinbedrijf vormt het bedrijf vaak het pensioen. In dit specifieke geval gaat het om de waarde van het onroerend goed, zo hebben de fracties begrepen, en dit zijn de ontwikkelingsmogelijkheden en mogelijkheden die vergund kunnen worden in het bestemmingsplan buitengebied. Meestal ligt dat in de agrarische bestemming, waardoor de bedrijfshouder een andere activiteit kan gaan ondernemen. Na de beëindiging van de nertsenhouders zijn de opstallen merendeels van economische waarde voor nieuwe bedrijfsactiviteiten. Kunnen de indieners en de minister hun mening geven over de ontwikkelingen in de markt die zij verwachten? In de nadere brief inzake de voorstellen flankerend beleid lezen de fracties hierover aanvullende mogelijkheden om de pensioenvoorziening in individuele gevallen geregeld te krijgen. Zo kunnen ondergrond en opstallen worden verkocht en kan omzetting in lijfrentepolissen of het rendement van het liquide vermogen dienen als aanvulling op de AOW-uitkering. Hiernaast biedt de fiscale ouderdomsreserve mogelijkheden, net als de herinvesteringsreserve. En als de vergunning er niet meer is, ligt de bouwkavel er nog om andere activiteiten te gaan ontplooien. Geurcirkels vallen weg bij het beëindigen van de nertsenhouders, hetgeen ook mogelijkheden biedt. Hebben de indieners met al deze suggesties de indruk en de overtuiging dat er voldoende mogelijkheden zijn voor de nu nog resterende groep nertsenhouders, zodat ook zij in hun pensioen kunnen voorzien? Is een overgangstermijn van tien jaar voldoende? Graag een concrete reactie van de indieners en van de minister op deze vragen.

De hierboven reeds benoemde nadere brief in het kader van de tweede novelle inzake voorstellen flankerend beleid biedt niet alleen mogelijkheden op het gebied van de pensioenvoorziening, inclusief de hardheidsclausule. Ook met name de teksten over de herinvesteringsreserve, de financiën, de fiscale voorzieningen, de sloopregeling en de ruimte-voor-ruimteregeling bieden perspectief. Met name bij de sloopregeling en de ruimte-voor-ruimteregeling kunnen gemeenten faciliteren bij het zoeken naar een nieuwe toekomst. In de eerste termijn van het debat is afgesproken dat met VNG en IPO intensief overleg zou plaatsvinden om concrete potentiële mogelijkheden onder de aandacht te brengen. Kunnen de minister en de indieners aangeven of er overleg is geweest en wat een en ander concreet voor de pelsdierhouders heeft opgeleverd?

D66, 50PLUS, en de PvdA hebben aangegeven geïnteresseerd te zijn in de heroriëntatie van bedrijven. Dat heeft ermee te maken dat we op dit moment praten over pelsdierhouders die hun bedrijf nog niet hebben beëindigd. Veel bedrijven hebben dat in de loop der jaren wel gedaan. Zij kozen voor een nieuwe richting. Deze groep staat bekend als first movers. Kunnen de indieners en de minister aangeven voor welke richtingen deze bedrijven hebben gekozen en hoe het deze bedrijven momenteel vergaat?

Ik kom tot een afronding. Met belangstelling kijken de fracties van de PvdA, D66 en 50PLUS uit naar de beantwoording van de zijde van de indieners en van de minister.

De heer **Terpstra** (CDA): Voorzitter. Ik heb nog een vraag aan mevrouw Sylvester. Zij spreekt namens drie partijen, voor een deel namens twee, maar ik heb een vraag over haar eigen partij. Binnen die drie partijen zie ik de PvdA als de partij die het meest oog heeft voor de belangen van werknemers. Mevrouw Sylvester heeft uitgebreid haar zorgen geuit over de vraag hoe het met de werkgevers in de nertsensector gaat. Zij is daarmee bewogen, maar mijn vraag is toegespitst op de belangen van werknemers. Ik heb daarover vragen gesteld aan de indieners. Het antwoord was dat het planbureau niet eens merkt dat die mensen werkloos worden. Deelt mevrouw Sylvester die mening? Vindt zij dat in een onderdeel van dit wetsvoorstel ook iets voor de werknemers moet worden geregeld?

Mevrouw **Sylvester** (PvdA): Dank voor de vragen, want dat biedt mij de gelegenheid de positie van de PvdA in dezen duidelijk te maken. Ik heb overigens gesproken mede namens D66 en 50PLUS, dus vlak die vooral niet uit. De heer Terpstra vraagt naar mijn mening over het in het geding zijn van het werknemersbelang. Dat is volgens mij niet in het geding. Ik heb begrepen dat ruim 600 medewerkers in de kou komen te staan. Daarnaast is er nog de aanpalende en aanleverende sector, dus het gaat niet alleen om de mensen die op fokkerijen werken. Het gaat ook om de industrie er omheen. De heer Terpstra vraagt mij hoe ik dit zie. Wij hebben in onze fractie uitgebreid gesproken over de weging die wij wat dit betreft moesten maken. Aan de ene kant speelt het financieel-economische belang, aan de andere kant het maatschappelijke, dierenwelzijnbelang. Bij ons heeft het maatschappelijke, dierenwelzijnbelang de doorslag gegeven. We praten in Nederland al heel lang over het verbod van pelsdieren. Er is overigens sprake van een afbouwtermijn van tien jaar. We schaffen dit niet van de ene op de andere dag af. Wij nemen daar tien jaar de tijd voor. Dan moet het mogelijk zijn om dit op een adequate en effectieve wijze te doen. Wij vinden dat je niet de ogen kunt sluiten voor wat er maatschappelijk gebeurt. Je kunt niet de ogen sluiten voor wat er in Europa gebeurt. Alles afwegend, zijn wij van mening dat het maatschappelijke, dierenwelzijnsbeleid in dit geval zwaarder telt. Wij hebben er vertrouwen in, gelet op de eerste en de tweede novelle, de

overgangsregeling en het flankerend beleid, dat deze kwestie die in eerste instantie arbeidsplaatsen kost, ook weer arbeidsplaatsen oplevert als het gaat om de nieuwe richting die de bedrijven zullen kiezen. Veel bedrijven zijn al gesloten. Ook die mensen zijn weer aan het werk gekomen. Er zijn alternatieven. Wij maken waarschijnlijk een andere wegging dan de fractie van het CDA. Wij hebben er vertrouwen in dat de arbeidsplaatsen die verloren gaan opnieuw zullen worden ingevuld, op een duurzame wijze.

De heer **Terpstra** (CDA): Ik ben heel blij dat mevrouw Sylvester meer waarde hecht aan het stijgen van de werkloosheid dan de beide indieners.

Mevrouw **Sylvester** (PvdA): Dat zijn uw woorden.

De heer **Terpstra** (CDA): Ik heb ook begrepen dat zij hier uitgebreid in de fractie mee bezig is geweest, maar de oplossing is eigenlijk dat zij niets voor die groep doet. Heeft daarbij meegespeeld dat mevrouw Sylvester van mening is dat dit voorzienbaar was, dat die werknemers al tien jaar weten dat ze ontslagen zouden worden? Laat de PvdA deze mensen op grond van die overweging in de kou staan?

Mevrouw **Sylvester** (PvdA): Ik kan wel herhalen wat ik zojuist heb gezegd, maar dat doe ik niet. Ik waardeer collega Terpstra zeer, maar hij wil niet luisteren. Hij laat een andere band in zijn hoofd afdraaien. Wij zullen het op dit punt gewoon niet eens worden. Ik schat in dat de sector voldoende mogelijkheden heeft om die omschakeling in de komende jaren te maken. Blijkbaar heb ik daar meer vertrouwen in dan de heer Terpstra. Hij heeft die mensen al opgegeven, wij niet. Wij hebben er vertrouwen in dat die omwenteling mogelijk is, maar wij kijken ook naar de ontwikkelingen in Europa en de zaken die voor ons liggen. Eerst kwam de eerste novelle, vervolgens de tweede. We hebben een en ander uitgebreid en zorgvuldig met elkaar gewisseld. Het lijkt mij ook nodig dat wij de sector niet langer in onzekerheid laten. Ik stel voor, het debat te vervolgen en volgende week te stemmen. Dan weet iedereen waar hij aan toe is. Dan kunnen we weer verder.

*N

De heer **Koffeman** (PvdD): Voorzitter. Het debat over het beëindigen van de pelsdierfokkerij heeft een veel ruimere overgangstermijn in beslag genomen dan de meeste wetsvoorstellen die in dit huis behandeld worden. Al in 2002 was er het voornemen van minister Brinkhorst om een einde te maken aan het fokken van nertsen, die de pech hebben over een fraaie vacht te beschikken. Eerder was al het fokken van chinchilla's en vossen verboden. Het eindeloze getreuzel rond het verbod op de pelsdierhouderij was een van de aanleidingen voor de oprichting van de Partij voor de Dieren. Vandaag hebben wij in dit huis opnieuw de kans een wetsvoorstel af te ronden dat aansluit bij de gevoelens van een ruime meerderheid van de

bevolking en van de Tweede Kamer die zich schaaft achter de stelling dat het fokken en doden van ongedomesticeerde dieren louter voor hun vacht niet van deze tijd en moreel verwerpelijk is. Ik hoop dan ook ten zeerste dat we vandaag voor eens en voor altijd een punt kunnen zetten achter dit langshepende en veelvuldig getraineerde dossier.

Het is teleurstellend dat het uitstel van executie van de wet het leven van zo'n 160 miljoen nertsen kostte. Uitstel dat kennelijk nodig was om via de twee Kamers van de Staten-Generaal een verbod te bewerkstelligen voor een onethische, milieuvervuilende en wrede sector waar al decennialang geen enkel draagvlak meer voor is. Sinds de motie-Swildens c.s. door een Kamermeerderheid in 1999 werd aangenomen, is Nederland nog steeds in afwachting van een verbod. Keer op keer wist de lobby van slechts 200 bontfokkers te winnen van miljoenen Nederlanders die al meer dan twintig jaar willen dat die bedrijven stoppen met het vergassen en elektrocuteren van nertsen. Keer op keer liet de politiek zich voor de kar spannen van een kleine groep lobbyisten, met een enorme vertraging om tot dit verbod te komen tot gevolg. Tussentijds zijn, als een doekje voor het bloeden, welzijnsverbeteringen voorgesteld, verbeteringen die die naam eigenlijk nauwelijks mogen hebben. De Verordening welzijnsnormen nertsen, opgesteld in 2003, bevat als belangrijkste elementen uit het plan van aanpak de verplichting om per leefruimte minimaal één verrijksobject (een plankje of een pvc-buisje) aan te bieden, minimale oppervlakte-eisen -- een paar centimeter erbij -- en compartimenten. Nertsen zouden de gelegenheid krijgen om via een gangetje bij elkaar op bezoek te gaan. Dat is gezellig, maar biedt geen enkele oplossing voor solitair levende dieren. Essentiële welzijnsvereisten, zoals zwemwater en een aanzienlijke leefruimte, kwamen niet eens aan de orde.

Wie stelt dat er al heel veel gedaan is om aan de welzijnsbezwaren tegemoet te komen, geeft daarmee blijk niet op de hoogte te zijn van het natuurlijke gedrag van nertsen en de wijze waarop stereotype gedrag in gevangenschap te voorkomen is.

De bontfokkerij is een uitwas van decadentie, dezelfde decadentie die op dit moment onze aarde uitput. Er is geen enkele rechtvaardiging voor de bontproductie. Dat vindt de overgrote meerderheid van de Nederlanders. Weerloze, kwetsbare dieren worden uitgebuit. Deze levende wezens die de pech hebben een prachtige vacht te hebben, worden in Nederland nog steeds niet beschermd tegen onethisch handelen. De hoge prijzen van dit moment voor pels en de forse vraag vanuit opkomende economieën geven aan dat onze fouten uit het verleden overgenomen worden door de nieuwe rijken die een statussymbool wensen. Ook daarin kan dit wetsvoorstel een keerpunt vormen.

Het was tenhemelschreiend om te zien welke ontwikkelingen zich hebben voorgedaan in de sector. Het door de sector geëiste schadebedrag is in de afgelopen jaren met honderden miljoenen toegenomen. De Boerderij heeft daar een duidelijke

verklaring voor. Ik citeer: "(...) vanwege het toegenomen aantal moederdieren en bijbehorende stallen de laatste jaren. Daardoor zit er meer kapitaal in de sector en zullen de sloopkosten hoger zijn. Daarnaast is de waarde van het immateriële recht om nertsen te fokken, gezien de hoge winsten die worden geboekt, fors gestegen." We spreken hier niet over een nooddruftige sector die de dupe wordt van groeiend maatschappelijk besef over wat je dieren wel en niet kunt aandoen, maar van een sector die uiterst berekenend niet alleen geld belangrijker vindt dan het leven en welzijn van dieren, maar die ook alles gedaan heeft om het uitstel dat de politiek hem gegund heeft, te misbruiken voor verdere capaciteitsuitbreiding en daarmee geprobeerd heeft meer publiek geld voor zichzelf op te eisen. Mensen uit de sector en de politiek die zich zorgen maken over de kosten die dit meebrengt voor de overheid, moeten beseffen dat de sector duidelijk bezig is om zo veel mogelijk overheidsgeld de eigen kant op te krijgen.

Het zich bezighouden met een manier van ondernemen die op veel weerstand in de samenleving stuit, moet als ondernemersrisico worden gezien. Je mag verwachten dat er op zeker moment consequenties worden verbonden aan die weerstand in de samenleving. Het is dus onredelijk en onbillijk om te stellen dat elke manier van ondernemen altijd tot achter de komma zou moeten worden gecompenseerd als de overheid er een streep door zet, met inachtneming van een redelijke overgangstermijn. Dat geldt zeker voor de nertsenfokkerij, waarover al decennialang een intensief maatschappelijk debat heeft plaatsgevonden. Niemand kan beweren dat hij niet heeft zien aankomen dat de bevolking het fokken van bont afwijst en dat de volksvertegenwoordiging datzelfde doet, en dat er dus vroeg of laat een streep door zou worden gezet. In 2008 is de laatste vossenfokkerij in Nederland gesloten. Ook het fokken van chinchilla's is al verboden. Een verbod op de nertsenhouderij is de laatste stap op weg naar een compleet verbod op bontproductie in Nederland. Groot-Brittannië, Oostenrijk, Zwitserland en Kroatië gingen ons voor. Als je als ondernemer je ogen hiervoor opzettelijk sluit, dan is dat je eigen verantwoordelijkheid. Het zou niet passend zijn te zwichten voor de dreiging van schadeclaims, temeer daar de praktijk leert dat de schadeclaims toenemen met de lengte van het uitstel.

De PvdD betreurt het dat het zover gekomen is dat een sanering op korte termijn met een billijke schadeloosstelling bewust is getraineed. Een veelgehoord argument tegen het verbod is dat de nertsenhouderij zich zal verplaatsen naar het buitenland. Maar zoals ons land ook zijn eigen verantwoordelijkheid heeft genomen bij de afschaffing van de kinderarbeid, zal het dat ook doen bij het ongedaan maken van de uitbuiting van dieren; de rest van de wereld kijkt mee! In steeds meer Europese landen liggen initiatieven voor fokverboden klaar. Ze kijken verwachtingsvol naar Nederland. De opgerekte overgangstermijn in de tweede novelle is ons een doorn in het oog. Dat betekent dat er nog meer

dieren in een nog langere tussentijd de dood zullen vinden op een zeer wrede wijze. Het gaat nog tien jaar duren voordat er een einde komt aan de barre omstandigheden waaronder de nerts genoodzaakt moet leven. Wij vinden dat jammer, maar wij waarderen de pogingen van de indieners om met een tweede novelle voor eens en voor altijd voor elkaar te krijgen dat de bontfokkerij in ons land tot een einde komt. De PvdD acht de niet-verplichte compensatie van sloopkosten, fiscale voorzieningen en de hardheidsclausule een ruimhartig en meer dan adequaat gebaar en meent dat deze voldoende zekerheid bieden voor de pelsdierhouders in Nederland, die al sinds 1999 een naderend verbod zagen aankomen, maar willens en wetens hebben uitgebreid. Die gok mag niet beloond worden. Mijn fractie wil dan ook van de minister weten op welke wijze het kabinet bereid is om mee te wegen dat er recente uitbreidingen hebben plaatsgevonden, kennelijk met het oogmerk om de schadevergoeding te verhogen. Is het kabinet per direct bereid om een verbod op verdere uitbreiding af te kondigen? Kan de minister in elk geval toezeggen dat nieuwe uitbreidingen niet gecompenseerd zullen worden? Ik verneem graag een reactie.

De PvdD steunt het voorstel dat nu voorligt omdat het belangrijkste is dat het verbod op het fokken van dieren voor hun pels definitief van kracht wordt. In die zin voeren we hier een historisch debat, over een belangrijke mijlpaal in het tot stand brengen van erkenning van het recht van dieren om zonder gevoelens van angst, pijn en stress naar hun aard te kunnen leven. Mijn fractie is de indieners van dit wetsvoorstel zeer dankbaar voor hun noeste arbeid gedurende vele jaren. Wij hopen zeer dat hun inspanningen vandaag eindelijk zullen leiden tot een einde van de bontfokkerij in Nederland.

De heer **Schaap** (VVD): In het begin van zijn betoog zei u dat degenen die het niet eens zijn met een verbod op de pelsdierhouderij zich voor het lobbykarretje van de pelsdierhouderij hebben laten spannen. U gaat er dus van uit dat ik met mijn betoog ook gewoon een lobbyist ben voor de pelsdierhouderij.

De heer **Koffeman** (PvdD): U legt een heel ander verband. Degene die zich voor de kar van een lobbyist laat spannen, is daarmee niet zelf een lobbyist geworden.

De heer **Schaap** (VVD): Ik laat mij voor de lobbykar van de pelsdierhouderij spannen. Dat zei u.

De heer **Koffeman** (PvdD): Dat is mijn indruk, ja.

De heer **Schaap** (VVD): Ik wil wel even gesteld hebben dat ik mijn betoog en mijn opstelling in volledige onafhankelijkheid heb gekozen, zonder enige last.

Mevrouw **Sylvester** (PvdA): Ik hoorde in het betoog van collega Koffeman een interessant punt, dat ik eerder al hoorde in het betoog van mijn collega van de PVV. Het gaat om het volgende. De wet gaat in zodra hij is aangenomen. Het verbod is de facto echter pas in 2024 gerealiseerd. In de tussentijd mogen de nertsenhouders geen investeringen meer doen. Die zouden dan immers meegenomen moeten worden in de compensatie. Kan de heer Koffeman hierover nog iets meer zeggen: hoe ziet hij dat voor zich? Hoe kan dit gerealiseerd worden? Dit is op zichzelf een interessant punt.

De heer **Koffeman** (PvdD): In de afgelopen paar jaar is het aantal nertsenhouders in Nederland verdubbeld, in aanloop naar het verbod. Die verdubbeling is tot stand gekomen met het oogmerk om de schadevergoeding te maximaleren. Van een overheid kan redelijkerwijs niet verlangd worden dat zij een aangeboden compensatieregeling verder laat oprekken doordat gedupeerden nog meer schadevergoeding willen. Uit de praktijk op Texel weten wij dat in het kader van een schadevergoeding voor ganzen door boeren gesproken werd over ganzen met gouden voetjes. Het lijkt mij geen goed idee om de nertsen op een soortgelijke wijze niet alleen de oudedagsvoorziening van de nertsenhouders te laten regelen maar ook onevenredig te verrijken.

Mevrouw **Sylvester** (PvdA): Ik heb eerder gehoord dat dit de gedachte is die erachter ligt. Mijn concrete vraag is: hoe wilt u dat realiseren? Wij hebben hier een wetsvoorstel liggen dat hierin niet voorziet. Ik heb gehoord dat de PVV mogelijk een motie indient op dit punt. Ik heb van u nog geen verdere invulling gehoord.

De heer **Koffeman** (PvdD): Ik heb de minister gevraagd of het kabinet bereid is om te komen tot een standstill, een uitbreidingsverbod. Als het kabinet daartoe niet bereid is, zal ik graag de motie van de PVV steunen of daartoe een eigen motie indienen.

De heer **Terpstra** (CDA): Ik ben zelf geen jurist, maar ik heb altijd begrepen dat de rechtsstaat er ook toe dient om individuen en kleine groepen te beschermen. U begon uw betoog met de opmerking dat miljoenen mensen het met u eens zijn, terwijl er maar 200 nertsenfokkers zijn, een klein groepje dus. Welke rol speelt het feit dat het om een klein groepje gaat eigenlijk?

De heer **Koffeman** (PvdD): Ik heb buitengewoon veel oog voor de rechten van minderheden. De democratie is echter wel degelijk zo ingericht dat je, als een ruime meerderheid van de bevolking wil dat een bepaalde ontwikkeling stopt, gewoon uit morelethische overwegingen, een kleine groep die vindt dat de ontwikkeling door moet gaan, dan niet zijn gang kunt laten gaan. Elke democratische maatregel zit zo in elkaar en ik wil hierin geen onderscheid maken.

De heer **Terpstra** (CDA): Dus als er 1 miljoen nertsenfokkers waren geweest, zou u een ander standpunt hebben? Dat vind ik vreemd.

De heer **Koffeman** (PvdD): Nee, dat ziet u verkeerd. Ik zou dan geen ander standpunt hebben gehad. Heel lang was een meerderheid in de Tweede Kamer de nertsenfokkers gunstig gezind, waardoor er geen meerderheid voor een verbod te vinden was. Er was geen enkel begrip -- met name voor het CDA is dit heel herkenbaar -- voor de morelethische bezwaren van een minderheid in de Kamer die zei: hier moeten wij toch een keer mee stoppen. Het antwoord was: nee, wij hebben de meerderheid en wij gaan er lekker mee door. Soms wisselen meerderheden. Dat is nu ook gebeurd en ik denk dat dit voor de nertsen een heel goed bericht is.

*N

Mevrouw **Vos** (GroenLinks): Voorzitter. Dank aan de initiatiefnemers voor deze, in feite, drie wetsvoorstellen. GroenLinks is zeer blij dat wij deze wetsvoorstellen vandaag kunnen bespreken. Met anderen in deze Kamer hopen wij dat wij snel tot een besluit en een goede afronding van deze discussie kunnen komen.

De aanleiding is uiteindelijk de nerts, dat dier waarvan in feite al heel lang vaststaat dat het geen dier is dat je in kleine draadgazen kooitjes kunt houden. De nerts is een solitair levend roofdier dat een zeer groot territorium nodig heeft, namelijk zo'n 1 tot 5 kilometer lang, met veel water. Het dier moet kunnen jagen, zwemmen en onderzoeken. Het past gewoon niet om dit dier tot een productiedier te maken dat je in een klein kooitje zet. Dat is uiteindelijk de kern van hetgeen waarover wij spreken. GroenLinks is zeer blij dat de indieners met dit wetsvoorstel aangeven dat er een verbod moet komen; dit kan zo niet langer doorgaan.

Deze discussie loopt al zeer lang, zoals collega's al opmerkten. In 1999 was er een motie. In 2002 was er een beleidsvoornemen van toenmalig minister Brinkhorst. De indieners zijn in 2006 gestart met het wetsvoorstel. Kortom, dit is een jarenlange discussie waarvan iedereen kan voorzien dat het een keer tot een einde gebracht moet worden, dat er eens een punt gezet moet worden. In de kern gaat het in het wetsvoorstel om de vraag of de sector op deze manier met deze productie kan doorgaan. Ik hecht eraan nog eens even te wijzen op de ruime bewijsvoering waaruit blijkt dat het gewoon niet kan. Wij hebben een aantal elementen in de huidige Nederlandse wetgeving opgenomen, zoals het belang van het dier om soorteigen en natuurlijk gedrag te kunnen uitoefenen. Dat is een kernpunt in ons dierenwelzijnsbeleid. Uit veel onderzoek blijkt dat dit ten enenmale onmogelijk is. De nerts kan in kleine kooitjes van 85 x 30 x 45 cm of een nertsbox van 20 x 20 cm zijn soorteigen gedrag niet tonen. De verrijking zoals deze nu wordt voorgeschreven, is volstrekt ontoereikend om hieraan tegemoet te komen. Daarmee zijn cruciale vrijheden van dieren

in het geding. Vrijheden die wij hebben vastgelegd, zoals de vrijheid om geen dorst en honger te hebben, de vrijheid om geen fysiek ongerief te ondervinden, de vrijheid van pijn, verwonding en ziekte, de vrijheid van angst, chronische stress en de vrijheid om het natuurlijk soorteigen gedrag te kunnen ontplooiën. Hierachter dient een keer een punt gezet te worden. Dit kan zo niet langer doorgaan.

Vandaag staat met name de positie van de individuele nertsenhouders ter discussie. Ik denk dat hier met recht goed naar gekeken is door de indieners van het wetsvoorstel. Ik refereer graag nog even aan de brief die toenmalig minister Verburg in 2010 aan de Tweede Kamer heeft geschreven. Hierin stelt zij dat het in dit geval niet om ontneming van eigendom maar om regulering gaat. Schadevergoeding is dan ook niet per definitie verplicht. Je dient uiteraard naar de omstandigheden te kijken. Verburg stelt de vraag of de inbreuk op de eigendom te voorzien is geweest. Ik ben met haar van mening dat reeds lang voorzien is dat een dergelijk verbod eraan zat te komen, in feite al vanaf 1999. Van belang is de vraag of deze inbreuk het algemeen belang dient. Wij zijn van mening dat dit zeker het geval is. Het is een zeer groot gevoel onder de Nederlandse bevolking. In feite blijkt dit ook uit de Nederlandse dierenwelzijnswetgeving. Volgens deze wetgeving is dit zozeer in strijd met fundamentele uitgangspunten dat er een punt achter gezet moet worden. Cruciaal is de vraag of er een redelijk evenwicht is tussen het algemeen belang en de bescherming van de rechten van het individu, in dit geval de nertsenfokkers.

Mijn fractie is van mening dat de lange overgangstermijn die via de novelle is ingevoerd, namelijk tien jaar, ingaande op 1 januari 2014, vergaand tegemoetkomt aan de bescherming van de rechten van het individu. Wij zijn dan ook van mening dat het wetsvoorstel redelijk is. Wij begrijpen ook dat dit voor agrarische bedrijven een redelijke en gebruikelijke overgangstermijn is. De indieners hebben gekeken naar de mogelijkheden om bestaande bedrijfsreserves in te zetten voor nieuwe activiteiten en naar de mogelijkheid van de fiscale ouderdomsreserve. Wij begrijpen dat de indieners zeggen dat die mogelijkheden er in voldoende mate zijn. Misschien kunnen ze dat nog eens toelichten. De indieners introduceren een sloopregeling die juridisch verankerd is in de wet. Verder introduceren ze een hardheidsclausule, met name voor ondernemers die dicht bij hun pensioen zitten, ondernemers vanaf 55 jaar.

Alles overziende vinden wij dat de rechtspositie, gezien het flankerend beleid, goed geborgd is. Wij willen nog één zorg uiten. Onlangs was ik in Brabant. Ik hoorde dat er nog steeds wordt uitgebreid. Wij zien het ook aan de aantallen dieren. Er is de laatste jaren gewoon veel uitgebreid. Als er een verbod komt, mag het niet zo zijn dat de Staat door het flankerend beleid inclusief sloopregeling en dergelijke een zeer forse eigen bijdrage moet leveren vanwege uitbreidingen. Deze uitbreidingen vinden plaats terwijl iedereen nu al weet dat dit een sector is die in 2024 moet

stoppen. Op verzoek van de sector zelf is een onderzoek gedaan. Naar ik begrijp is een van de uitgangspunten: kijk wat er gebeurt als er volledig gebruik wordt gemaakt van alle afgegeven vergunningen. Wij zouden het vreemd en verwerpelijk vinden als dat de gang der dingen wordt de komende jaren, dus uitbreiden terwijl het voornemen is om te stoppen in 2024. Op dit punt wil ik graag nog enige toelichting, zowel van de indieners als van de regering. Hoe kunnen wij dit voorkomen? Ik sluit mij graag aan bij de vragen die mijn collega's hierover gesteld hebben.

Mijn fractie heeft een duidelijk oordeel. Wij steunen het wetsvoorstel van harte. Wij hopen dit tot een goed einde te brengen.

De heer **Schaap** (VVD): Ik heb een juridische vraag. Stel dat een bedrijf een vergunning heeft. Hoe wilt u dan voorkomen dat er van die vergunning gebruik wordt gemaakt?

Mevrouw **Vos** (GroenLinks): Het is inderdaad zeer de vraag of dat kan. Stel dat dit bedrijf dat doet, in de wetenschap dat er een wetsvoorstel ligt volgens welke het bedrijf moet stoppen. Mijn fractie vindt dat er voor uitbreiding dan geen overheidsgeld in het kader van een schadevergoeding beschikbaar moet worden gesteld. Dat zouden wij een heel vreemde gang van zaken vinden.

De heer **Schaap** (VVD): Dat morele appel op de nertsenhouders om geen gebruik te maken van vergunninghouders kan ik uiteraard volgen; dat staat u vrij. U zei echter ook dat het verboden moet worden dat er nog uitbreiding plaatsheeft.

Mevrouw **Vos** (GroenLinks): Nee, dat heb ik niet gezegd. Overigens vind ik dat wel iets wat je zou moeten overwegen. Er mag straks geen extra overheidsgeld ingezet worden voor bedrijven die willens en wetens nog steeds doorgaan met uitbreidingen. Ik vind dat wij daaronder een streep moeten zetten. De sector zou zelf moeten zeggen: nu die duidelijkheid wordt geboden, moeten wij niet gaan uitbreiden. Ik doe in ieder geval een beroep op de sector.

De heer **Schaap** (VVD): Wij zijn het dus eens over de stelling dat een vergunning een recht is waarin je niet kunt treden.

Mevrouw **Vos** (GroenLinks): Ik wil dat niet direct met een ja beantwoorden. Ik wil deze vraag graag aan het kabinet voorleggen. Wij zien het in veel sectoren waar het een en ander aan de hand is, bijvoorbeeld bij de intensieve veehouderij. Je moet deze zaak zorgvuldig uitzoeken. Misschien moet je uiteindelijk naar een verbod op uitbreiding toe. Ik weet niet of dat de juiste weg is. Ik hoor de regering daar graag over. In ieder geval mogen wij hiervoor geen geld uitkeren.

Mevrouw **Sylvester** (PvdA): In aanvulling op de vraag van collega Schaap het volgende. Als men een vergunning heeft, kun je niet zomaar zeggen: u kunt geen gebruikmaken van die vergunning. Hoe

denkt u uitbreidingen te voorkomen? Ziet u dat als ondernemersrisico?

Mevrouw **Vos** (GroenLinks): Ik ben heel benieuwd naar het antwoord van de regering. Stel dat er een vergunning is afgegeven. Er komt nu een nieuwe situatie. Dat wil zeggen, als deze Kamer instemt met het wetsvoorstel. Uiteindelijk is er in 2024 dan een verbod op pelsdierhouderij. Werpt dat een nieuw licht op de vergunning, ook op de mogelijke uitoefening van de vergunning? Ik ben heel benieuwd of dat inderdaad het geval is. Hoe kunnen wij mogelijke extra schadeposten voor de Nederlandse belastingbetaler voorkomen? Daarover wil ik helderheid. Ik heb begrepen dat mevrouw Faber een aantal moties op dat punt wil indienen. Wij vinden dat buitengewoon interessant. Ik wacht het antwoord van het kabinet en van de indieners af.

Mevrouw **Sylvester** (PvdA): Ik sluit mij aan bij deze vragen. Ik vind ze van essentieel belang.

De beraadslaging wordt geschorst.

De vergadering wordt van 12.29 uur tot 13.30 uur geschorst.

De **voorzitter**: De ingekomen stukken staan op een lijst die in de zaal ter inzage ligt. Op die lijst heb ik voorstellen gedaan over de wijze van behandeling. Als aan het einde van de vergadering daartegen geen bezwaren zijn ingekomen, neem ik aan dat de Kamer zich met de voorstellen heeft verenigd.

Aan de orde is een brief van de voorzitter van de vaste commissie voor Europese Zaken aan de Voorzitter van de Eerste Kamer der Staten-Generaal houdende prioritair selectie uit het Werkprogramma 2013 van de Europese Commissie (22112, letters FS).

Ik stel aan de Kamer voor, de lijst van geselecteerde prioritair dossiers uit het Werkprogramma van de Europese Commissie, conform voorstel van de vaste commissie voor Europese Zaken, vast te stellen.

**

Daartoe wordt besloten.

*B

!Hamerstukken!

Aan de orde is de behandeling van:

- **het wetsvoorstel Implementatie van het kaderbesluit nr. 2008/978/JBZ van de Raad van de Europese Unie van 18 december 2008 betreffende het Europees bewijsverkrijgingsbevel ter verkrijging van voorwerpen, documenten en gegevens voor gebruik in strafprocedures (PbEU L 350) (32717);**

- **het wetsvoorstel Wijziging van Boek 6 van het Burgerlijk Wetboek en enkele andere wetten in verband met de implementatie van Richtlijn 2011/7/EU van het Europees**

Parlement en de Raad van 23 februari 2011 betreffende bestrijding van betalingsachterstand bij handelstransacties (PbEU L48/1) (33171);

- **het wetsvoorstel Wijziging van de Wet personenvervoer 2000 en enige andere wetten ter uitvoering van verordeningen 1071/2009/EG, 1072/2009/EG en 1073/2009/EG inzake toegang tot het beroep en de toegang tot de markt van het personenvervoer en het goederenvervoer over de weg (33184);**

- **het wetsvoorstel Wijziging van de Wet op het financieel toezicht en enige andere wetten (Wijzigingswet financiële markten 2013) (33236);**

- **het wetsvoorstel Wijziging van de Wet op het financieel toezicht en het Burgerlijk Wetboek ter implementatie van de richtlijn solvabiliteit II en invoering van een daarop gebaseerd regime voor bepaalde kleinere verzekeraars (Implementatiewet richtlijn solvabiliteit II) (33273);**

- **het wetsvoorstel Wijziging van de Registratiewet 1970 en enige andere wetten in verband met de invoering van de elektronische registratie van notariële akten en de gedeeltelijke afschaffing van de registratie van onderhandse akten (Wet elektronische registratie notariële akten) (33406);**

- **het wetsvoorstel Aanpassing van de Wet militaire strafrechtspraak, het Wetboek van Militair Strafrecht en de Wet Militair tuchtrecht in verband met gewijzigde regelgeving en herstel van technische onvolkomenheden (33429, R1988);**

- **het wetsvoorstel Regels inzake de verstrekking van subsidies door de Minister van Infrastructuur en Milieu (Kaderwet subsidies I en M) (32537).**

Deze wetsvoorstellen worden zonder beraadslaging en zonder stemming aangenomen.

De **voorzitter**: De aanwezige leden van de fracties van de SP, de OSF, de PvdD en de ChristenUnie wordt conform artikel 121 van het Reglement van Orde aantekening verleend, dat zij geacht willen worden zich niet met het wetsvoorstel Implementatie van het kaderbesluit nr. 2008/978/JBZ van de Raad van de Europese Unie van 18 december 2008 betreffende het Europees bewijsverkrijgingsbevel ter verkrijging van voorwerpen, documenten en gegevens voor gebruik in strafprocedures (PbEU L 350) (32717) te hebben kunnen verenigen.

**

*B

!Stemmingen!

Aan de orde zijn de **stemmingen** in verband met het wetsvoorstel **Wet houdende bepalingen over het accountantsberoep, de Nederlandse beroepsorganisatie van accountants en de**

Commissie eindtermen accountantsopleidingen (Wet op het accountantsberoep) (33025),

en over:

- de motie-Postema c.s. over wat moet worden verstaan onder "assurance" (33025, letter H);
- de motie-Postema c.s. over inwerkingtreding van de wet per 1 januari 2013 met uitzondering van artikel 68 onderdeel Ba (33025, letter I);
- de motie-Knip c.s. over de verplichte roulatie (33025, letter J).

(Zie vergadering van 4 december 2012.)

De **voorzitter**: Ik heet de vicepremier, minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, wederom van harte welkom in de Eerste Kamer. De minister van Financiën is verhinderd, dus de vicepremier vertegenwoordigt de regering bij de stemmingen.

Ik geef gelegenheid tot het afleggen van stemverklaringen vooraf.

**

De heer **Postema** (PvdA): Voorzitter. Wij hebben de afgelopen week van de minister van Financiën een brief ontvangen over de inwerkingtredingsdatum van de kantoorroulatie als onderdeel van deze wet. Wij hebben die brief als zeer helder en duidelijk ervaren. De brief is in lijn met de motie onder letter H. Die motie wil ik bij dezen dan ook graag intrekken.

De **voorzitter**: Hierover moeten wij geen onduidelijkheid hebben. De motie onder letter H gaat over assurance. De motie onder letter I gaat over artikel 68, onderdeel Ba. Dan zijn deze moties verkeerd geletterd op mijn lijst en op het vergaderschema, terwijl zij op de gedrukte agenda juist zijn vermeld. Wat gaan wij nu aanhouden? Laten wij de officiële agenda aanhouden. Dat betekent dat de motie onder letter H is vervallen.

**

*N

De heer **Backer** (D66): Voorzitter. Nu de collega van collega Postema over de verplichte kantoorroulatie is ingetrokken, is er voor ons een zorg weggenomen. Wij vonden de toezegging die de minister mede op ons verzoek heeft gedaan heel helder. Daarmee is hij ons op één bezwaar tegemoetgekomen. Aan het andere bezwaar wordt gedeeltelijk tegemoetgekomen door de andere motie-Postema, die wij zullen steunen. Dat alles tezamen genomen en ook gelet op het uitgangspunt dat de Tweede Kamer deze wet met volledige instemming heeft ondersteund, zal mijn fractie uiteindelijk de wet ook steunen.

*N

De heer **Bröcker** (VVD): Voorzitter. Mijn collega Knip is in het buitenland. Namens hem en namens onze fractie zal ik hier ook een korte stemverklaring afleggen.

Het wetsontwerp is buitengewoon intensief behandeld in deze Kamer. De kern van de wet is

een fusie tussen de twee beroepsorganisaties in de accountantssector. Uiteraard heeft dat de volle steun van mijn fractie. In de Tweede Kamer zijn twee amendementen ingediend en aangenomen die fundamenteel ingrijpen in de sector en in de markt. Los van de inhoud van de amendementen houden wij toch fundamentele zorgen dat zonder een acute noodzaak wordt vooruitgelopen op de Europese richtlijn die onder leiding van commissaris Banier in de maak is. Met de amendementen lopen wij nadrukkelijk uit de pas in Europa en riskeren wij ook dat wij straks deze wet weer zullen moeten aanpassen als richtlijnen worden aangenomen en moeten worden omgezet in nationale wetgeving.

Over dat onderwerp heeft mijn fractie al bij de Telecomwet een motie ingediend, die toen is aangehouden, waarin wij voor dit fundamentele probleem aandacht vragen. Het doel van de motie was dat wij moeten vermijden dat wij bij omzetting van Europese richtlijnen nationale koppen creëren in nationale wetgeving. Dat is een onderwerp dat hier heel vaak aan de orde is geweest.

Wij hebben in die motie ook aangegeven dat wij graag grote terughoudendheid willen zien om niet nadrukkelijk vooruit te lopen op Europese richtlijnen die in de maak zijn. Wij hebben de regering dan ook gevraagd, en de Kamer in overweging gegeven, om te bevorderen dat als dit soort nationale koppen vooruitlopend op Europese richtlijnen aan de orde is, om misschien heel valide redenen, dit in separate wetgeving wordt aangeboden aan deze Kamer, zodat wij daarover als senaat kunnen oordelen.

Wij zullen dan ook in het Seniorenoverleg bekijken in hoeverre wij toch die aangehouden motie toch weer even onder de aandacht van deze Kamer kunnen brengen en mogelijk kunnen behandelen.

Mijn fractie is met betrekking tot het wetsontwerp erkentelijk voor de toezeggingen van de minister over het monitoren en het rapporteren aan deze Kamer over de ontwikkeling van de Europese richtlijn. Dat is voor ons ook aanleiding om de motie-Knip over roulatie onder letter J in te trekken.

De motie-Postema zien wij als een verbetering van de bepalingen rond assurancediensten. Die motie zullen wij dan ook steunen.

Het wetsvoorstel zelf zullen wij om dezelfde redenen als mijn collega Backer namens D66 heeft verwoord steunen.

De **voorzitter**: Aangezien de motie-Knip c.s. (33025, letter J) is ingetrokken, maakt zij geen onderwerp van behandeling meer uit.

**

*N

De heer **Essers** (CDA): Voorzitter. Wij hebben twee weken geleden een levendig debat gevoerd over de Wet op het accountantsberoep. Stenen des aanstoots waren het amendement-Plasterk c.s. (33025, nr. 18) over de scheiding van controle en advies en het amendement-Van Vliet (33025, nr. 19) over de verplichte kantoorroulatie. De minister

van Financiën heeft zijn best gedaan om aan onze bezwaren tegen deze argumenten tegemoet te komen, bezwaren die vooral waren gebaseerd op wetgevingskwaliteit.

Ofschoon wij de beweging van de minister van Financiën in onze richting waarderen, is hij ons helaas niet voldoende tegemoetgekomen in onze principiële kritiek. Feit blijft immers dat het amendement-Plasterk c.s. meteen wordt ingevoerd. Alleen voor nog lopende adviezen geldt een overgangstermijn van twee jaren, zij het dat dat met de motie-Postema (33025, letter H) over de assurance enigszins wordt afgezwakt. In de praktijk blijft de nodige onzekerheid bestaan omtrent de afbakening tussen controle en advies. Hier wreekt zich naar onze mening de onzorgvuldige behandeling in de Tweede Kamer.

Op het punt van het amendement-Van Vliet komt de minister ons met uitstel van indiening en eventuele heropening van het debat wel tegemoet, maar feit blijft dat wij dan akkoord moeten gaan met een wet waartegen wij principiële bezwaren hebben. De weg van een novelle is en blijft naar onze mening dan ook de beste weg.

Alles afwegende, zullen wij dan ook tegen dit wetsvoorstel stemmen en voor de motie-Postema over assurance.

De **voorzitter**: Ik zie dat er geen andere leden meer zijn die een stemverklaring willen afleggen. Dan gaan wij stemmen over het wetsvoorstel.
**

In stemming komt het wetsvoorstel.

De **voorzitter**: Ik constateer dat de aanwezige leden van de fracties van de PVV, de VVD, de PvdA, de ChristenUnie, GroenLinks, de SP, D66, de PvdD, de OSF en 50PLUS voor het wetsvoorstel hebben gestemd en de aanwezige leden van de fracties van het CDA en de SGP ertegen, zodat het is aangenomen.

Wij gaan stemmen over de overgebleven motie op dit stuk. Dat betreft toch de motie op letter H. Ik heb hier een aantal stukken liggen: de doorloop van vandaag, een groene, originele agenda en nog een andere agenda, die op de bureaus ligt. Uiteindelijk blijkt uit de iPad dat de motie onder letter H handelt over de assurance en de motie onder letter I over artikel 68, onderdeel Ba. Dat is de officiële belettering van de Kamerstukken. Excuses voor de verwarring. We stemmen nu dus over de motie-Postema c.s. onder letter H.
**

In stemming komt de motie-Postema c.s. (33025, letter H).

De **voorzitter**: Ik constateer dat deze motie met algemene stemmen is aangenomen.
**

*B

!Stemmingen!

Aan de orde zijn de **stemmingen over moties** ingediend bij **de algemene politieke beschouwingen naar aanleiding van de Miljoenennota 2012 (33400)**, te weten:

- de motie-Marcel de Graaff c.s. inzake opzeggen vertrouwen in kabinet (33400, letter K);
- de motie-Kox c.s. over de bestuurlijke organisatie van Nederland (33400, letter L);
- de motie-Kox c.s. over de OESO-norm als richtsnoer voor beleid bij ontwikkelings samenwerking (33400, letter M);
- de gewijzigde motie-Engels c.s. over de visie van de regering op de beginselen van de rechtsstaat en het strafrecht (33400, letter T);
- de motie-Strik c.s. over de verwachte koopkrachteffecten van de voorstellen voor wetgeving en beleidsmaatregelen (33400, letter O);
- de motie-Strik c.s. over inzichtelijk maken van het samenhangende energieverduurzamingsbeleid (33400, letter P);
- de motie-Kuiper c.s. over de mogelijkheid om tot 1 april 2013 hypotheeklen om te zetten onder thans geldende fiscale regels (33400, letter Q);
- de motie-Koffeman c.s. over onderzoek naar ons consumptiepatroon in relatie tot de draagkracht van de aarde en aanbevelingen voor beleid (33400, letter R);
- de motie-Koffeman c.s. over de mogelijkheid van uittreding van lidstaten en een Europa van meerdere snelheden (33400, letter S).

(Zie vergadering van 4 december 2012.)

De **voorzitter**: Ik kijk naar de heer De Graaff. Ik zie dat hij zijn motie over het opzeggen van het vertrouwen in het kabinet nu in stemming wil brengen. Ik stel vast dat geen van de leden een stemverklaring wenst af te leggen over deze motie.
**

In stemming komt de motie-Marcel de Graaff c.s. (33400, letter K).

De **voorzitter**: Ik constateer dat de aanwezige leden van de fractie van de PVV voor deze motie hebben gestemd en de aanwezige leden van de fracties van de VVD, het CDA, de PvdA, de ChristenUnie, GroenLinks, de SP, D66, de PvdD, de OSF, 50PLUS en de SGP ertegen, zodat zij is verworpen.
**

In stemming komt de motie-Kox c.s. (33400, letter L).

De **voorzitter**: Ik constateer deze motie met algemene stemmen is aangenomen.
**

In stemming komt de motie-Kox c.s. (33400, letter M).

De **voorzitter**: Ik constateer dat de aanwezige leden van de fracties van de PvdA, het CDA, de ChristenUnie, de SP, GroenLinks, D66, de PvdD, de

OSF, 50PLUS en de SGP voor deze motie hebben gestemd en de aanwezige leden van de fracties van de PVV en de VVD ertegen, zodat zij is aangenomen.

**

In stemming komt de gewijzigde motie-Engels c.s. (33400, letter T).

De **voorzitter**: Ik constateer dat de aanwezige leden van de fracties van de PvdA, de VVD, het CDA, de ChristenUnie, de SP, GroenLinks, D66, de PvdD, de OSF, 50PLUS en de PVV voor deze gewijzigde motie hebben gestemd en het aanwezige lid van de fractie van de SGP ertegen, zodat zij is aangenomen.

**

In stemming komt de motie-Strik c.s. (33400, letter O).

De **voorzitter**: Ik constateer dat deze motie met algemene stemmen is aangenomen.

**

In stemming komt de motie-Strik c.s. (33400, letter P).

De **voorzitter**: Ik constateer dat de aanwezige leden van de fracties van de PvdA, de VVD, het CDA, de ChristenUnie, de SP, GroenLinks, D66, de PvdD, de OSF en 50PLUS voor deze motie hebben gestemd en de aanwezige leden van de fracties van de PVV en de SGP ertegen, zodat zij is aangenomen.

**

In stemming komt de motie-Kuiper c.s. (33400, letter Q).

De heer **Kuiper** (ChristenUnie): Voorzitter. Gelet op de toezegging van de minister voor Wonen, wil ik deze motie intrekken.

De **voorzitter**: Aangezien de motie-Kuiper c.s. (33400, letter Q) is ingetrokken, maakt zij geen onderwerp van behandeling meer uit.

**

In stemming komt de motie-Koffeman c.s. (33400, letter R).

De **voorzitter**: Ik constateer dat de aanwezige leden van de fracties van de ChristenUnie, de SP, GroenLinks, de PvdD, de OSF en 50PLUS voor deze motie hebben gestemd en de aanwezige leden van de fracties van de PvdA, de VVD, het CDA, D66, de PVV en de SGP ertegen, zodat zij is verworpen.

**

In stemming komt de motie-Koffeman c.s. (33400, letter S).

De **voorzitter**: Ik constateer dat de aanwezige leden van de fracties van de PVV, de ChristenUnie, de SP, de PvdD, de OSF en 50PLUS voor deze motie

hebben gestemd en de aanwezige leden van de fracties van de PvdA, de VVD, het CDA, D66, GroenLinks en de SGP ertegen, zodat zij is verworpen.

**

De vergadering wordt enkele ogenblikken geschorst.

*B

!Vereenvoudiging regelingen UWV!

Aan de orde is de behandeling van:
- het wetsvoorstel Wijziging van verschillende wetten in verband met de vereenvoudiging van de uitvoering van deze wetten door het Uitvoeringsinstituut werknemersverzekeringen (Wet vereenvoudiging regelingen UWV) (33327).

De beraadslaging wordt geopend.

*N

De heer **Terpstra** (CDA): Mijnheer de voorzitter. Vanmiddag spreken we over een wetsvoorstel dat door de vorige staatssecretaris is ingediend en door de huidige minister is overgenomen. Zoals bekend maakte onze partij, het CDA, wel deel uit van kabinet-Rutte I, maar niet van kabinet-Rutte II. In lijn met onze opstelling bij de algemene politieke beschouwingen en de algemene financiële beschouwingen wil ik hier opmerken dat dit feit als zodanig voor ons geen voldoende reden is om van mening te veranderen. In onze bijdrage aan de algemene financiële beschouwingen hebben we gewezen op het risico dat de uitgaven voor volksgezondheid, sociale zekerheid en rente andere uitgaven uit de begroting drukken. Dat is onder meer verwoord in mijn zeer bekende motie C, die jammer genoeg is verworpen. De inhoud blijft echter waardevol.

In dit licht is het logisch dat wij ook kritisch kijken naar de uitgaven binnen de sociale zekerheid. In deze discussie is bezuinigen bij de uitvoering altijd minder omstreden dan bezuinigen op de uitkeringen. Dat geldt voor veel partijen en ook voor het CDA. Bezuinigen bij de uitvoering vereist echter wel dat men akkoord gaat met een vereenvoudiging van de regels. Deze regels zijn vaak zeer ingewikkeld gemaakt, mede door ons streven naar rechtvaardigheid. Niet voor niets geeft Prediker in hoofdstuk 7 vers 16 en 17 ons reeds het advies: wees niet al te rechtvaardig en niet al te goddeloos.

In het wetsvoorstel worden bepaalde regels vereenvoudigd. Onze vragen in het verslag gingen met over de uitvoering van de motie-Heerma. Deze motie vraagt maatwerk op een aantal gebieden, met name regelingen voor het vorstverlet. Over deze zaak hebben we ook brieven ontvangen van werknemers en werkgevers uit delen van de bouwsector. Ook de Stichting van de Arbeid heeft aandacht gevraagd voor dit probleem. De minister heeft toegezegd met de betreffende branches te gaan overleggen in de periode tot 1 september 2013. Graag horen wij of de minister ons enkele

weken voor deze datum kan informeren wat dit overleg heeft opgeleverd. Wij gaan ervan uit dat het overleg met de sociale partners een reële inhoud mag krijgen, waarbij ook alternatieven mogelijk zijn. Eventueel zou de wet dan misschien hier en daar moeten worden veranderd. Graag hoor ik van de minister of deze interpretatie juist is.

De heer **Elzinga** (SP): Wat is volgens de CDA-fractie de wenselijke uitkomst van dit overleg?

De heer **Terpstra** (CDA): Het CDA is altijd groot voorstander geweest van het overleg met werkgevers en werknemers, de zogenaamde sociale dialoog. Een van de dingen die de sociale dialoog constant verpesten, is dat de overheid van tevoren zegt wat eruit moet komen. Wij zijn principieel tegen het idee dat je in overleg treedt met de gedachte dat er één bepaalde uitkomst moet zijn en dat het anders niet lukt.

De heer **Elzinga** (SP): Heeft de heer Terpstra ook bedenkingen bij het voorstel dat er nu ligt? Hij juicht toe dat het overleg gaat plaatsvinden en wil graag over de uitkomst worden geïnformeerd, maar wat vindt hij van het voorstel zoals dat er nu ligt?

De heer **Terpstra** (CDA): Het ligt er zoals het er nu ligt. Veel partijen hebben daarmee geen problemen, maar een aantal partijen wel. Op verzoek van die partijen is aan de overkant een amendement-Heerma ingediend; dat is verworpen. Er is ook een motie-Heerma ingediend waarin om overleg wordt gevraagd; die is aangenomen. Wij volgen die weg en vragen de regering om in overleg te treden met die sectoren in het bedrijfsleven die problemen hebben met dit wetsvoorstel. Als de minister ons toezegt dat hij dit serieus doet en als hij de reële mogelijkheid aanvaardt om bepaalde regelingen te wijzigen, dan horen wij dat graag van hem.

De heer **Elzinga** (SP): Zou het dan niet wenselijk zijn om eerst dat overleg af te wachten en de uitkomst daarvan te vernemen voordat wij ja zeggen tegen dit onderdeel van het wetsvoorstel?

De heer **Terpstra** (CDA): Daarin volgen wij gezagsgetrouw onze broeders aan de overkant. Zij hebben voor het wetsvoorstel en voor de motie gestemd. Die lijn volgen wij op dit moment.

*N

De heer **Beckers** (VVD): Mijnheer de voorzitter. Met het wetsvoorstel, korthedshalve Wet vereenvoudiging regelingen UWV genaamd, worden diverse wijzigingen aangebracht in de wetgeving die het UWV uitvoert. Doel van die wijzigingen is om de uitvoering te vereenvoudigen en daarmee kosten te besparen. In totaal wordt een bezuinigingstaakstelling opgelegd van 299 miljoen euro. De VVD-fractie is de regering erkentelijk voor de beantwoording van de schriftelijk gestelde vragen. Bij de behandeling van het onderwerp calamiteitenregeling is zij er echter nog niet van

overtuigd dat de voorstellen in de praktijk het gewenste effect zullen hebben.

De nieuwe calamiteitenregeling voegt de regeling voor onwerkbaar weer en de regeling voor werktijdverkorting samen en gaat er daarbij van uit dat voor winterse omstandigheden een calamiteitenperiode van vier weken als normaal beschouwd moet worden: twee weken per jaar als normale uitval en twee weken als eigen risico. Ook na eerdere beantwoording van vragen op dit terrein blijft niet duidelijk waarom deze twee elementen bij elkaar opgeteld worden, terwijl ze elkaar eigenlijk overlappen. Een periode van vier weken vorst komt tegenwoordig in Nederland hoogst zelden voor, ook al hopen de Friezen er ieder jaar weer op. Deze periode te beschouwen als normale weerscalamiteit -- ik wijs alleen al op de tegenstrijdigheid van de woorden "normale" en "calamiteit" -- lijkt niet in overeenstemming met de werkelijkheid. Werkgevers zullen vervolgens het eigen risico dat zij over deze vier weken lopen, op enigerlei wijze willen afdekken door het treffen van voorzieningen. Dat zal weer leiden tot extra kosten voor alle sectoren, ook voor sectoren waarvoor de weersomstandigheden wellicht minder effect op uitval zullen hebben.

Winterse omstandigheden komen wisselvallig verspreid in ons land voor en hebben per sector of branche sterk wisselende gevolgen. Zo zullen die gevolgen anders zijn voor de bouwsector dan voor de schoonmaak- en glazenwasserssector of voor de sector transport en logistiek. Het wetsvoorstel kent die nuancering niet en zal met name nadelige gevolgen hebben voor de mkb-ondernemingen die bij strenge vorst niet kunnen doorwerken in variabele activiteiten, iets wat grote ondernemingen vaak wel kunnen. Maar zoals blijkt uit de eerdere beantwoording van gestelde vragen, hecht de regering in de nieuwe calamiteitenregeling aan het hanteren van een uniforme termijn alvorens men een beroep kan doen op de publieke voorziening. Afwijking per cao is niet meer mogelijk, met als argumentatie dat de uniformiteit leidt tot eenvoudigere en goedkopere uitvoering door het UWV.

Door velen, met name van werkgeverszijde, wordt deze besparing bestreden. Zij gaan ervan uit dat het UWV op werknemersniveau moet gaan bijhouden of en waar er sprake is van onwerkbaar weer. Nóg ingewikkelder zal die registratie worden als een bedrijf op meerdere plekken verspreid over het land zijn werknemers aan het werk heeft. Registratie over de gehele winterperiode zal zowel voor werkgevers alsook voor het UWV leiden tot meer administratieve lasten. Daarmee zal een gedeelte van de gunstige effecten die bereikt worden met uniformiteit en vereenvoudiging, weer teniet worden gedaan.

In antwoord op eerdere vragen over de mogelijkheid tot maatwerk op sector- of brancheniveau gaf de regering aan, mede ter uitvoering van de motie-Heerma in de Tweede Kamer, dat zij voornemens is om met de sociale partners in gesprek te gaan. Graag verneemt mijn fractie van de regering of maatwerk per sector en de calamiteitenperiode van vier weken daarbij

onderwerp van gesprek zullen zijn en hoe de mogelijke uitkomsten van dat gesprek kunnen passen in het wetsvoorstel.

Met belangstelling wachten wij de antwoorden van de minister af.

*N

Mevrouw **Sent** (PvdA): Mijnheer de voorzitter. Het probleem dat bij de Wet vereenvoudiging regelingen Uitvoeringsinstituut Werknemersverzekeringen centraal staat, is de complexiteit van een aantal door het UWV uitgevoerde regelingen. De oplossing die het kabinet met het voorliggende wetsvoorstel geeft, bestaat uit vereenvoudiging van wet- en regelgeving. Mijn fractie is blij met de resultaten die daarmee behaald worden, te weten meer doelmatigheid, een grotere inzichtelijkheid van de regelgeving en vermindering van uitvoeringskosten voor de overheid en administratieve lasten voor werkgevers en werknemers. Daarnaast steunt mijn fractie het streven van het kabinet om de effecten op de uitkeringen zo klein mogelijk te houden.

Wij zijn de minister dankbaar voor de uitvoerige beantwoording van de schriftelijke vragen die zijn gesteld, en maken graag gebruik van de gelegenheid om drie resterende punten mondeling aan de orde te stellen.

Het eerste punt betreft de motie-Heerma (33327, nr. 16), zoals ook al besproken in de inbreng van de heer Terpstra van het CDA en de heer Beckers van de VVD. Die motie is aangenomen door de Tweede Kamer en betreft de voorgestelde calamiteitenregeling, waarbij de mogelijkheden van vorstverlet beperkt worden. In de motie wordt het kabinet verzocht om in overleg met de sociale partners te treden over de mogelijkheid van meer maatwerk per sector of subsector.

In de memorie van antwoord geeft het kabinet aan dat het voornemens is ter uitvoering van de motie-Heerma in gesprek te gaan met de sociale partners. Voorts meent het kabinet blijkens de memorie van antwoord dat het niet in de rede ligt om in een algemeen verbindend voorschrift per bedrijfsgroep een specifieke regeling te treffen dan wel het aan de bedrijfsgroep zelf over te laten wanneer een beroep op deze publieke regeling kan worden gedaan. Het kabinet schrijft: "Met de nieuwe calamiteitenregeling zal er sprake zijn van een uniforme termijn alvorens een beroep op de publieke voorziening kan worden gedaan". Gegeven de mening van het kabinet dat het niet in de rede ligt om per bedrijfsgroep een specifieke regeling te treffen, vraagt mijn fractie zich af waarom het kabinet dan nog voornemens is om in gesprek te gaan met de sociale partners. Welke mogelijkheden ziet de minister voor meer maatwerk per sector of subsector zoals bedoeld in de motie-Heerma? Langs welke lijnen zullen de gesprekken met de sociale partners plaatsvinden en tot welk resultaat kunnen deze gesprekken leiden? Deze vragen hebben wij in het verslag ook voorgelegd, maar zijn helaas onbeantwoord gebleven.

Het tweede punt betreft de door het kabinet wenselijk geachte uniformering behorende bij de

vorstverletregeling. Dit punt is ook al door de heer Beckers van de VVD naar voren gebracht. Door de uniformiteit wordt de uitvoering door het UWV naar de mening van het kabinet vereenvoudigd en wordt afwenteling van het normale ondernemersrisico bij winterse omstandigheden voorkomen.

Is het wel zo dat als gevolg van uniformiteit van lagere uitvoeringskosten sprake zal zijn, zo vraagt mijn fractie zich af. Immers, zoals de heer Beckers ook al heeft aangegeven, het UWV moet gaan bijhouden en controleren of er sprake is van onwerkbaar weer. In het kader van de voorliggende plannen leidt dit tot een administratie op werknemersniveau. Is dat de bedoeling van de minister? Leidt dat niet tot enorme administratieve lasten voor werkgevers en het UWV? En staat dit niet haaks op de bedoeling van het voorliggende wetsvoorstel?

Daarnaast wordt door het kabinet de suggestie gewekt dat kosten afgewenteld worden op het collectief. Echter, werkgevers en werknemers kiezen nu per sector wat passend is. Waarom meent de minister dan dat er sprake is van opgedrongen solidariteit? Dat wil zeggen, in de bouwsector is het wel zo dat de ruimere regeling van één van de twee cao's gefinancierd wordt door een hogere sectorpremie voor alle werkgevers in de bouw. Ofwel, waarom meent de minister dat er sprake is van opgedrongen solidariteit in de overige sectoren?

Welnu, VNO-NCW en MKB-Nederland zijn bereid hun verzoek tot maatwerk te laten vallen en alleen nog in te zetten op twee weken in plaats van vier. Voor veel werkgevers zou dat aanzienlijk schelen. Om te voorkomen dat bouwbedrijven met een cao met een minder ruime regeling meebetalen aan bouwbedrijven met een cao met een ruimere regeling, stellen VNO-NCW en MKB-Nederland voor dat op cao-niveau gekozen kan worden voor een ander, hoger, eigen risico en dat werkgevers ook per cao op deze last kunnen worden afgerekend. De motie-Heerma biedt deze ruimte.

Verenigd in de Stichting van de Arbeid zijn sociale partners met deze oplossing bereid tegemoet te komen aan het kabinet. Daarmee krijgt het kabinet zijn uniforme regeling met alle daaraan door het kabinet zo luid bezongen verbonden voordelen. Tegelijkertijd zou het kabinet de sociale partners tegemoet komen door niet vast te houden aan een termijn van vier weken. Graag ontvang mijn fractie een reactie van de minister op dit voorstel.

Het derde en tevens laatste punt betreft dwarsverbanden van het voorliggende wetsvoorstel met de indicatiestelling in de zorg, bijvoorbeeld ingewikkelde indicaties voor de AWBZ voor mensen die ook al via het UWV voorbijkomen. Mijn fractie vraagt zich af of dat niet te combineren is, zodat indicaties voor combi's van AWBZ en sociale zekerheid vereenvoudigd kunnen worden en integraal via het UWV lopen. Dat maakt de verbinding mogelijk tussen werk en zorg en dat er geschoven wordt met wat nodig is voor mensen. Uiteraard dient de zorgvraag daarbij leidend te zijn.

In de nadere memorie van antwoord dankt het kabinet ons voor deze suggestie en geeft het

aan dat in het kader van het programma Stroomlijning Indicatieprocessen (STIP) aandacht is besteed aan het bundelen van indicatieprocessen voor cliënten met een meervoudige hulpvraag op de domeinen werk, inkomen, zorg en welzijn. Dit project heeft een vervolg gekregen in twaalf lokale initiatieven. Uit de evaluatie van deze initiatieven blijkt dat door de gezamenlijke beoordeling cliënten beter en eerder worden geholpen bij indicaties.

Voorts geeft het kabinet aan dat het systeem van toestemming van de cliënt bij meervoudige indicatiestelling afdoende heeft gefunctioneerd en de uitvoering niet heeft belemmerd. Er is een format voor een toestemmingsverklaring gemaakt dat voor dit soort situaties is te gebruiken.

Mijn fractie is verheugd over deze positieve ervaringen, en verneemt graag van de minister wat er met deze positieve ervaringen gedaan gaat worden. Een toestemmingsvereiste is prima, maar moet niet gewoon structureel geregeld worden dat ingewikkelde indicaties of stapeling van indicaties rond werk, inkomen en zorg via die route plaatsvinden?

Wij kijken uit naar de antwoorden van de minister.

*N

De heer **Elzinga** (SP): Voorzitter. Behalve namens mijn eigen SP-fractie spreek ik vandaag tevens namens de fractie van GroenLinks.

Namens deze fracties heet ik de minister hier vandaag van harte welkom. Een bijzonder moment. Vorige week was hij hier ook als vicepremier tijdens het debat over het regeerakkoord en de regeringsverklaring, maar moest hij het woord laten aan de minister-president. De week daarvoor hadden we als commissie wel alvast een eerste kennismaking met deze nieuwe minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Vandaag is echter zijn vuurdoop in een debat met deze Kamer. Dat is bijzonder, want het is het eerste wetsvoorstel waarbij hij concreet zal moeten laten zien dat het deze regering ernst is met het brede draagvlak waaraan ze zegt te willen werken.

Geen enkel voorstel heeft hier op voorhand een meerderheid, of wordt op voorhand verworpen. De oppositie is divers en kent net als het kabinet verschillende stromingen. Mijn fractievoorzitter gaf vorige week al de hoofdregel aan van onze fractie: als een wetsvoorstel goed is, stemmen wij voor; als het slecht is, stemmen wij tegen. Wat goed is, wordt bepaald door de kwaliteit en de uitvoerbaarheid van het wetsvoorstel, maar ook door de politieke weging ervan. Ik zie daarom uit naar meerdere spannende debatten met deze minister. Immers, het ontslagrecht en de WW zijn twee van de grote dossiers in de portefeuille van deze minister die hier nog allerminst op een comfortabele meerderheid kunnen rekenen.

Het zijn zelfs elementaire dossiers voor het regeerakkoord, want het zijn tenslotte troefkaarten van -- ik neem aan -- de VVD-fractie, in het kaartenhuis dat de informateurs met de

partijleiders van de coalitiepartijen hebben gebouwd. Het is natuurlijk riskant om, zonder vooraf geregelde steun, een kaartenhuis te bouwen op een wankel bodem. De polder is immers nog verre van enthousiast om over deze voorstellen mee te denken, laat staan hiervoor medeverantwoordelijkheid te willen nemen. De achterban van de partij van deze minister zal zich bij de uitwerking van deze plannen waarschijnlijk ook nog meermaals achter de oren krabben. Of denkt de minister en vicepremier dat hij deze dossiers bij flinke onrust in zijn achterban van tafel kan krijgen, net zoals de premier dat, onder druk van zijn achterban, is gelukt bij de inkomensafhankelijke zorgpremies? Zo ja, dan willen we natuurlijk best even helpen. Verwacht de minister in dat geval dat de VVD net zo begripvol zal zijn als de PvdA dat was bij het afblazen van het nivelleringsfeest? Ik hoor graag zijn reactie.

Hoe het ook zij, voor de regering in het algemeen en voor de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid in het bijzonder, is er veel aan gelegen om snel draagvlak in de polder te verdienen. Onlangs, op 30 november, noemde de minister het nog "ongelooflijk belangrijk dat kabinet, werkgevers en werknemers van plan zijn samen te werken". Daarvoor had de minister-president in zijn regeringsverklaring al laten weten dat "Het kabinet ... samen met sociale partners de grote onderwerpen ... wil aanpakken ... en kansen ziet om samen met werkgevers en werknemers te werken aan een sociale agenda en de arbeidsmarkt van de toekomst." Zelfs in het eigenlijke regeerakkoord geven de onderhandelaars al aan dat de nieuwe regering met sociale partners in gesprek wil over de invulling en de maatregelen in het regeerakkoord. Dat brengt mij tot mijn belangrijkste vraag aan de minister over dit wetsvoorstel: waarom mist de regering de eerste de beste concrete mogelijkheid om aan draagvlak in de polder te werken? Waarom wordt direct de eensgezinde opvatting van werkgevers en werknemers genegeerd? Werkgevers en werknemers, verenigd in de Stichting van de Arbeid, hebben immers hun bezwaren bij het voorliggende wetsvoorstel kenbaar gemaakt. Is het dan verstandig om vast te houden aan maatregelen uit de koker van het vorige kabinet, terwijl de kans om een eensgezinde polder tegemoet te komen door het nieuwe kabinet niet wordt benut?

Net als de STAR onderschrijft de SP-fractie in deze Kamer de doelstellingen van het wetsvoorstel: vereenvoudiging van wet- en regelgeving, in het belang van meer doelmatigheid, een grotere inzichtelijkheid in de regelgeving, en vermindering van uitvoeringskosten voor de overheid en administratieve lasten voor werkgevers en werknemers. Ook het streven om de effecten op de uitkeringen zo klein mogelijk te houden en niet te streven naar besparingen op de uitkeringslasten kan op de steun van mijn fractie rekenen.

De uitwerking van het voorstel laat echter andere doelstellingen zien. Een aantal regelingen leidt namelijk niet tot vereenvoudiging van de regelingen UWV. Andere regelingen leiden wel tot besparingen op de uitkeringslasten en hebben

daarom wel degelijk effect op de uitkeringen. Ik denk daarbij aan de aanpassing van de arbeidsverledeneis voor de WW, die vooral voor flexwerkers, oproepkrachten en deeltijdwerkers negatieve gevolgen kan hebben, terwijl deze groepen wel gewoon WW-premie betalen. De ingeboekte besparing op dit onderdeel lijkt dan ook strijdig met het doel van de wet. De fracties van de SP en Groen Links vernemen graag de opvatting van de minister.

Andere bezwaren tegen het wetsvoorstel betreffen de afschaffing van de dagloongarantie, de aanpassing van de fictieve opzeggingstermijn en de wijziging van de WW-startersregeling, nog drie punten waarop de regering een eensgezinde polder niet wenst te volgen. Ik hoor graag ook op deze punten de reactie van de minister.

Last but not least de calamiteitenregeling. Nadat hierover in de Tweede Kamer de motie-Heerma is aangenomen, hebben, behalve de Stichting van de Arbeid, ook de meest betrokken brancheorganisaties hierover meermalen bij de Eerste Kamer aan de bel getrokken. In de motie-Heerma wordt maatwerk bepleit bij de calamiteitenregeling, waardoor rekening gehouden kan worden met de specifieke omstandigheden en wensen van sectoren en subsectoren. Daarnaast wordt de regering verzocht in overleg te treden met sociale partners over de mogelijkheid van meer maatwerk per sector of subsector en de Kamer daarover voor de invoering van de calamiteitenregeling te informeren.

Verschillende fracties hebben hierover in de schriftelijke voorbereiding vragen gesteld, ook mijn fractie, tot tweemaal toe. Ik dank hierbij de minister en diens ambtenaren voor de verstrekte antwoorden, maar ik ben er door de argumentatie nog niet van overtuigd om geen maatwerk te wensen en vast te houden aan twee keer twee weken eigen risico. Net als werkgevers en werknemers in de STAR vinden de fracties van SP en GroenLinks twee weken eigen risico voor de meeste branches nog aanvaardbaar, maar tevens het maximum, zeker in het huidige economische klimaat. Met een groter eigen risico moet gevreesd worden voor de continuïteit in de bedrijfsvoering bij een deel van de ondernemers. Voor de bouwsector is twee weken in veel gevallen al een stap te ver. Daarom, en om tegemoet te komen aan bezwaren in andere branches en sectoren, verzoeken wij de minister eerst in overleg te treden met de sociale partners over dit onderdeel van het wetsvoorstel, alvorens aan deze Kamer een eindoordeel te vragen. Is de minister daartoe bereid?

Wij hebben van deze regering, ondanks dat dit pas het eerste optreden is van deze minister in deze Kamer, al meermalen gehoord dat zij voor elk wetsvoorstel een breed draagvlak zoekt. Is dat ook de wens van deze minister bij dit dossier? Ik heb zojuist aangegeven op welk punt de minister voor mijn fractie minimaal iets extra's moet doen, anders zijn wij zeker genoodzaakt tegen te stemmen. Ik ga er echter van uit dat de minister dit debat graag aanwendt om zo veel mogelijk fracties over de streep te trekken. Daarom zien wij de

antwoorden van de minister met grote belangstelling tegemoet.

*N

Mevrouw **Scholten** (D66): Voorzitter. De D66-fractie heeft een aantal zorgen geuit in de voorbereidende schriftelijke procedure en haar vragen zijn bevredigend beantwoord.

Eén punt wenst mijn fractie echter nogmaals onder de aandacht van de minister te brengen. Grappig genoeg heeft geen enkele andere fractie daar aandacht aan besteed. Het is echter een punt dat wel degelijk aandacht behoeft, omdat het niet echt goed zal gaan werken. Dat is de WW-startersregeling. De WW-startersregeling is in de nota van wijziging opgenomen. Daarom heeft de Raad van State er niet over geadviseerd. We hadden echter zo graag gezien dat de Raad van State dat wel had gedaan. Ik zal uitleggen waarom. Het doel van de WW-startersregeling is het voorkomen van misbruik en oneigenlijk gebruik. De leden begrijpen dit doel: werknemers ontslaan om hen vervolgens met een flexibeler contract terug te nemen is verboden, en dat moet verboden blijven. De manier waarop dit is geregeld, zal echter waarschijnlijk niet gaan werken. Met die maatregel zal het kind namelijk met het badwater worden weggegooid.

We willen twee punten bespreken: de effectiviteit en de rechtmatigheid van de maatregel. Ten eerste de effectiviteit. Wij denken dat het verbod te rigide is, met negatieve gevolgen voor de werkloosheid. Ten tweede de rechtmatigheid. Volgens de regeling wordt een WW-starter die wél een opdracht aanneemt van zijn voormalig werkgever, 100% gekort op zijn WW-uitkering. De D66-fractie herkent hierin een punitief karakter, en verschilt daarin vooralsnog van mening met de minister, die het kwalificeert als een herstelmaatregel. Ik zal deze punten kort toelichten.

Ik kom allereerst op de effectiviteit. De bedoeling van de startersregeling is om werklozen vanuit de WW een onderneming te laten starten. Wanneer zij gaan deelnemen aan de regeling, kunnen zij geld uit hun onderneming gaan verdienen met behoud van 71% van hun WW-uitkering. Deze regeling zal onder andere een uitkomst bieden voor ontslagen bouwvakkers. Daar zijn er nogal wat van op dit moment. De Nederlandse bouwsector vangt harde klappen op, en de werkloosheid onder bouwvakkers kan, zeker regionaal, zeer hoog zijn. Voor hen is de startersregeling een uitgelezen kans om voor zichzelf te beginnen.

In de prille beginfase van hun onderneming zullen zij gretig zijn naar schaarse opdrachten. Tegelijkertijd blijven zij over het algemeen in hun oude woonplaats wonen en zoeken zij dus opdrachten in dezelfde omgeving als waar hun voormalige werkgever, die bijvoorbeeld een doorstart heeft gemaakt, zijn bedrijf heeft. In de voorbereiding hebben wij reeds gesteld dat het niet van kwade wil, of misbruik, hoeft te getuigen als een WW-starter dan bij een project van zijn oude

werkgever gaat werken. Juist niet, want de oude werkgever is vaak een "launching customer". De minister was het met deze leden wat dat betreft eens. Zo veel bouwbedrijven zijn er bovendien niet eens in een regio. Als er dan opeens een groot project start, zal zo'n bouwbedrijf plotseling hard op zoek gaan naar zzp'ers die kunnen helpen. De enige barrière die er dan zou zijn, is de papieren barrière, die wij in dit wetsvoorstel hebben gelezen.

Een WW'er die er aan de keukentafel over nadenkt om een onderneming te starten, zal een korting voorzien van 29%, die hij moet opvullen met winst uit zijn onderneming. Dat is niet gemakkelijk, zeker niet als je je oude werkgever moet vermijden. WW'ers zullen dus van deze regeling afzien, waardoor de werkloosheid minder snel afneemt en waardoor werklozen misschien wel langer in werkloosheid verkeren. D66 wil dit voorkomen. Kan de minister daarom dit verbod heroverwegen, en met een proportioneler en zorgvuldiger alternatief komen ter bestrijding van misbruik?

Ik kom op de rechtmatigheid van de regeling. Zoals ik al zei, gaat het daarbij om het punitieve karakter. Dat moet met bijzondere waarborgen worden omgeven; dat volgt uit het EVRM. Bij de calamiteitenregeling was er ook een voorstel waarop de Raad van State negatief heeft geadviseerd. Daarom heeft de regering de sanctie op de calamiteitenregeling uit het wetsvoorstel gehaald. De Raad van State heeft aan deze regeling echter geen bijdrage kunnen leveren.

Uit Europese jurisprudentie volgt dat de aard en de zwaarte van de maatregel doorslaggevend zijn om te bepalen of er sprake is van een sanctie. Het gaat om de mate waarin de maatregel als leedtoevoegend en afschrikwekkend is bedoeld. Als een WW-starter het verbod overtreedt, wordt hij volledig op zijn WW-uitkering gekort voor de resterende periode van de startersregeling. Dat is een substantieel bedrag voor een substantiële periode. De D66-fractie moet wel constateren dat sprake is van een sanctie, alle andere schriftelijke bedoelingen van de regering ten spijt. De minister noemt het echter een herstelmaatregel, omdat leedtoevoeging niet door hem is beoogd. Wanneer een WW-starter echter geen WW meer gestort krijgt, heeft dat aanzienlijke gevolgen voor zijn koopkracht en voor zijn mogelijkheid om vaste lasten te voldoen. Feitelijk wordt er dus wel leed toegevoegd. Feitelijk is er dus sprake van een sanctie. Ik wil op dit punt graag een reactie van de minister.

Als er al sprake is van een herstelmaatregel, moet het gevolg daarvan zijn dat de oude situatie wordt hersteld. De oude situatie was niet 0% WW, maar 100% WW. Zou de herstelmaatregel dan niet zodanig moeten zijn dat de WW-uitkering weer met 29% wordt verhoogd? Daarop wil ik graag een reactie van de minister.

Ik kom tot mijn conclusie. De geëigende route voor misbruikbestrijding is opsporing op basis van verdenking. Wellicht is het door een WW-starter aannemen van opdrachten van zijn voormalige werkgever voldoende basis voor opsporingsonderzoek, maar het is nog niet

voldoende om iemand als schuldig te bestempelen en een drastische sanctie op te leggen, zoals de stopzetting van zijn WW-uitkering. Er moeten bijzondere waarborgen komen, zoals artikel 6 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens vereist.

Wij kijken uit naar de reactie van de minister en hopen dat hij onze zorgen kan wegnemen.

*N

De heer **Ester** (ChristenUnie): Graag wil ook mijn fractie de minister van harte welkom heten. Wij zien uit naar een goede samenwerking. Het voorliggende wetsvoorstel biedt daarvoor overigens al concrete mogelijkheden. Ook wil mijn fractie de ambtenaren van SZW dank zeggen voor de uitvoerige beantwoording van onze vragen.

De inzet van dit wetsvoorstel is een verdere vereenvoudiging van het door het UWV uitgevoerde regelingensysteem inzake werknemersverzekeringen. Mijn fractie steunt deze inzet. We hebben in de afgelopen decennia een wel zeer complex geheel van regelingen bedacht dat voor de meeste cliënten verre van transparant is. Deze complexiteit weerspiegelt niet zozeer een hang naar regelperfectie, maar wordt vooral ingegeven door de eigen dynamiek van belangenafweging tussen de primaire stakeholders: werkgevers, werknemers en regering. Maar het parlement zelf heeft ook aan de ingewikkeldheid van het systeem bijgedragen.

Er is een autonome regellogica ontstaan die de uitvoerbaarheid niet altijd ten goede komt. Dat geldt zeker voor allerlei uitzonderingsbepalingen. Het is derhalve van belang om vast te stellen dat we de complexiteit van ons socialezekerheidssysteem zelf hebben veroorzaakt; het is niet van buiten gekomen. We kunnen het systeem dus ook zelf veranderen en daar gaat dit wetsvoorstel over.

De eerste vraag die mijn fractie in dit kader wil stellen, is wat de ervaringen zijn geweest bij dit wetsvoorstel met de uitvoeringstoetsen die tegenwoordig deel uitmaken van het Integraal Afwegingskader voor beleid en regelgeving (IAK), het besliskader bij de voorbereiding van wet- en regelgeving. Heeft dit afwegingskader gewerkt bij de vereenvoudingsslag rond de uitvoering van werknemersverzekeringen? Waar stuiten we op eventuele beperkingen?

Het onderhavige wetsvoorstel is onderdeel van een meer omvattende taakstelling voor het UWV van 300 miljoen euro en richt zich op vereenvoudiging van een aantal socialezekerheidswetten. Dat betreft uitvoeringskosten, en niet uitkeringslasten, zoals ons in de memorie van toelichting met nadruk wordt voorgehouden. Kan de minister aangeven hoeveel banen er door de vereenvoudigingsvoorstellen verloren gaan bij het UWV zelf? Is dat bedrag verdisconteerd in de rekensommen?

Een volgende kwestie die ik aan de orde wil stellen, betreft de wijziging van de startersregeling.

Mevrouw Scholten ging daar al uitvoerig op in. Anders dan de gangbare verrekening van de inkomsten achteraf, wordt in dit voorstel de WW-uitkering in de startersfase gekort met een vast percentage van 29. Mijn fractie is groot voorstander van het activerend gebruik van de WW. Dat is ook een goede weg voor het bevorderen van ondernemerschap. De WW als trampoline naar een eigen bedrijf is dan een aantrekkelijke optie. Onderzoek laat zien dat de eerste twee jaar bepalend zijn bij de vraag of een nieuwe ondernemer het redt of niet. Dit gegeven staat haaks op het nieuwe beleid om juist in de aanvangsfase te korten op de WW. Juist in die fase moet de ondernemer alles op alles zetten om zijn nieuwe bedrijf succesvol door die moeilijke eerste periode te loodsen. En daarvoor is financiële armslag nodig. Dat geldt zeker nu de kredietverlening door banken aan het mkb onder druk staat. Kan de minister niet een wat steviger perspectief bieden aan WW'ers die een eigen bedrijf willen beginnen? Kan hij niet samen met zijn collega van EZ een inspirerend en wervend arrangement bedenken? Kunnen we hier niet veel creatievere beleidsopties inzetten?

De discussie rond dit wetsvoorstel spitst zich toe op de calamiteitenregeling winterse omstandigheden, zo blijkt ook vanmiddag. Het gaat dan om de bekorting van de "onwerkbaarweeeregeling". Mijn fractie heeft moeite met de verdubbeling van de vorstverletperiode die als normaal ondernemersrisico gaat gelden: van twee naar vier weken. Eerst na afloop van deze vier weken kan worden teruggevallen op de WW-regeling. Juist het mkb wordt hierdoor getroffen en dat heeft het in deze crisistijd al moeilijk genoeg. Diverse brancheorganisaties zijn dan ook in het geweer gekomen. Ook de Raad van State en de Stichting van de Arbeid lieten zich kritisch uit. Wat is er eigenlijk mis met de huidige regeling? Deze wordt, via premiebetaling, volledig gefinancierd door werkgevers in de sector en geregeld via de cao. Welk probleem, zo vragen wij de minister, lost de nieuwe regeling nu eigenlijk op? De besparing is nagenoeg nihil, zo blijkt uit de beantwoording van onze vragen daarover. Waarom moet hiervoor een uniforme regeling gaan gelden voor alle bedrijven? Wat is eigenlijk de bandbreedte aan diversiteit bij de huidige regeling? De memorie van toelichting is op dit punt weinig informatief. Kan de minister met de senaat delen wat hij precies onder ondernemersrisico verstaat en welke modaliteiten hij daarbij onderscheidt?

In de door de Tweede Kamer aangenomen motie-Heerma wordt terecht gevraagd om maatwerk bij de calamiteitenregeling voor specifieke sectoren en specifieke omstandigheden. Het kabinet is bereid, zo begrijpen wij, om met de sociale partners over deze netelige kwestie te overleggen. Tegelijkertijd wordt vastgehouden aan het primaat van een uniforme regeling. Op deze wijze snoert het kabinet de eigen speelruimte wel erg in. Door de piketplaatjes zo te plaatsen, wordt de kans op succesvol overleg wel erg klein. Ook bij dit punt wil mijn fractie de minister vragen de grenzen van de onderhandelingsruimte wat breder

te trekken en het mkb meer ter wille te zijn. Ook hier vragen wij om meer beleidscreativiteit. Dat moet toch niet zo moeilijk zijn? In ieder geval is het voor mijn fractie een kwestie die verweven is met haar eendoel over dit wetsvoorstel.

Wij zien uit naar de beantwoording van onze vragen door de minister.

De **voorzitter**: Ik schors de vergadering tot 15.00 uur, maar niet nadat ik heb gemeld dat mevrouw Slagter zich afwezig heeft gemeld. Zij is vanmorgen niet genoemd.

**

De vergadering wordt van 14.35 uur tot 15.05 uur geschorst.

*N

Minister **Asscher**: Voorzitter. Sta mij toe op te merken dat ik het een bijzonder grote eer vind om voor het eerst in uw Kamer het woord te mogen voeren. Ik heb vorige week intens genoten van de algemenere beschouwingen naar aanleiding van de regeringsverklaring. Ik vind het prachtig om het werk met de Eerste Kamer aan te vangen en ik zeg haar dank voor de aardige woorden van welkom die ik van verschillende sprekers heb mogen ontvangen.

Ik had mij geen betere wet kunnen bedenken om de samenwerking met de Eerste Kamer te beginnen. Immers, dit is het soort wet waar de Kamerleden, denk ik, uiteindelijk allemaal voor kunnen zijn. Besparing op de uitvoering en niet op de uitkering. Het makkelijker maken voor werkgevers en werknemers. De regelingen eenvoudiger en inzichtelijker maken. Het UWV in staat stellen zo goed mogelijk gebruik te maken van reeds bekende gegevens, zodat het minder gegevens hoeft op te vragen bij werkgevers en werknemers. Om dat te kunnen doen, moet je natuurlijk ook naar de regelingen zelf kijken. Door die regelingen eenvoudiger te maken, draagt de overheid bij aan vermindering van uitvoeringskosten. Daarbij zijn weliswaar enige gevolgen voor de uitkeringen zelf onvermijdelijk, maar zeker niet het doel. Ook zijn deze in hun uitwerking beperkt.

De geachte afgevaardigde van de ChristenUniefractie, de heer Ester, vroeg mij wat de ervaringen zijn met uitvoeringstoetsen op dit punt. Die uitvoeringstoets biedt een kader om al in een vroeg stadium met de uitvoerder van de regeling in dialoog te gaan. Het doel is een afweging tussen het beleidsmatig doel enerzijds en hoe dat het best kan worden bereikt anderzijds. Die uitvoeringstoets verrichten wij in vroeg stadium, zodat deze bij de ontwikkeling van een wetsvoorstel een rol kan spelen. Zo is dat ook hier gegaan en dit heeft bijzonder goed gewerkt. Dit heeft mede aanleiding gegeven tot de voorliggende voorstellen.

De heer Elzinga vroeg namens de fracties van SP en GroenLinks waarom in een aantal gevallen de polder niet al bij voorbaat is gevolgd. Hij vroeg in zijn meer algemene betoog of ik ook hier zal streven naar breed draagvlak. Welzeker, ik

streef naar een zo groot mogelijk draagvlak. Zonder te kunnen beloven dat dit altijd het geval is, hoop ik zeer hem in dit geval over de streep te trekken. Het gaat hier om een afweging tussen enerzijds de wensen die in de polder zijn geuit en anderzijds de noodzaak om daadwerkelijk vereenvoudiging en besparing te bereiken.

De dagloongarantie wordt slechts zeer beperkt aangepast. Dat is onvermijdelijk, anders kun je het systeem niet op deze manier inrichten.

Wat de fictieve opzegtermijn betreft, gaat het om de noodzaak om met name de pro-formaontslagprocedures te beperken. Van de 18.000 kantonrechterprocedures zijn er 13.000 pro forma. Dat heeft alles te maken met die fictieve opzegtermijn. Ik vind dit dus een zeer verdedigbare vereenvoudiging die onze samenleving veel kosten bespaart.

Op de startersregeling kom ik straks ook nog wat uitgebreider terug in antwoord op de vraag van mevrouw Scholten. Uit de evaluatie bleek dat onduidelijkheid in de oude regeling het grootste probleem was. Dat los je niet op door die oude regeling te handhaven. Wij weten ook tot wat voor verdriet die oude regeling heeft geleid. Dit was niet puur aan die regeling te wijten. Het had ook te maken met de communicatie eromheen. Die vereenvoudiging is een belangrijk doel achter deze aanpassing. Dat spreekt ondernemers en ondernemers in spe aan.

Een groot deel van het debat spitste zich toe op de calamiteitenregeling.

De heer **Elzinga** (SP): Ik weet niet of de minister alles heeft gezegd over de aanpassing van de fictieve opzeggingstermijn. Er is niet heel veel over gesproken. Ik heb om een reactie gevraagd. Kan de minister hierop nog even ingaan? Hij wil een aanpassing voor de pro-formaregelingen, maar in een moeite door ook voor alle regelingen. Is dat nodig? Is dat niet op zijn minst opmerkelijk? Kan de minister verder ingaan op de door de Stichting van de Arbeid geconstateerde strijdigheid met de Wet flexibiliteit en zekerheid?

Minister **Asscher**: De heer Elzinga vroeg dit onder andere in verband met de arbeidsverledeneis. De vraag was in hoeverre die niet ten nadele is van flexwerkers. De voorgestelde regeling is in mijn ogen in ieder geval eerlijker, omdat wordt gekeken naar daadwerkelijk gewerkte uren. In de bestaande regeling kan men op basis van eenzelfde aantal uren, doordat er in dagen gerekend wordt, geen beroep doen op de calamiteitenregeling. In de nieuwe regeling, op basis van het aantal daadwerkelijk gewerkte uren, kan dat wel. Ik denk dus dat dit een eerlijker regeling is voor flexwerkers. Onze schatting is dat er, om die gewenste vereenvoudiging te bereiken, met één regeling gewerkt moet worden en dat wij dus in alle gevallen van de fictieve opzegtermijn moeten afwijken.

Door velen is gesproken over de calamiteitenregeling. Het heeft vorige week gesneeuwd en het lijkt vandaag te vriezen, dus wij voeren een voor de hand liggende discussie. Ook in

de Tweede Kamer is daarover gepraat. Op dit moment kennen wij in Nederland twee regelingen waarvan gebruik kan worden gemaakt als er niet gewerkt kan worden door buitengewone omstandigheden: de onwerkbaarweering in de WW zelf en de werktijdverkortingsregeling op grond van het Buitengewoon Besluit Arbeidsverhoudingen 1945, die beroep op de WW mogelijk maakt. De voorwaarden voor de toegang zijn verschillend. Zo geldt voor de werktijdverkortingsregeling dat er sprake moet zijn van het niet kunnen benutten van ten minste 20% van de arbeidscapaciteit als gevolg van een bepaalde calamiteit gedurende ten minste twee weken. Voor de onwerkbaarweering geldt dat criterium niet; daarvan kan, indien dat is afgesproken in de cao, vanaf dag één gebruik worden gemaakt, ongeacht het aantal werknemers dat niet kan werken. Als één werknemer één dag niet kan werken, kan er dus al gebruik worden gemaakt van de regeling.

De verschillen tussen de genoemde regelingen zijn heel goed historisch verklaarbaar, maar niet wenselijk. Ik neem aan dat de leden van de Kamer dat met de regering eens zullen zijn. Bovendien is de toegang tot de onwerkbaarweering als gevolg van sommige cao's wel heel gemakkelijk, waardoor het normale ondernemersrisico in feite wordt afgewenteld op de WW. Dit lijkt mij niet gewenst. Verder merk ik op dat de onwerkbaarweering in haar huidige vorm de uitvoering compliceert. Die uitvoering verschilt al naar gelang de in de cao's gemaakte afspraken.

Er zijn dus goede redenen om te komen tot een nieuwe regeling, waarvan de contouren zijn geschetst in de toelichting op ons voorstel. Het gaat nu vooral, zo beluister ik ook in de bijdragen van de Kamer, om de maatvoering, mede in het licht van de huidige economische omstandigheden, vooral als het gaat om vorst. Uit de betogen van de woordvoerders en ook uit de schriftelijke ronde begrijp ik dat vooral daar vraagtekens bij worden geplaatst. Ik begrijp heel goed dat er zorgen zijn, zeker over de huidige economische situatie. Ik zal dat betrekken bij het gesprek met de sociale partners, waartoe de Tweede Kamer mij reeds bij motie van het lid Heerma heeft opgeroepen.

Ik heb er moeite mee dat bedrijven nu zelf kunnen bepalen welke mensen toegang krijgen tot een publieke regeling. Dat geldt wel in het geval van vorst, maar niet in geval van andere calamiteiten en ook niet als er door andere omstandigheden tijdelijk sprake is van verminderde activiteit. Op dit punt zit er een onevenwichtigheid in onze regelgeving. Bovendien: als sectoren kunnen afwijken in een cao, kunnen er ook verschillen ontstaan tussen en binnen sectoren. Het laatste kan ervoor zorgen dat een sector in gelijke mate de lasten draagt, terwijl binnen die sector verschillende cao's van toepassing zijn. Een deel van de sector zal in dat geval onder gunstige voorwaarden een beroep kunnen doen op de regeling, waarbij de kosten daarvan door de rest van de sector moeten worden opgebracht. De regeling wordt gefinancierd door alle werkgevers uit een bepaalde sector. Ik vind het daarom niet

wenselijk dat werkgevers die hun werkzaamheden zo hebben ingericht dat zij minder last hebben van winterse omstandigheden, daarvoor gestraft worden, doordat zij moeten meebetalen aan uitkeringen die verstrekt worden aan werkgevers die dat niet doen. Als men rekening houdt met winterse omstandigheden en de werkzaamheden daarop aanpast, zodat men zo veel mogelijk in bedrijf kan blijven, dan is het niet goed dat men daarvoor gestraft wordt doordat men moet betalen voor bedrijven die dat niet doen. Ik zal die punten meenemen in het gesprek met de sociale partners. Ik ga ervan uit dat men ziet dat er behoefte is aan uniformering. Dat lees ik ook uit de laatste voorstellen. Men pleit nu immers voor één regeling met een risicotermijn van twee weken.

Ik zeg de heer Terpstra toe om tijdig voor het ingaan van de nieuwe regeling de Kamer te berichten over de uitkomsten van dat gesprek. De nieuwe regeling moet in september van kracht zijn, in elk geval tijdig voor de volgende vorstperiode. In de afgelopen winter werden de Friezen opgewonden, want het heeft zeker meer dan vier weken gevoren, maar dat heeft nog niet geleid tot de tocht der tochten. Toch lijkt het erop, gelet op de winters in de afgelopen jaren, dat wij weer meer winterse weersomstandigheden krijgen.

Tegen de heer Elzinga zeg ik dat wij veel te bespreken hebben met de sociale partners. Ik denk aan de WW, de vele ontslagen, de sociale agenda en de urgente economische situatie. Wij hebben een enorm gemeenschappelijk belang om het eens te worden over de grote arbeidsmarktproblemen in Nederland. Derhalve zeg ik de Kamer toe dat ik het overleg met de sociale partners niet zal laten stuklopen op de kwestie van de calamiteitenregeling. Ik doe er nu geen uitspraak over of er voor de thans voorgestelde risicotermijn een andere in de plaats zou moeten komen en, zo ja, welke. Dat is ook helemaal niet wat de Kamer mij vraagt. De Kamer heeft mij echter heel goed verstaan dat ik het overleg daarop niet zal laten stuklopen. Met de motie in de hand zal ik het gesprek met de sociale partners aangaan en ik zal de Kamer berichten over de uitkomst.

Mevrouw Sent heeft gevraagd of de plannen niet leiden tot een administratie op werknemersniveau en daarmee tot meer rompslomp en bureaucratie. Ook in de huidige situatie moet de werkgever, als er sprake is van vorst, voor iedere werknemer aangeven wanneer die niet kan werken. Dat is ook logisch, want men moet kunnen aantonen dat het bedrijf in de uitvoering van de werkzaamheden dusdanig wordt gehinderd dat er sprake is van een calamiteit. Hoe wij dat in de nieuwe situatie zullen doen, is een kwestie van nadere uitwerking, maar zelfs als een dergelijke regeling nodig zou zijn, is dat geen verslechtering en houden wij het voordeel van de uniformering, onder andere in de termijn. Het doel daarvan is dat gecontroleerd kan worden of werknemers echt niet werken. Anders krijgen wij helemaal een verkeerde situatie.

In de huidige situatie varieert de eigenrisicotermijn van één dag tot enkele weken. Het UWV moet nu dus voor iedere sector of zelfs

binnen één sector aparte termijnen hanteren, wat leidt tot uitvoeringskosten en administratieve lasten. In de nieuwe situatie kan met een uniforme procedure een eenvoudiger systeem worden ingericht, waardoor er minder handmatige handelingen bij het UWV noodzakelijk zijn.

De heer Esser heeft gevraagd wat precies moet worden verstaan onder ondernemersrisico. Daaronder wordt verstaan ieder risico dat verbonden is aan het ondernemen. Dit is geen antwoord dat in alle gevallen onmiddellijk duidelijkheid verschaft, maar het lijkt mij dat de heer Esser het met mij eens is dat een goede werkgever bij de inrichting van zijn bedrijf financiële buffers aanlegt voor risico's die bij het ondernemen horen. In mijn ogen is twee weken vorst in Nederland iets waar men rekening mee zou kunnen houden, want een periode van twee weken vorst is te doen gebruikelijk, klimaatverandering of niet. Wij kunnen zeggen dat het eigen risico is als het nog twee weken langer vriest, maar dat er sprake is van een calamiteit als de vorst nog langer duurt. Op dat moment ligt het voor de hand dat gebruik kan worden gemaakt van de regeling.

Ondernemersrisico's zijn naar onze mening risico's die een dermate grote financiële impact hebben dat wij van ondernemers redelijkerwijs niet kunnen verwachten dat zij daarvoor buffers hebben aangelegd. In dat geval is er naar mijn mening sprake van een calamiteit.

Mevrouw Scholten heeft vragen gesteld over de startersregeling, de doelstelling achter de regeling en de vraag of er niet een punitief karakter is gelegen in herstelmaatregelen. In het voorstel wordt de WW-uitkering gedurende de startperiode van 26 weken met een vast percentage van 29 gekort. Het grote voordeel daarvan is dat alle betrokkenen, zowel de deelnemer als het UWV, onmiddellijk weten waar zij aan toe zijn. Mevrouw Scholten noemde al de onduidelijkheid over de evaluatie van de oude regeling en de lange tijd die ermee gemoeid kan zijn voordat men überhaupt weet hoeveel er verdiend is in een bepaalde periode. Daar is men in de nieuwe regeling vanaf. In de huidige regeling wordt achteraf over 70% van de inkomsten verrekend, maar soms duurt het wel twee tot drie jaar voordat kan worden vastgesteld wat de verdiensten waren. Dat kan leiden tot heel hoge terugvorderingen achteraf, waar mensen helemaal geen rekening mee hebben gehouden, met alle, soms dramatische gevolgen van dien.

De fractie van D66 heeft gevraagd of het verbod om bij de oude werkgever te gaan werken niet aan heroverweging toe is. Ik begrijp die vraag heel goed en ik geef mevrouw Scholten ook mee dat niet per definitie sprake hoeft te zijn van misbruik als een opdracht wordt aanvaard bij de oude werkgever. Wel is er natuurlijk een risico op misbruik. Het inrichten van dit soort regelingen moet mede tot doel hebben om te voorkomen dat werkgevers er een belang bij hebben om mensen alleen maar te ontslaan om ze daarna weer in te huren zonder de lasten die daarbij horen en met de onzekerheid voor werknemers. Deze hebben ook helemaal niet de vrijheid gehad om die keuze te maken. Om die reden hecht ik aan de bepaling.

Mevrouw Scholten vraagt of de korting in een dergelijke situatie niet heel erg hoog is. Welnu, ook in deze wet staat het starters vrij om gebruik te maken van de oude regeling. Als men verwacht beter uit te komen met het verrekenen op basis van gewerkte uren, kan die route nog steeds gevolgd worden als men die 29% korting te hoog vindt. Ik ben echter geneigd om te zeggen dat een beetje ondernemer ook wel zicht moet hebben op verdiensten die ten minste die 71% zouden kunnen behelzen. Natuurlijk staat het een ondernemer vrij om zonder WW-uitkering voor welke opdrachtgever dan ook te gaan werken. In principiële zin werkt die bepaling in de meeste gevallen in het voordeel van zelfstandigen, van starters en van werknemers in Nederland en om die reden wil ik niet heroverwegen om die te gebruiken.

De fractie van D66 heeft vervolgens gevraagd of het in het geval van 100% korten van de uitkering niet punitief is, of het niet eigenlijk een sanctie is. Zouden dan niet ook de vereisten aan straf op grond van het EVRM van toepassing moeten zijn? Ik verdedig van ganser harte de lezing die in de eerdere toelichting is gegeven. Er is echt geen sprake van leedtoevoeging. Waarom is het dan herstel? De normale situatie is dat de uitkering stopt als niet aan de uitkeringsvoorwaarden is voldaan en de inlichtingenplicht wordt gebruikt. Het aanvaarden van de opdracht van de oude werkgever valt onder die inlichtingenplicht. Normaliter aanvaard je zo'n opdracht, licht je de werkgever in en stopt de uitkering. Herstel betekent dus in dit geval het herstellen tot de situatie die er geweest zou zijn als men aan de inlichtingenplicht had voldaan. Dat is niet punitief en dat is niet bedoeld als leedtoevoeging. De een zal dat misschien netjes gemeld hebben en geen uitkering krijgen, terwijl dat bij de ander op een ander moment zal blijken. Dan is het logisch dat je dezelfde situatie krijgt. Het is niet bedoeld als leedtoevoeging. Het is een daadwerkelijk herstel. Dat is geen straf. Als er sprake is van verdergaande zaken die kunnen leiden tot straf, worden de daarvoor geldende regels toegepast. Maar hier blijft altijd nog de algemene bescherming van de beginselen van behoorlijk bestuur van toepassing op grond van de AWB. Als een boete zou worden opgelegd, is dat van toepassing, maar het reduceren tot de situatie wanneer gemeld zou worden, is een gewone herstelmaatregel. Ik hoop dus zeer, ook met de juridische pet die ik uit een ver verleden nog draag, dat dit de fractie van D66 ietwat geruststelt over het karakter van die maatregel. Anders zou ik het echt niet op die manier durven te verdedigen.

De ChristenUnie heeft gevraagd in hoeverre er sprake is van reductie in het aantal fte's en banen als gevolg hiervan. Ik kan dat niet precies zeggen. De verwachting is dat over een periode van enkele jaren het tot een reductie van een paar honderd fte zal leiden. Dat is wel degelijk een heel forse besparing die wij hiermee zullen bereiken. Deze fte's zullen minder nodig zijn in de uitvoering van al die toch vaak complexe regelingen van de sociale zekerheid.

Ik zeg mevrouw Sent dank voor haar additionele suggestie met betrekking tot de indicatiestelling. Ik zeg haar toe dat ik daarnaar ga kijken, ook in overleg met de collega's die overigens met het fenomeen indicatiestelling te maken hebben. Ik ben er enerzijds enthousiast over, anderzijds iets terughoudend, omdat het moment van het verlenen van de indicatie natuurlijk niet altijd gelijk loopt. We weten dat je veel ellende kunt voorkomen voor mensen die zich dienen te laten indiceren door dat een keer te doen. Als in de uitvoering inderdaad zo'n simpele route mogelijk is, ben ik er enthousiast over. Ik wil dat echter goed bezien. Ik neem de suggestie graag mee.

De **voorzitter**: Dank u wel. De woordvoerders zijn in staat en bereid om direct te reageren. Ik geef het woord aan de heer Terpstra.

**
*N

De heer **Terpstra** (CDA): Voorzitter. Nu ik het antwoord van de minister heb gehoord, heb ik er extra spijt van dat ik vergeten was hem speciaal welkom te heten. Dat wil ik nu alsnog doen. Ik wil daarbij opmerken dat mijn bijdrage toen ik hem nog niet welkom had geheten mijzelf positiever in de oren klonk dan de bijdrage van de heer Elzinga, die de minister wel uitgebreid welkom heeft geheten. In mijn toespraak heb ik niets gezegd over de startersregeling, omdat ik niet wist, maar wel het grote vermoeden had, dat mevrouw Scholten daarop uitgebreid zou ingaan. Ten aanzien van de calamiteitenregeling en met name het vorstverlet zou de definitieve en duurzame oplossing van het vraagstuk zijn een verdergaande opwarming van de aarde. Daar sprak de minister ook al over in een tussenzin, alleen is het probleem dat het kabinet dat met kracht tegenwerkt. Dat leidt ertoe dat volgens ons het kabinet ook medeverantwoordelijk is voor een goede regeling van het vorstverlet.

Wij gaan akkoord met het antwoord van de minister dat hij reëel overleg gaat voeren met de sociale partners over deze regeling, die inderdaad pas de volgende winter ingaat. Dat is genoeg ruimte. Wij zijn ook tevreden met de toezegging dat wij enkele weken voor 1 september de stand van zaken zullen horen. Wij zijn tot nu toe dus buitengewoon tevreden.

*N

De heer **Beckers** (VVD): Voorzitter. Ook van mijn kant dank ik de minister voor de beantwoording van de vragen. Wij zijn blij te horen dat de minister nadrukkelijk heeft toegezegd dat hij deze eenvoudige regelgeving wil laten stoeien op een zo breed mogelijk draagvlak. Ik wil niet zo ver gaan als de heer Terpstra dat het klimaatbeleid bijgesteld zal moeten worden om te bewerkstelligen dat de temperatuur op de aarde zo hoog wordt dat vorstperiodes zich niet meer voordoen. Evenmin wil ik zeggen dat deze wet nog eenvoudiger toegepast zou kunnen worden vanwege het feit dat die

omstandigheden niet meer uitmonden in calamiteiten.

Ik hoor de minister zeggen dat hij naar een breed draagvlak streeft. Dat juichen wij uiteraard toe. Maar maatwerk in dat brede draagvlak zal een belangrijke voorwaarde zijn. Ik ben er nog niet volledig zeker van hoe de minister de uitkomst van het gesprek kan inpassen in de regelingen die in de wet worden opgenomen en dan reeds in werking zijn getreden. Ik begrijp dat hij de termijn bij ministeriële regeling nog kan vaststellen, maar als wij deze wet aannemen, zijn de overige regelingen van kracht. Ik vraag mij in dat geval af hoe de minister de onderwerpen die in het overleg aan de orde zijn en tot uitkomst leiden, in de wet kan inpassen.

Uiteraard staan wij in het algemeen positief tegenover dit wetsvoorstel.

*N

Mevrouw **Sent** (PvdA): Voorzitter. Ik dank de minister voor de antwoorden op onze vragen. Met hem steunen wij het onderliggende streven om te besparen op de uitvoering in plaats van op de uitkering. Wij zijn blij met zijn toezegging om serieus in gesprek te gaan met de sociale partners over de calamiteitenregeling en onze Kamer daarover tijdig te berichten. Wij zijn ook blij met de toezegging van de minister om met zijn collega's in het kabinet te overleggen over de vereenvoudiging van indicaties voor combinaties van AWBZ en sociale zekerheid. Wij zijn zeer benieuwd naar de uitkomst van dat overleg.

Naar aanleiding van de antwoorden op de vragen van de heer Elzinga van de SP-fractie over de aanpassing fictieve opzegtermijn hebben wij een vraag. Hoe verhoudt deze maatregel zich tot de Wet Flexibiliteit en Zekerheid? In deze wet is opgenomen dat de wijze waarop de dienstbetrekking wordt beëindigd, niet langer van invloed is op de ingangsdatum van de WW-uitkering. Als gevolg van het voorliggende wetsvoorstel wordt de wijze waarop de dienstbetrekking wordt beëindigd echter wel degelijk van invloed op de ingangsdatum van de WW. Door de kortingsmaand bij ontbindingsprocedures ongedaan te maken, zal bij een ontbindingsprocedure waarbij een vergoeding is toegekend de WW-uitkering één maand later ingaan dan indien de arbeidsovereenkomst op een andere wijze is beëindigd. De genormeerde duur van de ontbindingsprocedure bij de kantonrechter dient immers te worden meegenomen. Graag ontvangt mijn fractie een reactie van de minister op dit punt. Deelt hij de zorg van mijn fractie dat de aanpassing fictieve opzegtermijn indruist tegen de regeling die is opgenomen in de Flexwet? Wij kijken uit naar het antwoord van de minister op dit laatste punt.

*N

De heer **Elzinga** (SP): Voorzitter. Ik dank de minister voor de beantwoording van de vragen. Ik begrijp dat het bij dit wetsvoorstel gaat om besparing op de uitvoering en niet op de uitkering.

Om de besparingen te halen, wordt een aantal regels vereenvoudigd en die hebben consequenties voor flexwerkers en deeltijdwerkers. Onze fractie betreurt dat element van het wetsvoorstel.

Ik ben blij met de bevestiging dat deze minister zal zoeken naar breed draagvlak in het parlement, ook in deze Kamer, maar ook onder werkgevers en werknemers. Terugkijkend valt het te betreuren dat niet in een eerder stadium goed overleg heeft plaatsgevonden met de sociale partners, aangezien die met een aantal opmerkingen eensgezind hun visie op dit wetsvoorstel hebben gegeven. Er was dus alle aanleiding om in een eerder stadium de neuzen meer dezelfde kant op te krijgen.

Ik heb goed geluisterd naar de toezegging van de minister ten aanzien van de terugkoppeling naar aanleiding van het overleg met de sociale partners over de calamiteitenregeling. Dat was een belangrijk punt. Ik ben blij dat hij het gesprek aangaat. Zeker gezien het grote belang dat de minister hecht aan goed overleg, moet hij het gesprek open ingaan met de bereidheid om goed te luisteren. Luisteren alleen is niet genoeg, er moet ook iets uit kunnen komen. Er moet ruimte zijn om de wet aan te passen. De collega van de VVD-fractie vraagt terecht hoe een en ander vervolgens kan worden vertaald in aanpassing van onderdelen van de wet, mocht dat naar aanleiding van het overleg nodig zijn. Ik heb van de minister begrepen dat die ruimte wordt geboden. Het is niet zo dat hij met dit wetsvoorstel doorgaat en dat wij alleen binnen deze kaders er iets van kunnen vinden en zeggen. Het is een open uitwisseling waarin in principe alles mogelijk is. De minister zal dan ook de motie die ik nu ga voorleggen, kunnen ervaren als een steun in de rug voor het te volgen beleid.

*M

De **voorzitter**: Door de leden Elzinga, Ester, Ganzevoort, Vliegenthart en Smaling wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat de huidige "onwerkbaar-weerregeling" en de werktijdverkortingsregeling geen noemenswaardig beslag leggen op de publieke middelen;

constaterende dat de sociale partners, verenigd in de Stichting van de Arbeid, geen behoefte hebben aan wijziging van de huidige regelingen;

verzoekt de regering, de onderdelen van het voorliggende wetsvoorstel betreffende de "calamiteitenregeling" niet in werking te laten treden, alvorens met de sociale partners overeenstemming is bereikt,

en gaat over tot de orde van de dag.

Zij krijgt letter F (33327).

**

De heer **Elzinga** (SP): Ik ga ervan uit dat de minister de motie graag omarmt, dat hij het gesprek aangaat en pas daarna overgaat tot invoering van de onderdelen die betrekking hebben op de calamiteitenregeling. Dat kan bij dit wetsvoorstel want elk onderdeel kan apart worden ingevoerd. Ik zie uit naar de beantwoording in tweede termijn.

*N

Mevrouw **Scholten** (D66): Voorzitter. Ik dank de minister voor zijn heldere uiteenzetting naar aanleiding van mijn vragen over de startersregeling. Ook de D66-fractie ondersteunt het wetsvoorstel. Het is van belang dat op de uitvoering wordt bezuinigd en dat de systematiek van de uitvoering duidelijk en eenduidig wordt. Dat bewerkstelligt dit wetsvoorstel.

Op één punt van de startersregeling ben ik nog niet helemaal tevreden. Stel dat een werknemer in de bouw wordt ontslagen. Hij schrijft zich in als zzp'er, vraagt toestemming om aan de startersregeling mee te doen, gaat op zoek naar werk en ziet in zijn onmiddellijke omgeving dat het buitengewoon lastig is om werk te vinden buiten het conglomeraat van zijn oude werkgever. Dat geldt niet alleen zijn oude werkgever, maar het kan zijn dat hij een opdracht aanvaardt waarin zowel onderaannemers als nevenvestigingen meedoen aan het project. Ook dan is de toegang voor hem gesloten. Hij kan daar niet gaan werken. Hij heeft zo verschrikkelijk zijn best gedaan om werk te vinden, maar hij krijgt het niet. De werkgever heeft hem niet ontslagen om hem weer goedkoper in te huren, want het is de vraag of dat zo is.

De zzp'er wil verschrikkelijk graag aan het werk en het lukt hem niet om aan het werk te komen buiten het conglomeraat van de oude werkgever om. Dan is het de vraag of er geen mogelijkheid moet zijn om het verbod van het artikel 35ab, derde lid, niet in werking te laten treden en een soort hardheidsclausule in te voegen op grond waarvan een afweging kan worden gemaakt ten aanzien van de vraag of de man wel of niet voldoet aan de voorwaarden van de startersregeling. Uiteraard geldt daarbij dat hij heeft voldaan aan zijn informatieplicht. Als hij dat niet doet, heeft hij een probleem en zal hij daarvan de gevolgen merken. Hij heeft voldaan aan de informatieplicht en heeft geen andere mogelijkheden. Zie het als een vorm van overmacht. Ik vraag de minister hier nog eens naar te kijken. Anders zou het kunnen zijn dat de werkloosheid in de omgeving van deze persoon binnen de wereld waarin hij werkzaam is nog wel eens zou kunnen toenemen in plaats van afnemen. Dan schiet de startersregeling zijn doel voorbij. Dat punt wilde ik nog onder de aandacht van de minister brengen.

*N

De heer **Ester** (ChristenUnie): Voorzitter. Ik dank de minister voor de beantwoording van onze vragen. Wij kunnen nu de balans opmaken. De argumenten zijn gewisseld. Ook mijn fractie is voorstander van een vereenvoudigingsregime bij socialezekerheidswetten. Wij hebben geconstateerd dat de minister zoekt naar draagvlak en dat voor hem het overleg over de vereenvoudigingsregime cruciaal is. Wat de startersregeling betreft, hadden wij toch wat hogere verwachtingen van de creativiteit van de minister. Wij zien de WW als een interessante trampoline naar ondernemerschap. Het is een interessante route, anders dan de klassieke route naar werknemerschap. De startersregeling is op dit punt te weinig wervend. Ook als onderdeel van activerend arbeidsmarktbeleid hadden wij op dit punt meer van de minister verwacht. Maar we komen elkaar in positieve zin ook op dit punt de komende maanden wel tegen als het nieuwe arbeidsmarktbeleid wordt gepresenteerd.

Vanmiddag was in onze beraadslagingen de calamiteitenregeling verreweg het belangrijkste punt. Mijn fractie constateert dat er weinig mis is met de huidige regeling. Bovendien is daarover consensus binnen de Stichting van de Arbeid en is het beslag op de publieke middelen gering. Het wetsvoorstel maakt op dat onderdeel een beetje de indruk van een oplossing die op zoek is naar het onderliggende probleem. Ook wij zijn dankbaar voor de toezegging van de minister aan de Kamer dat hij het overleg met de sociale partners op dit punt niet zal laten mislopen. Wij knopen dat goed in onze oren. Maar misschien kan de minister nog even aangeven wat hij daarmee in operationele zin precies bedoelt. Het klinkt in ieder geval als een belangrijke toezegging aan deze Kamer. De motie die mijn fractie samen met de SP-fractie heeft ingediend, zien wij vooral als actieve support voor de stellingname van de minister in het overleg met de sociale partners.

De **voorzitter**: Ik begrijp dat de minister behoefte heeft aan een korte schorsing. Ik schors de vergadering voor enkele minuten.

**

De vergadering wordt enkele ogenblikken geschorst.

*N

Minister **Asscher**: Voorzitter. Op het moment dat ik de Kamer dankte voor het warme welkom, had ik zeker ook het oog op de CDA-fractie, ook al was het dan via de inhoud van het betoog en niet zozeer via het uitspreken van het woord welkom.

Ik blijf verder verre van uitspraken over het klimaatbeleid. Dat is een hachelijke kwestie na Doha. Ik betreur het dat ik die tussenzin heb gebruikt en ik wil proberen daarvan nu weg te glibberen.

Er zijn nog enkele vragen die een antwoord vergen, zoals de vraag van mevrouw Sent rond flexwerkers en zekerheid en het wegnemen van de verandering in de fictieve opzegtermijn. Een van de

hoofdrede dat ik om een schorsing vroeg, was dat ik dat even wilde navragen. Die twee wetten staan daadwerkelijk los van elkaar. Met deze maatregel neem je nu juist een verschil weg in de opzegtermijn tussen mensen die dat met wederzijds goedvinden al dan niet bij de kantonrechter doen. In het regeerakkoord heb ik de opdracht gekregen om de positie van flexwerkers verder te verbeteren. Ik ben daar bijzonder gepassioneerd over en ik kom ongetwijfeld ook bij deze Kamer met voorstellen op dat punt terug. In mijn ogen is deze aanpassing dus geen verslechtering voor flexwerkers.

Dan kom ik nu bij de discussie over de startersregeling. Ik dank mevrouw Scholten voor haar betoeg. Ik denk dat het goed is om ons te realiseren hoe deze regeling gaat werken. Iemand die daarvan gebruik wil maken, vraagt in feite om een uitzondering op de normale gang van zaken. De creativiteit dient de aanvrager, meer dan de wetgever, tentoon te spreiden, want uiteindelijk wordt iemand uit collectieve middelen in staat gesteld om het ondernemerschap te beproeven, terwijl andere ondernemers dat doen zonder subsidie vanuit de WW. Zo kun je het ook bezien. De aanvrager moet een ondernemingsplan aan het UWV voorleggen waarin hij aannemelijk maakt dat hij binnen de gestelde periode, de termijn van 26 weken, een geheel zelfstandige ondernemer kan worden. In het licht van de casus die mevrouw Scholten schetste, is dat niet erg waarschijnlijk. Als je het wel mogelijk zou maken, loop je het risico op grotere uitvoeringslasten. Dat is waarom ik toch, met alle begrip voor de geschetste situatie en hoezeer ik die fictieve werknemer ook gun dat hij op een goede manier weer aan de slag kan, persisteer in het negatief oordelen over een uitzondering voor het gebruikmaken van de startersregeling op die grond. Misschien is het een schrale troost dat eerder al is toegezegd om het gebruik van de startersregeling goed te monitoren en na een jaar te kijken of die 29% goed is gekozen. Als er in de tussentijd sprake is geweest van het veelvuldig voorkomen van het fenomeen dat mevrouw Scholten beschrijft, kan daarnaar dan worden gekeken. Op dit moment voel ik daar echter niet voor.

Mevrouw **Scholten** (D66): Ik dank de minister voor zijn beantwoording. De vraag is echter op welke wijze het gebruik daarvan, van mensen die dan toch niet bij een oude werkgever kunnen werken omdat ze gebruikmaken van de startersregeling, gemonitord wordt. Die mensen kun je dan ook niet opsporen. Heeft de minister daar een beeld van?

Minister **Asscher**: Dat klopt, als in de samenleving zou blijken dat dit, voor veel mensen voor wie dat een geweldige uitweg was geweest, als gevolg van deze regeling niet zou kunnen. Dat zou de enige reden zijn geweest. Nogmaals, mensen die denken dat het langer zal duren of die denken dat het moeilijker is in het begin, kunnen ook kiezen voor verrekening achteraf in plaats van die korting van 29%. Die mogelijkheid blijft bestaan. Maar als je ziet wat voor schijnconstructies wij heden ten dage

tegenkomen, zeker ook in de bouw, dan moet het belang om werknemers te beschermen tegen dat soort schijnconstructies prevaleren boven het belang van de fictieve individuele werknemer.

Ten slotte kom ik toe aan de motie. De heer Elzinga presenteerde deze aan de ene kant charmant en eloquent als een ondersteuning van het beleid, maar aan de andere kant hangt hij mij op aan de uitkomsten van het overleg voor de inwerkingtreding van dit onderdeel rond de calamiteitenregeling. Ik dacht dat wij het met elkaar eens waren dat uniformering, ook uniformering van termijnen, in ieder geval gewenst is vanwege de eerlijkheid tussen sectoren, en dat de discussie hier ging over de vraag of de risicotermijn goed is gekozen. Zo heb ik ook de CDA-fractie hier beluisterd. Ik wil de motie ontraden, omdat ik denk dat deze niet nodig is. Als er overeenstemming zou worden bereikt over een andere termijn, zullen we met een regeling komen en zal ik de Kamer daarvan voor de invoering op de hoogte stellen. Maar de motie wil ik toch echt ontraden. Ik voel deze motie niet als ondersteuning van het beleid. Ik denk dat ik het, met de toezegging die ik de Kamer net deed, niet explicieter kan maken dan de toezegging dat ik het sociaal overleg niet zal laten stuklopen op de calamiteitenregeling. Ik ben in feite materieel ingegaan op de zorg die de heer Elzinga en verschillende fracties hier hebben geuit en dat zou hier nu net een stap te ver zijn gegaan.

De heer **Elzinga** (SP): Welke ruimte is er om materieel nog iets te onderhandelen en te bespreken met de sociale partners als de minister het overleg weliswaar ingaat met de intentie om het niet stuk te laten lopen, maar met een wet in de achterzak die straks wordt ingevoerd? De motie geeft de minister de ruimte om het gesprek goed en open in te gaan en geeft de sociale partners de ruimte om er nog iets uit te halen. Dat is nu precies de bedoeling van deze motie. Als de Stichting van de Arbeid inmiddels ook vindt, zoals ik her en der heb beluisterd, dat het met een zekere uniformering wel zou kunnen, dan komt de minister daar vast goed uit. Ik heb ook de inbreng van de VVD-fractie goed beluisterd dat er met zulke verschillende branches misschien toch her en der maatwerk nodig is. Als het nodig is, dan zou dat eruit kunnen komen, maar dat kan er niet uitkomen als de minister zegt dat het deze wet coûte que coûte wordt en hij het overleg toch graag ingaat. Eerlijk gezegd wordt het dan een beetje een gratis overleg.

Minister **Asscher**: Ik betreur het zeer dat de SP-fractie dat overleg bij voorbaat tot gratis bestempelt. Ik probeer hier een streven naar een breed draagvlak en eerlijk communiceren met deze Kamer te combineren. In dit geval betekent dat, dat ik zeer hecht aan het vasthouden aan die uniformering. Ik bespeur ook dat daarvoor in deze Kamer begrip bestaat. In allerlei bewoordingen heb ik aangegeven dat ik, ook vanwege de economie, gevoelig ben voor de discussie over de risicotermijn en de redelijkheid daarvan, zoals die ook door de

Stichting van de Arbeid is geëntameerd. Ik vind dat dat onderdeel moet zijn van het bredere overleg, want we moeten op allerlei punten met elkaar tot overeenstemming zien te komen. Het betreft een cascade van heikele onderwerpen en dit is daar een van. Het is een klein onderwerp als je het vergelijkt met de WW en ontslag, maar het gaat wel degelijk over miljoenen euro's. Ik denk dat ik, waar u zegt dat het een gratis overleg is als je erheen gaat met een aangenomen wetsvoorstel, het omgekeerde zou zeggen: u maakt dit onderdeel van de wet afhankelijk van de consensus in de polder. Daaruit spreekt een zeker gebrek aan vertrouwen. Geef u mij nu, zo welluidend en welsprekend als u hebt gedaan, de boodschap mee dat ik moet zorgen voor goed overleg met de sociale partners, met daarbij de wet in de hand? Die vraagt immers om het mogelijk te maken, zonder per se deze termijn te noemen, want dat is een kwestie van een ministeriële regeling. Als je nu al zegt dat het toch maatwerk moet zijn, weet je dat uitvoeringskosten stijgen en dat er oneerlijke vormen van kruissubsidiëring kunnen ontstaan binnen of tussen sectoren. Ik verzoek u deze motie in te trekken en mij de kans te geven in het sociaal overleg om aan u te laten zien dat wij het eens kunnen worden over moeilijke zaken die groot zijn en moeilijke zaken die klein zijn.

De heer **Beckers** (VVD): Misschien kan de minister iets duidelijker worden over de vraag of hij voldoende ruimte heeft met het wetsvoorstel in de hand.

Minister **Asscher**: Dank voor deze terechte vraag. Ik heb dat te impliciet gezegd. Ik ervaar voldoende ruimte om het overleg met sociale partners over deze kwestie te kunnen voeren, na aanneming van dit wetsvoorstel. Ik ervaar voldoende ruimte om de Kamer ruim voor de inwerkingtreding van dit onderdeel van de wet hierover te informeren en de regeling toe te sturen die die uitwerking mogelijk zal maken. Ik heb op dit moment geen behoefte aan het beperken van de ruimte om de wet in te voeren dan nadat er consensus is met de sociale partners.

De heer **Elzinga** (SP): U ziet het als een gebrek aan vertrouwen dat ik die ruimte geef. Ik wil het omdraaien: ik heb er alle vertrouwen in dat u dat overleg, ook als we de motie aannemen, op een juiste manier in kunt gaan om er gezamenlijk uit te komen. Ik wil de sociale partners graag de ruimte gunnen om nog iets te veranderen aan de maatregelen zoals die hier beschreven zijn.

Minister **Asscher**: Ik respecteer die inschatting vanzelfsprekend. Als de motie, die ik blijf ontraden, zal worden aangenomen, zal ik dat niet opvatten als een motie van wantrouwen.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **voorzitter**: Volgende week zal over het wetsvoorstel en de motie worden gestemd.

Ik wens de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid toe dat al zijn volgende behandelingen net zo kort mogen duren als deze!
**

De vergadering wordt van 15.58 uur tot 16.05 uur geschorst.

*B

!Wet aanpassing bestuursprocesrecht!

Aan de orde is de behandeling van:

- het wetsvoorstel Wijziging van de Algemene wet bestuursrecht en aanverwante wetten met het oog op enige verbeteringen en vereenvoudigingen van het bestuursprocesrecht (Wet aanpassing bestuursprocesrecht) (32450).

De **voorzitter**: Ik heet de minister van Veiligheid en Justitie en de regeringscommissaris Scheltema, die de minister in dit debat bijstaat, van harte welkom in de Eerste Kamer.

**

De beraadslaging wordt geopend.

*N

Mevrouw **Lokin-Sassen** (CDA): Voorzitter. Deze inbreng wordt namens het CDA en de SGP uitgesproken. Ook de PVV-fractie sluit zich bij onze inbreng aan, zo vernam ik heden.

Allereerst wens ik de minister van Veiligheid en Justitie geluk met zijn herbenoeming in dit belangrijke ambt. Ook de regeringscommissaris, prof. mr. Michiel Scheltema begroet ik met vreugde. Wij kennen elkaar nog uit onze Groninger tijd, toen hij op het juridisch instituut aldaar de conceptie en de geboorte voorbereidde van de Algemene wet bestuursrecht. Zijn kamer op het instituut werd wel de kraamkamer van de Awb genoemd. Met recht mogen wij hem wel de geestelijke vader van de Algemene wet bestuursrecht noemen!

Het onderhavige voorstel beoogt het bestuurlijk procesrecht te vereenvoudigen, zo wordt in de memorie van toelichting gesteld en er is niemand in deze Kamer, die dit niet zou toejuichen. Maar wordt dit doel met dit voorstel wel bereikt?

Het voorstel is zeer uitgebreid. Na één verbeternota en vervolgens nog vier nota's van wijziging is het uitgedijd van 84 naar maar liefst 110 pagina's en het einde is nog niet in zicht, want inmiddels heeft de Raad van State alweer advies uitgebracht over de veegwet aanpassing bestuursprocesrecht.

Het voorstel is ook complex: naast allerlei technische en redactionele wijzigingen voert het voor het bestuursrecht principiële nieuwe zaken in zoals de permanente invoering van het relativiteitsvereiste, de mogelijkheid van een unus iudex in het bestuursrechtelijk hoger beroep, de instelling van een "grote kamer" en de mogelijkheid tot het nemen van conclusies door een collega-rechter, alsmede een nieuw artikel 6:22, waardoor

niet alleen fouten tegen de vormvoorschriften in overheidsbesluiten, zoals thans al is erkend, door de vingers worden gezien, maar ook inhoudelijk onrechtmatig genomen bestuursbesluiten niet meer kunnen worden vernietigd als aannemelijk is dat de klager daar geen nadeel van ondervindt. In tegenstelling tot wat de minister stelt, betreft het hier dus wel degelijk een majeure wijziging van de Algemene wet bestuursrecht.

Zonder uitputtend te zijn, zal ik hierna onze belangrijkste bezwaren puntsgewijs kort uiteenzetten. Het zijn er zeven, te beginnen met de stroperigheid van de procedures. Het voorstel beoogt mede de doelmatigheid van het bestuur te bevorderen. Uitstekend. De minister erkent echter dat de stroperigheid van de bestuursrechtelijke procedures niet in de eerste plaats, ja zelfs niet in belangrijke mate, te wijten is aan de procesgang bij de (bestuurs)rechters, maar aan de traagheid van het bestuur zélf. Dit is ook in overeenstemming met het onderzoeksresultaat van de Commissie versnelling besluitvorming infrastructurele projecten, ook wel de commissie-Elverding genoemd. Dit wetsvoorstel verbetert in die toestand niets. Wij krijgen, eerlijk gezegd, de indruk dat dit wetsvoorstel de bevoegdheid van de réchter aan banden legt, omdat het bestúúr in gebreke blijft. Zou het niet voor de hand hebben gelegen dat de regering haar krachten concentreert op verbetering van het voorbereidings- en beslissingsproces bij de bestuurlijke overheden, in plaats van de (bestuurs)rechters te beknotten in hun rechtsprekende bevoegdheid, welke beknotting niet alleen niet bijdraagt aan het vloeibaar maken van de stroop, maar een verminderde rechtsbescherming van de burger tot gevolg heeft? Graag een reactie van de minister.

Ons tweede bezwaar betreft artikel 6:22 van de Algemene wet bestuursrecht (Awb). In het onderhavige voorstel wordt met zoveel woorden in de wet opgenomen dat een besluit "ondanks schending van een geschreven of ongeschreven rechtsregel of algemeen rechtsbeginsel" in stand kan worden gelaten door het orgaan dat op het bezwaar of het beroep beslist, indien "aannemelijk is dat belanghebbenden daardoor niet zijn benadeeld". Dit is voor ons een principiële punt. Een onrechtmatig besluit kan niet in stand blijven, ook niet als belanghebbenden daar niet zelf door benadeeld zouden worden. Overigens zij er hier met nadruk nog eens op gewezen dat artikel 6:22 niet eens bewijs vraagt van niet-benadeling, maar dat de aannemelijkheid ervan voldoende is.

Hier worden naar onze overtuiging de grenzen van de rechtsstaat overschreden. Hier wordt principiële miskend dat het de taak is van de rechter om in concrete gevallen niet alleen de rechten van de burger te beschermen, maar er evenzeer op toe te zien dat het bestuur handelt in overeenstemming met het ongeschreven en geschreven recht. Het is immers zowel in het algemeen belang als in het belang van iedere individuele burger dat het bestuur rechtmatige besluiten neemt. Het bestuur is en blijft gebonden aan het recht en iedere burger heeft er dus per definitie niet alleen belang bij dat het bestuur geen

onrechtmatige besluiten neemt en wordt, als het bestuur dat wél doet, altijd benadeeld.

Het is inherent aan iedere macht, ook aan die van het bestuur, om uit te groeien tot een dictatoriale macht. De onderscheiding der machten dient er nu juist voor om deze dictatoriale neigingen te weerstreven. Montesquieu zei het al en ik zeg het hem na: "Que le pouvoir arrête le pouvoir"! Indien het bestuur onrechtmatig handelt, behoort het te worden teruggefloten door een andere macht. Dat is niet alleen in het belang van iedere burger, dat is in het belang van de rechtsstaat als geheel. Instandhouding van een onrechtmatig bestuursbesluit benadeelt dus ook altijd iedere burger.

De burger mag die toetsingsmogelijkheid dus niet worden ontnomen, en al helemaal niet in de bezwaarfase, die toch immers juist bedoeld is om tot een volledige heroverweging van het primaire besluit te komen door de instantie die dat besluit heeft genomen. Het kán niet zo zijn dat het bestuur, eenmaal gewezen op de onrechtmatigheid van het besluit, daaraan voorbij mag gaan. Artikel 6:22 zegt met zoveel woorden dat het besluit ook ná bezwaar in stand kan worden gelaten door het orgaan dat op het bezwaar beslist, terwijl dat orgaan nu juist de plicht en de bevoegdheid heeft om de onrechtmatigheid teniet te doen en de rechtmatigheid te herstellen. Is de minister het met onze fracties eens dat het bestuur, zeker als daar in bezwaar op is gewezen, de plicht heeft een onrechtmatig genomen besluit te herroepen en een rechtmatig besluit daarvoor in de plaats te stellen, en dat het het bezwaar dus niet kan afdoen door te zeggen dat "aannemelijk" is dat de belanghebbenden niet worden benadeeld?

De bevoegdheid van de rechterlijke controle in beroep op dit punt inperken, is eveneens in strijd met de fundamentele van de trias politica. Dat is een gevaarlijke ontwikkeling, want het geeft het bestuur in feite een vrijbrief om besluiten te nemen die zowel geschreven als ongeschreven rechtsregels en/of algemene rechtsbeginselen, daaronder de beginselen van behoorlijk bestuur te schenden, zonder dat deze nog kunnen worden aangevochten. Als de wetgever dat in zulke algemene bewoordingen als thans is vermeld toestaat, bevinden wij ons op een hellend vlak, waarop de grenzen van de rechtsstaat gevaarlijk gaan verschuiven en de waarborgen tegen mogelijke willekeur van een toch al machtige bestuurlijke overheid afbrokkelen ten koste van de rechten van de individuele burger.

Het passeren van relatief lichte, procedurele schendingen van het recht is onder omstandigheden nog te verdedigen. Dit wetsvoorstel gaat echter een forse stap verder en lijkt daarmee zijn doel voorbij te schieten door aan bestuur en rechter een zeer algemene bevoegdheid te geven om inhoudelijke schendingen van het recht te passeren indien benadeling niet aannemelijk zou zijn. Dit soort ingrijpende bevoegdheden raakt de rechtsstaat in het hart.

In combinatie met de leer van de formele rechtskracht, waarover ik ter lezing het proefschrift uit 2006 aanbeveel van Tijn Kortmann minor, zoon

van de hoogleraar, Onrechtmatige overheidsbesluiten, en het artikel De Toren van Babel in Rechtsgeleerd Magazijn Themis uit 2009, zou deze bepaling tot gevolg hebben dat ook aan eventuele toekomstige belanghebbenden die wel nadeel ondervinden van een dergelijk onrechtmatig genomen besluit geen rechtsgang meer openstaat als hiertegen niet langer bezwaar of beroep mogelijk is. De leer van de formele rechtskracht gaat er namelijk van uit dat als een eiser geen of tevergeefs bezwaar of beroep heeft aangetekend tegen een besluit, ook de civiele rechter de regel hanteert dat het besluit geacht moet worden rechtmatig te zijn en er dus geen vordering tot schadevergoeding kan ontstaan.

In artikel 8.72, lid 3 van de Algemene wet bestuursrecht hebben wij reeds een instrument waarmee de rechter kan bepalen dat de rechtsgevolgen van een onrechtmatig genomen besluit in stand kunnen worden gelaten, zodat enerzijds wel vast komt te staan dat het besluit onrechtmatig is en dus vernietigd wordt, maar anderzijds de rechtsgevolgen niet teruggedraaid hoeven te worden. Het is echter aan de rechter om hierover in concreto een oordeel te vellen, na afweging van de belangen van het bestuur enerzijds en de burger anderzijds, en niet aan de wetgever om zomaar in het algemeen te bepalen dat inhoudelijk onrechtmatige besluiten in stand blijven.

Artikel 6:22 heeft geen meerwaarde ten opzichte van artikel 8.72, lid 3, of het zou moeten zijn dat men ook in de bezwaarfase voor de burger de mogelijkheid wil afsnijden om tegen inhoudelijk onrechtmatige besluiten op te komen, maar dat kan toch niet de bedoeling van de wetgever zijn geweest. Kan de minister ons duidelijk maken welke meerwaarde er volgens hem is gelegen in artikel 6:22 boven artikel 8.72, lid 3?

Artikel 6:22 staat naar ons oordeel ook op gespannen voet met bijvoorbeeld de artikelen 6 en 13 EVRM. Het zal de Straatsburgse toets waarschijnlijk niet kunnen doorstaan, bijvoorbeeld als er sprake is van schending van EVRM-rechten. In dat verband mag ik wijzen op een onlangs gewezen arrest van de Hoge Raad, op 9 november jongstleden met de conclusie van AG L. Timmerman, die daarop wijst.

Meer in het algemeen kan men zich in gemoede afvragen of er nog wel sprake is van een eerlijk proces als de rechter onrechtmatig handelen van het bestuur in het vervolg door de vingers mag zien. Verkeert de Awb met het opnemen van dit artikel niet zo langzamerhand in zijn tegendeel doordat niet langer de rechtsbescherming van de burger wordt gewaarborgd maar juist zodanig wordt ingeperkt dat er praktisch sprake is van een praktisch tenietgaan ervan?

Artikel 6:22 ten slotte geeft geen soelaas met betrekking tot het verkorten van de procedure, omdat de rechter toch nog iedere keer zal moeten onderzoeken of "aannemelijk" is dat de belanghebbende al dan niet is benadeeld door het onrechtmatig genomen besluit. Is de minister het met ons eens dat deze bepaling de grenzen van de rechtsstaat overschrijdt en zo ja, waarom heeft hij

dit artikel desondanks in het voorstel opgenomen? En is de minister het met ons eens dat dit artikel niet zal leiden tot verkorting van de procedures maar eerder tot verdere juridisering, aangezien de rechter toch nog steeds de al dan niet aannemelijkheid van de benadeling van de belanghebbende moet onderzoeken?

Ik kom aan mijn derde punt inzake het relativiteitsvereiste uit artikel 8:69a van de Awb. Blijkens de opgave van de minister zelf heeft in de afgelopen periode, waarin in de aanvankelijk als tijdelijk bedoelde Crisis- en herstelwet het relativiteitsvereiste is gehanteerd met betrekking tot het domein van de ruimtelijke ordening, dit slechts in een enkel geval werkelijk geleid tot een andere conclusie dan wanneer dit relativiteitsvereiste niet zou zijn gehanteerd maar het beroep zou zijn afgewezen op het feit dat iemand bijvoorbeeld geen "belanghebbende" is. In één enkel geval heeft de hantering van dit begrip zelfs geleid tot een averechts effect. Ik noem daarbij de uitspraak van de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State van 19 januari 2011, zie rechtsoverweging 2.4.2 en volgende.

Invoering van het relativiteitsvereiste in zijn algemeenheid, dus niet alleen waar het de ruimtelijke ordening betreft, brengt geen verlichting in het aantal zaken dat aanhangig wordt gemaakt en evenmin in de tijd die het kost om in een zaak een uitspraak te doen. Integendeel, uit recente jurisprudentie blijkt dat invoering van dit vereiste juist meer tijd vergt, omdat de rechter ook nog eens moet onderzoeken of de aan het besluit ten grondslag liggende regel is gericht op de rechtsbescherming van de burger. Het Duitse bestuursprocesrecht kent sinds lang een Schutznormvereiste en dat heeft bepaald niet bijgedragen aan het oplossen van de stroperigheid van het beslissingsproces. Bovenal echter, ik kan het niet beter verwoorden dan zoals de Afdeling advisering van de Raad van State het heeft uitgedrukt, betekent opname van dit artikel "een breuk met tot dusverre in het bestuursprocesrecht algemeen aanvaarde uitgangspunten" (zie het advies van de Raad van State, pagina 4).

Dit voorstel gaat dus veel verder dan de beoogde vereenvoudiging en concentratie van de verschillende bestuursprocesrechtelijke regels in de Algemene wet bestuursrecht. Hier is sprake van een breuk met tot dusver algemeen aanvaarde uitgangspunten. Ook hier wordt naar ons oordeel de rechtsbescherming van de burger onaanvaardbaar ingeperkt, terwijl het geen verlichting brengt in de taak van de rechter en het de slagvaardigheid van het bestuur niet verbetert. Integendeel, het leidt tot meer frustratie bij de burgers die niet begrijpen waarom zij in hun, terechte, klacht niet worden ontvangen. Graag vernemen wij de reactie van de minister op dit punt.

Mijn vierde punt betreft de grote kamer. Het gaat, naar ons oordeel, niet aan dat noviteiten in het bestuursrecht als het instellen van een grote kamer worden ingevoerd zonder dat daaraan een visie ten grondslag ligt omtrent de algehele

integratie en reorganisatie van de rechterlijke macht. Voor de handhaving van de rechtseenheid is het niet nodig om een "grand chamber" voor bestuursrechtzaken in te stellen. De minister erkent dit met zoveel woorden, nu de rechtseenheid reeds wordt gewaarborgd doordat er zo nu en dan een meervoudige kamer wordt samengesteld uit de diverse bestuursrechters in hoger beroep. De minister erkent evenzeer met zoveel woorden dat het belang van een uitspraak niet is gelegen in de vraag wie de uitspraak doet maar in de gronden waarop de uitspraak is gebaseerd. Daarvoor is dus ook geen grote kamer nodig.

Mijn vijfde punt heeft betrekking op het nemen van conclusies. Wij kennen bij de Hoge Raad dit instituut, maar dat is met allerlei waarborgen omkleed. Zo zijn de conclusienemers onafhankelijk van de Hoge Raad en worden zij ondersteund door een uitgebreide wetenschappelijke staf, het wetenschappelijk bureau. De Hoge Raad oordeelt bovendien slechts over het recht en niet meer over de feiten. Deze situatie is gewoon niet een-op-een over te brengen naar de toestand in het bestuursrecht, waar de hoogste instanties over het algemeen wél over de feiten oordelen, en de conclusienemer, blijkens dit voorstel althans, lid is van het rechtsprekende college zelf. De conclusienemer is daar dan dus niet onafhankelijk van en heeft ook geen wetenschappelijk bureau tot zijn of haar beschikking. De wettelijke invoering is, naar het ons voorkomt, niet goed doordacht, kan niet los worden gezien van een algehele visie op de integratie van de rechterlijke macht en moet op dit moment dus ronduit onwenselijk worden genoemd. Waarom heeft de regering niet in de wet vastgelegd dat de conclusienemer onafhankelijk is van de rechterlijke instantie ten behoeve waarvan hij of zij de conclusie neemt? En hoe moet hij of zij zijn of haar werk doen zónder de steun van een wetenschappelijk bureau?

Dan kom ik op punt zes, het hoger beroep. Het in hoger beroep afdoen van zaken tegen de overheid door een unus iudex zou niet zomaar tussen neus en lippen door even doorgezet moeten worden. Gelet op de praktijk, waarin het niet zelden voorkomt dat op uitspraken van de voorzitter in een schorsingsprocedure later door de meervoudige kamer in hoger beroep anders wordt beslist, is een heroverweging door een meervoudige kamer in het belang van de rechtzoekenden. In ieder geval zou de wetgever ten minste zelf voorwaarden moeten stellen omtrent de vraag welke soort zaken in hoger beroep door een meervoudige dan wel door een enkelvoudige kamer kunnen worden afgedaan, als men al zou besluiten tot het instellen van een unus iudex in bestuurszaken. Dit zou niet onvoorwaardelijk moeten worden overgelaten aan het oordeel van de meervoudige kamer. In de thans voorgestelde formulering zou de kamer hiertoe bijvoorbeeld ook kunnen overgaan vanwege de werkdruk of gewoon uit gemakzucht of om targets te halen. De laatste lijken mij geen inhoudelijke argumenten om een zaak af te doen door een unus iudex. Waarom heeft de regering er niet voor gekozen om zelf criteria in de wet op te nemen ter bepaling van de vraag welke soort zaken wel en

welke niet door een unus iudex kunnen worden afgedaan?

Mijn zevende punt betreft de definitieve afdoening door de rechter en stelt de vraag aan de orde: gaat de rechter niet op de plaats van het bestuur zitten? In het bestuursrecht blijft altijd de spanning bestaan tussen enerzijds het verlangen om boter bij de vis te krijgen, in de vorm van een definitieve beschikking na toetsing door de rechter, en anderzijds het gebod dat de rechter niet op de stoel van het bestuur behoort te gaan zitten. Het komt ons voor dat dit dilemma beter kan worden opgelost, zoals ook al is gebeurd, door het bestuur te verplichten om binnen een redelijke termijn opnieuw een besluit te nemen, bijvoorbeeld door het opleggen van een termijn of een dwangsom. Het gevaar van politisering van de rechterlijke macht doordat deze op de stoel van het bestuur gaat zitten, moet worden voorkomen, want dat zou een bedreiging vormen voor de onpartijdigheid van de rechterlijke macht als geheel. Het evenwicht tussen de machten is een precair evenwicht, maar van cruciale betekenis voor het functioneren van de rechtsstaat.

Is de minister het met ons eens dat het zuiverder en efficiënter is om het bestuur te manen tot voortvarende besluitvorming, dan de rechter de bevoegdheid te geven om feitelijk nieuwe bestuursbesluiten te nemen? Is het niet zo dat juist het "freies Ermessen", de "discretionaire bevoegdheid", de "margin of appreciation" of hoe men het maar wil noemen in welke taal dan ook, de bestuursbeslissing kenmerkt waarbinnen de rechter niet behoort te treden? Is dat niet juist dé reden geweest dat de rechtsgang naar een specifieke bestuursrechter zich heeft ontwikkeld, zij het dat deze zich als een lappendeken heeft ontwikkeld en men thans door de bomen het bos bijna niet meer kan zien? Graag een reactie van de minister.

Mevrouw **Duthler** (VVD): Wat nu als het bestuur een nieuw besluit niet neemt, ondanks de opdracht daartoe van de rechter? Hoe zit het dan met de individuele rechtsbescherming van de burger?

Mevrouw **Lokin-Sassen** (CDA): Dan zou een dwangsom moeten kunnen worden opgelegd aan het bestuur.

Mevrouw **Duthler** (VVD): Dan nog kan het bestuur die natuurlijk naast zich neerleggen. De burger kan dan nog naar een civiele rechter, maar dan blijf je procederen en rechtsbescherming is er niet op dat moment. Wil mevrouw Lokin-Sassen dan niet liever kiezen voor de rechtsbescherming van die burger?

Mevrouw **Lokin-Sassen** (CDA): Ja, natuurlijk kies ik voor de rechtsbescherming van de burger. Het punt is echter dat wanneer het bestuur in gebreke blijft, er mogelijkheden moeten zijn om dat bestuur te dwingen. Dat hoeft echter niet per se te gebeuren doordat de rechter dan een beslissing neemt; er zijn andere mogelijkheden, bijvoorbeeld dat een hogere bestuurslaag dan wellicht alsnog een besluit kan nemen. Dat zou je moeten bedenken, dat kan ik op dit moment niet zo

zeggen. Er zijn echter andere mogelijkheden dan deze.

Mevrouw **Duthler** (VVD): De burger zal die hogere bestuurslaag niet kennen. Althans, die burger weet op een gegeven moment echt niet meer wat hij moet doen.

Mevrouw **Lokin-Sassen** (CDA): De burger kan in kort geding natuurlijk altijd het bestuur vragen om een besluit alsnog te nemen binnen een bepaalde termijn, met oplegging van een dwangsom voor iedere dag dat het bestuur nalatig is. Dan zal het toch wel gebeuren, neem ik aan.

Ik hoor de voorzitter nu buiten de microfoon zeggen dat we de dwangsom al kennen bij niet-tijdige beslissingen. Inderdaad, het zijn allemaal dingen die al zijn ingevoerd, nog niet zo heel lang geleden, en die waarschijnlijk zullen bijdragen aan de effectiviteit van het bestuur. Dank u, mijnheer de voorzitter. Wij komen uit dezelfde stal.

De **voorzitter**: Mevrouw de Boer zegt buiten de microfoon om dat niet iedereen mijn opmerking heeft gehoord, ook waarschijnlijk de verslagleggers niet. Het was even een onderonsje, maar ik zei dat we al een dwangsom bij niet-tijdige beslissingen hebben. Dit in verband met de discussie tussen de beide dames. Die wet is nog niet zo lang geleden in werking getreden.

**

Mevrouw **Lokin-Sassen** (CDA): Voorzitter. Onze lijst van bedenkingen tegen dit wetsvoorstel is niet uitgeput. Wij hebben in de schriftelijke behandeling nog gewezen op de wijze van betaling aan de raadsman in toevoegingszaken, waarbij de raadsman de cliënt zo veel mogelijk moet schadeloos stellen voor de door deze laatste voldane eigen bijdrage. Daarbij moet de raadsman dan weer een overzicht van de kostenvergoeding door het bestuursorgaan geven aan de Raad voor Rechtsbijstand. Wij vinden dit een onnodige bevoogding van de justitiabelen. Als er al niet direct aan de rechtzoekende wordt uitbetaald, zou het dan niet beter zijn om aan de Raad voor Rechtsbijstand uit te betalen, die vervolgens de vergoedingen aan de raadsman en de cliënt verstrekt? Beide constructies zullen echter geschillen opleveren en in ieder geval meer werk voor de Raad voor Rechtsbijstand. Is de minister niet van oordeel dat de voorgestelde uitbetaling aan de raadsman een onnodige bevoogding van diens cliënt oplevert?

Dit voorstel leidt ook tot aanzienlijke complicering van het appelprocesrecht, ook van het incidenteel beroep et cetera. Ook het systeem van uitvoerige bijlagen, onder meer met betrekking tot de bevoegdheidsregeling, heeft vanuit een oogpunt van wetgevingstechniek kritiek ontvangen. Meer in het algemeen kan men stellen dat het bestuursprocesrecht door een stapeling van diverse aanpassingen, de zogenaamde toolbox-approach, metaalmoetheid gaat vertonen, zoals prof. mr. R. Schlössels mij liet weten. Het systeem is daarmee onder druk komen te staan en het allerergste is nog wel dat het ontbreekt aan visie.

Ik rond af. Naast een aantal cosmetische en technische wijzigingen wil de minister met dit wetsvoorstel een aantal controversiële zaken invoeren. Ik heb al gewezen op artikel 6:22 en artikel 8:69a, die aan de fundamenten van de rechtsstaat raken en waarvan in de praktijk op geen enkele manier vaststaat dat invoering ervan de slagvaardigheid en doelmatigheid van het beslissingsproces van het bestuur zal verstevigen en versnellen. Wat wel hard nodig is, is een visie op de integratie en reorganisatie van de rechterlijke macht, die na de tweede fase is blijven steken in het moeras. Het regeerakkoord zegt daar iets over en doet een stap in de goede richting, waar het in hoofdstuk VIII stelt: "De Raad van State wordt gesplitst in een rechtsprekend deel en een adviserend deel. Het rechtsprekende gedeelte wordt samengevoegd met de Centrale Raad van Beroep en het College van Beroep voor het bedrijfsleven."

Indien het dit kabinet werkelijk ernst is om de integratie en reorganisatie van de rechterlijke macht eens en voorgoed adequaat, efficiënt en rechtvaardig te regelen, zou het de woorden van de Nijmeegse emeritus hoogleraar staatsrecht Tijn Kortmann major ter harte moeten nemen. Hij stelt in een nog te verschijnen redactioneel commentaar voor het Rechtsgeleerd Magazijn Themis: "Bij de rechtspraak in eerste aanleg vond hoofdzakelijk wel integratie plaats, in beroep en cassatie niet. Voor zo'n halfslachtig stelsel zijn nauwelijks dragende argumenten voorhanden; integendeel. Zo is de competentieverdeling tussen de bestuursrechter en de gewone rechter erg complex, wat voert tot hoge kosten en tijdverlies voor de rechtzoekenden. (...) Zou het niet goed zijn nu meteen één stap verder te doen en een volledige integratie van de rechtspraak tot stand te brengen, onder gelijktijdige inperking van de rol van de Raad voor de rechtspraak?" Ik verwijs in dit verband ook naar het behartigenswaardige artikel van prof. Raymond Schlössels, die ik al eerder heb genoemd, verschenen in *Ars Aequi* van oktober 2011 onder de titel "Procesrechtelijke osmose: het bestuursproces en de cassatiefunctie".

Is het inderdaad niet veel zinvoller om tijd en energie te steken in de volledige integratie van de rechterlijke macht, bijvoorbeeld door aan de hoven respectievelijk de Hoge Raad een "bestuurskamer" toe te voegen, zoals bij de rechtbanken al is gebeurd? Als het het kabinet werkelijk ernst is met het verhogen van de doelmatigheid van het bestuursprocesrecht, dan is niet dit wetsvoorstel, maar het ter hand nemen van deze integratie naar ons oordeel het geëigende middel. Daarover zijn praktijk en wetenschap, daarover is iedereen het eens. Integratie zal op korte termijn bovendien tot kostenbesparingen leiden en, last but not least, eindelijk de broodnodige duidelijkheid voor de justitiabelen bewerkstelligen over waar zij terecht kunnen met een klacht tegen de overheid. Graag een reactie van de minister.

*N

De heer **Engels** (D66): Dit voorstel bevat een tiental aanpassingen van het bestuursprocesrecht, waarmee in de kern een binnen de Awb geconcentreerde verdere stroomlijning en bekorting van de procedures bij de geschillenbeslechting wordt beoogd. In de schriftelijke voorbereiding is al het nodige tussen de minister en mijn fractie gewisseld. Graag zeg ik de minister dank voor de wijze waarop hij op de verschillende vragen en opmerkingen is ingegaan. Ik kan ook melden dat het merendeel van de opgeworpen kwesties ons niet langer verdeeld houdt. Op een aantal punten wil ik niettemin nog nader ingaan.

Het eerste punt betreft de slagvaardigheid van bestuur en de rechtsbescherming. Onze democratische rechtsstaat gaat uit van een evenwichtige en naar de hoogste maatstaven van het publieke recht vormgegeven verhouding tussen het openbaar bestuur en de rechtsgenoten. Binnen de constitutionele kaders van rechtsstaat en democratie vraagt de samenleving daarnaast om effectief en efficiënt overheidshandelen. Ook de fractie van D66 hecht grote waarde aan een slagvaardig bestuur. De eis van doelmatigheid vormt immers een wezenlijke bouwsteen voor het vertrouwen van de burger in het openbaar bestuur en kan in die optiek als een beginsel van behoorlijk bestuur worden aangemerkt. Dit uitgangspunt stelt bijzondere eisen aan wetgever en bestuur, maar zeker ook aan de rechtspraak. De rechter is immers medevormgever van de rechtsorde en vervult, vanwege ontwikkelingen als een terugtrekkende wetgever en een groeiend aantal bestuursinterventies, een zeer belangrijke overheidsfunctie. De gevolgen van aanpassingen in het bestuurs- en bestuursprocesrecht moeten om die reden niet alleen worden beoordeeld in het licht van de kwaliteit en zorgvuldigheid van de rechtsbescherming van de burger, maar ook op de bijdrage aan een meer slagvaardig bestuur en bestuurs(proces)recht.

Met dit wetsvoorstel beoogt de regering tot een verdere harmonisatie en systematisering van het bestuursprocesrecht te komen. Dat is van belang nu de Awb, die het overheidsoptreden wil binden aan zo eenduidig en herkenbaar mogelijke rechtsregels, een belangrijke bijdrage levert aan de rechtsstatelijkheid en het democratisch gehalte van het overheidshandelen. Het bestuursrecht vervult in dat perspectief een belangrijke functie voor de kwaliteit van de relatie tussen burger en bestuur en daarmee tevens voor het maatschappelijk vertrouwen in het openbaar bestuur.

Mijn fractie heeft in dat licht enige zorg over het evenwicht tussen de noodzaak van slagvaardigheid van bestuur en de waarborg van een goede rechtsbescherming voor de burger. Laat ik vooropstellen dat slagvaardigheid van bestuur geen wezenlijke afbreuk mag doen aan het belang van de waarborging van de rechten van de burger om op te komen tegen besluiten en handelingen van de overheid. Het bestuursrecht is echter in de afgelopen jaren, ondanks de in wetgeving vastgelegde vereenvoudigingen in systematiek en procedures, in kwantitatieve zin verder uitgebreid. Niet voor niets is er, niet in het minst vanuit de

uitvoerende macht, geklaagd over een bestuursrechtelijke overregulering met daarmee gepaard gaande verschijnselen als bureaucratisering, formalisering en juridisering. Het vaak gegeven antwoord dat dit evenwicht van slagvaardigheid en rechtsbescherming niet voor eens en altijd gegeven is, brengt ons niet veel verder. Mijn eerste vraag luidt dan ook: hoe beoordeelt de minister naar de huidige stand van zaken deze spanning?

Mijn volgende punt betreft de versnippering van het bestuurs(proces)recht. De gekozen werkwijze van een Awb als aanbouwwet heeft tot dusver een flexibele, op de behoeften van de praktijk gericht vorm van regelgeving mogelijk gemaakt. Zo langzamerhand moet echter worden vastgesteld dat met de in de afgelopen jaren wettelijk vastgestelde aanpassingen van het bestuurs(proces)recht de grenzen van het bevattingvermogen van bestuur en rechter zijn bereikt of zelfs overschreden. Elkaar opvolgende wijzigingen als de introductie van de dwangsom, het rechtstreekse beroep bij niet tijdig beslissen, de invoering van de bestuurlijke lus en de zogeheten "lex silencio positivo" maken het moeilijk overzicht te behouden en de rechtseenheid te bewaren. De vraag is of met deze gefragmenteerde aanpassingen de eenheid en samenhang van de Awb nu daadwerkelijk dichterbij zijn gekomen en of de toegankelijkheid en hanteerbaarheid van het bestuursrecht daadwerkelijk zijn bevorderd. Deze vraag wint aan betekenis nu er ook andere wetgeving op stapel staat die van grote betekenis is voor het bestuurs(proces)recht. Ik noem als voorbeelden de voorgestelde aanpassingen van de Crisis- en herstelwet en de Omgevingswet. In de literatuur spreekt men in dit verband inmiddels over de verrommeling van het bestuursprocesrecht. Mijn fractie stelt vast dat daarmee noch de slagvaardigheid van bestuur, noch de rechtsbescherming van de burger is gediend. Graag vraag ik de minister of hij een oordeel wil geven over de ernst van dit spanningsveld en over de vanuit de wetenschap en de praktijk gestelde vraag naar een meer integrale wijze van wetgeving.

Ik kom nu op een algemene visie op het bestuursrecht en het bestuursprocesrecht. Inmiddels is er naar onze mening een terechte behoefte aan een meer algemene visie op de plaats, de functie en de ontwikkeling van het bestuursrecht, mede in de verhouding met het strafrecht en het privaatrecht. Dat is met het oog op de eenheid van het recht bij uitstek een verantwoordelijkheid van de wetgever.

Wij hebben echter de indruk dat de regering een fundamentele discussie over en een herbezinning op de aard en functie van een modern bestuurs- en bestuursprocesrecht uit de weg gaat, hoewel er toch een aantal niet onbelangrijke ontwikkelingen heeft plaatsgevonden. Ik wijs bijvoorbeeld op de vraag naar de afnemende functie van het Awb-procesrecht ten dienste van de handhaving van het objectieve recht, de introductie van meer civiele trekken in het bestuursrecht door bijvoorbeeld meer vanuit het model van procespartijen te werken, de gevolgen van het

meer vooropstellen van de eigen verantwoordelijkheid van de burger en de door dit alles veranderende procespositie van de rechtzoekende burger. Graag vraag ik de minister of hij bereid is te bezien in hoeverre aan deze behoefte aan een fundamentele en systematische reflectie tegemoet gekomen kan worden.

Dan kom ik op het relativiteitsvereiste. Met betrekking tot het wetsvoorstel als zodanig is het mijn fractie niet ontgaan dat er veel aarzelingen bestaan ten aanzien van de codificatie van het relativiteitsvereiste in de Awb. Niet iedereen is overtuigd van de meerwaarde van dit vereiste voor een slagvaardiger bestuur, minder juridisering en een scherper naar belanghebbenden afgebakende rechtsbescherming. Blijkens een door de Groningse universiteit uitgevoerde evaluatie van het in de Crisis- en herstelwet opgenomen relativiteitsvereiste blijkt echter dat de relativiteitseis een weliswaar bescheiden, maar nuttige bijdrage levert aan een meer slagvaardige procedure. Ik was bij dat onderzoek overigens volstrekt niet betrokken. Laat ik dat voor alle helderheid erbij zeggen, want ik zie al bewegingen onder de leden. Bestuursrecht is een heel andere vakgroep, waarmee de vakgroep Staatsrecht al 40 jaar op voet van vijandschap leeft.

Dat onderzoek is een relevant gegeven, al is tot dusver nog niet veel ervaring met dit nieuwe vereiste opgedaan. Er zijn iets meer dan 155 uitspraken geanalyseerd. Doorslaggevend voor mijn fractie is dat aan de kwaliteit van de rechtsbescherming niet wordt afgedaan als de ontvankelijkheidscriteria en daarmee de kring van belanghebbenden doelmatiger worden begrensd. De druk op de rechterlijke macht neemt immers nog voortdurend toe en het is in dat licht van belang dat de wetgever het belang van een beheersbare rechtsorde tot een structurele zorg maakt. Op grond van die afweging kan mijn fractie het opnemen van de relativiteitseis in dit wetsvoorstel billijken.

Het wetsvoorstel bevat enkele voorzieningen om de rechtseenheid te versterken. In de eerste plaats betreft dit de concentratie in de Awb van de procedurele voorschriften over hoger beroep. Dat zal ook naar de mening van mijn fractie de overzichtelijkheid en toegankelijkheid van het bestuursprocesrecht bevorderen.

In de tweede plaats worden enkele marginale grenscorrecties aangebracht in de bevoegdheidsverdeling tussen de hoogste bestuursrechters -- dat zijn de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State, de Centrale Raad van Beroep en het College van Beroep voor het bedrijfsleven -- in zaken van hoger beroep. De herverkaveling van de rechtsmacht van deze colleges heeft echter nauwelijks betekenis. Ik kom op dat punt later nog terug.

In de derde plaats betreft het de mogelijkheid om onafhankelijke, zij het niet-bindende conclusies te nemen in voor de rechtsontwikkeling en rechtseenheid belangrijke zaken bij de hoogste bestuursrechters. Deze van de Hoge Raad bekende figuur zal kunnen bijdragen aan een hogere kwaliteit van de uitspraken en

daarmee aan de rechtsvormende functie van de rechter. De vraag is wel of met het nemen van deze "interne" conclusies door andere rechters van hetzelfde of belerende colleges de onafhankelijkheid voldoende is gewaarborgd. Graag vraag ik de minister of een doorontwikkeling van deze voorziening in de richting van de Hoge Raad niet meer voor de hand zou hebben gelegen.

In de vierde plaats zal een zogenaamde "grote kamer" worden ingesteld voor belangrijke richtinggevende uitspraken in hoogste instantie bij een meervoudige kamer van een andere bestuursrechter dan de rechtbank of het gerechtshof. Ook deze constructie zal binnen de hoogste bestuursrechters moeten bijdragen aan een consistente rechtsontwikkeling en meer rechtseenheid. De Raad van State heeft op dit punt naar mijn mening hout snijdende aarzelingen geuit, die vervolgens in de vakliteratuur zijn onderschreven. In de memorie van antwoord geeft de minister zelf aan dat voor de bevordering van de rechtseenheid een grote kamer niet noodzakelijk is. Mijn vraag aan de minister is of de betekenis van een uitspraak voor de rechtsontwikkeling en de rechtseenheid in wezen ook niet primair het gevolg is van de inhoud van een uitspraak in plaats van het feit dat een bijzondere instantie de uitspraak heeft gedaan.

Dan kom ik bij de rechtseenheid ten principale. De hoofdvraag op het punt van de rechtseenheid, en daarmee in de kern ook ten aanzien van dit wetsvoorstel, is voor de fractie van D66 of wij als onderdeel van het wetgevend orgaan met dit voorstel onze verantwoordelijkheid in voldoende mate nemen. Het zal de minister na mijn opmerkingen over de hiervoor besproken maatregelen niet verbazen dat de regering zich met dit wetsvoorstel naar mijn smaak te voorzichtig heeft opgesteld. De voorstellen voor het bevorderen van meer rechtseenheid bevatten te weinig ambitie en zijn op zichzelf genomen vatbaar voor de nodige kritiek. Met een beetje goede wil zou men hooguit kunnen spreken van enkele stappen in de goede richting. Maar de vraag is wat de goede richting is en of we ook werkelijk daarnaar op weg zijn.

De geschiedenis van de administratieve rechtspraak illustreert het Nederlandse politieke onvermogen om tijdig en systeemconform tot institutionele aanpassingen te komen. Op de klassieke vraag van Struycken, "Administratie of rechter" -- dit verwijst naar de titel van zijn bekende brochure uit 1910 -- hebben wij tot op de dag van vandaag geen eenduidig en samenhangend antwoord kunnen geven. Het gevolg is dat wij, ondanks ingezette trajecten naar integratie binnen de rechterlijke organisatie, nog steeds met een versnipperd en daardoor complex systeem van rechtsbescherming tegen de overheid zitten. De gevolgen daarvan zijn evident. Er is nog steeds sprake van onoverzichtelijkheid in procedures en instituties, die belemmerend werkt op de toegang tot de rechter en het bewaken van de rechtseenheid. Om niet in te leveren op de kwaliteit van de rechtspraak is een onverminderde inspanning nodig om tot een meer evenwichtige structuur binnen de rechterlijke organisatie en de

verschillende rechtsbeschermingsprocedures te komen.

In dat licht blijft het zeer teleurstellend dat de regering er in de afgelopen jaren bewust van heeft afgezien om de herziening van de voorgenomen en deels gerealiseerde herinrichting van de rechterlijke organisatie te voltooien.

Mevrouw **Lokin-Sassen** (CDA): Ik beluister zo veel kritiek op dit wetsvoorstel dat ik eigenlijk niet meer zie waarom de heer Engels toch voor dit wetsvoorstel is. Kan hij aangeven op welke punten hij dit een zodanig goed wetsvoorstel vindt en een zodanige verbetering in verhouding tot het huidige systeem, dat wij dit maar moeten aannemen?

De heer **Engels** (D66): Deze vraag komt vrij vroeg in het debat. Ik geloof niet dat ik al een oordeel heb gegeven over wat mijn fractie van het wetsvoorstel gaat vinden. Nu er ook iemand van mijn fractie zit, moet ik helemaal oppassen. Ik kom inderdaad hoog aanvliegen, maar de minister komt nog aan bod. Dat is een. Namens mijn fractie heb ik kritiek op het wetsvoorstel. Ik zie er ook een aantal goede punten in, dus de minister zal een reactie moeten geven op die kritiek.

Mevrouw **Lokin-Sassen** (CDA): Ja, maar u begon met te zeggen dat er geen meningsverschil was tussen de minister en u.

De heer **Engels** (D66): Nou, de minister zou graag willen dat ik dat zo had gezegd. Ik heb gezegd dat een aantal van de in de schriftelijke behandeling door mijn fractie aangedragen punten ons niet meer verdeeld houdt en dat over andere punten -- daar ben ik net ook op ingegaan -- nog duchtig gediscussieerd moet worden. Het zou niet hoffelijk zijn als ik tegenover mijn fractiegenoten nu al een eindoordeel zou geven.

Voorzitter. De afronding van die zogeheten derde fase van de integratie van de rechterlijke macht zou veel sterker dan met wat nu wordt voorgesteld de zo gewenste rechtseenheid kunnen bevorderen. Het onderbrengen van het hoger beroep bij de gerechtshoven, de invoering van een vorm van cassatierechtpraak in het bestuursprocesrecht, de uitbouw van de Awb en de toenemende invloed van privaatrechtelijke en strafrechtelijke leerstukken in het bestuursrecht onderstrepen de noodzaak om op dit punt wezenlijke stappen te zetten. Met de in 2010 aanvaarde moties van mevrouw Duthler en mij heeft deze Kamer de roep om institutionele aanpassingen ter bevordering van de rechtseenheid, onafhankelijkheid en professionaliteit politiek gemarkeerd. Ik herinner eraan dat in dat debat de waarde en betekenis van artikel 6 EVRM -- dat handelt over de onafhankelijkheid en onpartijdigheid van rechters en het beginsel van een eerlijk proces -- en de op die grond gedane uitspraken van het EHRM een belangrijke rol hebben gespeeld. De regering geeft in de memorie van antwoord echter aan niet over indicaties te beschikken dat de rechtseenheid en de rechtsbescherming in gevaar zouden zijn. Voor

fundamentele wijzigingen in de rechterlijke organisatie zou op dit moment om die reden geen aanleiding zijn.

Mijn fractie heeft met weinig vreugde kennis genomen van deze afhoudende opstelling. Gelet op de op dat moment demissionaire status van het vorige kabinet kan in politieke zin enig begrip worden opgebracht voor deze terughoudendheid. Maar nu de minister weer in de volle omvang van zijn politieke verantwoordelijkheid is teruggekeerd, moet hij die verantwoordelijkheid in mijn ogen alsnog nemen. Het is in dat opzicht stimulerend dat in het regeerakkoord een concrete stap is aangekondigd in het voornemen om de drie hoogste bestuursrechtelijke rechtscolleges te integreren. Graag vraag ik de minister of hij niet alleen in het strafrecht, maar ook in het bestuursrecht zijn inmiddels legendarische politieke gewicht en bestuurlijke daadkracht wil aanwenden om ook hierin een substantiële stap te zetten.

Het zou wat mijn fractie betreft overigens nog wel wat scherper mogen: waarom is er niet voor gekozen om de bestuursrechtspraak ook in hoogste instantie onder te brengen bij de gewone rechterlijke macht, en uiteindelijk dus ook bij de Hoge Raad? Ik vraag dit overigens zonder dat ik het komende nummer van Rechtsgeleerd Magazijn Themis heb gelezen. We lossen dan in één keer enkele belangrijke staatsrechtelijke problemen op. Ik geef een paar voorbeelden. Alle rechters zullen weer tot de rechterlijke macht behoren, met alle grondwettelijke waarborgen van dien. Wij zullen beschikken over een eenduidig en consistent stelsel van rechtsbescherming. Door een samenballing van expertise zullen wij de kwaliteit van de rechtspleging verhogen. Bovendien zullen wij eindelijk af zijn van het kritisch volgen van de Raad van State door de Raad van Europa. Ik vraag met enige nadruk of de minister op deze gedachtegang wil reageren.

*N

Mevrouw **Duthler** (VVD): Voorzitter. Het wetsvoorstel tot aanpassing van het bestuursprocesrecht betreft onder meer een herverdeling van de bevoegdheden tussen de hoogste bestuursrechters, de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State, de Centrale Raad van Beroep en het College van Beroep voor het bedrijfsleven. Met dit onderwerp is collega Engels zijn betoog geëindigd.

Het voorstel betreft een uitwerking van het kabinetsstandpunt over de tweede evaluatie van de Algemene wet bestuursrecht, "Naar een slagvaardiger bestuursrecht". Reeds in het voorlopige verslag hebben de leden van de VVD-fractie laten blijken dat het wetsvoorstel voor de organisatie van de bestuursrechtspraak een stuk ambitieuzer had gemogen. Dat zou ook recht hebben gedaan aan de moties die in de Tweede Kamer en in deze Kamer zijn aangenomen bij de behandeling van de Wet herstructurering Raad van State. Deze moties spoorden de regering aan om de derde fase van de herziening van de rechterlijke

organisatie op te pakken. U ziet, collega Engels en ik hebben onze inbrengen niet op elkaar afgestemd. Daarnaast werd de regering in de motie-Duthler c.s. aangespoord om de verdere organisatorische ontwikkeling van de bestuursrechtspraak ter hand te nemen en daarbij een mogelijk samengaan tussen de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State en gespecialiseerde hoogste bestuursrechters als uitgangspunt te nemen.

Het regeerakkoord doet het nodige beloven. Daarin staat met zoveel woorden dat de Raad van State gesplitst wordt in een rechtsprekend deel en een adviserend deel. Het rechtsprekende deel wordt samengevoegd met de Centrale Raad van Beroep en het College van Beroep voor het bedrijfsleven. De leden van de VVD-fractie zijn verheugd over dit voornemen en beschouwen dit wetsvoorstel voor de organisatie van de bestuursrechtspraak dan ook als een tussenstap op weg naar een volledig samengaan van de hoogste bestuursrechters.

Wel vragen zij zich af waarom de regering ervoor lijkt te kiezen de Centrale Raad van Beroep en het College van Beroep voor het Bedrijfsleven samen te voegen met de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State, terwijl de hoogste bestuursrechter voor administratieve verkeersboetes nog steeds bij het Gerechtshof Leeuwarden blijft en de hoogste bestuursrechter voor fiscale zaken nog steeds bij de Hoge Raad blijft. Waarom kiest de regering er niet voor ook deze hoogste bestuursrechters samen te voegen met de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State? Wil de regering ook deze hoogste bestuursrechters betrekken bij de samenvoeging van de andere genoemde bestuursrechters bij de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State? De leden van de VVD-fractie zien graag dat dit in het voorgenomen wetsvoorstel meteen wordt meegenomen; graag een reactie hierop van de regering. Op welke termijn denkt de regering met een wetsvoorstel te komen?

Verder vraagt mijn fractie zich af of de herverkaveling van rechtsmacht tussen het College van Beroep voor het bedrijfsleven en de Centrale Raad van Beroep nog wel zin heeft, nu de regering het voornemen heeft de PBO, de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie, af te schaffen. De regering zal uitvoering geven aan de motie-Aptroot die vorig jaar in de Tweede Kamer is aangenomen, waarin een opheffing van de product- en bedrijfschappen werd bepleit. Een wetsvoorstel daartoe is inmiddels aan het einde van de vorige maand bij de Tweede Kamer ingediend. Het College van Beroep voor het bedrijfsleven was destijds ingesteld als rechter voor de meeste besluiten en feitelijke handelingen van de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie. Hoewel dit college inmiddels vele andere bevoegdheden heeft gekregen en het aandeel van uitspraken dat betrekking heeft op besluiten en handelingen van product- en bedrijfschappen beperkt is, krijgt het er met dit wetsvoorstel wel verschillende andere bevoegdheden bij. Het is de vraag hoe zinvol dat nog is, als het College van Beroep voor het bedrijfsleven straks opgaat in de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State.

Een ander belangrijk onderwerp dat in het wetsvoorstel tot aanpassing van het bestuursprocesrecht wordt geregeld, is de invoering van het relativiteitsvereiste. Hierover is al veel gezegd en geschreven. Het is niet de bedoeling dat nog een keer over te doen. De VVD-fractie heeft nog wel een paar vragen.

De regering schrijft in de memorie van toelichting dat het relativiteitsvereiste strikt is bedoeld. In antwoord op de vraag van de leden van de VVD-fractie om die strikte bedoeling nader toe te lichten, schrijft de regering dat dit betekent dat de rechter niet alleen het globale doel van een regelcomplex in ogenschouw moet nemen, maar ook moet nagaan of de concrete norm die wordt ingeroepen mede strekt tot bescherming van het belang van degene die zich op de norm beroept. De strikte variant van het relativiteitsvereiste in combinatie met het woord "kennelijk" laat ruimte voor maatwerk en dwingt niet steeds tot het strikt scheiden van algemene en individuele belangen. Individuele belangen die parallel lopen met het door een norm beschermde belang, kunnen dus binnen het beschermingsbereik van de norm vallen als zij daarmee nauw verweven zijn. Dit kunnen de leden van de VVD-fractie goed volgen.

De effectiviteit van het relativiteitsvereiste hangt onder meer af van het moment waarop de rechter toetst of door de belanghebbende aan het relativiteitsvereiste wordt voldaan. Heeft de regering inderdaad een vast moment voor ogen, namelijk eerst inhoudelijke bespreking van de ingeroepen regel en daarna relativiteit? Of acht de regering het omgekeerde ook mogelijk, dus eerst relativiteit en daarna inhoudelijke bespreking van de ingeroepen regel? In de literatuur verschillen de meningen hierover. Graag horen wij hierop een reactie van de regering.

De regering schrijft in de memorie van antwoord verder nog het volgende: "De overheid kan echter de handhaving van de rechtmatigheid van het bestuur niet laten afhangen van de vraag of er een belanghebbende is die een procedure aanspant." En iets verder schrijft zij: "De overheid moet zich onverminderd aan de wet houden, maar het is niet doelmatig dat via de bestuursrechtelijke procedure wettelijke voorschriften ook kunnen worden gehandhaafd door diegenen voor wie die voorschriften niet zijn geschreven." De vraag die zich dan voordoet is: welke bestuursrechtelijke of andere mechanismes zorgen ervoor dat eventueel onrechtmatig handelen van het bestuur wél wordt gecorrigeerd? Kan de regering daarvan voorbeelden geven?

De leden van de VVD-fractie wachten de antwoorden van de regering met belangstelling af. Verder zien zij met veel belangstelling uit naar de tekst en behandeling van het wetsvoorstel waarin het samengaan van de genoemde hoogste bestuursrechters met de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State geregeld zal worden.

*N

Mevrouw **De Boer** (GroenLinks): Voorzitter. De Wet aanpassing bestuursprocesrecht brengt een ingrijpende verandering van de Algemene wet bestuursrecht (Awb) met zich. Nieuwe besluiten worden "mee geveegd" in een lopende procedure, het relativiteitsvereiste uit de Crisis- en herstelwet wordt geïntroduceerd en de mogelijkheden om schendingen van het recht "te passeren" worden verruimd. Het doel hiervan is: stroomlijning van het bestuursprocesrecht en grotere overzichtelijkheid voor de rechtspraak.

Dit wetsvoorstel had aanleiding mogen en moeten zijn voor een herbezinning op de grondslagen van het bestuursprocesrecht. De Algemene wet bestuursrecht is op de kop af twintig jaar oud. Dat is een mooie gelegenheid om te onderzoeken of de huidige verhoudingen tussen overheden, burgers en de rechter zich nog laten verenigen met het huidige bestuurs(proces)recht of aanpassing behoeven. Die bezinning is nodig. Zo maakt de Nijmeegse hoogleraar staats- en bestuursrecht Raymond Schlössels zich in het Nederlands Tijdschrift voor Bestuursrecht grote zorgen over de rechtstatelijke erosie van het bestuursprocesrecht. Hij constateert een verwaterde aandacht voor de dragende beginselen van het bestuursproces.

Voor zover de wetgever zich met dit wetsvoorstel al herbezint, doet hij dit wel erg eenzijdig. Alle veranderingen lijken er op gericht om de barrières die het bestuursrecht kan opwerpen voor overheden die handelend willen optreden, zo veel mogelijk uit de weg te ruimen. Dit dient te geschieden door een effectievere geschillenbeslechting en door het opwerpen van barrières voor burgers om te procederen of door te procederen. Op een effectievere geschillenbeslechting kan niemand iets tegen hebben. Er is nu sprake van "gepingpong" waarbij na een vernietiging een nieuw besluit moet worden genomen, waartegen weer beroep wordt ingesteld, waarna et cetera. Wij vinden het positief dat dit voorstel erop is gericht dat bestuursrechtelijke geschillen na één bestuursrechtelijke procedure, eventueel in meerdere instanties, zijn beslecht. Daarbij vragen wij ons overigens wel af hoe met name de zogenaamde judiciële lus zich verhoudt tot het beginsel dat een justitiabele in ons rechtssysteem altijd bestuurlijke én rechterlijke herbeoordeling moet kunnen vragen. Van de minister horen wij graag of met de judiciële lus alleen de beroepsmogelijkheid van het bestuursorgaan wordt beperkt, of ook die van de burger. Hoe absoluut is de judiciële lus? Is het denkbaar dat er een nieuw besluit moet worden genomen dat een zodanig nieuwe afweging vraagt dat de bestuursrechter in hoger beroep oordeelt dat er nadien wel in twee instanties getoetst kan worden?

Er zit echter ook een meer principiële punt aan het leggen van de focus bij de geschillenbeslechting in plaats van bij de rechterlijke toets van overheidshandelen aan objectieve maatstaven. Is de functie van het

bestuursrecht beperkt tot het voorkomen en beslechten van conflicten met de burger? Of dient hiermee ook te worden bewerkstelligd dat de overheid rechtmatige en zorgvuldige besluiten neemt? Met de keuze voor de beslechting van geschillen kunnen belangen die niet liggen bij de door het besluit geadresseerde burger, in het gedrang komen. Het gaat hierbij bijvoorbeeld om belangen van natuur en milieu of van de algemene volksgezondheid. De fractie van GroenLinks is van oordeel dat het bestuursrecht ook die belangen beschermt, en dat het bestuursprocesrecht zo moet zijn ingericht dat de bestuursrechter ook de rechtmatigheid moet kunnen toetsen van besluiten waarmee deze belangen worden geschonden. Wij horen graag of de minister dit met ons eens is. Hoe kan dat dan worden bewerkstelligd?

Het voorliggende wetsvoorstel lijkt gebaseerd op de veronderstelling dat de overheid altijd het juiste doet, altijd het algemeen belang dient, en dat er een oplossing moet worden gevonden voor het probleem dat burgers en hun organisaties krachtadig bestuur in de weg zitten. Die opstelling zien we ook terug bij projecten zoals de Blankenburgtunnel en de snelwegverbreding bij Amelisweerd. De burger wordt voorgesteld als rancuneuze, notoire querulant, die zich al snel bezondigt aan het oneigenlijke gebruik van de bestuursrechtelijke rechtsgang. Het mensbeeld dat ten grondslag lijkt te liggen aan dit wetsvoorstel is niet het onze. Het kan natuurlijk zijn dat wij bij GroenLinks een te positief mensbeeld hebben. Ik hoor het dan ook graag wanneer de minister over feiten beschikt die aantonen dat er op grote schaal oneigenlijk gebruikgemaakt wordt van het bestuursprocesrecht.

Is de procederende burger wel verantwoordelijk voor de trage voortgang van procedures? Vertragingen in overheidsbesluitvorming en uitvoering kunnen ook veroorzaakt worden door de wijze waarop overheidsorganen hun besluitprocessen inrichten en de wijze waarop ze hierover communiceren of door niet communiceren? Zou er niet veel minder geprocedeerd worden als besluiten zorgvuldiger genomen zouden worden en er beter met burgers gecommuniceerd zou worden? Graag wil ik op dit punt een analyse.

Het grootste bezwaar van de GroenLinksfractie tegen het wetsvoorstel ligt bij de beperking van de rechtsbescherming van de burger. Dat gebeurt door de verruiming van de mogelijkheid gebreken in een besluit te passeren, en door het relativiteitsvereiste, dat regelt dat belanghebbenden zich bij de bestuursrechter alleen nog met succes kunnen beroepen op voorschriften die tot doel hebben hun belangen te beschermen. Het relativiteitsvereiste is eerder geïntroduceerd in de Crisis- en herstelwet. Bij GroenLinks is die ook bekend als de "Stoom-en-kokend-waterwet" of de "Wet tot behoud van alle ellende".

Onze welgemeende verontschuldigen aan de minister, maar bij nagenoeg iedereen die er écht verstand van heeft, bestaan gereede twijfels over de wenselijkheid van de invoering van de relativiteitseis in het algemene bestuursrecht. In de

consultatiefase gaven bestuursrechters er al blijk van niets in de toepassing van de relativiteitseis te zien. Invoering van deze eis heeft een sterk juridiserende werking, zo stellen de Raad van State, de Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak en de Raad voor de Rechtspraak. Niet uitgesloten mag worden dat de juridische strijd over wat het geschonden voorschrift nu precies beoogt te beschermen, een effectieve geschilbeslechting juist in de weg zal staan. Dat deze problemen zich in de gevallen die zijn geëvalueerd onder de Crisis- en herstelwet nog niet evident hebben voorgedaan, overtuigt ons niet. Temeer omdat daarbij niet duidelijk is gemaakt wat nu precies de voordelen zijn van het relativiteitsvereiste.

Het relativiteitsbeginsel is naar ons oordeel ook volstrekt onnodig. Met het huidige, in 2005 aangescherpte, belanghebbendenbegrip zijn al enorme barrières opgeworpen. Belangenorganisaties zijn allang niet meer generiek in staat tegen van alles en nog wat door te procederen. De bestuursrechter oordeelt al strikt of de procespartij een belang heeft bij de procedure. Is er in de rechtspraak eigenlijk wel een probleem dat met de invoering van het relativiteitsvereiste wordt opgelost?

Het relativiteitsvereiste kan daarenboven schadelijk zijn. Het kan betekenen dat een besluit dat niet rechtmatig is, in stand blijft omdat de geschonden norm niet strekt ter bescherming van degene die een procedure is gestart. Dit lijkt ons geen goede zaak voor het algemeen belang. Burgers die hun verantwoordelijkheid willen nemen voor natuur, milieu of volksgezondheid, zullen een extra drempel moeten nemen. Ze zullen moeten beredeneren waarom de geschonden norm ook hen persoonlijk beoogt te beschermen, wat nog best ingewikkeld kan zijn als het bijvoorbeeld om rugstreeppadden gaat, of ze moeten op zoek naar een belangenorganisatie met het juiste doel in haar statuten. Vergelijkbare bezwaren gelden ten aanzien van de verruiming van de mogelijkheid om gebreken in een besluit te passeren.

Volgens de GroenLinksfractie is er geen enkele reden om in het bestuursrecht verdere barrières op te werpen tegen burgers en belangenorganisaties die hun verantwoordelijkheid willen nemen voor belangen die het strikte privébelang overstijgen. Integendeel, er is alle reden om, vooruitlopend op een werkelijke herbezinning, eens grondig te bezien hoe het nu eigenlijk is gesteld met de rechtsbescherming van de burger in en door het bestuursrecht en het bestuursprocesrecht. Is de minister bereid om daarnaar een onafhankelijk onderzoek te laten verrichten?

Ik rond af. Positief aan het wetsvoorstel is de versterking van de rechtseenheid. Die voorziet in een behoefte. Het instellen van een grote kamer met vijf leden, het mogelijk maken van het nemen van een onafhankelijke conclusie in de bestuursrechtspraak en de in het wetsvoorstel bepaalde grenscorrecties, zorgen ervoor dat er een logischer en praktischer afbakening wordt gegeven tussen de verschillende bestuursrechters. Daardoor wordt de rechtseenheid structureel bevorderd. Dat

is een verdienste. Eens te meer jammer dat dit wetsvoorstel ontsierd wordt door de verruiming van de mogelijkheid gebreken te passeren en door het relativiteitsvereiste. Deze liggen erg zwaar op de maag, en het is jammer dat de onmiskenbare voordelen van de wet daardoor overschaduwd worden.

*N

Mevrouw **Beuving** (PvdA): Voorzitter. Het wetsvoorstel dat wij hier vandaag bespreken, beoogt nagenoeg het gehele bestuursprocesrecht te concentreren in de Algemene wet bestuursrecht. De PvdA-fractie is ingenomen met dit onderdeel van het wetsvoorstel en heeft daarover geen vragen aan de regering. Het voorstel bevat echter ook onderdelen die, in het kader van het streven van de regering om het bestuursprocesrecht slagvaardiger te maken en een effectievere geschillenbeslechting mogelijk te maken, van meer principiële aard zijn. Zoals de verruiming van de mogelijkheid om gebreken in een besluit te passeren, de invoering van het relativiteitsvereiste in het bestuursrecht, de invoering van de mogelijkheid een grote kamer in te stellen en de mogelijkheid om te gaan werken met interne conclusies. Deze onderdelen van het wetsvoorstel roepen bij de PvdA-fractie wel vragen op.

Het huidige artikel 6:22 Awb bepaalt dat een besluit waartegen bezwaar is gemaakt of beroep is ingesteld, ondanks schending van een vormvoorschrift in stand kan worden gelaten indien blijkt dat de belanghebbenden daardoor niet zijn benadeeld. Het voorstel beoogt artikel 6:22 in die zin te verruimen dat niet meer de beperking tot schending van vormvoorschriften geldt. In alle gevallen van schending van een geschreven of ongeschreven rechtsregel of algemeen rechtsbeginsel, zal het mogelijk zijn om gebreken in een besluit te passeren, mits aannemelijk is dat de belanghebbenden daardoor niet zijn benadeeld. Volgens het huidige artikel 6:22 dient te blijken dat belanghebbenden niet zijn benadeeld. Onder het voorgestelde artikel 6:22 zal het voldoende zijn als aannemelijk is dat belanghebbenden niet zijn benadeeld. Ook op dit onderdeel levert het voorgestelde artikel 6:22 Awb een verruiming op. In het voorstel kunnen dus zelfs serieuze inhoudelijke gebreken worden gepasseerd, mits aannemelijk is dat belanghebbenden daardoor niet zijn benadeeld. De PvdA-fractie vraagt de minister of hiermee niet een verkeerd signaal wordt afgegeven. Enerzijds aan het bestuur, dat met het voorgestelde artikel 6:22 minder de kans loopt door de rechter op de vingers te worden getikt indien het een besluit heeft genomen waarmee het recht is geschonden. Anderzijds aan de burger die gezien de gang van zaken op basis van artikel 6:22 de indruk zou kunnen krijgen dat de rechter aan de kant van het bestuur staat. Graag verneemt de PvdA-fractie van de regering of het voorgestelde artikel 6:22 Awb niet strijdig is met het voor de rechtsstaat zo wezenlijke beginsel dat ook de overheid zich aan het recht heeft te houden.

Het voorgestelde artikel 8:69a Awb bepaalt dat de bestuursrechter een besluit niet vernietigt op de grond dat het in strijd is met een geschreven of ongeschreven rechtsregel of een algemeen rechtsbeginsel, indien deze regel of dit beginsel kennelijk niet strekt tot bescherming van de belangen van degene die zich daarop beroept. In de memorie van toelichting verwijst de regering naar het relativiteitsbeginsel in het civiele recht. In de literatuur is wel gesproken van de civilisatie van het bestuursproces. De leden van de PvdA-fractie vragen de minister of hiermee niet miskend wordt dat de relatie overheid-burger een geheel andere is dan de relatie tussen burgers onderling. Anders gezegd: miskent het invoeren van het relativiteitsvereiste niet de specifieke rol en verantwoordelijkheid van de overheid? En hoe zit het met de controlefunctie van het bestuursproces? Waarom heeft de regering zich niet ontvankelijk getoond voor de kritiek die in de literatuur, maar ook door de Raad van State is geuit? De Raad van State wijst er terecht op dat bestuursorganen rechtmatige, ik zeg nogmaals "rechtmatige", besluiten behoren te nemen en adviseert de regering het voorgestelde artikel 8:69a Awb te heroverwegen en te zoeken naar een lichter en voor de rechtspraktijk gemakkelijker te hanteren middel. Artikel 8:69a tast, evenals artikel 6:22, de rechtsbescherming voor de burger aan en het is maar zeer de vraag of het zal leiden tot een doelmatiger bestuursproces, aangezien de beoordeling of de geschonden rechtsregel wel of niet strekt tot bescherming van de belangen van degene die zich daarop beroept, in menig geval gecompliceerd zal zijn. Waarom heeft de regering het advies van de Raad van State om te zoeken naar een lichter en voor de rechtspraktijk gemakkelijker te hanteren middel, niet opgevolgd?

Met dit wetsvoorstel wordt beoogd de mogelijkheid te creëren een grote kamer in te stellen. Het belangrijkste doel van de grote kamer is niet alleen het bewaken van de rechtseenheid binnen het college, maar ook het bewaken van de rechtseenheid tussen de verschillende hoogste bestuursrechters in ons land. In het regeerakkoord is echter opgenomen dat de Raad van State zal worden gesplitst in een rechtsprekend deel en een adviserend deel. Het rechtsprekende deel zal worden samengevoegd met de Centrale Raad van Beroep en het College van Beroep voor het bedrijfsleven, aldus het regeerakkoord. De leden van de PvdA-fractie wensen van de minister te vernemen wat deze voornemens uit het regeerakkoord betekenen voor het thans voorliggende voorstel om de mogelijkheid te creëren een grote kamer in te stellen. In de literatuur zijn de introductie van grote kamers waarin ook leden van de andere hoogste bestuursrechtelijke colleges zitting kunnen nemen, alsmede de introductie van de interne conclusie in het bestuursproces, wel gekwalificeerd als lapmiddelen. Zijn deze lapmiddelen nog nodig nu met het regeerakkoord een fundamentele reorganisatie van de hoogste bestuursrechtelijke colleges is voorzien?

Wij wachten de antwoorden van de minister met belangstelling af.

*N

De heer **Ruers** (SP): Voorzitter. De centrale doelstelling van het voorliggende wetsvoorstel is de verbetering en vereenvoudiging van het bestuursprocesrecht. Om dat doel te realiseren, legt de regering aan het parlement een reeks voorstellen voor van uiteenlopend karakter, verdeeld in vier groepen. De eerste en meest omvangrijke groep telt niet minder dan tien onderdelen. Overziet men het geheel, dan is het helder dat er sprake is van een groot aantal ingrijpende wijzigingen. Tegelijk wijst de regering er in de memorie van toelichting van ruim twee jaar geleden op dat er naast het voorliggende wetsvoorstel nog vier andere wetsvoorstellen onderweg zijn die voor het bestuursprocesrecht van belang zijn. Daar is onlangs nog bijgekomen het in het regeerakkoord opgenomen plan om de Raad van State te splitsen in een rechtsprekend deel en een adviserend deel. Het rechtsprekend deel wordt samengevoegd met de Centrale Raad van Beroep en het College van Beroep voor het bedrijfsleven, maar die op zich ingrijpende stap valt nog buiten het bereik van het onderhavige wetsvoorstel. Ten slotte staat ons ook nog een Veegwet aanpassing bestuursprocesrecht te wachten.

Dit alles is bedoeld om het bestuursprocesrecht in ons land te verbeteren en te vereenvoudigen. Dat is volgens de regering ook hard nodig, omdat het bestuursprocesrecht vaak traag, ingewikkeld, ondoorzichtig en voor de gewone burger nauwelijks te volgen is. Daarbij moet wel aangetekend worden dat de regering erkent dat de beperkingen van het bestuursprocesrecht niet zozeer het gevolg zijn van het procesrecht zelf, maar veeleer veroorzaakt worden door zwak bestuur. Wie zou denken dat het wetsvoorstel daarom ook gericht is op het verbeteren en het vereenvoudigen van het bestuur, komt echter bedrogen uit, zo stel ik vast. Daarom wil ik de regering graag de vraag voorleggen of zij het niet wenselijk acht dat de hoofdoorzaak van het onvoldoende functioneren van het bestuursprocesrecht, namelijk het functioneren van het bestuur zelf, wordt aangepakt en, zo ja, of de regering al plannen in die richting heeft. Mochten die plannen er niet zijn, is de regering dan bereid om daar serieus werk van te maken?

In het verlengde van het voorgaande ligt naar onze mening de al vaak aan de orde gestelde kwestie van de competentieconflicten in het procesrecht tussen enerzijds het burgerlijk recht en anderzijds het bestuursrecht. Ook anderen hebben daar vandaag al op gewezen. Is de regering het met ons eens dat het om verschillende redenen een stap vooruit zou zijn indien die problematiek zou worden aangepakt? Als de regering die mening deelt, is zij dan bereid om op korte termijn te laten onderzoeken op welke manier die conflicten kunnen worden opgeheven? Is de regering in dat kader ook bereid om een brede en vooral integrale visie te ontwikkelen op het gehele bestuursprocesrecht,

mede in relatie tot de overige vormen van procesrecht? Ik verwijs naar de suggesties, gedaan door sprekers voor mij, om het gehele bestuursprocesrecht onder de top van de Hoge Raad te brengen en binnen de Hoge Raad een bestuurssectie in het leven te roepen. Graag hoor ik hoe de regering daarover denkt.

Ik kom nu toe aan het wetsvoorstel zelf en enkele opmerkelijke onderdelen daarvan. Het mag best gezegd worden dat het wetsvoorstel op zich een aantal nuttige en voor de praktijk wenselijke aanpassingen bevat. Ik denk bijvoorbeeld aan het overbrengen van de procesrechtelijke bepalingen uit verschillende andere wetten naar de Awb, het opheffen van het zogenaamde "bestuurlijke pingpongen" -- in de praktijk inderdaad een vreselijk gebeuren -- en de mogelijkheid van incidenteel beroep op basis van de artikelen 8:110 tot en met 8:112. Er is echter ook een aantal wijzigingen voorgesteld dat naar onze mening weinig verbetering oplevert of zelfs negatief uitwerkt.

Voor die laatste categorie verwijs ik in de eerste plaats naar de invoering van het relativiteitsvereiste, zoals opgenomen in artikel 8:69a. Ook anderen hebben dit artikel al genoemd. Mijn partijgenoot Jansen heeft in de Tweede Kamer uitvoerig betoogd waarom dit artikel niet wenselijk is. Helaas is het mede door hem ingediende amendement ter zake in de Tweede Kamer niet aangenomen. Ook hier in de Eerste Kamer is dit onderwerp uitvoerig aan de orde geweest, zo blijkt uit de stukken. De daarbij door de regering gehanteerde argumentatie heeft ons niet kunnen overtuigen. Wij blijven van mening dat het niet wenselijk en ook niet nodig is om de relativiteitsvereiste in het bestuursprocesrecht in te voeren.

Een ander manco in het wetsvoorstel betreft artikel 6:22, dat eveneens al meer genoemd is vandaag. Kort gezegd wordt in dit artikel bepaald dat een besluit, ondanks schending van een geschreven of ongeschreven rechtsregel of algemeen rechtsbeginsel, toch in stand kan worden gelaten door het orgaan dat op het bezwaar of beroep beslist. De fundamentele kritiek daarop, die met name door de CDA-fractie is verwoord, snijdt volgens ons hout. Dit artikel dient naar onze mening in de voorgestelde vorm niet te worden opgenomen in het wetsvoorstel.

Een derde voorbeeld dat ons inziens niet getuigt van een gelukkige keuze door de regering, betreft het fenomeen van de "conclusie" in de bestuursrechtspraak. Ik verwijs naar artikel 8:12a. De regering heeft voor dit voorstel leentjebuurt gespeeld bij de andere vormen van procesrecht, maar daarbij half werk geleverd. De onderbouwing van de noodzaak van een dergelijke "conclusie" hebben wij niet gezien. Bovendien wijkt de regering in het voorstel af van de gangbare praktijk bij de Hoge Raad. Bijvoorbeeld ontbreekt het noodzakelijke wetenschappelijke bureau. Ook is de regering niet bereid gebleken om de nodige structuur in het voorstel aan te brengen en voor de financiële middelen te zorgen. Het lijkt veel op plak-

en knipwerk, en dat hoort toch niet als het om een wetsvoorstel gaat.

Ten slotte heb ik nog een vraag over de vergoeding van de kosten van de rechtsbijstand. De voorgestelde regeling is volgens ons geen verbetering, eerder een verslechtering. De regering heeft aangegeven dat zij bij de nieuwe opzet een besparing verwacht van meer dan 1 miljoen euro. Graag hoor ik van de regering waarop deze berekening is gebaseerd. Ook hoor ik graag van de regering of dit financiële voordeel voor de overheid niet het doorslaggevende argument voor de regering is geweest om deze wijziging voor te stellen.

Samenvattend stel ik vast dat de SP-fractie nog veel vragen over en bezwaren bij het wetsvoorstel heeft. Zij kijkt dan ook met veel belangstelling uit naar de reactie van de regering.

De beraadslaging wordt geschorst.

*B

!Verbod pelsdierhouderij!

Aan de orde is de voortzetting van de gezamenlijke behandeling van:

- **het Voorstel van wet van de leden Van Gerven en Dijsselbloem houdende een verbod op de pelsdierhouderij (Wet verbod pelsdierhouderij) (30826);**
- **het Voorstel van wet van de leden Van Gerven en Dijsselbloem tot wijziging van de Wet verbod pelsdierhouderij (32369);**
- **het Voorstel van wet van de leden Van Gerven en Dijsselbloem tot nadere wijziging van de Wet verbod pelsdierhouderij (33076).**

De beraadslaging wordt hervat.

*N

De heer **Van Gerven**: Voorzitter. We voeren hier vandaag een historisch debat. De geschiedenis kunnen we niet herschrijven. Het portret van Koning Willem II, de Prins van Oranje met zijn gigantische bontmantel blijft hier netjes aan de muur hangen en toekijken bij elk debat in de Senaat. De toekomst kunnen we echter wel een andere wending geven; een toekomst waarin het fokken van dieren voor bont niet langer een legale activiteit is in Nederland. Dat is geschiedenis schrijven.

De behandeling van deze wet kent een lange voorgeschiedenis en heeft nogal wat Kamerleden en bewindslieden versleten. De oorspronkelijke indieners waren Krista van Velzen en Harm Evert Waalkens, beiden hier aanwezig. Zij werden opgevolgd door Jeroen Dijsselbloem en mijzelf. Nu is Jeroen Dijsselbloem weer opgevolgd door Jeroen Recourt. Aan de zijde van de bewindslieden was het ook een komen en gaan: minister Verburg, staatssecretaris Bleeker, staatssecretaris Verdaas en nu minister Kamp. Deze laatste zeg ik ook dank, omdat hij onmiddellijk het werk van Verdaas heeft

overgenomen. We kennen deze minister als een dossiervreter en het lijkt geen twijfel dat hij zich goed heeft verdiept in de wet die wij hebben gemaakt. Zo kan hij zowel de indieners als de Eerste Kamer van dienst zijn, geheel in de oorspronkelijke betekenis van het woord "minister". De meesten onder ons weten wat dat betekent, namelijk "dienaar en raadgever aan de Koning". Het zij gezegd! Ik dank ook de leden van de Eerste Kamer voor hun inbreng in eerste termijn.

De indieners willen in zeven blokken antwoorden. Allereerst gaan we in op de inleiding en de wetsgeschiedenis. Dan is aan de orde het dierenwelzijn, het buitenland en de ethiek. Het derde blok is de sloopregeling, het vierde gaat over claims en overgangstermijnen, het vijfde over het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens, het zesde gaat over stakingswinst en het zevende gaat over pensioen. De eerste drie blokken zal ik voor mijn rekening nemen en de laatste vier zijn voor collega Recourt.

Graag wil ik ook nogmaals mijn dank uitspreken voor de brede steun voor dit wetsvoorstel in eerste termijn van de Eerste Kamer. Ook in de Tweede Kamer was er al brede steun en dat resulteerde in het aannemen van het wetsvoorstel, omdat SP, PvdA, GroenLinks, D66, PvdD en PVV voor hebben gestemd. Maar ook speciale dank hier aan de ChristenUnie, de OSF en 50PLUS, die onze aanpassingen van de wet ook op waarde weten te schatten.

Ik wil nog even ingaan op de lange voorgeschiedenis. In de jaren zeventig brandde de discussie los over de morele aanvaardbaarheid van de productie van bont. De onvrede in de samenleving is terug te zien in de resultaten van allerlei enquêtes. In 2000 was 78% voor het nertsenvetverbod bij een Intomartpeiling. In 2007 geeft de Ergo peiling van het ministerie van Landbouw, Natuur en Visserij aan dat 75% van de bevolking tegen het fokken van bont is. In 2009 geeft in een opiniepeiling van CentERdata 80% aan diergebruik voor bont onaanvaardbaar te vinden. Slechts 5% vindt het aanvaardbaar. Het rapport Denken over dieren, uitgevoerd in opdracht van het ministerie in 2012, bevestigt het beeld dat de Nederlanders in overgrote mate bij bontproductie de belangen van het dier zwaarder vinden wegen dan die van de mens, want slechts 7% van de Nederlanders vindt het doden van dieren voor hun vacht aanvaardbaar.

Het gebrek aan draagkracht is daarmee al decennialang duidelijk. Een grote meerderheid vindt het niet aanvaardbaar dat nertsen gehouden worden voor hun bont. De discussie die in de samenleving plaatsvond, heeft zich natuurlijk ook weerspiegeld in de politieke arena van de Tweede en de Eerste Kamer. De VVD stelde dat het wetsvoorstel gebaseerd is op enkel de grondslag van de meerderheid van de bevolking en dat daarmee de discussie gesloten is. Zo heb ik het betoog begrepen. De woordvoerder gebruikte daar zelfs het woord "dictatuur" bij. Zelden zag ik echter een wetstraject waar zo uitvoerig over gesproken is als dit verbod. Brede steun onder de bevolking wordt door ons gezien als een belangrijk pre. Als de

besluiten in de Nederlandse politiek door volksraadplegingen zouden worden gedaan, was de bontindustrie al decennia geleden verboden. Het is toegestaan om meningen te verkondigen die niet breed gedragen zijn, maar om nu het aanvoeren van steun vanuit de bevolking als een niet-valide argument van tafel te vegen, zoals van VVD-zijde is gedaan, gaat ons echt te ver.

In het begin van de jaren negentig betwijfelde staatssecretaris Gabor openlijk of de welzijnsproblemen bij het houden van de nerts oplosbaar worden. De nerts is een solitair levend wild waterroofdier in een gebied van 1-5 km². Breed werd de mening gedeeld dat het opsluiten van zo'n diertje in een klein draadgazen kooitje onhoudbaar is en niet ethisch. Desalniettemin kregen de nertshouders respijt van staatssecretaris Gabor.

In 1999 nam de Kamer een motie aan van mevrouw Swildens-Rozendaal en anderen, waarin de regering verzocht werd, zo spoedig mogelijk een groeistop op het bedrijfsmatig houden van nertsen af te kondigen. De regering werd verzocht, maatregelen voor te bereiden teneinde het bedrijfsmatig houden van nertsen te beëindigen en de Kamer daarover op korte termijn te berichten.

Vanaf toen was het voor de sector heel duidelijk dat het doorgaan met werken in die sector zekere risico's impliceerde. Het bedrijf zou op enig moment kunnen worden gesloten in verband met een verbod op de nertsenuitvoerij, inclusief een destijds bepleite groeistop van de sector. Die groeistop is er, zoals wij allen weten, niet gekomen. Ik roep in herinnering dat de motie destijds mede ondertekend werd door de heer Stellingwerf van de RPF, de latere ChristenUnie. Ik moet ook uitdrukkelijk zeggen blij te zijn met de steun van de ChristenUnie, die een heel belangrijke rol gespeeld heeft bij de behandeling van deze wet. Maar ook als we de SGP beluisteren en in ieder geval kijken naar het rapport van het wetenschappelijk bureau van de SGP over het houden van dieren, zien we dat toch ook de SGP het houden van bont geen goede zaak vindt. Of je het nu beredeneert vanuit de in de wet verankerde intrinsieke waarde van het dier of vanuit de overtuiging dat Gods schepping niet mag worden misbruikt, de uitkomst is dezelfde. Wij verzaken onze plicht als we dieren knechten en doden louter ter bevrediging van onze ijdelheid of pronkzucht. Feit is dat er een groeiende Kamermeerderheid is die op ethische gronden de bontproductie afwijst.

Het houden en doden van dieren voor hun bont vinden wij moreel onaanvaardbaar. Het doel bont is overbodig, zeker met de huidige goede alternatieven, en rechtvaardigt geen dierenleed. Het doden van een dier is de ultieme inbreuk op het leven en welbevinden van het dier. Welzijnsaanpassingen en domesticatie doen aan dat feit niets af.

Naast het ethische aspect spelen ook de dierenwelzijnsproblemen. Mevrouw Vos haalde terecht de vijf vrijheden van Brambell aan, zoals die ook zijn opgenomen in de aangenomen Wet dieren. Zij zijn daar expliciet in vastgelegd: de vrijheid van honger en dorst, van fysiek en fysiologisch

ongerief, de vrijheid van pijn en ziektes, de vrijheid van angst en chronische stress en de vrijheid om soorteigen gedrag te ontplooiën. Op al deze vrijheden wordt voortdurend inbreuk gemaakt. Wij hebben in eerdere debatten uitgebreid besproken dat nertsen geen bewegingsvrijheid hebben. Zij kunnen niet zwemmen, niet solitair leven en niet jagen, en zij lijden aan stress, staartbijten en stereotiep gedrag en nog een waslijst van dingen die je een dier niet zou moeten willen aandoen. Wij concluderen dan ook dat de nerts door zijn aard als solitair levend waterroofdier niet geschikt is voor productie.

De leden van de SGP hebben meermalen gesteld dat bont een verantwoord en vooral duurzaam natuurproduct is. Volgens de indieners is dat geen houdbare stelling. Bont wordt niet meer generaties lang gedragen. De mode schrijft immers ieder jaar een andere jas voor. Objectief onderzoek van CE Delft eerder dit jaar laat zien dat uitstoot van stikstofdioxide en ammoniak, afkomstig van de nertsensmest, in grote mate bijdraagt aan de effecten van verzuring en de vorming van fijnstof.

Het rapport van CE Delft brengt ook andere belastende feiten over de bontproductie aan het licht. Zo zijn er voor 1 kilo bont gemiddeld 11,4 nertspelsen nodig, dat is meer dan 11 dieren. Eén nerts gebruikt bijna 50 kilo voer gedurende zijn leven. Dat komt neer op 563 kilo voer per kilo bont. Het klimaateffect van de productie van nertsensbont is vijf maal hoger dan dat van gewoon textiel. Wellicht ten overvloede wijs ik de leden van de SGP erop dat ander onderzoek heeft uitgewezen dat bont zeer schadelijk kan zijn voor de gezondheid van de mens. Veel bontproducten zitten vol met giftige chemische stoffen. Dat geeft gezondheidsrisico's bij personeel en omwonenden. Van een duurzaam product is dan ook geen sprake.

De heer **Schaap** (VVD): De heer Van Gerven spreekt over grote hoeveelheden voer. Is het hem bekend dat het hier gaat om slachtafval? Op deze manier wordt daaraan een zinnige bestemming gegeven. Het alternatief is dat het moet worden verbrand en dan krijg je ook milieueffecten.

De heer **Van Gerven**: Het restafval dat wordt gebruikt voor de productie van voer kan volgens mij ook op een andere wijze worden aangewend. Degene die dat produceren, zullen er een andere bestemming aan geven.

De heer **Schaap** (VVD): Dat zegt de heer Van Gerven wel erg gemakkelijk. Kan hij een voorbeeld geven van een andere aanwending van dat slachtafval?

De heer **Van Gerven**: Het is niet aan mij om dat te bepalen. Er is nadrukkelijk de wens om afval van vlees of restproducten op een fatsoenlijke manier te hergebruiken. Het kan niet zo zijn dat je dat gebruikt voor de productie in een sector die ethisch onaanvaardbaar is en niet duurzaam.

De heer **Schaap** (VVD): Dat kan zo zijn, maar het gaat hier om slachtafval waarvoor geen enkele

andere bestemming kon worden gevonden. Dat is in het LEI-onderzoek aangehaald. De heer Van Gerven gebruikt argumenten die wat al te gemakkelijk klinken. Dit slachtafval moet straks worden verbrand.

De heer **Van Gerven**: Die uitspraak bestrijd ik. Het slachtafval hoeft niet te worden verbrand. Een suggestie zou kunnen zijn om het te gebruiken voor kattenvoer. Verbranden is niet aan de orde.

De heer **De Lange** (OSF): Misschien kan ik antwoord geven op de vraag van de heer Schaap op welke wijze slachtafval anderszins kan worden gebruikt. In veel landen is het gebruikelijk dat visafval en slachtafval worden gebruikt voor bemesting. Dat zou een heel goede bestemming kunnen zijn. Daarvan zijn voldoende voorbeelden beschikbaar. Ik hoop dat dit een antwoord is op de vraag.

De heer **Van Gerven**: Ik vervolg mijn betoog. In 2001 is onder het kabinet-Kok een wetsvoorstel ingediend door minister Brinkhorst. Door de val van het kabinet is dat echter niet tot uitvoering gekomen. Het heeft jarenlang stilgelegen, totdat Krista van Velzen van de SP, links van mij en rechts voor u, en later Harm Evert Waalkens, rechts van mij en links voor u, als Kamerleden besloten dit als initiatiefwetsvoorstel op te pakken. Op diervrijdag 2006 werd het initiatiefwetsvoorstel ingediend. Voor een deel was dat geënt op het oorspronkelijke wetsvoorstel van minister Brinkhorst.

Op advies van de Raad van State is het voorstel gewijzigd. Het ging vooral om de gefaseerde uitkoop van de nertsenshouders. De Raad van State achtte dat in strijd met staatssteunregels. De gefaseerde uitkoop zou mogelijk rechtsongelijkheid tot gevolg hebben. De Raad van State rechtvaardigt zijn advies met uitspraken van de regering in antwoord op Kamervragen uit die tijd. De regering gaf toen te kennen dat met een afbouw van tien jaar de belangen van de bestaande nertsenshouders worden gewaarborgd, omdat bestaande investeringen dan in beginsel kunnen worden terugverdiend. Aanvullende financiële tegemoetkoming achtte de regering toen niet nodig en zelfs onwenselijk.

Na de advisering van de Raad van State is het wetsvoorstel aangepast en in oktober 2008 in de Tweede Kamer behandeld en goedgekeurd, waarna behandeling in de Eerste Kamer aan de orde was. Een aantal fracties in de Eerste Kamer had moeite met de datum van 17 januari 2008 als referentiedatum waarop nertsenshouders niet meer mochten uitbreiden in het kader van de overgangperiode. De reden hiervoor was dat dit als een regeling met terugwerkende kracht zou kunnen worden geïnterpreteerd. De indieners hebben toen besloten een novelle toe te voegen. De datum is in de eerste novelle aangepast. Als ingangsdatum van het verbod is 1 januari 2014 vastgesteld. De sector heeft zich met de welzijnsverordening vastgelegd tot het doen van welzijnsinvesteringen. Volgens de verordening moeten eind 2013 de laatste investeringen zijn

gedaan. Het verbod zal exact tien jaar later ingaan, namelijk op 1 januari 2024. Dat is 25 jaar na de aanneming van de motie-Swildens-Rozendaal c.s.

Aan de ene kant kan dit relaas worden gezien als een gematigde democratische orde doordat het maar liefst 25 jaar duurt alvorens de wens van een ruime meerderheid van de Kamer wordt uitgevoerd. Aan de andere kant kan het door de optimisten worden gezien als een overwinning van de democratie. Daar waar de regering faalde om de wens van de meerderheid van de Kamer uit te voeren, heeft de Kamer dit zelf opgepakt en gecorrigeerd.

De eerste novelle is door de Tweede Kamer aangenomen in juni 2010. In oktober 2010 zijn het wetsvoorstel en de eerste novelle behandeld in de Eerste Kamer. In respons op verzoeken in de Eerste Kamer kondigden de indieners bij de behandeling aan een tweede novelle te willen opstellen. Vervolgens is de behandeling opgeschort en zijn de initiatiefnemers aan het werk gegaan om een tweede novelle op te stellen voor aanvullend flankerend beleid om tegemoet te komen aan wensen van een aantal fracties in de Eerste Kamer. De tweede novelle voorziet in extra flankerend beleid voor de afbouw van de pelsdierhouderij en bestaat uit een sloopregeling voor overbodig geworden gebouwen, een fiscale voorziening en een hardheidsclausule voor nertsenhouders die tegen de pensioenleeftijd aan zitten.

Ik geef vooraf duidelijk aan dat de tweede novelle niet voorziet in een compensatieregeling. Het is geen schadeloosstelling. Dat is namelijk niet nodig, omdat in het wetsvoorstel al een overgangstermijn is geregeld, waarbij een nertsenhouder tot 1 januari 2024 zijn bedrijf mag voortzetten. Collega Recourt zal verder ingaan op de schadeclaims en de overgangstermijn. Ik wil nog iets zeggen over dierenwelzijn in het buitenland en over de sloopregeling.

Allereerst de discussie in het buitenland. Er zijn leden in deze Kamer die de vrees uitspreken dat bij een verbod de productie zich naar het buitenland zal verplaatsen. Wij denken ten principale dat dit geen valide redenering is om het dan maar hier te doen. Het feit dat het in een ander land slechter geregeld is dan in Nederland is geen reden om het hier slechter te regelen. Anders zou elke ethische vooruitgang worden gestopt en de ethiek worden gegijzeld. Met zo'n houding wordt de laagste morele norm uiteindelijk overal gangbaar. Daarbij verwachten wij dat niet de productie maar het verbod zich naar het buitenland zal verplaatsen. Nederland is immers niet het eerste land dat geen nertsenhouders wil. Wel zijn wij een belangrijk productieland. Ons voorbeeld zal dus zeker gevolgen hebben. Sterker nog: wij zijn het derde land qua productie, dus er wordt met argusogen gekeken naar wat er in Nederland gebeurt.

Wij zagen de afgelopen decennia dat een Italiaans en Belgisch verbod de weg plaveide voor het uiteindelijke Europese verbod op honden- en kattenbont. Het proces naar het EU-verbod op zehondenbont kwam in een aanzienlijke versnelling door het Belgische en Nederlandse verbod op dit product. Gestimuleerd door het

Nederlandse verbod op de vossenfokkerij stemde ook het Deense parlement voor een verbod op de vossenfokkerij. Zelfs in China zijn de eerste bontprotesten waargenomen. De wereldwijde beweging is dus duidelijk. De vraag is of wij achteraan of voraan lopen, hoewel voraan lopen al niet meer kan omdat andere landen ons zijn voorgedaan. In Denemarken en Zweden zijn vossenfokkerijen al sinds 2009 verboden. Momenteel loopt daar de discussie over de nertsen. Een recente opiniepeiling aldaar wees uit dat in Denemarken op dit moment meer mensen voor dan tegen het verbod zijn. In Noorwegen is de parlementaire discussie over een nertsenvetverbod in volle gang. Ook daar wordt gekeken of financiële compensatie nodig is, naast een afbouwtermijn. In België zijn verschillende wetsvoorstellen in behandeling die het einde van de nertsenhouders inluiden. De komende lente wordt in Finland een burgerinitiatief van 70.000 handtekeningen besproken in het parlement. Ook in Tsjechië is een burgerinitiatief in behandeling. In Italië en Ierland zijn wetsvoorstellen in behandeling. Uiteraard zal ik ook de fokverboden in Groot-Brittannië, Kroatië en Oostenrijk niet vergeten, want dat zijn de landen die ons al zijn voorgedaan. We zagen de afgelopen jaren ook dat een Italiaans en Belgisch verbod de weg plaveide.

Hoe moet het nu verder? Ik wil nog even stilstaan bij het Deense parlement. Het is wel aardig om te kijken naar de wijze waarop het liberale smaldeel in Denemarken opereerde. Op initiatief van de liberale partij werd daar, tijdens de behandeling van het vossenfokverbod, besloten geen schadevergoeding toe te kennen aan de vossenfokkers. Het is maar dat de VVD-fractie er kennis van neemt dat daarover in haar geledingen kennelijk wisselend wordt gedacht.

Hoe gaan we nu verder? Dat is aan deze Kamer, want de Kamer zal hierover volgende week stemmen.

Ik noem nog even enkele landen die nog niet zover zijn, maar waar wel steeds verdere eisen gesteld aan de wijze waarop men nertsen mag houden. Vaak worden die eisen zo ver opgeschroefd, zoals in Bulgarije en in bepaalde delen van Duitsland, dat de facto de nertsenhouders geen bestaansrecht meer heeft en onmogelijk is geworden.

De heer Terpstra wierp de vraag op of de indieners nog andere sectoren op het oog hebben om ingrepen in te doen. Ik kan hem geruststellen. Deze initiatiefwet beoogt het fokken van dieren voor bont te verbieden in Nederland. Dit voorstel staat op zichzelf en moet niet gezien worden als de eerste van een reeks voorstellen. Overigens hebben wij er nooit een geheim van gemaakt dat we dit wetsvoorstel graag Europabreed ingevoerd zouden zien.

Sinds 2006 is het aantal nertsen enorm gegroeid. Inmiddels zijn er 1.031.000 moederdieren tegenover bijna 700.000 in 2006. Het aantal nertsen is dus sterk gegroeid, maar het aantal nertsenhouders niet. Dat is zelfs reëel gedaald met een twintigtal, tot 158 nu.

Mevrouw Sylvester vroeg hoe het ervoor staat met de zogenaamde first movers; de nertsenfokkers die al overgeschakeld zouden zijn. Er zijn nu inderdaad minder bedrijven dan toen we deze initiatiefwet indienden. Welgeteld gaat het om twaalf bedrijven. Wij weten echter niet waarom deze bedrijven zijn gestopt. Feit is wel dat minder houders veel meer nertsen houden. Deze onverantwoorde expansie is niet alleen de leden van de PVV, de Partij voor de Dieren en nog een aantal partijen, een doorn in het oog. Natuurlijk heeft het alles te maken met de winstgevendheid van de sector. De gemiddelde winst voor een gemiddeld bedrijf van 6.500 teven is €412.000 per jaar. Dat is een gemiddelde, gerekend naar de gemiddelde opbrengst per pels in de afgelopen vijf jaar. Ook de enorme uitbreidingen maken duidelijk dat de sector zeer renderend is. De sector heeft voldoende middelen om te investeren en neemt duidelijk ook het risico om, in weerwil van de grote maatschappelijke weerstand en het politieke discours, die weg toch te bewandelen.

Mevrouw **Faber-van de Klashorst** (PVV): Ik begrijp dat de heer Van Gerven ook moeite heeft met de capaciteitsuitbreidingen van de nertsenhouderij. Begrijp ik goed dat, bij het in werking treden van de wet, er geen nieuwe vergunningen uitgegeven kunnen worden om de capaciteit te vergroten? Is dat een juiste constatering?

De heer **Van Gerven**: Ja, dat is juist.

Een sector die in staat is om binnen een aantal jaren zo sterk te groeien, moet ook in staat worden geacht over te schakelen naar een andere bedrijfstak of zich aan te passen aan andere schaa sprongen. Ik begrijp dat de PVV-fractie en ook een aantal andere fracties een uitbreidingsstop wensen na aanneming van deze wet. Als de wet wordt aangenomen, is dat dan ook een feit. In de wet staat dat een maand nadat de wet van kracht is geworden, de vergunninghouders moeten aangeven wat hun capaciteit is waarvoor ze een vergunning hebben en hoeveel dieren ze houden. Op grond daarvan kan gecontroleerd worden of er geen verdere uitbreidingen meer plaatsvinden. Het kunnen er dan in ieder geval niet meer worden. Uiteraard kunnen het er wel minder worden, maar dat is ook wenselijk.

De heer **Schaap** (VVD): Heeft de heer Van Gerven het nu over de vergunningsruimte of over het aantal dieren? Het is uiteraard een hypothetische discussie, maar ik neem aan dat als er nu vergunningsruimte is voor meer dieren, die vergunning wel van kracht blijft.

De heer **Van Gerven**: Wat binnen de vergunning mogelijk is, blijft van kracht. Dat is een feit. Het is echter niet zo dat als er nog ruimte is, die stallen ongebreideld vol gezet kunnen worden. Dat hangt heel nadrukkelijk af van de vergunning die men heeft gekregen.

De heer **Schaap** (VVD): Ja, maar dat ongebreidelde doet er niet toe. Het gaat mij nu puur even om de juridische duidelijkheid. Als er vergunningsruimte is, ontnemt de wet de nertsenhouder de vergunningsruimte niet?

De heer **Van Gerven**: Het is niet de bedoeling van de indieners van de wet dat er nog meer dieren worden bijgezet. Dat is uitdrukkelijk het uitgangspunt van de wet.

De heer **Schaap** (VVD): Ik wil dit toch even duidelijk hebben. Het gaat mij alleen om de strekking van deze wet. Er kunnen geen nieuwe vergunningen worden verleend die uitbreiding beogen, maar waar nog vergunningsruimte is ...

De heer **Van Gerven**: Ja, en er mag ook niet opnieuw geïnvesteerd worden in nieuwe huisvestingsplaatsen.

De heer **Schaap** (VVD): Nee, maar waar vergunningsruimte is, wordt deze niet ontnomen.

De heer **Van Gerven**: Deze wordt niet ontnomen, mits er huisvesting is. Dat is de status.

Mevrouw **Faber-van de Klashorst** (PVV): Weet de heer Van Gerven hoeveel vergunningsruimte er nog is? Is die weleens in kaart gebracht?

De heer **Van Gerven**: Ik weet dat niet, maar gezien de expansie die de afgelopen jaren heeft plaatsgevonden, denk ik dat de meeste die ruimte maximaal benut zullen hebben.

De heer **De Lange** (OSF): In deze discussie is sprake van twee elementen. Een element is of er vergunningsruimte is en of die vergunningsruimte al dan niet op basis van de verleende vergunningen teruggedrongen kan worden. Een ander element dat zeker net zo interessant is, is dat het niet zo moet zijn dat, als een nertsenhouder zijn capaciteit na aanneming van de wet vergroot, hij vanwege die vergrote capaciteit vervolgens in aanmerking komt voor compensatie in welke vorm dan ook. In hoeverre speelt de wet op dat tweede element in? Verder is er nog een periode van tien jaar gemoeid met het volledig van kracht worden van de wet. Het zou heel kwalijk zijn er als gedurende die periode extra geïnvesteerd wordt in deze sector, binnen het stelsel van bestaande vergunningen, terwijl dat duidelijk in strijd is met de geest van de wet, en de nertsenhouder een beroep doet op allerlei compensatie- en sloopregelingen. Dat zou in de geest van de wet niet aanvaardbaar zijn.

De heer **Van Gerven**: Eens.

Mevrouw **Sylvester** (PvdA): Ik vind de opmerking van de collega zeer terecht. Hij splitst het uit in twee delen. Ik wil daaraan vastkoppelen dat wij ook in het vorige debat hebben gesproken over overleg met VNG en IPO. Als je het hebt over vergunningen en de daarmee gemoeide capaciteit, is het goed dat daarover overleg wordt gevoerd met gemeenten.

Wilt u ook die kant van de zaak belichten in de beantwoording? In hoeverre worden gemeenten op de hoogte gesteld van een en ander en in hoeverre wordt met hen gedeeld wat hier is behandeld? Ik weet dat iedereen wordt geacht de wet te kennen, maar ik vraag me af in hoeverre gemeenten, als het gaat om de vergunningverlening en -uitvoering, betrokken worden bij wat zich hier afspeelt. Er is gesproken over handelen in de geest van de wet. In hoeverre worden gemeenten hierbij betrokken?

De heer **Van Gerven**: Gemeenten kunnen kennis nemen van wat hier wordt besproken. Het lijkt mij voor de hand te liggen dat bij de uitwerking van de sloopregeling de ervaringen van de gemeenten worden meegenomen. Dat punt moet later nog worden uitgewerkt, omdat wij in onze discussie een aantal zaken hebben aangeroerd waarmee de omschakeling kan worden vergemakkelijkt. De ervaringen die op dat gebied leven bij de VNG moeten worden meegenomen bij de uitwerking van de sloopregeling.

Mevrouw **Sylvester** (PvdA): Komen eventuele schadevergoedingen terecht bij gemeenten, of bij het Rijk?

De heer **Van Gerven**: Er zal geen sprake zijn van schadevergoeding. Compensatie vindt plaats in tijd. Wel kan men een beroep doen op een sloopregeling. Die middelen komen vanuit het Rijk. In de Tweede Kamer is daarvoor via een amendement geld gereserveerd: het begint met 2 miljoen en loopt op tot 28 miljoen in 2024. Daaruit wordt de sloopregeling bekostigd. Dat gebeurt dus niet uit het potje van de gemeenten. Het geld is ook beschikbaar voor eventuele tegemoetkomingen in het kader van de hardheidsclausule.

De heer **Smaling** (SP): Kunt u, ook voor de Handelingen, kristalhelder aangeven hoe het precies zit met de vergunningen als deze niet meer kunnen worden afgegeven? Ik kan me herinneren dat we hier een heel complex debat hebben gevoerd over de vergunningplicht voor bestaand gebruik rondom Natura2000-gebieden. In Brabant lopen de provinciale wetgeving en de realiteit van het nog hebben van vergunningsruimte niet parallel. Om misverstanden te voorkomen lijkt het mij essentieel dat dat kristalhelder is.

De heer **Van Gerven**: Ik ga nog even terug naar de compensatie in het kader van uitbreidingen: dat is niet aan de orde. Dat is niet de bedoeling van de indieners van de wet. Ik denk dat volstrekt helder is dat wij compensatie niet noodzakelijk achten, temeer niet als men doelbewust tot uitbreiding overgaat, terwijl men weet hoe het wetgevingstraject zich de afgelopen jaren heeft voltrokken.

Ik kom toe aan de vraag over de vergunningen. Nadat de wet is gepubliceerd in het Staatsblad worden geen nieuwe vergunningen meer afgegeven. Punt. Dan kan elke vergunning die wordt aangevraagd, niet worden afgegeven. Bij de

bestaande vergunningen kunnen alleen dieren gehuisvest worden indien er huisvesting is.

De heer **Terpstra** (CDA): Ik heb een wat algemene vraag. Wij hebben wat vragen gesteld over de uitbreiding in de sector zelf. Naast het morele argument is een van uw argumenten dat er wereldwijd een grote beweging is van mensen die geen bont willen. De meerderheid van de bevolking wil het niet, maar toch wordt het geproduceerd. Hoe verklaart u dan dat de bontproductie stijgt?

De heer **Van Gerven**: We hebben een minderheid in de samenleving die zeer bemiddeld is en er kennelijk behagen in scheidt te pronken met bont. Die markt is kennelijk gegroeid, maar het aantal producenten is zeer beperkt. In Nederland hebben we nog een 158 boeren die bont produceren. Dat is een uiterst kleine sector, als je kijkt naar de totale landbouwsector. Het feit dat Nederland het derde bontproductieland is, geeft al aan hoe beperkt de markt nog is en hoe gering het draagvlak. Een grote meerderheid veroordeelt de productie van bont en draagt ook zelf geen bont, omdat er alternatieven zijn om modieus gekleed te gaan.

GroenLinks sprak over de onwenselijkheid van het alsnog opvullen van de vele lege vergunningen met nertsenkooien. Als deze wetsvoorstellen worden aangenomen en tot wet worden verheven, betekent dit de facto een uitbreidingsstop, ingevolge de meldingsplicht van de artikelen 3 en 4c en d, die aangeven dat in de overgangperiode niet meer nertsen gehouden mogen worden dan waarvoor een vergunning is verleend, en dan waarvoor bij melding vier weken na inwerkingtreding van de wet huisvestingsplaatsen beschikbaar waren. Er mogen dus geen nieuwe huisvestingsplaatsen bij komen, en er mogen niet meer dieren worden gehouden waarvoor vergunningen zijn. Er moet dus én een vergunning zijn, én huisvestingsplaatsen. Daarmee kunnen er ook geen nieuwe bedrijven op een nieuwe locatie komen. Wel is het zaak dat de wet zo snel mogelijk gepubliceerd wordt om last-minute-uitbreidingen te voorkomen. Het is ook aan te raden dat nertshouders vanaf aanneming van dit wetsvoorstel in deze Kamer niet meer uitbreiden. Want als ik de stemming in de Kamer zo hoor, is de expliciete wens dat het flankerend beleid niet voor nertsenhouders zal gelden die uitbreiden na aanneming van dit wetsvoorstel.

De staatssecretaris heeft in een eerdere brief al aangegeven dat een vergelijking met de kokkelvisserij niet geldig is. De situatie met betrekking tot de beëindiging van de mechanische kokkelvisserij is een heel andere geweest. Deze vorm van visserij is zonder wettelijke overgangstermijn met ingang van 1 januari 2005 verboden vanwege de grote negatieve impact op de Waddenzee, met name voor de voedselvoorziening van vogels en vanwege de mate van bodemberoering. De mechanische kokkelvisserij verdroeg zich niet met het uitgangspunt van een ecologische duurzame ontwikkeling van dit gebied. De zeven betrokken bedrijven zijn direct, zonder enige vorm van overgangstermijn, uitgekocht.

Dwingende rechterlijke uitspraken en Europeesrechtelijke verplichtingen, voortvloeiende uit de Vogel- en Habitatrichtlijn, lagen aan dit verbod ten grondslag. Het ging hier om een eenmalige uitkoopregeling, in tegenstelling tot de regeling, opgenomen in dit wetsvoorstel. Het gelijkheidsbeginsel, waarop de VVD-fractie wees, had in dat verband geen betekenis, want het gaat om gevallen die verschillend zijn qua aard, achtergrond en gevolgen voor de sector.

De heer **Schaap** heeft ook nog gesproken over een mogelijke vroegtijdige instorting van de sector. Hier kunnen we kort over zijn. Zelf zagen wij hiervoor geen enkele aanleiding, maar nu zegt ook het LEI dat dit risico als laag moet worden ingeschat. Het LEI is toch niet bepaald een instituut uit de antibontheek, begreep ik uit het betoog van de SP. De voorzitter heeft zich kennelijk uitgesproken voor de nertsenhouders.

De heer **Smaling** (SP): Correctie: ik heb geen waardeoordeel over het LEI gegeven. Ik heb alleen mijn mening gegeven over het optreden van de voorzitter van de raad van bestuur, in een video die voor iedereen toegankelijk is.

De heer **Van Gerven**: Goed, wij beperken ons tot de voorzitter van de raad van bestuur van Wageningen University. Het Landbouw Economisch Instituut (LEI) ziet geen aanleiding om dat te veronderstellen. Ik moet de heer Schaap dan ook wijzen op de inventiviteit en het probleemoplossend vermogen van de nertsenhouders. Hun wordt namelijk de kans geboden om de gedane investeringen terug te verdienen. Met de huidige winstmarges is dit een zeer ruime terugverdientijd.

De heer **Schaap** (VVD): Iedereen die in het openbaar bestuur bekend is met bestemmingswijzingen weet dat er dan onmiddellijk een schaduwwerking over de sector optreedt, zoals ik het heb genoemd, en dat banken zich terugtrekken, zeker als er een risico is. Het LEI heeft namelijk niet gezegd dat er geen risico is. Het LEI heeft dit een beetje proberen te wege en erkent dat er wel een risico is, dus dat er een implosie plaatsvindt. Onder dat soort omstandigheden is er geen denken aan dat een bank krediet gaat verstrekken. Dit is een algemeen ervaringsfeit dat zich voordoet bij bestemmingswijzingen, dus ik zou werkelijk niet weten waarom banken nu opeens wel garant willen staan voor kredietverlening bij welzijnsinvesteringen.

De heer **Van Gerven**: Ik denk dat het risico zeer laag is. Ik geef even een cijfer over die welzijnsinvesteringen. Wij hebben het daarbij maximaal over enige tientallen miljoenen. Maar die welzijnsinvesteringen moeten in 2014 gedaan zijn. Dus de meeste bedrijven hebben die investeringen al gedaan of moeten die nu nog in het komend jaar gaan doen. Ik heb de cijfers van hun winstgevendheid geschetst, ruim 4 ton per bedrijf. De winst van één jaar is meer dan de totale benodigde welzijnsinvesteringen voor de komende

tien jaar. Dan kun je toch niet staande houden dat de sector niet kapitaalkrchtig genoeg zou zijn of niet genoeg zou verdienen om die welzijnsinvesteringen te plegen? Sterker nog, ik denk dat men helemaal geen krediet nodig heeft. Dat gaat cash uit het handje, als ik het zo mag formuleren.

Ik heb dit niet zelf verzonnen. Die berekeningen zijn gemaakt en wij moeten ze als reëel kenschetsen. Het is ook niet te verwachten dat die winstmarges in de nabije toekomst zullen veranderen. Dat betekent dus ook de sector ruime middelen heeft om het zelf te financieren als men wil omschakelen. Iedereen die een onderneming start, weet dat als je veel eigen vermogen hebt, het gemakkelijker is om een ander bedrijf op te zetten. Daarmee heb ik ook een vraag van mevrouw Sylvester beantwoord.

De heer **Schaap** (VVD): Ook in de veevoederindustrie moeten investeringen worden gepleegd. Dat hoort allemaal bij de schaduwwerking. In uw memorie van antwoord schrijft u dat er zelfs als de voederleverantie instort niets aan de hand is omdat de boeren dan zelf wel voer kunnen gaan maken. Ik heb daarover ook vragen gesteld. Gaat u daar nog op in?

De heer **Van Gerven**: Niet meer dan wat wij hebben geantwoord. Ik neem aan dat de geachte afgevaardigde begrijpt dat het de bedoeling van de wet is dat de sector omschakelt en stopt. Als men wil doorgaan, zal dat natuurlijk minder gemakkelijk gaan dan als er geen verbod is. Dat moge duidelijk zijn. Maar bedrijven die per se willen doorgaan, achten wij zeer wel in staat om dat de komende tien jaar nog te doen en dan zelf ook een oplossing te vinden, mochten er geen bedrijven zijn die nog willen leveren. Dit is ook een beetje in tegenspraak met de discussie van een aantal minuten geleden waarbij werd gezegd dat men dat voer niet aan de straatstenen kwijt kan en dat men de nertsenhouders nodig heeft voor de afzet. Als de nertsenhouders daarom vragen, denk ik dat het product zal worden geleverd.

De heer **Schaap** (VVD): Daarbij ging het niet om het voer maar om het afval waarvoor geen alternatief is. In dit geval stelt u dat de boer zelf wel dat voedsel kan produceren. Daarvan heb ik in mijn betoog gezegd dat dit volstrekt ondenkbaar is, gezien de zware hygiëne-eisen die worden gesteld aan de productie van dit nertsenvoer, dus aan het verwerken van het afval. U kunt toch niet serieus denken dat een boer zelf opeens zo'n voederproductie-eenheid op zijn bedrijf kan installeren?

De heer **Van Gerven**: Ik denk dat een aantal boeren dat dan gezamenlijk gaat doen. Zo gaan die zaken. Ook boeren weten zich te organiseren. Stel dat het hier niet wordt geproduceerd. Er wordt nu ook al veel voedsel uit het buitenland geïmporteerd. Dat kan dan gewoon blijven doorgaan. Dus wij denken niet dat dit een probleem zal zijn.

In het kader van omschakeling en innovatie is ook gevraagd naar andere mogelijkheden. Een ondernemer moet zelf zijn weg vinden. Het is niet aan ons om die te bepalen. Wij hebben eens even gekeken wat er mogelijk zou zijn. Tilapia wordt genoemd, champignons kweken, wolhandkrab, zonnepanelen ophangen. Er zijn nog talloze mogelijkheden meer. Het is toch aan de mensen zelf om te bekijken wat bij hen past. Ik heb enkele zaken genoemd. Het is een bekend gegeven dat ook een ondernemer zich aanpast aan veranderende omstandigheden. Een krachtige ondernemer zal ook in staat zijn om een nieuwe weg te vinden.

De VVD heeft gevraagd of er een gedoogregeling moet worden ingesteld voor vroegtijdige bedrijfssluiting in verband met welzijnsinvesteringen. Ik ben daarop al ingegaan. Ik wil alleen nog zeggen dat die welzijnsvoorstellen al ongeveer zeventien jaar oud zijn. Het gaat dan om heel eenvoudige technische zaken. In dat verband zijn pvc-buisjes al genoemd, naast enigszins vergrote kooien. Dat is technisch heel eenvoudig te realiseren. Ik denk dat een ondernemer die de wet naleeft al die investeringen en aanpassingen al lang heeft gedaan.

De afschrijvingstermijn van tien jaar is een volkomen normale termijn in de land- en tuinbouw. Ook voormalig minister Verburg geeft dat aan in haar brief van 25 september 2010 onder stuk nr. 32369, nr. 12. Zij schrijft daarin dat de afschrijvingstermijn van tien jaar een normale termijn is, ook volgens het handboek Kwantitatieve Informatie Veehouderij (KWIN-Veehouderij). Dat is een uitgave van de Animal Sciences Group van Wageningen University. Alle bronnen zeggen hetzelfde, namelijk dat tien jaar een normale termijn van afschrijving is in de land- en tuinbouw.

Ook in de vossen- en chinchillahouderij is een afbouwtermijn van tien jaar gehanteerd. Per 1 april 2008 was het houden van deze dieren verboden. Toen zijn er geen bijzondere fiscale maatregelen genomen. Het is toch wel goed om dat te constateren. In het rapport uit 1999 ter advisering van minister Brinkhorst stelt ook oud-CDA-Kamerlid Van Noort een afschrijvingstermijn van tien jaar voor. En in zijn brief van 28 april 2011 noemt staatssecretaris Bleker tien jaar als normale afschrijvingstermijn in de land- en tuinbouw. Er is geen reden om af te wijken van deze standaard en om te gaan differentiëren.

In andere sectoren vonden verboden of ander overheidsingrijpen vaak op kortere termijn plaats. Denk aan het verbod van smartshops of aan de verplichte wietpas voor coffeeshophouders in de grensstreek. Dit was ook op korte termijn afgekondigd overheidsingrijpen.

De SGP wens een verbod op het dragen van bont, zo hoorden wij. De VVD sprak over een discrepantie tussen consumenten en producenten. In dit verband wijs ik op de legbatterijen. Er is een Europees legbatterijverbod van kracht. Echter, er is geen verbod op de consumptie en import van legbatterij-eieren, hoewel dat wel begrijpelijk en welkom zou zijn. Maar dat is nog een traject dat wij moeten gaan. Een Europees verbod op het houden

van nertsen en het dragen van bont is evenzeer een wens van ons.

Naar aanleiding van opmerkingen en vragen uit de Eerste Kamer is bij tweede novelle een sloopregeling vastgesteld. Hoewel de nertsenhouders in het wetsvoorstel reeds een ruime terugverdientijd is toegekend om alle gedane investeringen terug te verdienen, achten wij het maatschappelijk wenselijk dat er een regeling komt voor de sloop van verouderde en niet opnieuw rendabel aan te wenden opstallen. Het is niet in het leven geroepen als schadevergoeding, er is immers een overgangstermijn waarin investeringen terugverdiend kunnen worden. De redenen voor de sloopverordening zijn als volgt.

Ten eerste is het vanuit landschappelijk oogpunt te verkiezen dat er geen ongebruikte of verouderde opstallen op het platteland aanwezig blijven wanneer er geen zicht is op hergebruik. Langdurige leegstand en verpaupering moeten worden voorkomen. Ten tweede is het maatschappelijk wenselijk dat percelen waar nertsenhouders gevestigd waren, een nuttige bestemming krijgen. De grond kan, afhankelijk van de lokale vergunning, na de sloop van de nertsenverblijven worden benut voor bewoning of voor nieuwe bedrijfsactiviteiten. Door het wegvallen van de stankcirkel ontstaan ook nieuwe mogelijkheden voor regionale ontwikkeling. Ten derde vinden wij het vanuit sociaaleconomisch perspectief wenselijk dat voormalige nertsenhouders desgewenst een snelle doorstart kunnen maken. We houden ook nadrukkelijk de mogelijkheid open om voor een bedrag van ten maximale de geoffreerde sloopkosten de gebouwen om te bouwen tot een nieuw gebouw, dat wordt aangewend voor nieuwe bedrijfsmatige activiteiten.

Mevrouw **Sylvester** (PvdA): Zo hebben wij kunnen lezen in de memorie van antwoord en ook in een aantal anders stukken die ons zijn aangeleverd door de indieners of door de regering. De vraag die ik daarbij gesteld heb namens de fracties van 50PLUS, D66 en de PvdA, is hoe de heer Van Gerven kijkt naar de ontwikkelingen in de markt. Hij geeft namelijk antwoorden waaruit blijkt dat marktontwikkelingen bepalend zijn voor de waarde. Kan hij zeggen hoe hij daar voor de toekomst tegen aankijkt?

De heer **Van Gerven**: Dat is een buitengewoon moeilijk te beantwoorden vraag. Het wisselt immers per gebied waar zich nertsenhouders bevinden; het is heel erg lokaal ingekleurd. Ik kan daar geen concreet antwoord op geven in een concrete situatie. Nogmaals, de wet die wij hebben gemaakt, gaat niet over schadevergoeding of compensatie. We zeggen alleen dat in de pensioenregeling sprake is van een hardheidsclausule waar men een beroep op kan doen in disproportionele situaties. Collega Recourt zal de pensioenvoorziening nog nader duiden.

Mevrouw **Sylvester** (PvdA): U schetst een aantal mogelijkheden naar de toekomst toe en ik wil in de fracties die ik vertegenwoordig kunnen afwegen in

hoeverre dat potentieel reële mogelijkheden zijn. Als het allemaal luchtballonnen blijken te zijn in verband met de slechte economische situatie, ontstaat er namelijk een andere situatie dan wanneer het echt potentiële oplossingsrichtingen zijn. Maar goed, ik heb begrepen wat u zegt. U zegt dat het verschilt per gebied; het is afhankelijk van het deel van het land waarin je je bevindt. Ook hebt u duidelijk gemaakt dat dit niet gaat om een hardheidsclausule; het is in feite op een andere plek geregeld.

De heer **Van Gerven**: Er zijn twee zekerheden. Ten eerste verdwijnt de stankcirkel waarvan sprake was bij een nertsenhoudersrij. Ten tweede, hoe inventiever de ondernemer, hoe eerder hij een nieuw bedrijf zal kunnen starten. Dat is inherent aan het ondernemerschap. Al het andere waar u naar vraagt, is echt heel erg lokaal gebonden, daar kan ik geen uitspraak over doen.

De **voorzitter**: Hoe lang denkt u nog nodig te hebben, mijnheer Van Gerven?

**

De heer **Van Gerven**: Ik kom tot een afronding, voorzitter, nog enkele minuten.

Voorzitter. Ik was bezig met de sloopregeling. Ik heb de argumenten genoemd op grond waarvan wij die regeling wenselijk vinden. Het element asbestverwijdering speelt daarbij ook een belangrijke rol. Wij vinden het goed dat de mogelijkheden tot het verwijderen van asbest in de sloopregeling worden opgenomen, want de sanering van asbest kan dan gelijk worden meegenomen. De uitwerking van die sloopregeling dient, zo staat het in het wetgevingstraject, te geschieden per Algemene Maatregel van Bestuur met zware voorhang.

Tot slot kom ik te spreken over de te verwachten sloopkosten. Het Landbouw-Economisch Instituut (LEI) kwam uit op 13 miljoen. CE-Delft kwam in 2008 via een peer review een stuk lager uit, namelijk op 5,6 miljoen. Het LEI kwam uit op €60.000. De laagste offerte bedraagt €26.500. Hoe het ook zij, of je nou de berekening van het Landbouw Economisch Instituut volgt of die van de peer review die we hebben laten maken, je moet constateren dat het maximumbedrag van 13 miljoen ruim binnen het beschikbare budget van 28 miljoen valt. De sloopregeling is dus uitvoerbaar, welk scenario je ook volgt.

Tot zover mijn bijdrage in eerste termijn.

*N

De heer **Recourt**: Voorzitter. Ik zal voortvarend spreken, gezien de tijd. Ik dank de sprekers in dit huis voor hun woorden en voor de omstandigheid dat wij hier deze initiatiefwet mogen verdedigen.

Wat ons betreft ligt er een goede wet voor, maar geen eenvoudige. Dat wil ik benadrukken. Ondernemers die een goede boterham verdienen aan de nertsenfokkerij, vragen wij om een minder zekere toekomst in te gaan. In tien jaar moeten zij hun onderneming hebben verlegd naar een andere

tak van sport. Wij doen dit met een goede reden, waar reeds uitvoerig over gesproken is en die is gelegen in een andere moraal en een veranderende ethiek rond het houden van dieren. In een goed functionerende democratie pas je je regelgeving daarop aan. De mensen die het voelen, zijn natuurlijk de nertsenhouders. Zij moeten die veranderende regelgeving dragen en hun rendabele bedrijfsvoering aanpassen. Dat brengt onzekerheid voor de toekomst met zich mee. Bovendien, zo heb ik begrepen, voelt een aantal van hen zich de kwaaie pier. Wat mij betreft is dat ten onrechte.

Een en ander maakt de voorliggende wet niet minder goed. Daarom wil ik er even bij stilstaan. Daarom ook het belang van flankerende maatregelen, waarvoor dank aan deze Kamer.

Er is veel al gezegd. Ik kom kort nog even terug op het juridisch kader. Het EVRM biedt ongestoord genot van eigendom in artikel 1 van het Eerste Protocol. In artikel 2 is de uitzondering geformuleerd: een inbreuk op het eigendomsrecht is mogelijk, mits bij wet in formele zin gedaan, als er sprake is van een eerlijke balans tussen het algemeen belang, dat hier moet worden ingevuld als het dierenwelzijn aan de ene kant en het individuele belang, de individuele eigendomsrechten aan de andere. En er moet evenredigheid zijn tussen middel en doel. Die evenredigheid is er niet als er een individuele excessieve last wordt gelegd. Dat is dus altijd een afweging in het individuele geval.

De beoordeling van het algemeen belang en de inzet van de middelen die daarbij komen, is aan de wetgever. De wetgever heeft daarbij een ruime margin of appreciation, zoals dat in het jargon van het Europees Hof heet. Dit is nadrukkelijk, ook in deze context, uitgemaakt op 29 april 1991 door dat Europees Hof. Kort en goed, de discussie of dierenwelzijn in de vorm van een verbod op nertsen houden het algemeen belang dient en of de overgangstermijn van tien jaar een goed middel is, laat het Hof over aan de nationale wetgever, in dit geval de medewetgever. De aanwezigheid van andere, alternatieve middelen om het doel te dienen, zijn in principe niet van belang anders dan in de afweging van de evenredigheid tussen doel en middel. Hier is gekozen voor het middel van het op termijn invoeren van strenge regulering.

Vervolgens is de vraag aan de orde of het onthouden van een vergunning valt onder de werking van artikel 1 van voornoemd verdrag. Het antwoord is duidelijk: ja, dat is evident. Er zijn voldoende uitspraken die dit bevestigen, ook binnen de Nederlandse rechtspraak. De Hoge Raad heeft twee uitspraken gedaan over de Wet herstructurering varkenshouderij, in 2001 en in 2011, die dit zeer nadrukkelijk bevestigen. Ook daar ging het om vergunningperikelen. Natuurlijk valt de regulering van eigendom, die hier aan de orde is, onder de werking. Voor alle duidelijkheid, het betreft hier geen de jure onteigening, want het intrekken van de vergunning is aan de orde en dat ziet niet op onteigenen. Je kunt ook niet spreken van een de facto onteigening, want alternatieve aanwending van de bedrijfsmiddelen is nog mogelijk. De overheid grijpt dus in deze deelsector

in door middel van verregaande -- dat wil ik hier wel benadrukken -- regulering. Daarmee heb ik een vraag van onder anderen mevrouw Sylvester beantwoord: het gaat om regulering.

Deze keuze geeft op zichzelf geen recht op schadevergoeding. Nadeelcompensatie wordt ook wel genoemd, maar dat is een term die in dit verband juridisch gezien in elk geval niet op zijn plaats is. Het gaat om mogelijke schadevergoeding, maar die is in principe niet aan de orde. Gezien de gekozen termijn van tien jaar en de voorzienbaarheid, twee elementen die ook door andere deskundigen worden genoemd, valt het risico onder het normale ondernemersrisico, waar ook andere gewijzigde wetten of regelingen op zien en onder vallen. De parlementair advocaat verwijst bijvoorbeeld naar het paddoverbod. Daarbij is geen schending van artikel 1 aangenomen. Collega's wijzen op vossen, hazen en chinchilla's. Ik heb zelf nog eens nagedacht over andere voorbeelden buiten de dierhouderij. Je kunt bijvoorbeeld denken aan de gloeilamp. Ook daarop rust een productieverbod en wij hebben Philips niet gecompenseerd voor het niet langer kunnen maken van gloeilampen.

Alleen in een individueel geval kan dit dus leiden tot een plicht tot schadevergoeding, namelijk als die zogenaamde excessive burden is overschreden. Daarbij moet het echt om bijzondere omstandigheden gaan. Ik verwijs naar een uitspraak van de Hoge Raad van 2 september 2011, 2011/391, waarin zo'n zaak is beoordeeld ten aanzien van de herstructurering van de varkenshouderij. Een boer had door ziekte een aantal jaren zijn bedrijf niet kunnen exploiteren. Hij zei: ik moet een investering doen, maar die is niet rendabel, want ik heb mijn bedrijf niet kunnen exploiteren. Over zo'n zaak kan de rechter zich buigen en beoordelen of er sprake is van excessive burden. Overigens was de uitspraak van de Hoge Raad in dit geval dat daarvan geen sprake was.

Mocht de rechter in een individuele zaak oordelen dat een en ander excessief is, dan is inderdaad een schadevergoeding aan de orde. Die komt overigens ten laste van de Staat; daarover is een vraag gesteld. De schadevergoeding is dan niet de economische waarde die mogelijk verloren is, maar ziet op het excessieve deel van de last die moet worden gedragen. Dat is dus een heel ander verhaal en gaat om heel andere cijfers dan bijvoorbeeld in het LEI-rapport is weergegeven. Het voorgaande lees ik overigens expliciet terug in zowel het rapport van de parlementair advocaat als het advies van de Raad van State. De door onder meer het LEI berekende economische schade kent dus geen juridische grondslag, zeg ik nog maar eens, en dat geeft aan dat de berekeningen niets van doen hebben met de vraag die mogelijk aan de rechter wordt voorgelegd in het kader van die excessive burden. Het LEI zegt dat overigens zelf ook.

De heer **Kuiper** (ChristenUnie): Dit is een belangrijke passage in dit debat. In mijn betoog heb ik aangegeven dat er, als er eenmaal sprake is van een rechtmatig besluit of formele wet, niet

meer over schade kan worden gesproken. Dan is er immers een regeling bij formele wet. Misschien moeten wij het woord schadeclaim, dat ook wel door dit debat loopt, dan niet meer gebruiken. Wel is er dan nog het woord nadeelcompensatie, dat ik ook gebruikt heb. Dit is alleen van toepassing als iemand onevenredig getroffen wordt -- de heer Recourt noemt dit excessive burden -- bij toepassing van het geheel aan maatregelen. Zo is het precies, toch? We zouden dan ook de woorden schade en schadeclaim moeten wegnemen uit het debat. Of is dit een semantisch ding?

De heer **Recourt**: Het is semantisch, maar juridisch relevant. Over schadevergoeding kun je spreken als je het hebt over onrechtmatig optreden van de zijde van de overheid. Als een individuele ondernemer excessief nadeel ondervindt van een regeling, maakt dat de regeling voor die ondernemer onrechtmatig. De pendant hiervan is nadeelcompensatie. Daarover hebben wij het als de overheid op zichzelf rechtmatig handelt, maar het egaliteitsbeginsel in het geding is. Drukt een regeling op iedereen in gelijke mate? Als het antwoord nee is, heb je nadeelcompensatie voor de mensen op wie de regeling te zwaar drukt. Dat is hier nadrukkelijk niet aan de orde. In die zin is de term schadevergoeding dus wel de goede term, maar deze ziet alleen op de individuele gevallen die buitenproportioneel worden geraakt.

De heer **Kuiper** (ChristenUnie): Nadeelcompensatie is dus niet hetzelfde als excessive burden, begrijp ik. We kunnen alleen van een schadeclaim spreken in het geval dat een individuele nertsenhouder heel erg onevenredig wordt getroffen door het pakket aan maatregelen dat in de wet is neergelegd. Zo ligt het dus?

De heer **Recourt**: Ja. Op zichzelf kan de regeling de toets der kritiek doorstaan, maar in een individueel geval kan zij tot een excessieve last leiden.

Voorzitter. Ik ga door naar andere onderwerpen. Er is expliciet gevraagd naar de positie van werknemers binnen de nertsfokkerij. De PvdA en de SP vinden het uiteraard belangrijk dat de werkgelegenheid zo veel mogelijk behouden blijft. Op dit moment zijn nertsfokkerijen vooral familiebedrijven met voor een belangrijk deel seizoensarbeid. Deze wordt ook nog eens voor een belangrijk deel gedaan door mensen die niet uit Nederland komen, aangezien er hier een tekort is. Veel van de seizoensarbeiders komen uit Oost-Europa. Allereerst is er dus een tekort. Ten tweede, en dat is wellicht belangrijker, valt niet te voorspellen dat de werkgelegenheid in 2024 niet is toegenomen als gevolg van de alternatieve onderneming die de voormalig nertsenhouder dan heeft ontplooid. De nertsouderij is namelijk relatief arbeidsexpensief. Wie weet gaat de nertsouder een onderneming runnen waarin meer werkgelegenheid is! De stelling dat het banen kost, kan ik dus vooralsnog niet onderschrijven. Het is mogelijk, maar wij moeten het nog bezien.

De heer **Terpstra** (CDA): Een van de doelstelling van het huidige kabinet is het verbeteren van de positie van flexwerkers. Wij hebben u als initiatiefnemer vragen gesteld over de werkgelegenheidseffecten van dit wetsvoorstel, maar u zegt vervolgens dat het alleen maar over flexwerkers gaat en met name over buitenlandse werknemers. U wekt de indruk dat het dan minder erg is. Is dat de juiste interpretatie van uw woorden? Als een flexwerker of een buitenlander ontslagen wordt, is dat dan minder erg dan wanneer een ander persoon ontslagen zou zijn?

De heer **Recourt**: Dat is een onjuiste interpretatie. De juiste interpretatie is dat je de suggestie dat dit werkgelegenheid in Nederland kost kunt relativeren omdat er juist een tekort is. Mensen van buiten Nederland moeten hierheen komen om dat werk te verrichten. Dat heb ik duidelijk willen maken.

Ik ga nu in op de hardheidsclausule. Deze ziet op de nertshouders die 55 jaar of ouder zijn. Wij sluiten als initiatiefnemers niet uit dat deze ondernemers in individuele gevallen zouden kunnen worden geconfronteerd met onevenredige nadelige gevolgen voor hun pensioen, aangezien zij mogelijk tijdens hun resterende werkzame jaren onvoldoende pensioen kunnen opbouwen uit de bedrijfsresultaten van de nieuwe onderneming. Voor deze groep is om die reden een hardheidsclausule opgenomen. Voor alle duidelijkheid, je kunt een hardheidsclausule niet invullen met voorbeelden. Dan heb je het namelijk niet meer over een hardheidsclausule. Een hardheidsclausule gaat per definitie over iets wat je niet kunt voorzien, maar waarmee je wel rekening wilt houden. Het zit ook niet in de discretionaire ruimte die de minister heeft, want die kun je wel met voorbeelden vullen. Het is echt een hardheidsclausule. Daarmee is niet te voorzien welke ondernemers dit zal betreffen, maar de financiële voorziening die tegen die tijd getroffen is, is hiervoor wel bedoeld. Jonge ondernemers vallen niet onder de hardheidsclausule, want de kans op onevenredige nadelige gevolgen voor het pensioen is immers groter voor ondernemers die nog maar relatief weinig (commercieel) arbeidzame jaren hebben dan voor jongere ondernemers die tijd en gelegenheid hebben om door middel van een nieuwe onderneming hun pensioen zeker te stellen.

Over het onderdeelje staatssteun kan ik vrij kort zijn. In de voorbereiding van deze novelle is de vraag naar de juridische houdbaarheid van de hierin genoemde regelingen, met name van de staatssteuntoets, gesondeerd in Brussel bij de Europese Commissie, door mijn mede-initiatiefnemer en mijn voorganger. De regelingen zullen na aanvaarding van de wetgeving in de Eerste Kamer worden uitgewerkt en daarna formeel worden voorgelegd aan de Europese Commissie. Dat is de gebruikelijke procedure. Zo gebeurt dat met al die regelingen waarbij mogelijk sprake is van staatssteun. Die Europese wetgeving ten aanzien van staatssteun gaat binnenkort ook nog wijzigen, maar het ligt niet in de lijn der verwachtingen dat deze wijzigingen dit voorstel zullen beïnvloeden. Het ligt dus ook zeker niet in de lijn der

verwachtingen dat deze regeling in strijd is met de regelgeving van Europa omtrent staatssteun.

Dan kom ik bij de stakingswinst. De Eerste Kamer heeft ons verzocht om te onderzoeken of de fiscale mogelijkheid van de herinvestering alsmede van de vorming van een oudedagsreserve respectievelijk een lijfrentevoorziening voor deze ondernemers afdoende is of verruimd moet worden. Deskundigen op dit terrein hebben ons ervan overtuigd dat alles wat wij fiscaal wilden regelen, mogelijk is met de huidige regelgeving. De huidige regels en faciliteiten met betrekking tot herinvestering, bedrijfsstaking en de oudedagsvoorziening zijn namelijk adequaat, zeker wanneer er sprake is van overheidsingrijpen conform de Wet inkomstenbelasting 2001. Alleen dient de term "overheidsingrijpen" in die wet te worden verduidelijkt. Ook over dit punt hebben deskundigen aangegeven dat dit wat hen betreft niet nodig is, maar wij wilden de mogelijkheid om beëindiging van een bedrijfstak expliciet op te nemen in de Wet inkomstenbelasting, niet uitsluiten. Wij wilden daar namelijk duidelijkheid over hebben, zodat voor iedereen duidelijk is dat overheidsingrijpen ook gaat over beëindiging en dat daarmee het fiscale voordeel ook aan de nertsenfokkers toekomt.

Wij zijn van mening dat deze ondernemers na staking van hun bedrijf recht hebben op fiscale voordelen, met name op ruimere herinvesteringmogelijkheden, indien sprake is van stakingswinst. Hiervan kan sprake zijn als een bedrijf wordt gestaakt, maar ook als er wordt gestaakt en een herstart wordt ondergaan. De derde mogelijkheid is om lopende het bedrijf een parallelle onderneming op te starten. In al die gevallen kan vermogen worden gereserveerd en fiscaal vrij worden ingezet voor de nieuwe onderneming dan wel worden voorzien in pensioenmogelijkheden in de vorm van een lijfrentepolis.

De fiscale oudedagsreserve (for) is geen faciliteit bij beëindiging van een onderneming, maar valt bij een bedrijfsstaking vrij. Daar mag de betrokken ondernemer een oudedagslijfrente voor bedingen, voor het volledige bedrag dat op de balans staat. De balansheffing daarover wordt uitgesteld tot de lijfrente wordt uitgekeerd. Zoals toegezegd in de eerste termijn van de behandeling van het initiatiefwetsvoorstel in deze Kamer, hebben wij hier nogmaals naar gekeken. Onze conclusie is dat dit adequaat is geregeld en dat er geen aanleiding is om de mogelijkheden ter zake te verruimen.

Ik denk hiermee alle vragen van de Kamerleden te hebben beantwoord. Als het wetsvoorstel wordt aangenomen, ga ik ervan uit dat de nieuwe staatssecretaris tegen die tijd in nauw overleg met gemeenten hieraan zorgvuldige uitvoering gaat geven. Dit wetsvoorstel bevat namelijk nogal wat inpassingselementen die de gemeenten betreffen. Op deze wijze moet recht worden gedaan aan alle belangen.

Tijdens mijn verhaal bleef ik kijken naar het schilderij van Willem II tegenover mij -- mijn collega-inleider is ermee begonnen -- met de

wintermantel en de rand van hermelijnen bont. Ik ben ook woordvoerder Koninklijk Huis, en ik heb ooit een boekje gelezen over die specifieke handel. Luisterend naar mijn collega bedacht ik dat die symboliek eigenlijk wel treffend was. Want de mantel die op het schilderij staat afgebeeld, zal nog wel de originele bonten mantel zijn. In het boekje dat ik las -- ik sta niet in voor de juistheid, maar het klonk heel aannemelijk -- wordt ervan uitgegaan dat die mantel in Genève aan het eind van de negentiende eeuw is verdwenen en dat de vorst inmiddels een andere mantel van nephermelijnen bont gebruikt. Die symboliek wilde ik de Kamer niet onthouden.

*N

Minister **Kamp**: Voorzitter. Ik dank de woordvoerders en de initiatiefnemers. Ik begreep van de heer Van Gerven dat hij vooral van mij een dienende opstelling en een sobere bijdrage verwacht. Ik zal proberen hem ook daarin te bedienen. Er is een aantal vragen aan mij gesteld. Ik zal proberen daar zo goed mogelijk op in te gaan.

Iedereen in dit huis weet welke centrale afweging gemaakt moet worden. Aan de ene kant gaat het om het belang van het dierenwelzijn, de ethische afweging en de maatschappelijke opvattingen, en aan de andere kant staat de beëindiging van een economisch rendabele sector. Het is namelijk een economisch rendabele sector. Er werken zo'n 900 mensen en het gaat om 158 bedrijven. Het is een bedrijfstak waarin zo'n €400.000 per bedrijf per jaar wordt verdiend. De heer Van Gerven voegde daaraan toe dat dit was op basis van de pelsprijs van de afgelopen vijf jaar. Op basis van de prijzen van dit moment wordt er per jaar meer dan €500.000 per bedrijf verdiend. Het gaat om een omzet van meer dan 300 miljoen. De sector daaromheen kent ook nog een omzet van zo'n 130 miljoen, dus het is een economisch opmerkelijke activiteit waarmee 10% van de wereldwijde vraag naar bont wordt bediend. In deze sector zijn veel mensen werkzaam, wordt veel verdiend en zijn veel bedrijven actief.

Er is ook een vergelijking gemaakt met andere landen in Europa waar deze pelsdieren worden gehouden. In de Europese Unie met 27 landen zijn twee landen waar het houden van pelsdieren is verboden, het Verenigd Koninkrijk en Oostenrijk. Daarnaast hebben Italië en Duitsland zodanig strenge eisen gesteld dat je je kunt afvragen in hoeverre daar nog pelsdieren kunnen worden gehouden. In het Verenigd Koninkrijk, Duitsland en Italië gaat het om enkele tientallen bedrijven per land. In Oostenrijk ging het om één bedrijf. In Nederland gaat het om 158 bedrijven en hier is het dus een sector van groot belang. 28% van de pelzen komt op dit moment uit Denemarken en 25% uit China, maar de grote groei zit in China. Daar groeit het met ongeveer 33% per jaar. Ook Wit-Rusland kent een grote groei van ongeveer 33% per jaar. Daar zit de grote groei. Dus als de sector uit Nederland zou verdwijnen, is het denkbaar dat de productie zich naar Denemarken

verplaatst, maar het is ook zeker denkbaar dat de productie verder wordt verplaatst of dat de productie door leveranciers in andere landen wordt overgenomen.

In hoeverre is hier nu sprake van regulering of ontneming van eigendom? Ik denk eigenlijk dat ik mij wat dit betreft kan aansluiten bij de heer Recourt, die daar een zuivere weergave van heeft gegeven. Daarmee heb ik niet gezegd dat dit op andere punten niet het geval zou zijn en daarmee wil ik ook niets in de richting van de heer Van Gerven suggereren. Wat beide indieners hebben gezegd over het wel of niet ontnemen van eigendom en het verschil tussen het ontnemen van eigendom en het reguleren daarvan, is een juiste weergave.

De heer Schaap heeft gevraagd naar mijn oordeel over de proportionaliteit van dit wetsvoorstel. Of dit wetsvoorstel de aangegeven mate van inbreuk op het eigendomsrecht kan rechtvaardigen, vind ik een moeilijk te beantwoorden vraag. Er is namelijk een veelheid van belangen aan de orde. Het gaat om het belang van de pelsdierhouders, het belang van de toeleverende industrie, het belang van het dierenwelzijn, het belang van de ethiek en het belang van de werkgelegenheid. Ook de consistentie van overheidsbeleid is een belang op zich, evenals het financiële belang van de overheid. Er is dus een heleboel aan de orde. Het is een complexe afweging. Welke conclusie moeten we daaruit trekken? Ik kan vaststellen dat die conclusie in de eerste plaats getrokken is door de initiatiefnemers. Vervolgens heeft de Tweede Kamer een afweging gemaakt en een conclusie getrokken. Vandaag is het in de Eerste Kamer aan de orde. We hebben allemaal gehoord hoe de verhoudingen in deze Kamer ongeveer liggen. Het is aan de Eerste Kamer om hier een opvatting over te hebben en om de afweging te maken.

De heer Schaap poneerde de stelling dat met regulering van eigendom vaker en meer eigendom kan worden aangetast in de toekomst. Hij sprak over precedentwerking. Je kunt op verschillende manieren aankijken tegen precedentwerking. Je kunt bekijken of er sprake is van een precedent in juridische zin. Daarbij is het de vraag of het om gelijke gevallen gaat, die je gelijk zou moeten behandelen. Bij de kokkelvisserij was er een groot verschil in de wijze van uitvoering van het verbod. Dat hebben de initiatiefnemers ook al gezegd. Er was sprake van een directe beëindiging van de kokkelvisserij in de Waddenzee. Er was dus geen overgangstermijn. De vissers werden onmiddellijk uitgekocht. Bij de vossen- en chinchillahouderij was sprake van een kleine sector. Die kon indertijd gemakkelijk omgezet worden in nertsenhoudery. Die situatie is dus ook onvergelijkbaar. Nu is er sprake van een geheel verbod op de pelsdierhouderij. Dat betekent dat omschakeling van nertsen naar andere pelsdieren geen mogelijkheid meer is. Het is dus echt anders. Daarom kun je in juridische zin niet spreken van een precedent.

Het op zichzelf verbieden van een omvangrijke sector om ethische en

maatschappelijke redenen is wel opmerkelijk. Het lijkt mij ook uniek. Daarom is het in zekere zin ook wel een precedent. Het hangt er natuurlijk ook vanaf wat wij daarmee als wetgever doen. Daar heb ik ook verschillende geluiden over gehoord. Ik heb de heer Smaling horen zeggen dat hij zich heel goed kan indenken dat deze lijn wordt doorgezet in de hele intensieve veehouderij. Ik hoop dat ik hem goed heb begrepen, anders corrigeert hij mij wel. Ik heb ook van de heer Koffeman geen geluiden gehoord die daarvan afwijken. Als dat zo gezien wordt en als die discussie op gang komt, dan heeft dat invloed op de conclusie die we zouden kunnen trekken op de vraag of er wel of niet sprake is van een precedent.

De heer **Koffeman** (PvdD): Hoe ziet de minister de precedentwerking van het verbod op de nertsenhouderij in relatie tot het verbod op de vossenfokkerij en de chinchillafokkerij? We kennen toch eerdere voorbeelden van fokkerijsystemen die we onwenselijk vinden, waarbij wij vinden dat de dieren niet geschikt zijn om in zo'n systeem te houden? In die zin is er toch weinig nieuws onder de zon?

Minister **Kamp**: De vossenhouderij en de chinchillahouderij waren kleine bedrijfstakken. Het ging om weinig bedrijven. Bovendien gold het verbod specifiek voor die dieren, maar de pelsdierhouderij in brede zin werd niet verboden. Dat betekende dat het voor die mensen mogelijk was om van het ene pelsdier naar het andere pelsdier over te schakelen. Zij konden overschakelen op de nertsen. Dat is ook door een aantal van hen gedaan. Er was dus sprake van een andere situatie. Nu wordt de hele pelsdierhouderij verboden. Je kunt dus niet meer naar iets vergelijkbaars overschakelen.

De heer **Koffeman** (PvdD): Maar een dierhouder is toch niet gehouden om pelsdieren te houden? In het geval van het verbod op de vossenfokkerij werd er gekeken naar de mogelijkheid om de vos op een verantwoorde manier te houden in een kooisysteem, maar dat kon niet. De overweging daarbij was niet dat je wel wat anders kon gaan doen. De overweging daarbij was dat we vossen houden in dit land niet beschaafd vinden en dat we dat dus niet meer toelaten. Datzelfde geldt voor de nertsenhouderij. Nertsen zijn solitair levende roofdieren die niet in zo'n systeem gehouden kunnen worden. In die zin is er echt geen sprake van een precedent. Als wij met zijn allen vinden dat we dieren niet op een bepaalde manier kunnen houden, kunnen wij als samenleving zeggen: dit kan niet zo langer. Dat kan in elk voorkomend geval. We moeten daarbij wel kijken naar mogelijke alternatieven.

Minister **Kamp**: Ik heb ook helemaal niet de bedoeling gehad om de gemaakte afweging ter discussie te stellen. Ik heb alleen een feitelijke constatering willen doen. Mijn feitelijke constatering is dat er in juridische zin geen sprake is van een precedent, maar dat we wel zouden kunnen zeggen

dat er sprake is van een precedent in materiële zin. Met de vergelijking tussen aan de ene kant nertsen en aan de andere kant vossen en chinchilla's heb ik alleen maar willen aangeven dat er indertijd wel de mogelijkheid was om in dezelfde sector iets anders te gaan doen. Nu is die mogelijkheid er echter niet meer. Het is gewoon een feitelijke vaststelling. De overwegingen die daaraan ten grondslag liggen, de afweging die gemaakt wordt en de waarde die aan een en ander wordt gehecht, laat ik graag aan de Kamer over. Dat respecteer ik.

De heer **Koffeman** (PvdD): De minister zei al eerder dat hij het oordeel aan de Tweede Kamer en de Eerste Kamer laat. Kan hij iets zeggen over de weging die het kabinet geeft ingeval dit wetsvoorstel wordt aangenomen?

Minister **Kamp**: Ik was van plan om daar iets over zeggen. Uit beleefdheid voor de heer Koffeman wil ik dat nu ook doen. Als leden in de Tweede Kamer een initiatiefwetsvoorstel indienen, dan moet eerst de Tweede Kamer en daarna de Eerste Kamer zich daarover uitlaten. Mij past de rol die ook door de heer Van Gerven is beschreven. Als er vragen zijn, zal ik daar graag op ingaan en informatie verschaffen. Als het wetsvoorstel eenmaal door de Tweede Kamer en de Eerste Kamer is behandeld en vervolgens op het bordje van het kabinet terecht komt, zullen wij ons daarover beraden. Dan zullen wij ons eigen standpunt innemen. Daarbij speelt natuurlijk ook mee dat het niet gebruikelijk is om een aangenomen wetsvoorstel niet te bekrachtigen. Ik kan wel zeggen dat dit ongebruikelijk is. Dat element zullen wij ook meewegen.

De heer **Schaap** (VVD): Ik heb nog een opmerking over precedentwerking. Indertijd is uit wetenschappelijk onderzoek gebleken dat vossen en chinchilla's niet gedomesticeerd konden worden. Daarop is het verbod op de vossenhouderij en de chinchillahouderij gebaseerd. Wageningen UR heeft toen ook onderzoek gedaan naar de domesticatie van nertsen. Zij heeft geconstateerd dat nertsen wel verregaand gedomesticeerd kunnen worden. Daarom is de nertsenhouderij toen niet verboden en werd het een legale bedrijfstak waarnaar overgeschakeld kon worden. Het punt van de domesticatie speelt nu niet meer, omdat nu opeens een heel ander ethisch beginsel in de strijd is geworpen. Dat konden de nertsenhouders niet voorzien. Het houden van dieren voor bont wordt nu moreel verwerpelijk gevonden en moet dus door wetgeving worden verboden. Dat is een heel ander principe, dat losstaat van hoe indertijd met de chinchilla's en de vossen is omgegaan.

Minister **Kamp**: Ik voel geen sterke behoefte om de heer Schaap tegen te spreken. Er zijn inderdaad serieuze wetenschappers die stellen dat de nerts een landbouwhuisdier is, ondanks het feit dat het van nature een solitair roofdier is. Op basis van het voortplantingssucces, de lage mortaliteit, de geringe angst voor mensen, kunnen we in Nederland gehouden Amerikaanse nertsen echter

als gedomesticeerd beschouwen. Dat ben ik met de heer Schaap eens. Met betrekking tot de vossen was er sprake van een andere situatie, zoals de heer Schaap kort heeft omschreven.

De heer **Koffeman** (PvdD): Ik heb wel de behoefte om de heer Schaap tegen te spreken op dit punt. Prof. Broom heeft duidelijk gemaakt dat er ernstige, niet op te lossen welzijnsproblemen zijn met nertsen en dat ze niet te domesticeren zijn. De EU-vakgroep voor veehouderij heeft in 2001 vastgesteld dat er inderdaad geen mogelijkheid is tot domesticatie van nertsen. Dat zou de minister kunnen weten.

Minister **Kamp**: Ook wat dat betreft heb ik nog een kleine aanvulling. Op Europees niveau is er aan het einde van de jaren negentig een plan van aanpak geweest. Vervolgens is er een lijn uitgezet in Europa. Op grond van die lijn heeft het productschap in 2003 een verordening vastgesteld in Nederland, die vervolgens van toepassing is geworden. Die ging over wat men met pelsdieren moet doen met betrekking tot het dierenwelzijn. Daar hebben we nog iets aan toegevoegd, namelijk de mate waarin kooien gestapeld mogen worden. Vervolgens is er gezegd dat die nieuwe kooien over de hele linie voor 1 januari 2014 ingevoerd zouden moeten worden. Wat vanuit Europa is gekomen, is dus in Nederland doorgevoerd. De Europese Unie kent 27 landen. In twee landen is het verboden. In Oostenrijk gaat het om één bedrijf. In het Verenigd Koninkrijk gaat het om enkele tientallen bedrijven. Dat is van een iets andere orde van grootte dan waar wij in Nederland over spreken.

Ik kom op de schadevergoeding. Bij de regulering van het recht van eigendom is er sprake van het recht op compensatie. Het is de vraag of er sprake is van onevenredigheid tussen de belangen van de nertsenhouders en het algemeen belang. Daarvan kun je een verstandige analyse maken. Die is gemaakt door de heer Recourt. Wat hij daarover heeft gezegd, neem ik ook voor mijn rekening. Dat kan ik van hem overnemen. Hij zei terecht ook dat er sprake kan zijn van disproportionele maatregelen in specifieke gevallen. In de geest van de tweede novelle zal ik een beoordeling moeten maken. Ik kan niet inschatten in welke mate ik dat zal moeten doen. Ik weet niet wat er aan claims op mij af zal komen. Ik zal zien of dat het geval is en dan zal ik ook zien in welke mate die claims gerechtvaardigd zijn. Als dat het geval is, kan ik kijken in welke mate daarvoor misschien een voorziening moet worden getroffen, dan wel of er in de bestaande voorziening nog voldoende ruimte over is. Ik kan daarvan op dit moment geen inschatting maken. Ik zal dit afwachten en per individueel geval een individuele beoordeling maken die later mogelijk door de rechter zal worden getoetst. Afhankelijk van de mate waarin de claims komen en van mijn beoordeling van die claims, zal ik zien of daarvoor een extra financiële voorziening moet worden getroffen.

Mevrouw Sylvester, de heer Terpstra en de heer Kuiper hebben gevraagd of de

overgangstermijn voldoende is. Wat de initiatiefnemers over de overgangstermijn hebben gezegd, lijkt ook mij juist. De termijn begint te lopen zodra de wet van kracht is geworden. Met wat speling, die er ook nog in zit, is sprake van een overgangstermijn van tien jaar. Gelet op de winstgevendheid van de sector, vind ik het niet voor de hand liggend dat ondernemers onmiddellijk zullen ophouden met hun activiteiten. Het ligt voor de hand dat ze die activiteiten zullen voortzetten. Gezien de algemene situatie in de economie liggen alternatieven niet zo voor het oprapen. Ik denk dus dat investeringen die zijn gedaan en die mogelijk nog voor 1 januari 2014 moeten worden gedaan om aan de welzijnseisen te voldoen, in de jaren daarna terugverdiend kunnen worden. Als dit door bijzondere omstandigheden -- die zijn altijd denkbaar -- niet het geval is, kan daaruit mogelijk iets volgen in de vorm van een claim bij mij. Wij zullen dat zien en dan zal dat worden beoordeeld.

Over de economische schade heb ik al iets gezegd. Daarover wil ik absoluut niet geringschattend doen. Zoals ook de heer Recourt heeft gezegd, is het belangwekkend om de schade vast te stellen, maar het is ook belangwekkend om vast te stellen dat schade niet een recht op schadevergoeding inhoudt. Er is namelijk een voorziening getroffen in de vorm van een langdurige overgangstermijn. Dat betekent dat de mogelijkheid bestaat om de schade die je lijdt over een bepaalde periode terug te verdienen en die op een behoorlijke manier af te dekken. Als dat niet zo is, dan bestaat ook de mogelijkheid om daarvoor bij mij te komen, zoals ik al heb gezegd.

Sommigen hebben uitspraken gedaan over die schade. Ook de heer Dijkhuizen is aangehaald, die een opvatting had over het wel of niet verbieden van pelsdieren, waarbij hij zich eveneens uitliet over de schade voor de sector. Ik heb geen opvatting over wat de heer Dijkhuizen zegt. Ik denk dat hij een respectabele man is die over allerlei zaken een opvatting mag hebben. Hierover mag hij ook een opvatting hebben. Ik neem daarvan met belangstelling kennis. Ik heb geen enkele twijfel aan de onafhankelijkheid van Wageningen Universiteit en Researchcentrum en ook niet aan de onafhankelijkheid van het Landbouw Economisch Instituut. Ik denk dat op de vragen die zijn voorgelegd aan met name het Landbouw Economisch Instituut behoorlijke antwoorden zijn gegeven. Uitlatingen van de heer Dijkhuizen, waartegen ik op zichzelf ook geen bezwaar had, doen daaraan niets af.

Mevrouw Sylvester en de heer Schaap hebben gevraagd om een reactie van mij op de nieuwste cijfers van het Landbouw Economisch Instituut. In de becijfering van het Landbouw Economisch Instituut is gesproken over verschillende posten. Er is iets gezegd over de sloopkosten. De heer Van Gerven heeft zich daarover uitgelaten. Hij schat in dat de voorziening van 28 miljoen die daarvoor is getroffen voldoende is. Wij zullen kijken of dat het geval is. Ik kan zijn berekening volgen, maar ik kan niet zien of die helemaal met de werkelijkheid overeenstemt. Wij

zullen het zien, maar voorlopig denk ik dat wij het met die voorziening kunnen doen.

De heer Recourt heeft gesproken over de fiscale regeling die is getroffen. Evenals de heer Recourt denk ik dat die regeling niet echt nodig was, maar ze is voor de zekerheid toch opgesteld. Het kan zeker geen kwaad. Terecht is gezegd dat bij de pensioenen, afhankelijk van individuele omstandigheden, sprake kan zijn van een onbillijkheid van overwegende aard. Ik heb net al gesproken over wat wij daarmee zullen doen als dit in de vorm van een claim bij ons komt.

Over de overgangstermijn heb ik gesproken. Mevrouw Faber, mevrouw Vos, de heer Schaap en de heer Koffeman zijn ingegaan op de capaciteitsuitbreiding. Zij vroegen of ik de toezegging kan doen dat tijdens de overgangstermijn niet zal worden uitgebreid. Er kan in de overgangstermijn niet worden uitgebreid, tenzij je ruimte hebt gerealiseerd, kooien hebt en daarvoor een vergunning hebt. Dan kan die ruimte worden benut. Als die kooien of die vergunning er niet zijn, kan er niets gebeuren. In de periode tot aan het van kracht worden van de wet is nog wel het een en ander mogelijk. Dat is logisch, want zodra de nieuwe wet er is, bestaat de nieuwe situatie. Het gaat erom wat je vanaf dat moment kunt doen. Dat is wat ik net heb beschreven.

Mevrouw **Faber-van de Klashorst** (PVV): Als dit wetsvoorstel in deze Kamer wordt aangenomen, is de minister dan bereid om de wet zo snel mogelijk in werking te laten treden?

Minister **Kamp**: Zoals ik al heb gezegd op de interruptie van de heer Koffeman, zal dit eerst in het kabinet worden besproken, indien gebeurt wat mevrouw Faber veronderstelt. Daarin zullen wij ons eigen standpunt innemen. Ik heb al wat overwegingen daarbij aangegeven. Wij zullen dat zeker niet voor ons uit schuiven. Het kabinet zal snel een besluit nemen. Als er eenmaal iets is besloten in de Tweede en de Eerste Kamer en het kabinet heeft dit bekrachtigd, dan is het mijn taak om dit snel, zo doeltreffend mogelijk en geheel in de geest van de wet uit te voeren.

Mevrouw **Faber-van de Klashorst** (PVV): Moeten wij hieruit concluderen dat dit niet binnen twee weken in de Staatscourant komt?

Minister **Kamp**: Er gaat enige tijd overheen voor de wet echt van kracht zal worden. Als het besluit in de Eerste Kamer wordt genomen zoals mevrouw Faber veronderstelt en als vervolgens het kabinet in dezelfde geest besluit, zal ik op geen enkele wijze vertraging nastreven. Ik zal proberen dit zo snel mogelijk af te wikkelen.

Mevrouw **Sylvester** (PvdA): Ik begrijp uit de woorden van de minister dat het in dit geval niet nodig is om uit te kijken naar een Algemene Maatregel van Bestuur waarin een aantal zaken nader wordt geconcretiseerd, eventueel met voor- en/of nahang, zoals gebruikelijk bij dit type wetgeving. Ik begrijp dat het in dit wetsvoorstel

afdoende is geregeld. Of moeten wij toch die Algemene Maatregel van Bestuur tegemoet zien?

Minister **Kamp**: In het wetsvoorstel staat dat de regels voor de sloopvergunning nader moeten worden uitgewerkt. Dat zullen wij doen als het besluit hier wordt genomen zoals mevrouw Sylvester veronderstelt en als het kabinet in dezelfde geest zou besluiten. Dat betekent dat ik de wet op dat punt in die regels moet uitwerken. Dat zal ik in dat geval zo snel mogelijk doen. Dan wordt de zaak verder afgewikkeld. Mevrouw Sylvester had al begrepen, zeg ik naar aanleiding van haar bezorgdheid, dat dit alleen mag worden gebruikt als de kooien en de vergunning er zijn.

Mevrouw **Sylvester** (PvdA): Ik heb een concrete vraag en verzoek om een concreet antwoord. Komt er nu een Algemene Maatregel van Bestuur, met die voorhang met een nadere uitwerking van dit punt of is dat niet nodig?

Minister **Kamp**: Op de vraag van mevrouw Sylvester of dit precies zal gaan met een voorhang en een nahang, moet ik tot mijn spijt het antwoord schuldig blijven. Ik moet dit wel nader uitwerken. Over de precieze vorm zal ik in mijn tweede termijn antwoorden.

Mevrouw **Sylvester** (PvdA): Graag, dan kunnen wij er even op terugkomen. Dank u wel.

Minister **Kamp**: De heer Schaap vroeg naar het standpunt van het kabinet over de nertsensector. Ik meen daarop te zijn ingegaan.

De heer Terpstra heeft gevraagd of ik bereid ben de heer Dijsselbloem te wijzen op mogelijke schadeclaims. Daar heb ik een aantal dingen over gezegd. Ik heb niet de indruk dat de heer Dijsselbloem minder over deze materie weet dan ik, dus ik hoef hem niet voor te lichten. Ik verwacht een volwaardige inbreng, zeker van zijn kant, als de gedachtewisseling in het kabinet zal plaatsvinden.

De heer **Koffeman** (PvdD): Ik begrijp dat er binnen de bestaande vergunning mogelijkheden zijn om de bestaande huisvestingscapaciteit verder te benutten. Als dieren worden toegevoegd na het verbod, ziet de minister dan mogelijkheden om die niet voor compensatie in aanmerking te laten komen?

Minister **Kamp**: Nee. Ik ben trouwens niet zo bang voor vergroting van de capaciteit, want ik heb al gezegd dat er twee sloten op zitten. Het eerste slot is dat de capaciteit al moet zijn gerealiseerd. Men mag niet alsnog capaciteit realiseren. Het tweede slot is dat men al een vergunning moet hebben. Op dit moment wordt er zo veel verdiend en is de prijs zo hoog ...

De heer **Koffeman** (PvdD): Er is geen leegstand.

Minister **Kamp**: ... dat de heer Koffeman zich op dit punt geen zorgen hoeft te maken. Het gaat om grote aantallen. In Nederland zijn er ruim 1 miljoen moederdieren. In april komen er ongeveer 5,5 miljoen jongen bij, die zes maanden later gedood worden. Met de huidige prijzen, met een netto-opbrengst van €57 per pels, zullen de mensen die over capaciteit beschikken die echt niet onbenut laten.

Van mijn medewerkers, die veel meer van de materie afweten dan ik, heb ik inmiddels aanvullende informatie gekregen. Ik kan mevrouw Sylvester zeggen dat er inderdaad een Algemene Maatregel van Bestuur komt, met een voorhangprocedure van vier weken.

Mevrouw Faber heeft gevraagd naar de vergoeding voor asbestverwijdering. Als het wetsvoorstel in werking treedt, zal de uitwerking van de sloopkostenregeling aan de orde zijn. In Nederland zijn er, behoudens enkele zeer specifieke uitzonderingen, geen subsidieregelingen voor asbestverwijdering. Het ligt niet in de rede om voor deze specifieke groep een uitzondering te maken. Bij de uitwerking zal ik het algemene beleid op dit punt betrekken. Voor de zekerheid zal ik deze zaak nog even afstemmen met mijn collega van Infrastructuur en Milieu.

Mevrouw Sylvester vroeg of ik overleg heb gehad met VNG en IPO over de "Ruimte voor Ruimte"-regeling en de sloopregeling. Dat overleg heb ik niet gevoerd. De mogelijkheden om van die regelingen gebruik te maken, zijn sterk afhankelijk van de lokale omstandigheden. Het betreft hier een decentrale verantwoordelijkheid, die ook decentraal moet blijven. Als een bedrijf de tien jaar volmaakt, kan er daarna een alternatief gevonden worden in de bedrijfssfeer, dan wel in de sfeer van woningbouw of iets anders. Dat moet echter allemaal ter plaatse bekeken worden. Daar zijn verschillende regelingen voor. De VNG en het IPO hebben mij daarvoor niet nodig. Die zullen dat zelf per bedrijf en per locatie bekijken.

Mevrouw Sylvester vroeg voorts of ik kan aangeven voor welke richtingen de "first movers" hebben gekozen. Ik begrijp dat de initiatiefnemers niet over die informatie beschikken, maar dat geldt ook voor mij. Er zijn niet veel bedrijven die al een andere richting zijn opgegaan. In de afgelopen tien jaar is het aantal bedrijven met 30 gedaald. Ik weet niet om welke redenen dat is gebeurd. Wel kan ik zeggen dat de drive om iets anders te gaan doen niet erg groot is, gelet op het hoge rendement in de sector.

De heer Schaap heeft gevraagd naar mijn opvatting over de consequenties voor het dierenwelzijn van verplaatsing naar het buitenland. Ik denk dat ik de heer Schaap daar niets nieuws over kan vertellen. Als de capaciteit vanuit Nederland verplaatst wordt naar Denemarken, een land in de Europese Unie dat vergelijkbaar is met Nederland, zal er qua dierenwelzijn sprake zijn van een vergelijkbare situatie. Wordt de capaciteit verplaatst naar Polen, dan blijft men binnen de Europese Unie, maar dan is het de vraag of daar het dierenwelzijn op Deens niveau behartigd wordt. Bij verplaatsing van de capaciteit naar Wit-Rusland

of China kan men heel andere gedachten hebben. Als in Denemarken en Nederland wegvallende productie wordt overgenomen door Wit-Rusland en China, dan verwacht ik geen signalen te krijgen dat het dierenwelzijn dan zal verbeteren.

Mevrouw Sylvester heeft gesproken over de afschrijvingsperiode van tien jaar. Ik ben daar al op ingegaan. Het lijkt mij voor iedereen duidelijk dat een afschrijvingsperiode van tien jaar, de gebruikelijke periode van afschrijving in de land- en tuinbouw, geen probleem is in een sector waarin op dit moment heel veel verdiend wordt.

De heer Schaap vroeg mij wat ik denk van het zelf bereiden van diervoeder door pelsdierhouders. Daar heb ik op dit moment geen gedachten over. De pelsdierhouderij is een grote sector, waarbij 130 miljoen euro wordt omgezet in de aanleverende sectoren. Ik heb niet de verwachting dat die sector snel na het aannemen van deze wet in elkaar zal storten. De vraag naar diervoeder zal dus blijven. Waar vraag is, zal ook aanbod zijn. Op dit moment heb ik dus nog geen redenen om opvattingen te ontwikkelen over het zelf produceren van diervoeder door pelsdierhouders.

Verder kan ik de heer Schaap zeggen dat ik niet bezorgd ben over wat de banken zullen doen. De banken hoeven voor deze sector geen nieuwe investeringen te financieren. Er zijn bedrijven die mogelijk na enige tijd geherfinancierd moeten worden. Zolang echter de huidige winstgevendheid in stand blijft, zullen er naar mijn mening geen problemen ontstaan met de banken. Ik weet natuurlijk niet welke verwachting de banken hebben van de ontwikkeling van de winst in de komende jaren. Dat is aan de banken. Ik heb echter geen indicatie dat daar op korte termijn een probleem zal ontstaan. Mogelijk zullen de welzijnsinvesteringen, als die niet uit eigen middelen gefinancierd kunnen worden, bancair gefinancierd kunnen worden, als dat voor 1 januari 2014 gebeurt, gelet op de lange overgangperiode en het hoge rendement op dit moment.

Ik meen te zijn ingegaan op alle punten waarop ik diende in te gaan. Ik hoop dat ik op sobere, maar dienende wijze heb kunnen bijdragen aan een correcte behandeling van dit belangwekkende wetsvoorstel.

De beraadslaging wordt geschorst.

De vergadering wordt van 19.15 uur tot 20.00 uur geschorst.

*B

!Wet aanpassing bestuursprocesrecht!

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van:

- het wetsvoorstel Wijziging van de Algemene wet bestuursrecht en aanverwante wetten met het oog op enige verbeteringen en vereenvoudigingen van het bestuursprocesrecht (Wet aanpassing bestuursprocesrecht) (32450).

De beraadslaging wordt hervat.

*N

Minister **Opstelten**: Voorzitter. Ik dank de leden van de senaat voor hun bijdragen in eerste termijn. Het doet mij genoegen om voor het eerst met uw Kamer te mogen spreken over een wetsvoorstel op het terrein van het algemeen bestuursrecht. We hebben vele andere wetten mogen bespreken en er komen er nog meer aan, maar dit is een belangrijk wetsontwerp. Dat is ook gebleken uit de reacties in eerste termijn. Dank daarvoor. Het is voor mij een groot genoegen dat ik hierbij word geassisteerd door de regeringscommissaris voor het algemeen bestuursrecht, prof. Scheltema. Hij zal een deel van de beantwoording voor zijn rekening nemen.

Een belangrijk doel van dit wetsvoorstel is om het bestuursprocesrecht effectiever en sneller te maken. Dat is in het belang van burgers, bedrijven, bestuursorganen en bestuursrechters, kortom, van iedereen die met het bestuursrecht in aanraking komt.

Ik wil nog een enkele opmerking maken over de voorgeschiedenis, die niet onbelangrijk is. Dit wetsvoorstel is bij de Tweede Kamer ingediend in de zomer van 2010 door mijn ambtsvoorganger Hirsch Ballin, die we daarmee toch wel als geestelijk vader van dit voorstel mogen beschouwen. Ere wie ere toekomt. Het wordt een parade van vooraanstaande bewindslieden. Het voorontwerp van dit wetsvoorstel dateert namelijk al uit 2006 en is uitgebracht door mijn ambtsvoorganger Donner. Sommige wijzigingen die in het wetsvoorstel zitten, zijn al in 2004 aangekondigd in de kabinetsnota Naar een slagvaardiger bestuursrecht, ingediend door dezelfde minister Donner. Er zijn dus grote namen aan dit voorstel verbonden en gezien de tijd die is verstreken, wordt zichtbaar dat wij met dit voorstel niet over een nacht ijs zijn gegaan, als u mij dit winterse eufemisme op dit moment toestaat.

Het wetsvoorstel heeft alleen al het voordeel dat een groot deel van het bestuursprocesrecht overzichtelijk bij elkaar in een wet komt te staan. Daarmee komt er ook een einde aan de fragmentatie in het bestuursprocesrecht, waarop ik hier terecht veel kritiek hoorde. Dat hoort beter. Ik begrijp dat ik daar van velen steun voor mag verwachten.

Over de modernisering van het bestuursrecht wil ik ook een aantal woorden zeggen. Zoals ik nog verder zal toelichten, is dit wetsvoorstel een belangrijke stap in de modernisering van het bestuursrecht. Aan die modernisering wordt overigens nog verder gewerkt. Ik noem het programma Kwaliteit en Innovatie van de Rechtspraak (KEI), waarin ik met de Raad voor de rechtspraak samenwerk om de procedures in het burgerlijk procesrecht en het bestuursprocesrecht verder te vereenvoudigen en ook te versnellen. Het programma is ook gericht op het verder digitaliseren van de rechterlijke procedures. Ik verwijs ook naar het regeerakkoord op dit punt.

Het nut van het voorstel is dat het goed is voor de burger. Ik zal daar meer over zeggen.

Sommigen leden leken te veronderstellen dat dit voorstel er komt om het voor het bestuur allemaal gemakkelijker te maken. Niets is minder waar. Uit de derde evaluatie van de Awb is gebleken dat burgers vooral snellere afdoening van geschillen willen. Ik zeg dit ook met nadruk, omdat dit toen duidelijk naar voren is gekomen. Niet dat jarenlange gepingpong -- ook door sommigen van u genoemd -- tussen bestuur en rechter, maar met name daaraan willen we met dit wetsvoorstel het nodige gaan doen. De rechter krijgt door dit wetsvoorstel meer mogelijkheden om direct door te stoten naar het geschil en daar is de burger bij gebaat. Wat niet helpt, zo zeg ik in antwoord op de vraag van mevrouw Lokin, zijn voorzieningen waarin de rechter het bestuur aan een termijn bindt voor het nemen van een nieuw besluit. Dit kan bovendien allang en leidt alleen maar tot nieuwe procedures, bijvoorbeeld over de hoogte van dwangsommen et cetera. In heel veel gevallen is het voor de burger beter dat de rechter gewoon zelf dat nieuwe besluit neemt en "zelf in de zaak voorziet", zoals dat heet in het jargon.

Een volgend misverstand dat ik graag wil proberen weg te nemen, is dat dit wetsvoorstel er niet is om de burger die gerechtvaardigd voor zijn eigen belangen opkomt, van rechtsbescherming af te houden. Het relativiteitsvereiste is een heel beperkt instrument dat erop is gericht om procedurele chicanes te voorkomen. Het is niet bedoeld om de goedwillende burger van rechtsbescherming af te houden en ook niet om actiegroepen het procederen onmogelijk te maken. De jurisprudentie onder de Crisis- en herstelwet laat ook zien dat dit door het relativiteitsvereiste gewoon mogelijk blijft.

Waar gaat het dan wel om? Straks zal ook de regeringscommissaris daar nader op ingaan met voorbeelden, maar ik noem toch maar weer het voorbeeld van de villabewoner die niets met de lengte van de aanrechtbladen van doen heeft, maar dat alleen maar aangrijpt om iets wat een andere burger of een bedrijf wil, tegen te houden. Dat moeten we met elkaar niet willen en daar doet dit voorstel wat aan. Op de vragen die over het relativiteitsvereiste zijn gesteld, komt de regeringscommissaris straks verder ook nog te spreken.

Over de verruiming van het passeren van gebreken zijn kritische vragen gesteld. Ook daarop zullen wij inhoudelijk ingaan. De verruiming van het passeren van gebreken is erop gericht om procedurele obstakels weg te nemen. De jurisprudentie onder de Crisis- en herstelwet laat zien dat de rechter hier heel prudent mee omgaat. Alleen kleine inhoudelijke gebreken worden door de rechter gepasseerd. De regeringscommissaris komt op de nadere vragen hierover ook nog terug. Ik wil hier wel vast zeggen dat ook dit voorstel naar mijn overtuiging in het belang is van de burger, die zijn geschil snel en finaal beslecht wil zien.

Vanuit de rechtspraak is bij mij al diverse malen het signaal doorgekomen dat men daar ook dringend op deze verbetering zit te wachten. Dit wetsvoorstel is niet schadelijk voor de rechtsbescherming van de burger. Ik zie dus geen

noodzaak om, zoals mevrouw De Boer vroeg, nu nog een grondig onderzoek te gaan doen naar de rechtsbescherming van de burger in het bestuursrecht. Bovendien wijs ik erop dat in alle evaluaties van de Awb tot nu toe uiteraard de rechtsbescherming van de burger centraal staat. Dat zal, zo kan ik tegen mevrouw De Boer zeggen, ook weer gebeuren bij de evaluatie die ik al heb toegezegd over het relativiteitsvereiste, die over drie jaar is voorzien. De regeringscommissaris zal nader ingaan op vragen en opmerkingen over het relativiteitsvereiste, het passeren van gebreken, de vergoeding aan de Raad voor Rechtsbijstand, de judiciële lus, de enkelvoudige kamer en een aantal punten, die naar zijn mening nog van belang zijn. Ik ben hem daar ook bij voorbaat zeer erkentelijk voor.

Ik heb een aantal blokken te behandelen. Mevrouw Lokin heeft gevraagd of het voorstel tot minder rechtsbescherming leidt. Dat is niet het geval. Snellere procedures mogen uiteraard niet ten koste gaan van de rechtsbescherming. Anderzijds kan ook juist traagheid ten koste gaan van de rechtsbescherming. Rechtsbescherming is niet gebaat bij jarenlange onzekerheid over het eindresultaat. Snelheid wordt bevorderd door snellere beslissingen door bestuursorganen en rechters, maar daarnaast is het van belang dat het bestuursprocesrecht zodanig is vormgegeven dat nodeloze herhalingen van besluitvorming en gepingpong tussen rechter en bestuursorgaan worden voorkomen.

Mevrouw Lokin heeft de stelling uitgesproken dat het wetsvoorstel de rechter aan banden legt en rechters beknot in hun rechtsprekende bevoegdheid. Anders dan zij vind ik dat dit wetsvoorstel de rechter juist niet aan banden legt. Integendeel: de rechter krijgt meer mogelijkheden om geschillen finaal te beslechten. Dat blijkt bijvoorbeeld uit de door mevrouw Lokin gewraakte verruiming om gebreken in een besluit te passeren. De regeringscommissaris komt hier straks op terug. Ook de mogelijkheid om de zogeheten judiciële lus toe te passen, is hiervan een voorbeeld. Het is niet zo dat de wetgever bepaalt dat besluiten in stand moeten blijven. Het wetsvoorstel legt in artikel 6:22 deze bevoegdheid uitdrukkelijk bij de rechter.

De heer Engels vraagt of het bestuursrecht door allerlei opeenvolgende wijzigingen niet te versnipperd wordt, een interessante stelling. Hij vraagt waar de samenhang is en spreekt over verrommeling van het bestuursrecht. Natuurlijk moeten wij ervoor zorgen dat wetswijzigingen niet over elkaar heen buitelen. Wij moeten echter niet vergeten dat het bestuursrecht midden in de samenleving staat en moet staan. Het bestuursrecht moet aangehaakt blijven op maatschappelijke ontwikkelingen. Zo'n maatschappelijke ontwikkeling is bijvoorbeeld de wens om te komen tot meer finale geschillenbeslechting. Dat maakt het logisch om bijvoorbeeld de bestuurlijke lus te introduceren, overigens een initiatief van de Tweede Kamer. Het onderhavige wetsvoorstel vloeit voort uit gedegen evaluaties en kent een zeer lange voorgeschiedenis.

Mevrouw **Lokin-Sassen** (CDA): Ik reageer op wat de minister zegt over artikel 6:22, namelijk dat de rechter de bevoegdheid heeft om al of niet de inhoudelijke gebreken te passeren. In artikel 6:22 staat ook dat bezwaar mogelijk is. Daarop reageert de minister niet. Het pingpongen is overigens al ondervangen dankzij de bestuurlijke lus. Dat probleem is dus al opgelost. Wij hebben daarvoor geen extra middelen nodig.

Minister **Opstelten**: De rechter neemt ten finale een beslissing. De rechter dient te voorzien, dat is belangrijk. Wij moeten niet in een situatie verzeild raken dat men een nieuw besluit vraagt waartegen opnieuw in beroep kan worden gegaan. Ik verzoek de regeringscommissaris in te gaan op de eerste vraag en op artikel 6:22, dat wij beiden een belangrijk artikel vinden.

Ik vervolg mijn betoog. De regering is bepaald niet over één nacht ijs gegaan en dat is terecht. Ik ben het dus niet eens met diegenen die zeggen dat er sprake is van een verrommeling van het bestuursrecht. Dit is een omvangrijk wetsvoorstel, maar er is een goede reden om het zo te doen. Er had voor een andere aanpak gekozen kunnen worden, buiten de Awb om, maar het is juist de bedoeling om dat wat algemeen is, algemeen te regelen in de Awb. Uiteindelijk verdwijnt er door deze aanpassingsoperatie een groot aantal afzonderlijke procedurele regelingen. Die gaan allemaal op in één Awb-regeling en dat leidt tot meer overzicht en een betere toegankelijkheid van het procesrecht.

De heer **Engels** (D66): De term "verrommeling" heb ik uit de literatuur gehaald om extra kracht aan mijn betoog te geven. De minister schetst hoe wij met het algemeen bestuursrecht zijn begonnen en dat wij jaren hebben ingespeeld op wensen uit de praktijk. Mijn verzoek aan de minister om te kijken of wij langzamerhand niet eens moeten reflecteren op wat nu als een tussenresultaat voorligt, is ingegeven door de zorg dat het bestuursrecht en het bestuursprocesrecht voor de burgers een beetje overzichtelijk en hanteerbaar moeten blijven. Voor doorgewinterde juristen is er altijd wel een uitkomst. De vraag is wanneer dat moment is gekomen. Wij hebben heel veel wetgeving tot stand gebracht en daaraan doe ik niets af. Daar waren goede redenen voor en mijn fractie heeft er altijd mee ingestemd.

In het wetsvoorstel zitten elementen van de zorg voor de rechtseenheid. Dat vind ik een terecht punt. Wij spreken vanuit onze rol en verantwoordelijkheid binnen het wetgevend orgaan. Vraagt de zorg voor de rechtseenheid niet op zijn minst om eens te reflecteren op de vraag wanneer het moment is gekomen om te kijken of er qua systematiek niet meer harmonisatie zou moeten komen? Dat is de achtergrond van mijn vraag.

Minister **Opstelten**: Ik heb dat goed begrepen en heb er iets over gezegd in mijn antwoord op dit gedeelte van het betoog van de heer Engels. Op enig moment moet je, nadat wij het hier nog een keer buitengewoon goed hebben afgewogen, in zo'n

proces, dat nu bij de eindstreep is als wetgever een besluit nemen over dit wetsontwerp. Dit is dan ook het moment van reflectie. Dan kun je vervolgens vragen of je bereid bent om een fundamentele herbezinning te geven op de ontwikkeling van het bestuursprocesrecht. Een uitgebreide visie is neergelegd in de memorie van toelichting bij het wetsvoorstel. Daaraan is door vriend en vijand gewerkt en die is door vriend en vijand tegen het licht gehouden. Ook daar zijn wij niet over één nacht ijs gegaan. Verschillende bewindspersonen hebben daarvoor verantwoordelijkheid gedragen en ook willen dragen. Telkens waren er evaluatiemomenten, zoals ik aan het begin van mijn betoog heb gezegd. Een verdere visie wordt ontwikkeld in het programma Kwaliteit en Innovatie van de Rechtspraak. Daarin staat ook de verdere modernisering van het bestuursrecht prominent op de agenda. Bij de begrotingsbehandeling in de Tweede Kamer heb ik gezegd dat de Eerste Kamer, net zoals de overburen, daarover in februari wordt geïnformeerd. Met dit punt geef ik de wijze waarop ik omga met de inzet die ik wil plegen aan.

De heer **Ruers** (SP): Ik hoor de minister zeggen dat er een fundamentele visie op het bestuursrecht is gegeven in de memorie van antwoord. Mijn indruk is dat dit juist niet het geval is. Ik heb ook anderen daarover gehoord. Kan de minister in het kort aanduiden waar die fundamentele visie op het bestuursrecht in de memorie van antwoord is gegeven? Ik zie die visie gewoon niet.

Minister **Opstelten**: Dan ga ik terug naar mijn inleidende tekst, want daarin staat natuurlijk de historie, wat we willen bereiken en de wijze waarop we dat hebben gedaan. Het gaat erom het bestuursrecht effectiever en sneller te maken. Dat is in het belang van burgers, bedrijven, bestuursorganen en de bestuursrechter. Kortom, het is in het belang van iedereen die met bestuursrecht in aanraking komt. Dat is natuurlijk belangrijk. En verder zijn de verschillende begrippen die we daarin hanteren belangrijk. Een en ander is opgebouwd uit verschillende visies, zoals de nota van 2004 van een van mijn voorgangers, de heer Donner: de nota Naar een slagvaardiger bestuursrecht. Verder is er het voorontwerp van wet dat met iedereen is besproken. Daarin staat aangegeven dat we het bestuursprocesrecht overzichtelijk in één wet willen formuleren. Daarmee komt er een eind aan die fragmentatie en beantwoord ik dus de vraag van de heer Engels. Ik denk dat dit belangrijk is. Er is dus een modernisering van het bestuursrecht aan de orde en ik zal dat hier natuurlijk verder brengen. Ik zal de Kamer in februari over het KEI-programma -- ik mag die afkorting wel hanteren -- informeren.

Vervolgens wil ik ingaan op het nut van het voorstel. In de evaluatie heb ik al aangegeven dat het goed is voor de burger.

De heer **Ruers** (SP): Met alle respect voor de minister, maar het is december en ik wil nu graag van de minister weten waar hij staat, niet in

februari volgend jaar. Hij heeft het over het overzichtelijk bij elkaar brengen van de standpunten van de regering over dit wetsvoorstel. Ik zie het gewoon nog steeds niet. Ik wil het niet in februari maar nu van de minister horen. Volgens mij is het gewoon een ratjetoe: allerlei rijpe en groene, en goede en slechte ideeën zijn bij elkaar gebracht. Het is gewoon een beetje een hapsnap bij elkaar gebracht wetsvoorstel. De minister moet gewoon zijn visie op het geheel een keer geven, want die mis ik.

Minister **Opstelten**: Ik verwijs nog een keer naar de memorie van toelichting, de bladzijden 9 tot 12.

Ik heb de heer Engels al aangegeven dat ik in februari met de reflectie en herbezinning kom. Zijn vraag is, naar ik nu begrijp, anders dan die van de heer Ruers. De heer Ruers vraagt de regering op korte termijn een eind te maken aan conflicten tussen burgerlijk recht en bestuursrecht. Ik zie dat als een ondersteuning van het beleid van het kabinet om de toegang tot de rechter en de procedures bij de rechter, zowel in het bestuursrecht als in het civiele recht, te vereenvoudigen en te versnellen. In het programma KEI wordt hieraan gewerkt, samen met de Raad voor de rechtspraak. Het wetsvoorstel nu gaat echter over harmonisering binnen het bestuursprocesrecht. In februari ontvangt de Kamer daarover informatie.

Dan kom ik bij het punt bestuur, waarover een aantal Kamerleden vragen hebben gesteld. Mevrouw De Boer vroeg of het bestuursrecht er niet ook is om te verzekeren dat er rechtmatige en zorgvuldige besluiten worden genomen. Bestuursrecht heeft inderdaad niet alleen een instrumentele functie, maar uiteraard ook een waarborgfunctie. Dit wetsvoorstel doet daar ook niets aan af. De rechtsstaat is absoluut niet in gevaar door deze voorstellen, integendeel. Dat laat de huidige rechtspraak over de Crisis- en herstelwet ook zien. De rechter blijkt heel goed in staat om op de projecten die vallen onder die wet het relativiteitsvereiste en de verruimde bevoegdheid toe te passen op een evenwichtige en genuanceerde manier.

Mevrouw **De Boer** (GroenLinks): In de literatuur is meermaals aangehaald dat de indruk bestaat dat met dit voorstel het bestuursrecht meer de kant opgaat van geschilbeslechting: het geschil tussen de individuele burger, of desnoods de belangenorganisatie, en het bestuur. Daarmee krijg je alleen geschillen die over privébelangen gaan en dat betekent, zeker gekoppeld aan die relativiteitseis, dat er heel erg gekeken wordt naar het persoonlijke belang van de betrokken burger. Is dat de bedoeling of heeft het bestuursrecht ook een taak om ervoor te zorgen dat overheidsbesluiten in zijn algemeenheid rechtmatig en zorgvuldig zijn? En als dat het geval is, maar dat beaamde de minister net ook, op welke wijze draagt het bestuursprocesrecht er dan toe bij dat ook die functie van het bestuursrecht wordt gewaarborgd? Dat is de fundamentele vraag.

Minister **Opstelten**: De regeringscommissaris zal daarop zeker ook ingaan. Het gaat in het bestuursprocesrecht en het bestuursrecht om de rechtsbescherming van de individuele belangen die zeker zijn gesteld in de wet, maar natuurlijk ook om de beoordeling van de bestuursbesluiten en de kwaliteit daarvan. Velen hebben daarover ook iets gezegd. Het gaat er natuurlijk niet om de belangen van de overheid te dienen, integendeel. Het is een rechterlijk oordeel. Binnen de kaders van de wet vindt het bestuursprocesrecht plaats en daarvoor is de waarborgfunctie. Er is voortdurend goed naar gekeken dat dit het kader is van de wet om die waarborgfunctie zeker te stellen.

Mevrouw **De Boer** (GroenLinks): Ik wil het toch nog even heel scherp stellen. De minister zegt dat het bestuursrecht mede tot functie heeft toe te zien op de kwaliteit van overheidsbesluiten; op de rechtmatigheid en zorgvuldigheid daarvan. Wat is dan de ratio achter de relativiteitseis en de verruiming van de bevoegdheid om gebreken te negeren? Ik snap echt die ratio niet. Ik begrijp dat het handig kan zijn in procedures, maar als er gezegd wordt dat het bestuursrecht ook die belangen moet beschermen, dan begrijp ik de ratio van de relativiteitseis niet.

Minister **Opstelten**: Ik heb op een vraag van mevrouw Lokin al geantwoord dat ik daarvoor graag verwijs naar de regeringscommissaris. Ik doe dat ook wat betreft de vraag van mevrouw De Boer.

Dan kom ik bij de vraag van de heer Ruers en mevrouw Lokin. Zou het niet voor de hand hebben gelegen dat de regering haar krachten concentreert op het verbeteren van het voorbereidings- en beslissingsproces bij de bestuurlijke overheden? De heer Ruers vraagt ook aandacht voor het bestuur. Vanzelfsprekend is aandacht voor het voorbereidings- en beslissingsproces van belang. Er zijn ook initiatieven om de kwaliteit van bestuurlijk handelen te bevorderen. Daarvoor draagt natuurlijk mijn ambtgenoot Plasterk van BZK de eerste verantwoordelijkheid. Een voorbeeld is het mij aansprekende project Prettig contact met de overheid, waarmee de informele aanpak in de primaire besluitvormingsfase en de behandeling van klachten en bezwaarschriften wordt gestimuleerd. Ik verwijs verder naar de brief van 7 juli 2011, die de toenmalige minister van BZK mede namens mij aan de Tweede Kamer heeft gezonden.

Ik kom toe aan de organisatie van de bestuursrechtspraak. Alle woordvoerders hebben opmerkingen gemaakt over de vormgeving van de hoogste bestuursrechtspraak. De passage die hierover in het regeerakkoord is opgenomen, is ook in dit huis niet onopgemerkt gebleven. Dat hadden wij ook verwacht. De passage hierover in het regeerakkoord over een samenvoeging van de drie hoogste bestuursrechtshouders -- de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State, de Centrale Raad van Beroep en het College van Beroep voor het bedrijfsleven -- is van belang. Dat dit het bestuursrecht eenvoudiger maakt, staat voor mij vast. De rechtszekerheid is daarmee

gediend. Maar het is op dit moment te vroeg -- ik vraag daar begrip voor -- om concrete uitspraken te doen hoe precies uitvoering zal worden gegeven aan dit deel van het regeerakkoord. De Kamer zal begrijpen dat mijn collega van BZK, de heer Plasterk, en ik hierover eerst goed overleg willen aangaan met alle betrokkenen. Zorgvuldigheid gaat hierbij boven snelheid. Alle suggesties die zijn gedaan beschouw ik als waardevolle incentives. Ik dank de leden daarvoor. Zij kunnen ervan verzekerd zijn dat collega Plasterk en ik dit betrekken bij de verdere uitwerking. Natuurlijk zullen wij de Kamer daarover berichten wanneer wij zover zijn. Gun ons de tijd om hierover goed na te denken en zorgvuldigheid te betrachten.

De heer **Ruers** (SP): Is de minister bereid om in dat verband breed verder te kijken, om te zien of bestuursrecht kan worden ondergebracht bij de Hoge Raad, naast het civiele recht, het strafrecht en het belastingrecht? Kan dat allemaal worden meegenomen, inclusief bestuursrecht, zodat we rechtseenheid krijgen in Nederland? Wat is het standpunt van de minister?

Minister **Opstelten**: Ik herhaal mijn positie: het regeerakkoord is bekend, en hoe wij dat gaan uitvoeren en wat wij daarvan verder vinden, dat wil ik eerst graag met iedereen bespreken en dan gezamenlijk de Kamer daarover informeren. Dat duurt allemaal niet zo lang, maar gun ons even de tijd. Dan bestaat er een kans dat er gaat gebeuren wat wij vinden. We hebben naar iedereen geluisterd. Dat is ook het belang van een debat als dit.

Tegen mevrouw Lokin en de heer Engels: waarom is niet geregeld dat conclusies worden getrokken door een onafhankelijk persoon of college? De regeling voor het nemen van conclusies in het bestuursrecht is geheel nieuw. De regering heeft bewust gekozen voor een kleinschalige en sobere regeling, voor een groeimodel. Niet om een geheel nieuw instituut op te richten, zoals het parket bij de Hoge Raad. Daar is het aantal bestuursrechtelijke zaken veel te klein voor. Een doorontwikkeling, zoals de heer Engels vroeg, sluit ik dan ook helemaal niet uit, maar laten we gewoon klein beginnen, is onze benadering. Er is geen enkel juridisch vereiste dat stelt dat de conclusienemer onafhankelijk moet zijn van de rechterlijke instantie waarvoor de conclusies worden genomen. Frankrijk kent de Conseil d'État, waar conclusies worden genomen door een lid van het college zelf.

Is er in de praktijk eigenlijk wel behoefte aan de mogelijkheid om een zaak te behandelen in de grote kamer? Als een rechtsvraag naar voren komt waarop nog geen eenduidig antwoord bestaat, dan is het voor de praktijk van groot belang dat daarop een duidelijk antwoord komt. Let wel: het gaat niet alleen om kwesties waar rechtseenheid van belang is, maar ook om zaken waarin rechtsvorming aan de orde is. Het voordeel van een grote kamer is dat specifiek aandacht kan worden besteed aan de rechtsvraag, en dat voor de praktijk meteen duidelijk is dat het om een belangrijke uitspraak gaat.

Mevrouw **Lokin-Sassen** (CDA): U hebt niet gereageerd op mijn tegenwerping dat de Hoge Raad en de Conseil d'État niet meer over de feiten oordelen. Je kunt dat niet zomaar één op één vanuit het civiele recht overhevelen naar het bestuursrecht. Dat zijn steeds terugkerende bezwaren waar ik tegen aanloop: er wordt heel veel uit het civiele recht gehaald, getransponeerd op het bestuursrecht. Waar hebben we het hele bestuursrecht dan eigenlijk nog voor nodig? Laat het gewoon doen door de civiele rechter, daar hebben we het allemaal al!

Minister **Opstelten**: Ik heb me bij de voorbereiding hiervan laten overtuigen dat het verstandig is om het op die manier te doen, en dat het ook kan. Dat zou juridisch en rechtsstatelijk heel goed kunnen, juist in deze tijd waarin we moeten nadenken wat er mogelijk is. Een kleinschalige, sobere regeling, een groeimodel, is daarom verantwoord. Daarin past niet het oprichten van een instituut zoals het parket bij de Hoge Raad. Ik denk dat een doorontwikkeling hier mogelijkheden biedt en zeer verantwoord zou zijn. Vandaar deze opmerkingen van mijn kant. Ik wijs verder nog op het EU-hof, het Europese Hof voor de Rechten van de Mens in Straatsburg en de Franse Raad van State, die gebruik maken van het instrument van de grote kamer.

Mevrouw Duthler vroeg of de herkaveling van zaken naar het College van Beroep voor het bedrijfsleven nog wel zin heeft, nu die samenvoeging met de Afdeling bestuursrechtspraak eraan komt. De samenvoeging zoals aangekondigd in het regeerakkoord is, zoals mevrouw Duthler natuurlijk ook wel weet, niet van de ene op de andere dag geregeld. Het is for the time being dus nog wel degelijk van belang dat de kleine herverkavelingen die in dit wetsvoorstel worden voorgesteld worden doorgevoerd. Dat maakt de rechtspraak al een stukje logischer en overzichtelijker voordat wij de grote klap gaan maken. Ook de opheffing van de PBO heeft hierop geen invloed. Het merendeel van de zaken bij het College van beroep voor het bedrijfsleven gaat niet over de PBO. Zolang het college niet is samengevoegd, zijn de voorgestelde herverkavelingen zinnig.

De heer **Ruers** (SP): Ik hoor de minister zeggen: "voordat wij de grote klap gaan maken". Ik neem aan dat hij daarmee bedoelt dat het hele bestuursprocesrecht wordt herzien en wordt ondergebracht bij de Hoge Raad. Als hij dat niet bedoelt, vraag ik hem waarom die stap nu niet gewoon wordt gemaakt. Waarom moeten wij nu de tussenstap nog maken van de samenvoeging van drie colleges, zoals de minister heeft voorgesteld, tot onderbrenging bij de Hoge Raad zodat wij daar straks eenheid van recht hebben, met het civiele recht, het strafrecht, het belastingrecht en het bestuursrecht? Waarom zouden wij die grote klap niet gewoon ineens maken? Waarom nog wachten en nog jaren slepen met een gemankeerd systeem? Dit is toch de kans om het aan te pakken? Waarom niet? Ik hoor graag de visie daarop van de minister.

Minister **Opstelten**: Dit is dezelfde vraag die de heer Ruers net ook heeft gesteld. Daar is ook geen enkel bezwaar tegen. Ik geef ook wel eens hetzelfde antwoord. Dat is heel goed, want u hebt recht op consistentie. Ik kom op dat punt terug ter uitvoering van het regeerakkoord op de wijze zoals ik heb gezegd, samen met collega Plasterk. Dan zullen wij zien hoe wij het gaan doen, wanneer wij het gaan doen en in welk tempo.

Als u het goed vindt, wil ik nu het woord geven aan de regeringscommissaris, de heer Scheltema.

*N

De heer **Scheltema**: Voorzitter. Ik stel het bijzonder op prijs om in uw huis het woord te kunnen voeren. Ik ben ook bijzonder dankbaar voor de vriendelijke woorden die onder anderen door mevrouw Lokin aan mijn adres zijn uitgesproken.

Zoals de minister heeft gezegd, zal ik proberen in te gaan op een van de centrale vragen die hier in het debat aan de orde is, namelijk de vraag of de vormgeving van dit wetsontwerp en de vormgeving van de rechtsbescherming daarin niet ten koste gaat van de andere functie van het bestuursrecht, te weten de bescherming van de nakoming van het objectieve recht, de zorg dat de overheid zich aan de rechtsregels houdt. De vraag is dan, die ook door verschillende leden is gesteld, of er sprake is van afbreuk doen aan die andere belangrijke doelstelling van het bestuursrecht, zorgen dat de overheid het recht naleeft indien de rechter een gebrek in een bestreden besluit passeert of voor gedekt verklaart, of het relativiteitsbeginsel toepast.

Inderdaad zijn de rechtsbescherming van burgers en de naleving van het recht door de overheid sterk met elkaar verbonden. Het zijn eigenlijk twee zijden van dezelfde medaille. Men kan zeggen dat de mogelijkheid voor de burger om op te komen tegen besluiten van de overheid een hoeksteen is van de rechtsstaat. Door een goed functionerende rechtsbescherming wordt verzekerd dat de overheid ook het recht naleeft.

Maar nu is het toch minder eenvoudig dan vaak wordt gedacht om een goede rechtsbescherming te organiseren. Dan denk ik dat wij toch bij de derde evaluatie van de Awb en ook bij veel ander onderzoek dat wij hebben gezien een nogal teleurstellend resultaat aantreffen. De burger is helemaal niet zo tevreden met de manier waarop de rechtsbescherming is vormgegeven. Hij is niet zo tevreden met de manier waarop de bezwaarschriftprocedure verloopt en hij is ook niet zo tevreden met de manier waarop het bij de rechter gaat.

Het grote bezwaar is dat het bestuursrecht te formalistisch is geworden, dat te veel wordt gelet op procedures en op formaliteiten en dat te weinig het eindresultaat centraal staat. Zo bekeek de rechter in de traditionele manier van werken of een besluit aan alle regels die daarvoor zijn gesteld voldoet. Als het antwoord ontkennend is, dan was de gedachte dat de rechter het besluit vernietigt.

Dat moet dan weer terug naar het bestuur om opnieuw een besluit te nemen. De bal ligt dan weer opnieuw bij het bestuur, dat weer opnieuw een besluit moet nemen, dat weer opnieuw tot een procedure aanleiding kan geven.

Dat vinden de meeste burgers geen goede vorm van rechtsbescherming. Dat is eigenlijk het probleem dat steeds nijpender naar voren komt. Men wil niet een procedure over allerlei regels. Men wil weten of men recht heeft op een vergunning. Men wil weten of de buurman een fabriek op zijn terrein mag. Men wil weten of men een uitkering krijgt. Men is niet geïnteresseerd in allerlei tussenstappen.

Dat betekent dat het wetsvoorstel de finale geschilbeslechting vooropstelt en stelt dat het toch de rechter is die moet streven naar een antwoord op de vraag waarop de burger recht heeft. Dat is ook wat dit wetsvoorstel met de andere bepalingen die worden genomen ondersteunt.

Dat betekent dus dat de rechter niet kan volstaan met de constatering dat een bepaalde regel niet is nageleefd maar dat hij ook moet beslissen wat de invloed daarvan is op het eindresultaat. Meer concreet, wanneer hij concludeert dat er weliswaar regels op het punt van de voorbereiding van het besluit zijn geschonden, betekent het dat hij daar niet in kan blijven hangen maar dat hij wel de vraag moet stellen of dat besluit ondanks die schending van die regels nu een juist besluit is of niet. Hij moet niet blijven hangen in de formele voorvragen en de bal weer naar het bestuur terugspelen.

Want dat was nu juist de klacht die uit het derde evaluatieonderzoek en bij veel onderzoek over de procedure en de bezwaarschriftprocedure naar voren komt.

Het accent op finale geschilbeslechting betekent dus dat wij moeten voorkomen dat er over de verkeerde vragen wordt geprocedeerd. Er zijn al wat voorbeelden over tafel gegaan. Er zijn bekende voorbeelden van het besluit, dat bijvoorbeeld niet vermeldt dat je in beroep kunt gaan en hoe snel dat moet gebeuren. Als dat er niet in staat, dan is dat natuurlijk een gebrek in het besluit. Maar als degene tot wie dat besluit gericht is toch in beroep is gekomen, wat heeft het dan voor zin om het besluit nog te vernietigen terwijl toch niemand daardoor is geschaad? Dat is natuurlijk het belangrijke criterium. Zijn daardoor belangen van belanghebbenden geschaad?

Ik noem een ander voorbeeld, dat misschien iets verder gaat. Stel dat een besluit in mandaat is genomen en er later twijfel bestaat over de vraag of het mandaat van de ambtenaar nu toereikend was of niet. Daarover kun je heel grote en interessante juridische discussies houden, want soms is dat een beetje moeilijk om dat precies vast te stellen, bijvoorbeeld als een mandaat vaag geformuleerd is.

Als nu in de procedure duidelijk is dat de minister of de wethouder namens wie dat besluit is genomen en die het bevoegde bestuursorgaan is, dat besluit voor zijn rekening neemt en als dus duidelijk is dat als dat besluit wordt vernietigd vervolgens precies hetzelfde besluit wordt

genomen, wat is dan de betekenis van een uitvoerige procedure met pro's en contra's over de vraag of dat mandaat nog geldig was of niet? Daar schiet toch eigenlijk in ieder geval de burger niet erg mee op? Dat is nu juist datgene wat wij willen voorkomen. De burger wil weten aan welk besluit hij toe is.

Misschien is het in dat verband ook nog wel even goed om in te gaan op de vraag wat nu het verschil is tussen het passeren van een gebrek op basis van artikel 6:22 en het besluit of de nietigheid van het besluit voor gedekt verklaren. Dat is immers een andere mogelijkheid waarvoor de rechter komt te staan.

Wel, bij artikel 6:22 is het in ieder geval noodzakelijk dat het aannemelijk is dat belanghebbenden door dat gebrek niet zijn benadeeld.

Mevrouw **Lokin-Sassen** (CDA): Artikel 6:22 is veel te ruim geformuleerd. De wetgever had het moeten beperken tot bepaalde kleine vormfouten. Dat hebben we al geaccepteerd, dat staat al in artikel 6:22. Mijn punt is ook steeds dat niet alleen voor de rechter, waar de heer Scheltema steeds over spreekt, maar ook in bezwaar het overheidsorgaan dat het besluit neemt de gelegenheid heeft om opnieuw een rechtmatig besluit te nemen. Waarom moet dat worden gepasseerd? Het wezen van het bezwaar is namelijk dat je het opnieuw, en dan goed, kunt doen. Ik snap niet dat artikel 6:22 ook voor de procedure in bezwaar geldt. Ik blijf mij echt verzetten tegen de veel te ruime formulering van 6:22, ook voor het beroep. Er kan alles onder vallen, echt alles.

De heer **Scheltema**: Ik kom eerst op de vraag of alles eronder kan vallen. Het is ruimer geformuleerd omdat het begrip "vormfout" betrekkelijk beperkt is. In de praktijk bleken er nogal wat gevallen te zijn waarin er wel iets verkeerd was gegaan waarvan je weliswaar kon zeggen dat het geen invloed kon hebben op het eindresultaat maar waarbij je wel heen en weer kon praten over de vraag of het een vormfout was. Daarom is het ruimer geformuleerd, maar er kan niet alles onder vallen. Er kan alleen maar iets onder vallen wanneer het geen invloed heeft op het eindresultaat. Dat is de belangrijke voorwaarde: indien aannemelijk is dat het voor de belanghebbenden geen nadeel heeft opgeleverd. Dat is natuurlijk waar het om gaat. In die zin is het helemaal niet zo ruim. Het is echter wel waar dat het begrip "vormfout" geschrapt is en dat in plaats daarvan ook schendingen van andere regels onder de bepaling zijn gebracht.

Mevrouw **De Boer** (GroenLinks): Even een vraag voor mijn goede begrip. Ik ben geen bestuursrechtsspecialist, maar misschien kan de heer Scheltema mij uitleggen hoe het zit. Ik heb begrepen dat onder de huidige wetgeving het ook al mogelijk is dat, als er kleine inhoudelijke gebreken zijn die geen gevolgen hebben voor het eindresultaat, het besluit wordt vernietigd maar de resultaten in stand blijven. Wat voegt de nieuwe,

verruimde formulering van artikel 6:22 daar dan nog aan toe?

De heer **Scheltema**: De nieuwe formulering, voor zover die niet alleen vormfouten betreft maar er ook andere fouten en gebreken aan de orde kunnen zijn, voegt toe dat het ook in die zin een ruimer bereik heeft, dat dingen die op het eindresultaat geen invloed hebben maar die toch niet onder een vormfout gebracht kunnen worden, er ook onder kunnen komen. Verder is de formulering iets anders. Dat is eigenlijk in overeenstemming met codificatie van de jurisprudentie die de bestuursrechter toch al volgt. In dat opzicht is het dus geen verruiming ten opzichte van de praktijk maar wel een verruiming ten opzichte van de oorspronkelijke formulering, die door de rechtspraak toch al wat uitgerekt wordt.

Op de vraag van mevrouw Lokin-Sassen waarom het in de bezwaarschriftprocedure ook zo zou moeten, het volgende. Artikel 6:22 bestaat al langer, in een wat andere formulering, en gold altijd al voor de bezwaarschriftprocedures. In dat opzicht is het niet nieuw. Er is wel een ander argument om te zeggen dat het een goede bepaling is. Uit onderzoek naar de bezwaarschriftprocedure is namelijk gebleken dat deze procedure te formalistisch wordt opgezet. Dit is een heel belangrijk punt. De mensen hebben het idee dat er wordt gekeken of allerlei regels worden nageleefd maar dat er niet wordt gekeken waar het echte geschil ligt. De minister noemde al het project Prettig contact met de overheid. Daarin wordt geprobeerd om de bezwaarprocedure op een nieuwe manier vorm te geven, door niet te zeggen wat precies de regels zijn, maar te vragen wat precies het geschil is en hoe men kan proberen om dat geschil op de juiste manier op te lossen. Dat is wat er in de bezwaarschriftprocedure moet gebeuren: ruimer kijken dan alleen maar naar de regels en naar de juridische kant van het verhaal.

Als in die discussie bijvoorbeeld blijkt dat er een juridische fout is gemaakt en je moet uitzoeken of dat echt het geval is en als daar vervolgens een meningsverschil over ontstaat, is het maar de vraag of het in het belang van de belanghebbende is om daar discussie over te voeren en om daar met de bezwaarschriftenadviescommissie, die dat dan moet gaan behandelen, uitvoerig aandacht aan te besteden. Nee, dat is eigenlijk niet nodig, want daar heeft de belanghebbende geen behoefte aan. Die heeft een antwoord nodig op de vraag of hij zijn vergunning krijgt.

Mevrouw **De Boer** (GroenLinks): Dat ben ik helemaal eens met de heer Scheltema. Ik denk alleen dat de oplossing niet is dat een bezwaar dan niet-ontvankelijk of ongegrond wordt verklaard. De oplossing is dan dat het bestuursorgaan een oplossing zoekt en met de belanghebbende in gesprek gaat om te bezien wat er moet gebeuren. Die zal heus niet de procedure voortzetten als er in onderling overleg tot een oplossing gekomen wordt. Ik zie echt niet in hoe dit artikel bijdraagt aan een meer oplossingsgerichte manier van behandelen. Volgens mij juridiseert dit juist extra.

De heer **Scheltema**: Ik denk toch dat de praktijk in een andere richting wijst. In het moderne systeem van Prettig contact met de overheid, waarvoor het ministerie van BZK het voortouw heeft genomen, wordt de zaak als volgt aangepakt. Men zoekt zo snel mogelijk contact met degene die het bezwaarschrift heeft ingediend. Dan wordt gekeken wat het probleem is. Als men daar in snel tempo een oplossing voor weet te vinden, soms al bijna in het eerste telefoongesprek dat wordt gevoerd, is dat fantastisch. Als die oplossing dan gevonden wordt, moet dan toch nog de bezwaaradviescommissie worden ingeschakeld om na te gaan of er misschien nog een juridische fout in het oorspronkelijke besluit zit? Daar heeft niemand meer behoefte aan. Dat kost alleen maar tijd. In de praktijk zal het toch vooral in de procedure bij de rechter zijn dat er behoefte aan is.

Mevrouw **De Boer** (GroenLinks): Dit is echt de laatste keer, voorzitter.

Ik kan alle stappen volgen, maar het kan er bij mij niet in dat als in overleg met het bestuursorgaan die oplossing is gevonden, een formele bezwaarcommissie alsnog het bezwaar ongegrond moet verklaren. Een deel van de oplossing is dan toch juist dat een bezwaar wordt ingetrokken of dat er een nieuw besluit wordt genomen? Daar heb je toch de formele afwijzingsbevoegdheid van artikel 6:22 niet voor nodig?

De heer **Scheltema**: Als tussen bestuur en bezwaarmaker duidelijk is wat de oplossing moet zijn, als er discussie mogelijk is over de vraag wat de juridische kwaliteiten zijn van het besluit dat genomen is en wat men eigenlijk achter zich gelaten heeft omdat men een oplossing heeft gevonden, is het de vraag wat het toevoegt om daar nog afzonderlijk naar te kijken. De nieuwe behandeling betekent dat je soms de bezwaarschriftencommissie helemaal niet nodig hebt. Maar als je denkt dat er misschien een juridisch probleem zit, is het juist wél de bedoeling om de bezwaarschriftencommissie in te schakelen. Dat houdt dan toch op. Ik denk dus dat het in het bezwaar wel degelijk zin heeft, maar het belangrijkste is natuurlijk de rol die dat artikel in beroep bij de rechter speelt.

Voorzitter. Ik heb al gezegd dat ik het idee heb dat juist die bepaling en de bepalingen die wij vandaag bespreken een goede rol kunnen vervullen. De vraag is natuurlijk wel of dat dan niet betekent dat het bestuursorgaan wat makkelijker wordt met allerlei regels, omdat het bestuursorgaan denkt dat de bezwaren toch wel door de rechter worden gepasseerd. Die vraag speelt steeds een beetje op de achtergrond. Zou in het geval dat ik net noemde, het ontoereikende mandaatbesluit, het gevaar niet zijn dat men voortaan zegt: we hoeven niet zo zorgvuldig met die mandaatbesluiten om te gaan want dat gaat toch niet fout? Ik denk dat dit resultaat in het algemeen niet optreedt, omdat een bestuursorgaan de zaakjes op orde wil hebben. Dat neemt niet weg dat je niet helemaal kunt uitsluiten

dat men in een enkel geval, met name bij procedurele bepalingen, niet bestraft wordt als men die bepalingen niet naleeft. Daarbij moet ik wel zeggen dat we in het bestuursrecht nogal wat procedurele bepalingen hebben gekregen, juist omdat het bestuursrecht nog zo weinig kan zeggen over de beleidsvrijheid waarover bestuursorganen beschikken. Maar juist als wij de rechterlijke procedure anders inrichten, moeten de procedurele regels geen doel op zichzelf worden. Dat is in het verleden een beetje gebeurd. Het navolgen van de procedurele regels, waarvan de bedoeling was dat er kwalitatief betere besluiten werden genomen, zijn enigszins een doel in zichzelf geworden. Dat heeft het bestuursrecht een slechte naam bezorgd: het is te formalistisch en te procedureel geworden.

Dit is eigenlijk wat ik over het passeren van gebreken wilde zeggen.

Mevrouw **Beuving** (PvdA): Ik heb twee verduidelijkende vragen over artikel 6:22 aan de regeringscommissaris. Ten eerste is duidelijk dat in het voorstel niet alleen de schending van vormvoorschriften, maar ook andere bepalingen gepasseerd kunnen worden indien aan de eisen van het artikel wordt voldaan. De regeringscommissaris gaf zojuist al aan dat er een verruiming in zit. De vraag is hoe ruim het wordt. In mijn inbreng heb ik gezegd dat het denkbaar is dat er serieuze inhoudelijke gebreken worden gepasseerd. Is het volgens de regeringscommissaris denkbaar dat de rechter serieuze inhoudelijke gebreken passeert, zonder dat die hebben geleid tot benadeling van de betrokken burger, dus de belanghebbende?

Ten tweede had de regeringscommissaris het zonet over een codificatie van jurisprudentie toen hij sprak over de formulering van artikel 6:22. Mij was niet helemaal duidelijk over welk stukje van de formulering de regeringscommissaris het daarbij had.

De heer **Scheltema**: Ik doelde op het deel dat "het bezwaar of beroep (...) in stand worden gelaten indien aannemelijk is dat de belanghebbenden daardoor niet zijn benadeeld". Dat deel kan eigenlijk als codificatie van de jurisprudentie worden beschouwd.

Mevrouw **Beuving** (PvdA): Ik denk dat de regeringscommissaris hier veel dieper in zit dan ikzelf. Daarom heb ik hierover een aanvullende vraag. In het huidige artikel 6:22 staat dat het moet blijken. Waarom is de rechter dat kennelijk gaan oprekken en heeft hij hiervoor de term "aannemelijk zijn" gebruikt? Is daar een reden voor?

De heer **Scheltema**: Als er staat "blijken", moet de rechter volledig hebben nagezocht of er echt niemand benadeeld is, terwijl er nogal wat gevallen zijn waarin aannemelijk is dat niemand geschaad wordt, maar waarin de rechter dit niet met 100% zekerheid kan zeggen. In zo'n geval zegt de rechter ook in de huidige situatie al dat hij er zozeer van overtuigd is dat niemand benadeeld is, dat hij de bepaling toepast.

Het is heel dom, maar nu ben ik uw andere vraag even vergeten.

Mevrouw **Beuving** (PvdA): De vraag was of het denkbaar is dat niet alleen vormverzuimen of daar tegenaan zittende schendingen onder het nieuwe artikel 6:22 kunnen vallen, maar ook serieuze inhoudelijke kwesties. Is het denkbaar dat dergelijke serieuze inhoudelijke schendingen van het recht onder het nieuwe artikel 6:22 kunnen worden gepasseerd omdat zij niet leiden tot benadeling van de belanghebbenden?

De heer **Scheltema**: Ik kan mij dat niet voorstellen. Echt serieuze schendingen van het recht hebben natuurlijk een nadeel. Je zou kunnen aarzelen over het voorbeeld van ontoereikend mandaat. Ik kan mij indenken dat de rechter dit gebrek zou kunnen passeren omdat uiteindelijk vaststaat dat het nieuwe besluit precies hetzelfde zou zijn, maar echte, serieuze schendingen van het recht zullen niet onder deze bepaling vallen. Als er voor de rechter al aanleiding zou zijn om daar overheen te stappen, zal dat moeten gebeuren via het gedekt verklaren van de gebreken, met als gevolg dat wel eerst is vastgesteld dat het besluit in strijd met het recht was.

Mevrouw **Lokin-Sassen** (CDA): Wij hebben het steeds over de rechter, maar het probleem met 6:22 is dat ook het bestuur over deze gebreken heen kan stappen als het bestuur het aannemelijk acht dat de belanghebbende hiervan geen nadeel ondervindt. Dat betekent eigenlijk dat dit bezwaar niet zal worden behandeld. De belanghebbende kan dan ook niet in beroep gaan. Dat strijdt met mijn hele wezen.

De heer **Scheltema**: Als de belanghebbende meent dat hij wel geschaad of benadeeld is door het gebrek, zal hij dat natuurlijk naar voren brengen. Ik kan mij niet veel gevallen voorstellen waarin het bestuur daarmee geen rekening houdt. Als het bestuur desalniettemin het gebrek passeert, kan de belanghebbende natuurlijk ook naar de rechter gaan. De rechter controleert de manier waarop het bestuur dit doet.

Mevrouw **Lokin-Sassen** (CDA): Dus ook als het bestuur zegt dat je niet ontvankelijk bent, kun je in beroep gaan?

De heer **Scheltema**: Het gaat hier niet om niet-ontvankelijkheid. Het gaat om ontvankelijk bezwaar waarbij het gebrek toch wordt gepasseerd bij beoordeling van het bezwaar.

Voorzitter. Ik denk dat ik hiermee de problematiek van artikel 6:22 heb behandeld. Het zal duidelijk zijn dat ik het pleidooi van mevrouw Lokin niet ondersteun. Zij stelt dat het veel beter is dat de rechter een besluit dat niet goed is, vernietigt en weer terug op het bordje van het bestuur legt. Het wetsvoorstel maakt duidelijk een andere keuze. Als de rechter aan bod is, moet er zo veel mogelijk voor gezorgd worden dat de rechter tot duidelijkheid komt over de oplossing van het

geschil en dat het geschil met de uitspraak ook beëindigd is. Volgens al het onderzoek dat wij gedaan hebben, is dat juist de wens van de burger.

Ik meen dat het mevrouw Duthler was die vroeg welke andere voorzieningen er zijn als het misschien zo is dat het handhaven van het objectieve recht niet altijd goed kan worden georganiseerd door procedures bij de rechter. Ik stel voorop dat er heel veel besluiten worden genomen en dat hetgeen de rechter kan doen, maar heel beperkt en selectief is. Als er fouten in een besluit zitten die gunstig uitpakken voor de burger, komt er natuurlijk geen procedure over. Dit hangt dus heel erg af van de vraag of de burger procedeert. Dit neemt niet weg dat een goede rechtsbescherming de hoeksteen van de rechtsstaat is. Die moet goed functioneren. Dit draagt er ook aan bij dat een bestuur de regels volgt, wat heel belangrijk is.

Er zijn echter voorzieningen die veel meer geschikt zijn om meer over all na te gaan of een bestuur goed functioneert. Ik denk bijvoorbeeld aan de Nationale Ombudsman en ombudsvoorzieningen op lager niveau. Zij hebben een groot voordeel. Als er een klacht komt, zeker als er herhaalde klachten over hetzelfde onderwerp komen, kunnen de ombudsvoorzieningen nagaan of dit bestuursorgaan een structurele fout begaat of juist niet. Ik wijs er ook op dat sommige bestuursorganen vormen van kwaliteitscontrole hebben waarbij meer systematisch wordt nagegaan of de kwaliteit van de verrichte werkzaamheden voldoende is. Met die methode kunnen wij veel systematischer inzoomen op de vraag of het bestuur zich voldoende houdt aan de regels, dan wanneer wij het beroep op de rechter zo vormgeven dat in ieder geval iedere regelschending moet worden afgestraft. Tot slot letten ook de rekenkamers, die ook bij decentrale overheden een belangrijke rol vervullen, op deze problematiek. Dit zijn dus een paar alternatieven die op dit gebied aan de orde kunnen zijn.

Het andere punt dat tot veel discussie en aarzelingen ten aanzien van dit wetsvoorstel heeft geleid, betreft de relativiteit. Over de vraag of het een voordeel is dat dit relativiteitsbeginsel er moet komen, lopen de meningen in de bestuursrechtelijke wereld uiteen. Mevrouw Lokin suggereerde een beetje dat iedere weldenkende jurist vindt dat het er niet moet komen. Dat gaat mij te ver. Ik ken verschillende naar mijn idee weldenkende bestuursrechtjuristen die het juist wel een goed idee vinden. Maar het is waar: de meningen daarover lopen uiteen. Er is ook op gewezen dat het geen honderden zaken scheelt als je het relativiteitsvereiste invoert. Dat zal zeker, zo zeggen de Groningse onderzoekers ook, een nuttige functie kunnen vervullen, maar heel grote invloed op de rechterlijke praktijk zal het niet hebben.

Toch zijn er ten gunste van dat relativiteitsvereiste zowel in principieel opzicht als in praktisch opzicht argumenten aan te voeren. Het meer principieel argument is toch dat het bestuursprocesrecht met de invoering van het Awb in het bijzonder gericht is op het bieden van rechtsbescherming aan degene waarvan de belangen door het overheidsbesluit worden geraakt.

In het verlengde daarvan legt dit wetsvoorstel ook de nadruk op de noodzaak het geschil definitief te beslechten. Die benadering betekent dat dus niet iedereen tegen een onjuist overheidsbesluit kan opkomen, maar alleen degene wiens belangen rechtstreeks door het onjuiste besluit worden geraakt.

Tegen mevrouw De Boer zeg ik dat we in het bestuursrecht een belangrijke voorziening hebben gekregen. Voor de meer algemene publieke belangen, zoals natuurbehoud, luchtverontreiniging, gezondheid en veiligheid, hebben we al heel lang een beroepsrecht voor organisaties ingevoerd. Nederland mag behoorlijk trots zijn op de mogelijkheden die dat biedt. Sommigen denken dat wij steeds van het civiele recht zaken overnemen, maar in dit geval heeft het civiele recht deze bestuursrechtelijke voorziening overgenomen. Dat is ook weleens prettig. Ten aanzien van die publieke belangen vervult dat beroepsrecht een goede functie.

In dat kader ligt het vanuit de rechtsbescherming voor de hand dat de belanghebbende zich kan beroepen op alle normen die bedoeld zijn om zijn belang te dienen. Ik zal het voorbeeld geven dat geregeld terugkomt, van de mensen met woningen die zien dat hun uitzicht misschien verstoord wordt doordat er een woonwagencamp komt of doordat er woningen worden gebouwd. Dan ligt het natuurlijk voor de hand dat zij zich beroepen op al datgene wat in het kader van de regels omtrent de ruimtelijke ordening mogelijk is. Moeten hun belangen op een vrij uitzicht worden gerespecteerd of de belangen van degenen die daar komen te wonen?

Nu kan het zijn dat het ruimtelijke afwegingskader op een bepaald ogenblik met zich brengt dat aan de andere belangen voorrang moet worden gegeven boven de belangen van degene die van zijn mooie uitzicht geniet. Dan komt een beetje de vraag op of de omwonenden die van dat vrije uitzicht genieten, op zoek mogen gaan naar argumenten die in feite niets te maken hebben met dat ruimtelijke afwegingskader en die ook niets te maken hebben met hun eigen belangen. De bewoners van die huizen met dat mooie uitzicht beroepen zich bijvoorbeeld op het feit dat die woonwagencampbewoners zo veel last hebben van voorbijgaande treinen. Zij beroepen zich erop dat die in hun woonomgeving worden benadeeld, doordat bepaalde regels over de afstand tot geluidsbronnen niet zijn gevolgd. Het kan ook zijn dat zij vinden dat er onvoldoende onderzoek is gedaan naar archeologische oudheden of iets dergelijks.

Het relativiteitsvereiste stelt nu dat zij zich niet kunnen beroepen op regels die helemaal niet ten doel hebben om hun belangen te beschermen. Het zijn ook geen goede vertolkers van dergelijke belangen. Zij voeren natuurlijk wel aan dat zij vrezen voor de geluidshinder voor de nieuwe bewoners, voor het verlies van oudheidkundige zaken, maar dat is niet hun werkelijke motivatie. Nee, het gaat ze er niet om dat de woonwagencampbewoners een goede woonomgeving hebben maar dat ze er helemaal niet komen. Als

dan een alternatief wordt gevonden dat uit het oogpunt van bescherming van archeologie of woonmilieu nog slechter is, zullen zij daar vóór zijn. Dat betekent dat zij ook geen goede behartigers zijn van de belangen waarvoor ze zeggen op te komen. Dat kan zich ook wreken.

Mevrouw **De Boer** (GroenLinks): Ik vind dit een heel verhelderend antwoord. Ik kan er een eind in meegaan als het gaat om mensen die expliciet de belangen van anderen zeggen te vertolken maar die dat niet doen. Wat echter het algemeen belang betreft, zoals die archeologische vindplaatsen, ben ik er veel minder van overtuigd dat individuele burgers dat niet zouden mogen aanvoeren. Waarom is het algemeen belang niet ook mijn belang? Is het niet heel paternalistisch om als bestuursorgaan dan te zeggen: dat is niet uw echte motivatie, want uw echte motivatie is dat u wilt dat dat woonwagencamp er niet komt? Hoe kan het bestuursorgaan beoordelen wat iemands echte motivatie is? Je kunt er van alles bij denken, maar als een burger opkomt voor het algemeen belang dat dus ook zijn belang is, moet dat kunnen. Vervolgens is het aan het bestuursorgaan en de bestuursrechter om die belangen te wegen en te bekijken wat een reële weging van die belangen is.

De heer **Scheltema**: Het kan zijn dat er naast de individuele belangen algemene belangen zijn waar die bewoners belang bij hebben. Ik denk dat wij het daarover eens zijn. Dat is ook waar ze zich wel op mogen beroepen. Als het gaat om het uitzicht op een mooi beschermd natuurerrein, en de bewoners zeggen dat niet alleen het uitzicht verloren gaat maar dat zij zich ook beroepen op bepalingen in de natuurbeschermingswetgeving die vereist dat rekening wordt gehouden met de instandhouding van de natuur, dan mogen zij zich daar ook op beroepen. Dat volgt ook uit die jurisprudentie die op het ogenblik door de Afdeling bestuursrecht van de Raad van State wordt gevolgd. Zij mogen zich daar ook op beroepen. Ook mogen zij zich beroepen op regels uit de Monumentenwet, als dat tegelijkertijd hun eigen belang is. Als dat echter helemaal niets met hun belang te maken heeft, is het ook wel gevaarlijk om hen als belangenbehartigers te laten optreden. Stel dat de overheid probeert tegemoet te komen aan de bezwaren door te zeggen: laten we geluidsvoorzieningen treffen die erop gericht zijn om het die woonwagencamp of die nieuwe bewoners van die huizen aantrekkelijker te maken. Dan zullen die villabewoners zeggen dat ze daar helemaal geen behoefte aan hebben. Zij zullen zeggen: wij willen helemaal geen goede voorzieningen, wij willen dat er helemaal niets gebouwd wordt op die plaats. Dan is het naar mijn idee veel beter om dié organisatie te laten beslissen of er beroep moet worden ingesteld die voor een dergelijk algemeen belang opkomt en die dat beroepsrecht heeft. Dat is beter dan dat je mensen daartoe de gelegenheid geeft die eigenlijk iets heel anders willen dan deze belangen te behartigen.

Mevrouw **Lokin-Sassen** (CDA): Bij de regeringscommissaris beluister ik dat het probleem eigenlijk is wie er belang bij heeft, wat de definitie van het begrip "belanghebbende" is. Ik zou ervoor voelen om het begrip "belanghebbende" aan te scherpen en te beperken -- dat is trouwens ook al gebeurd -- in plaats van het relativiteitsvereiste van stal te halen. Uit de onderzochte jurisprudentie blijkt dat er na de invoering van de Crisis- en herstelwet maar in één geval een uitspraak is gedaan die anders zou zijn zonder het relativiteitsvereiste. In al die andere gevallen waarin wel gewag is gemaakt van het relativiteitsvereiste, zou de uitspraak toch dezelfde zijn gebleven. Dat hele relativiteitsvereiste heb je dus niet nodig. Het is ook onaangenaam voor de rechter, omdat hij steeds opnieuw moet bekijken of een regeling wel gemaakt is met het oog op de rechtsbescherming van de burger. Het helpt dus ook niet voor de verkorting van de procedure. Is het niet veel beter om te focussen op inperking van het begrip "belanghebbende", zodat oneigenlijk gebruik, waar wij allemaal op tegen zijn, kan worden tegengegaan, zonder het relativiteitsvereiste daarvoor te gebruiken?

De heer **Scheltema**: Mevrouw Lokin noemt een aantal punten die heel relevant zijn. Daar wil ik graag op ingaan. Helpt het voor de verkorting van procedures? Aan het begin van mijn betoog heb ik gezegd dat het niet heel veel gevallen zal raken. Desalniettemin zal het wel een aantal gevallen raken. Mevrouw Lokin zegt nu dat dit geldt voor slechts één geval. Dat is denk ik een heel beperkte schatting. Het punt is dat de rechter niet altijd een uitspraak hoeft te doen over het relativiteitsvereiste, omdat hij bijvoorbeeld ook al eerst kan zeggen dat de norm toch niet is geschonden. Dan komt het relativiteitsvereiste niet aan de orde, maar soms doet de rechter dat anders.

Mevrouw Lokin citeerde uit een redactioneel in Rechtsgeleerd Magazijn Themis dat nog niet is verschenen. Dat geeft mij misschien ook de mogelijkheid om het volgende te zeggen. Uit informatie van de Raad van State blijkt dat er inmiddels meer ervaring is opgedaan met het relativiteitsvereiste en dat de vrees dat het tot verlenging van procedures leidt, niet bewaarheid wordt. Dat heeft te maken met de invoering van het woord "kennelijk" bij het relativiteitsvereiste. Duidelijk wordt gemaakt dat de norm kennelijk niet strekt tot bescherming van degenen die in beroep zijn gegaan. Het woord "kennelijk" heeft tot gevolg dat de rechter niet gaat zoeken zodra er maar een beetje twijfel is. Er wordt dan niet over geprocedeerd. De rechter past het relativiteitsbeginsel dan niet toe. Het heeft dus niet tot vertraging van procedures geleid, en in een aantal gevallen is het wel degelijk zinvol. Ik aarzel om het begrip "belanghebbende" te beperken, want dan komen we misschien ook in problemen.

Er is nog een argument dat ik in dit kader wil noemen. Zo af en toe staat het bestuursrecht wel een beetje onder druk en komt er kritiek van de meer uitvoerende departementen, die vinden dat

het bestuursrecht te formalistisch en te tijdrovend is. Dan moeten we hun geen voorbeelden in handen geven van gevallen waarbij we niet kunnen zeggen dat het goed is dat de bestuursrechtelijke procedure daarvoor wordt gebruikt. Dan denk ik aan gevallen waarin het belang van vrij uitzicht wordt verdedigd, niet omdat er enige relevante bepalingen aan de orde zijn waarmee het vrije uitzicht ten opzichte van andere belangen wordt afgewogen, maar omdat men net doet alsof men de belangen van degenen die men juist weg wil hebben, wil verdedigen. Dat geeft ook aanleiding tot kritiek op het bestuursrecht en soms tot de gedachte dat we daar maar eens wat aan moeten doen. Ik wil niet zeggen dat de Crisis- en herstelwet daar een voorbeeld van is, maar we moeten ervoor oppassen dat we geen voeding geven aan dat soort argumenten. Dat is ook een reden om het relativiteitsbeginsel op te nemen.

De heer **Ruers** (SP): Wat is het voordeel van het invoeren van dit toch enigszins discutabele artikel, gelet op artikel 8:73? Met artikel 8:73 wordt de rechter immers ook al een mogelijkheid geboden om dit soort zaken aan te pakken. Waarom laten we dit discutabele artikel niet gewoon weg? We kunnen er zonder dit artikel toch prima mee werken in de praktijk?

De heer **Scheltema**: In een aantal gevallen zal het duidelijk zijn dat mensen zich beroepen op een norm die helemaal niet voor hen geschreven is. Dat kun je met het relativiteitsbeginsel eenvoudig passeren. Als je het via artikel 8:73 en eventueel met behulp van een gedektverklaring van de nietigheid wilt doen, moet je eerst uitzoeken of die norm geschonden is of niet. Dat kan een uitvoerige, feitelijke en juridische procedure met zich brengen. Daarom is artikel 8:73 voor die gevallen niet de oplossing.

De **voorzitter**: Professor, hoe lang denkt u nog nodig te hebben? We moeten hierna namelijk nog een debat over een wetsvoorstel afmaken.

**

De heer **Scheltema**: Ik begrijp dat het verstandig is dat ik heel snel afrond.

De **voorzitter**: Het is boeiend, zoals altijd, maar ik moet op de tijd letten.

**

De heer **Scheltema**: Ik ben bijna aan het einde gekomen van mijn betoog.

Moet de rechter eerst bekijken of het relativiteitsbeginsel van toepassing is en dan de norm beoordelen of eerst de norm toepassen en dan bekijken of het relativiteitsbeginsel betekent dat het buiten toepassing moet blijven? Die afweging kan de rechter zelf maken. Er is dus geen bepaalde volgorde voorgeschreven.

De minister zegt dat ik een paar vragen nog moet beantwoorden. Er is een vraag gesteld over de financiële vergoeding in bijstandszaken. Er is in dit kader een wijziging in het artikel aangebracht.

De bedoeling daarvan is niet zozeer minder geld uitgeven, maar de wijziging vloeit voort uit het feit dat artikelen 7:15 en 7:28 van de Algemene wet bestuursrecht verwezen naar een artikel dat inmiddels vervangen is in het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering. Er moest dus een oplossing voor gevonden worden. Dan kun je aarzelen over de vraag wat de beste oplossing is. De oplossing die hier gekozen is, is de meest handige, omdat het geld dat uitbetaald wordt, verrekend wordt met de vergoeding die anderszins is verkregen. Het is dus niet de bedoeling dat dit een handige financiële oplossing is, maar het vloeit eenvoudig voort uit het feit dat het betreffende artikel uit het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering is vervallen.

Mevrouw De Boer vroeg of door de judiciële lus niet een beroepsinstantie verloren gaat. Het gaat om het geval dat bij de hoogste rechter een procedure aan de orde is die leidt tot vernietiging van het besluit waardoor het bestuur opnieuw een besluit moet nemen. Dat willen we overigens zo veel mogelijk voorkomen, maar dat zal een enkele keer gebeuren. De vraag is dan: is het handig dat met dit nieuwe besluit twee instanties worden doorlopen, namelijk de rechtbank en weer in hoger beroep, of vindt men het niet handiger om de hogerberoepsrechter, met voorbijgaan van de eerste instantie, naar dat nieuwe besluit te laten kijken? Voor beide is wel een en ander te zeggen, maar de rechter heeft de bevoegdheid gekregen om te zeggen: dat nieuwe besluit kan direct bij mij terugkomen; ik heb er al naar gekeken en ik kan het beste en het snelste beoordelen of dat juist is. Als hij dat overweegt, zal hij het uiteraard tijdens de zitting aan de orde stellen en partijen vragen wat zij ervan vinden. Ik denk dat dit onder omstandigheden een goede manier is om een snelle oplossing te vinden.

Mevrouw Lokin heeft nog gevraagd waarom voor het instellen van de enkelvoudige kamer in hoger beroep geen criteria in de wet zijn opgenomen. Wanneer kan dat wel en wanneer kan dat niet? We kennen dit al in een aantal gevallen. In de belastingrechtspraak en in vreemdelingenzaken kan het hoger beroep enkelvoudig worden afgedaan. Ook in al die gevallen staan daarover geen regels in de wet. Dat werkt naar ons idee niet verkeerd. Wij hebben daarover ook geen klacht ondernomen. Ook in verband met de conformiteit van het bestuursrecht bestaat het idee dat dit ook hier niet nodig is. Dat zal de rechter het best kunnen beoordelen, ik denk beter dan de wetgever.

De **voorzitter**: Wij zijn toe aan de tweede termijn en wel de repliek door de Kamer. Ik dank de leden en de woordvoerders voor de bescheidenheid bij het gebruik van hun minuten. Ik zal u eraan houden, want zoals inmiddels te doen gebruikelijk, is de tweede termijn in de Eerste Kamer staccato. Wat u echt nog te vragen hebt, laat u los. Ik zal straks aan de regering en de regeringscommissaris vragen om ook staccato te antwoorden, zodat wij heel snel door de behandeling heen kunnen.

**

*N

Mevrouw **Lokin-Sassen** (CDA): Voorzitter. Ik ben blij met de erkenning van de minister dat het hier toch gaat om een omvangrijk wetsvoorstel met majeure wijzigingen. Sinds het voorontwerp en de voorbereidingen voor het voorontwerp en dit wetsvoorstel, die vanaf 2004 hebben plaatsgevonden, hebben er alweer gedeeltelijke wijzigingen plaatsgevonden in de Algemene wet bestuursrecht. Ik noem de bestuurlijke lus en de invoering van een dwangsom als het bestuur weigerachtig is bij het nemen van een nieuw besluit. De bestuurlijke lus heeft een einde gemaakt aan het gepingpong, waardoor de praktijk heel goed uit de voeten kan met de huidige wetgeving. Daarmee is, in onze opvatting, de noodzaak van dit wetsvoorstel voor een groot deel vervallen. Dit wetsvoorstel is onuitvoerbaar, om het krachtig te zeggen, omdat het voor een groot deel al is uitgevoerd. De samenvoeging in een wet van allerlei processuele regelingen verbetert niets aan de toestand. Het maakt alleen het opzoeken iets gemakkelijker. Dat is op zichzelf niet voldoende reden om dit wetsvoorstel aan te nemen.

Ik kom op het relativiteitsvereiste. Zoals de regeringscommissaris terecht stelt, moeten degenen van wie de belangen rechtstreeks worden geraakt hun recht kunnen krijgen. Het relativiteitsvereiste is uit het burgerlijk recht geplukt, maar een civiel proces is wezenlijk anders dan een proces tegen het bestuur, tegen de overheid. Bovendien is in het civiele recht het relativiteitsvereiste zelf ook al weer gecorrigeerd door de correctie Langemeijer in het arrest Beukers/Dorenbos. Ook daar zie je een relativering van het relativiteitsvereiste, terwijl het al heel bescheiden gebruikt wordt volgens de regeringscommissaris. Als er dan zo veel tegenzin is tegen dat relativiteitsvereiste, waarom zou men het dan niet gewoon schrappen? Iedereen is er voorstander van om professionele chicaneurs en querulanten zoveel mogelijk te weren in de procedures. Daarover zijn wij het allemaal eens. Dat is hier ook niet het punt. De vraag is echter of daarbij het relativiteitsvereiste behulpzaam is. Naar mijn oordeel zou het beter zijn om het begrip "belanghebbende" aan te scherpen. Dat is voor een groot deel ook allang gebeurd.

Over artikel 6:22 zegt de regeringscommissaris dat tot nu toe alleen kleine, inhoudelijke gebreken worden gepasseerd. Wij hebben artikel 6:22 niet nodig omdat de rechter al de mogelijkheid heeft om de rechtsgevolgen in stand te laten. Artikel 6:22 geldt ook voor de bezwaarfase. Daartegen blijf ik principiële bezwaren houden.

De minister heeft gezegd dat zorgvuldigheid gaat boven snelheid. Dat ben ik helemaal met hem eens. Hij vraagt de Kamer om wat geduld in verband met het voorbereiden van een omvattender wetsvoorstel voor de integratie van de rechterlijke macht, in ieder geval van de bestuursrechtters in hoger beroep. Daarmee ben ik het ook volkomen eens. Hij zegt zelf dat dit geduld niet eens zo heel lang hoeft te duren. Zou het dan

niet in de rede liggen om dit wetsvoorstel aan te houden totdat de minister met een omvattend voorstel komt tot integratie van de rechterlijke macht, waaraan een duidelijke visie op die rechterlijke macht ten grondslag ligt? De praktijk kan momenteel goed uit de voeten met de bestaande Algemene wet bestuursrecht en de daarop reeds aanvaarde wijzigingen, zoals de bestuurlijke lus.

*N

De heer **Engels** (D66): Voorzitter. Ik dank de minister en de regeringscommissaris voor de reactie op de vragen en opmerkingen van de Kamer. Ik heb de regeringscommissaris al veel jaren in veel hoedanigheden en op veel plaatsen horen spreken. Ook deze keer was het weer een genoegen om naar hem te mogen luisteren.

Mijn fractie heeft dit voorstel bekeken vanuit de invalshoek dat bestuur, rechter en burger alle drie belang hebben en gebaat zijn bij snellere besluitvorming. Dat geldt ook voor de doelmatigheid, die je een beginsel van behoorlijk bestuur zou kunnen noemen. Dat doet althans mijn fractie.

Ik heb heel goed geluisterd naar het antwoord van de regeringscommissaris op de vraag of dit wetsvoorstel de rechtsbescherming aantast. Ik vond het betoog van de regeringscommissaris hierover overtuigend, vooral omdat het betoog was opgezet vanuit het perspectief van de burger, die blijkens onderzoek ook zelf een visie heeft op de wijze waarop de rechtsbescherming van de burger tegenover de overheid moet plaatsvinden. De burger heeft er zelf een herkenbaar belang bij dat wij niet te lang blijven dralen, niet onnodig op de rechtsontwikkeling blijven hangen, maar dat er besluiten worden genomen die rechtszekerheid bieden. Dat vond ik een overtuigend betoog, vooral omdat in de jurisprudentie de rechter daaraan blijkbaar al invulling geeft, naar ik heb begrepen. Dat betekent dat mijn fractie geen problemen heeft met alle andere onderdelen op dat punt, inclusief de relativiteitseis.

Ik ga nog op twee specifieke punten in. Het eerste betreft mijn vraag naar de algemene visie op het bestuursrecht. Het is heel karaktervormend dat de minister niet meteen zegt: dat gaan wij doen. Ik had daarmee rekening gehouden. Mijn punt is dat ik graag had gehoord dat de minister de zorg deelt voor het belang dat wij als wetgevend orgaan naar de kwaliteit en de eenheid van rechtsontwikkelingen kijken. Ik heb begrepen dat de minister deze zorg van mijn fractie deelt. Ik kende het KEI-project niet. Dat heeft diepe indruk op mij gemaakt. Alles wat met innovatie te maken heeft, beoordeel ik meteen positief. Dus over kwaliteit en innovatie van het procesrecht worden wij in februari aanstaande net als de Tweede Kamer geïnformeerd. Ik ben heel benieuwd. Die ruimte geef ik dan ook vanuit de gedachte dat de minister de zorg met mijn fractie deelt.

Mijn tweede punt ging over de uitvoering van het regeerakkoord. De minister zegt: het is te vroeg is om vooruit te lopen op de wijze waarop wij

de integratie van die drie hoogste bestuursrechters gaan invullen. Hij zegt: ik heb heel goed naar u geluisterd en wij nemen het mee. Ik loop al lang mee en ik heb het ook zelf ook wel eens gebruikt, zodat ik weet dat het woord "meenemen" betekent "wij luisteren wel, maar wij doen het niet". Ik heb dus geluisterd in welke context de minister het woord "meenemen" heeft gebruikt. Als ik het goed interpreteer, heeft hij gezegd dat hij bij de uitvoering van dit onderdeel van het regeerakkoord niet op voorhand een blokkade legt bij een mogelijke verbreding van de in het regeerakkoord aangeduide probleemstelling, waarin het alleen om die drie hoogste bestuurlijke rechtscolleges gaat, en dat hij daarover met minister Plasterk van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties moet spreken. In die zin neemt hij het mee. Het is geen blokkade, maar de einduitkomst is open.

Ik herken daarin ook een gedeelde zorg van de minister en mijn fractie voor het belang om tot een goede integratie van de rechterlijke macht te komen in het belang van rechtseenheid. De regeringscommissaris heeft terecht gezegd dat het bestuursrecht soms onder druk staat, gebukt gaat onder een niet altijd positief imago. Als dit uit zijn mond komt heeft dat betekenis. Dat moeten wij ons aantrekken. Vanuit die zorg moeten wij de verantwoordelijkheid als onderdelen van het wetgevend orgaan heel nadrukkelijk nemen. Dat de minister hier niet onmiddellijk allerlei suggesties omarmt, kan ik billijken. Als "meenemen" in de klassieke zin betekent "wij doen het op voorhand niet", dan denk ik dat wij hier een probleem zullen krijgen.

Het voorgaande leidt ertoe dat mijn fractie dit wetsvoorstel zal steunen, vooral ook nu heel duidelijk is geworden dat ook burgers een belang hierin zien; daar kunnen wij niet omheen. Voor wat betreft de verder strekkende elementen, die een beetje angehaucht waren in het wetsvoorstel, wacht mijn fractie met zeer grote belangstelling -- maar dat deed zij sowieso al -- de verdere daden van het kabinet af.

*N

Mevrouw **Duthler** (VVD): Voorzitter. Ook ik dank namens mijn fractie de minister en de regeringscommissaris voor de beantwoording van de vragen. Wij hebben met veel genoegen geluisterd naar en kennisgenomen van de beantwoording.

Ik maak nog een opmerking over de organisatie van de rechtspraak. De minister zegt aan de ene kant dat hij een zorgvuldig overleg wil voeren met de betrokken partijen en met de minister van BZK. Mijn fractie vindt dat zeer verstandig, want zij hecht zeer aan een zorgvuldige voorbereiding. Aan de andere kant zegt de minister dat het niet zo lang zal duren. Ik hink derhalve op twee gedachten. Neemt de minister uitgebreid de tijd? Of zal hij zorgvuldig te werk gaan, maar komt hij binnen afzienbare termijn met een voorstel? Graag ontvang ik op dit punt een reactie van de minister. Ik hoef geen concrete datum te horen,

maar wel de toezegging dat hij voortvarend en zorgvuldig te werk zal gaan.

Een tweede punt over de organisatie van de rechtspraak betreft de incentives die de minister noemde als kwalificatie van de verschillende opmerkingen die door de diverse fracties zijn gemaakt. Ik neem aan dat de minister serieus in overweging neemt dat in ieder geval de Mulderkamer en de belastingkamer betrokken worden bij de verdere samenvoeging van de hoogste bestuursrechters. Ook hierop ontvang ik graag een reactie van de minister.

Mijn fractie is voor het relativiteitsbeginsel. De invoering daarvan past bij de moderne opvatting van het bestuursprocesrecht: van een formalistische opvatting en toepassing naar een gerichtheid op eindresultaat; van handhaving van het objectieve recht naar individuele rechtsbescherming van de burger en naar een finale geschilbeslechting. De burger heeft behoefte aan zekerheid en wil weten waar hij aan toe is. Mijn fractie kan zich daar prima in vinden en zal dan ook het gehele wetsvoorstel van harte steunen.

*N

Mevrouw **De Boer** (GroenLinks): Voorzitter. Ik dank de minister en de regeringscommissaris voor hun beantwoording. Ik ben blij dat in de beantwoording is erkend dat het bestuursrecht ook een functie heeft voor het waarborgen van rechtmatige en zorgvuldige overheidsbesluiten, en niet alleen voor de geschilbeslechting.

Ook na de beantwoording door de minister en de regeringscommissaris is het mij niet duidelijk geworden welk probleem precies wordt opgelost met de verruiming van artikel 6:22 en de relativiteitseis, en welke omvang dat probleem heeft. Op welke manier kan de rechtspraak op dit moment echt niet uit de voeten en is er sprake van een prangend probleem dat op de voorgestelde manier moet worden opgelost? De argumenten die ik heb gehoord, gaan vooral over het versnellen van de procedures, het niet blijven hangen in formele vormvragen, het tegengaan van gepingpong en het bevorderen van een minder formalistische en meer oplossingsgerichte opstelling van bestuursorganen. Dit zijn allemaal zaken waar niemand tegen is. Daarvoor zijn in het recente verleden initiatieven genomen en is in de jurisprudentie naar oplossingen gezocht. In dit wetsvoorstel worden op dit vlak een aantal goede voorstellen gedaan. Ik zie alleen niet wat de verruiming van artikel 6:22 en de relativiteitseis hieraan bijdragen. Het gaat hier juist om onderdelen die eigenlijk alleen maar in het nadeel van de burger kunnen uitwerken. Niemand maakt mij wijs dat een burger een snelle beslissing wil, als die beslissing inhoudt: u kunt hier niet terecht. Die burger wil juist werken naar een oplossing. Die oplossing is er niet als op basis van artikel 6:22 gezegd wordt dat het belang van de burger niet aan de orde is, dat het gebrek wordt gepasseerd en dat de burger maar weer naar huis moet gaan. De burger is erbij gebaat dat naar een oplossing gezocht wordt. Dit kan betekenen dat het bezwaar

gegrond verklaard wordt, waarna er een nieuw besluit genomen wordt en iedereen tevreden is, of dat de beslissing wordt genomen en het bezwaar ingetrokken wordt. Kortom, er zijn dan allerlei andere oplossingen mogelijk. Ik zie echt niet wat artikel 6:22 en de relativiteitsvereiste daaraan bijdragen.

Ik zal niet herhalen wat ik in mijn interrupties heb aangevoerd. Mijn conclusie na dit debat is dat als de verruiming van artikel 6:22 en het relativiteitsvereiste onderdeel blijven uitmaken van dit wetsvoorstel, ik mijn fractie zal adviseren om tegen te stemmen.

*N

Mevrouw **Beuving** (PvdA): Voorzitter. Ik dank de minister voor zijn beantwoording, maar ik hoop dat hij het mij niet kwalijk neemt dat ik in het bijzonder de regeringscommissaris dank voor zijn heldere en zeer informatieve uiteenzetting en beantwoording. Op het punt van artikel 6:22 heeft deze beantwoording de vraagtekens van de PvdA-fractie weggenomen.

Ook op het punt van het relativiteitsvereiste vind ik de beantwoording van de regeringscommissaris overtuigend. Bovendien is het zo, als ik het wel heb begrepen, dat het relativiteitsvereiste over drie jaar zal worden geëvalueerd.

Ik verwacht dat mijn fractie zal kunnen instemmen met dit wetsvoorstel.

*N

De heer **Ruers** (SP): Voorzitter. Ik dank de minister en de regeringscommissaris, prof. Scheltema, voor hun toelichting. Ik heb gevraagd naar een algemene visie op het bestuursprocesrecht, maar in de beantwoording van de minister is daar weinig van terechtgekomen en de regeringscommissaris heeft zich daar überhaupt niet aan gewaagd. Dat vind ik bijzonder teleurstellend. Ik had juist gevraagd om een visie op het hele bestuursprocesrecht. Ik wil niet zozeer prof. Scheltema, maar vooral de minister daarop aanspreken. Dit was juist de kans om nu eens een algemene, grondige visie op het bestuursprocesrecht in het totaal van het Nederlands recht te geven. Dat mis ik.

Ik heb gehoord wat prof. Scheltema heeft gezegd over het relativiteitsvereiste en artikel 8:69a. Ik waardeer zijn antwoord zeer, maar ik ben het niet met hem eens. Misschien is het aardig om te vermelden dat ik een civilist ben en dat ik het relativiteitsvereiste uit artikel 663 van het Burgerlijk Wetboek ken. Het bijzondere is dat de civilisten in de loop van de jaren tot de conclusie zijn gekomen dat het relativiteitsvereiste geen enkele functie meer heeft in het civiele recht, terwijl de bestuursprocesrecht deskundigen hier nu beweren dat dit vereiste moet worden ingevoerd. Dat begrijp ik niet. Misschien is het juist een aanleiding om het bestuursrecht onder te brengen bij de Hoge Raad, opdat wij dit soort afwijkingen kunnen voorkomen.

De regeringscommissaris heeft tevens iets gezegd over artikel 6:62. Ook op dat punt heeft hij, net als de minister, mij niet kunnen overtuigen. Ik heb bijvoorbeeld van de regeringscommissaris helemaal niets gehoord over het fenomeen van de conclusie. Dat neem ik hem niet kwalijk, maar de minister neem ik dat wel kwalijk.

Er is sprake van een krakkemikkig systeem. Er is half gekeken naar het civiele recht, er is half gekeken naar de Hoge Raad en er is niets wezenlijks ingebracht. Kortom, het is plak- en knipwerk. Eigenlijk is het deze Kamer onwaardig dat een dergelijk voorstel wordt ingediend.

Al met al is er sprake van een volstrekt onvoldragen wetsvoorstel. Mijn fractie zal waarschijnlijk tegen dit voorstel stemmen.

*N

Minister **Opstelten**: Voorzitter. Ik dank de leden van de Senaat voor hun interventies in tweede termijn. Aan het adres van mevrouw Lokin merk ik op dat het inderdaad een belangrijk debat is en natuurlijk ook een belangrijke wet. Ik zag haar even niet, zoals aan mijn timbre te merken was. Nu is mijn zelfvertrouwen echter geheel terug, omdat ik haar recht in de ogen kan aankijken.

Voor artikel 6:22 en het relativiteitsvereiste zal ik ook weer naar de regeringscommissaris kijken, die ik bij voorbaat dank zeg voor zijn antwoorden hierop. Aan het adres van de heer Ruers merk ik op dat hier wel sprake is van een gedegen voorstel. Hij kan het er niet mee eens zijn, zoals ik van hem begreep, maar er ligt wel een gedegen visie die in tien jaar is opgebouwd en telkens is geëvalueerd en waarin in de kern de burger centraal staat. Ik vond het goed dat de heer Engels dat ook zei. In de driehoek rechter-burger-overheid moet de burger zeggen wat hij wil. Het is belangrijk om dat nog een keer te benadrukken.

Mevrouw Lokin heeft opgemerkt dat zorgvuldigheid boven snelheid gaat. Dat hebben wij laten zien in de achtereenvolgende kabinetten. In 2004 zijn we hiermee begonnen en hier staan we dan. Dat zullen we ook doen ten aanzien van de uitwerking van het regeerakkoord en de KEI-visie. Mevrouw Lokin zal het mij, hoop ik, niet kwalijk nemen dat ik daarin geen aanleiding vind om de Kamer te vragen dit wetsvoorstel aan te houden, hoewel zij daar misschien anders over denkt. Hoe voortvarend wij ons standpunt daarin ook zullen bepalen en met wetsvoorstellen zullen komen, het zal ook zorgvuldigheid verdienen en tijd kosten. Daarom verzoek ik haar dit wetsvoorstel wel te steunen.

Aan het adres van de heer Engels merk ik op dat ik vandaag geen blokkades heb laten zien. Die zal ik natuurlijk ook niet laten zien. Ik herken echter wel wat de heer Engels zegt: als je iets meeneemt, is dat natuurlijk een kern van een wat geroutineerde bestuurder die allerlei kritische kanttekeningen meeneemt, waarna men er vervolgens nooit meer iets over hoort. Dat heb ik niet gezegd; dan zou ik het woord "incentive" ook niet gebruiken. Dan kent hij mij ook niet; als ik het zou willen blokkeren, zou ik ook zeggen dat ik het

niet doe. Ik houd dus vast wat ik in eerste termijn heb gezegd, namelijk dat dit een heel belangrijke en gevoelige passage is. Het gaat ook om een Hoog College van Staat. Dat hoef ik niet allemaal te zeggen, maar het gaat om belangrijke rechtsinstanties die bij elkaar worden gevoegd. Het gaat om een belangrijk onderdeel van onze rechtsstaat. Er moet diep over nagedacht worden voordat een kabinet daar met standpunten over komt. Dat is beter dan nu maar iets te zeggen. Ik heb echter wel goed onthouden wat de heer Engels daarover allemaal heeft gezegd.

Ik zeg dit ook tegen mevrouw Duthler. Zij mag mij er niet aan houden, maar het zou kunnen zijn dat er in het voorjaar wel een standpunt ligt. Als dat niet het geval is, kan zij mij daaraan helpen herinneren. Ik denk dat dit haar vragen aan mij waren.

Mevrouw **Duthler** (VVD): Nee!

Minister **Opstelten**: Dan moet u mij even helpen!

Mevrouw **Duthler** (VVD): De minister sprak over incentives en ik heb de minister gevraagd of hij de Mulderkamer en de Belastingkamer serieus wil betrekken bij de samenvoeging van de hoogste bestuursrechters.

Minister **Opstelten**: Alles wat hier wordt gezegd, wordt meegewogen, dus deze situatie ook. Ik zeg niet dat ik dat overneem, om daar geen misverstanden over te laten ontstaan. Ik zeg niets toe, maar punten die als zodanig door de Kamer zijn aangegeven, neem ik mee.

Ik dank mevrouw Beuving voor haar bijdrage en haar steun aan het wetsontwerp. Ik kijk naar de regeringscommissaris en ik wil graag daarna nog even het woord, voorzitter.

*N

De heer **Scheltema**: Voorzitter. Ik wil nog drie punten naar voren brengen. Dank voor de opmerkingen. Ik vrees dat ik mevrouw Lokin nog niet helemaal overtuigd heb van de visie die in dit wetsvoorstel is neergelegd. Het is moeilijk om dat in de tweede termijn te organiseren. Ik wil een paar opmerkingen maken over wat zij gezegd heeft. Zij zei dat het relativiteitsbeginsel uit het civiele recht is geplukt. Ik geloof dat de heer Ruers eraan toevoegde dat het in het civiele recht eigenlijk niet meer wordt gebruikt.

Dat lijkt net of het relativiteitsbeginsel in het civiele recht een heel andere rol speelt. Het is wel van belang dat het geïntroduceerd is in het civiele recht, juist ook in de verhouding tussen burger en overheid. Omdat er geen rechtsbescherming bij de bestuursrechter was, moest de procedure bij de gewone rechter worden gevoerd. Daar is in een procedure met de overheid het relativiteitsbeginsel ingevoerd. Het is dus niet zomaar uit het privaatrecht geplukt. Integendeel, in de civiele rechtspraak heeft het juist ook in bestuurlijke verhoudingen een rol gespeeld.

De Langemeijer-correctie is inderdaad een belangrijk punt.

De heer **Ruers** (SP): Ik wil toch graag van prof. Scheltema horen hoe artikel 6:163 BW ooit in zijn visie ingevoerd zou zijn met dit doel? Ik denk dat met name Meijers toch een geheel andere visie heeft. Dat moet hij me toch eens een keer duidelijk maken.

De heer **Scheltema**: Het is in het Burgerlijk Wetboek opgenomen nadat het in de civiele rechtspraak al was uitgekristalliseerd. De heer Ruers zegt ook dat het geen betekenis meer heeft in de civiele rechtspraak. Dat is naar mijn idee niet het geval. Ook in de huidige civiele rechtspraak speelt het nog altijd een rol. Het arrest Duwbak-Linda is een voorbeeld van niet zo lang geleden, waar het relativiteitsbeginsel juist een belangrijke rol in speelt. Er is naar mijn idee geen sprake van dat het in het civiele recht geen rol meer speelt.

De Langemeijer-correctie -- zo zeg ik tegen mevrouw Lokin -- is ook blijkens de toelichting meegenomen. De manier waarop de bepaling is geformuleerd met het woord "kennelijk" heeft ook blijkens de toelichting de bedoeling, die correctie mee te nemen.

Er is gesproken over de vraag naar de betekenis van artikel 6:22 in de bezwaarprocedure en in de rechterlijke procedure. Misschien kan ik ter afsluiting zeggen dat ik ook van mening ben dat het in de rechterlijke procedure een belangrijkere rol speelt dan in de bezwaarprocedure. Daar heeft het misschien niet zo heel veel betekenis, maar ook nu geldt het voor de bezwaarprocedure. Het is ook als uitgangspunt van belang om te voorkomen dat mensen denken dat ze met formele bezwaren een heel eind kunnen komen.

Mevrouw Lokin heeft gevraagd of het wetsvoorstel niet beter voorlopig niet kan worden aangenomen. Er zal niet veel veranderen, want er is al veel ingevoerd, zo zegt zij. Dat is niet helemaal waar en ik wil toch wijzen op de nieuwe zaaksbehandeling die we in het bestuursprocesrecht bij de rechter aan het invoeren zijn. Er is veel adhesie om zo snel mogelijk tot een nieuw besluit te komen en niet terug te verwijzen naar het bestuur. Er zijn wel rechters die in zekere zin dezelfde aarzelingen hebben die mevrouw Lokin soms heeft, namelijk of het niet beter is om het terug te verwijzen naar het bestuur. Aangezien het uitgangspunt van het wetsvoorstel zoveel mogelijk de finale geschilbeslechting is, is de bepaling in het wetsvoorstel waarin staat dat de rechter streeft naar finale geschilbeslechting ook voor de rechters van belang. In een recente bijeenkomst met rechters werd gezegd dat zij het feit dat zij zulks kunnen doen als een belangrijke steun in de rug voelen. Als het wetsvoorstel niet doorgaat, is dat een probleem.

De beraadslaging wordt gesloten.

Minister **Opstelten**: Ik verzoek om enkele minuten schorsing. Dan kom ik daarna nog even terug bij de Kamer.

De **voorzitter**: Hoe lang heeft de minister dan nodig?
**

Minister **Opstelten**: Ik heb dan nog enkele ogenblikken nodig.

De vergadering wordt enkele ogenblikken geschorst.

Minister **Opstelten**: Voorzitter. Hartelijk dank voor de korte schorsing. Ik ben snel klaar. Ik ga ervan uit dat er volgende week dinsdag over dit wetsvoorstel wordt gestemd. Voor die stemming zal ik een brief aan de Kamer sturen over een aantal verschillende punten, zoals artikel 6:22 en de relativiteitstheorie.

De **voorzitter**: Ik dank de minister voor deze toezegging. Stemming over het voorstel vindt volgende week plaats. Ik dank de regeringscommissaris voor zijn aandeel in de beantwoording.
**

*B
!Verbod pelsdierhouderij!

Aan de orde is de voortzetting van de gezamenlijke behandeling van:

- **het Voorstel van wet van de leden Van Gerven en Dijsselbloem houdende een verbod op de pelsdierhouderij (Wet verbod pelsdierhouderij) (30826);**

- **het Voorstel van wet van de leden Van Gerven en Dijsselbloem tot wijziging van de Wet verbod pelsdierhouderij (32369);**

- **het Voorstel van wet van de leden Van Gerven en Dijsselbloem tot nadere wijziging van de Wet verbod pelsdierhouderij (33076).**

De **voorzitter**: Tegen de Kamerleden hoef ik het niet meer te zeggen, maar ik zeg het tegen de initiatiefnemer -- en ik neem aan dat hij dat deelt met zijn collega -- dat wij in de Eerste Kamer gewend zijn om de tweede termijn staccato af te handelen. Ik verzoek de Kamerleden alleen die vragen te lanceren die zij kwijt willen en er geen uitgebreide beschouwingen aan te wijden. Hetzelfde verzoek doe ik de initiatiefnemers en de regering. Wij hebben inmiddels al uren over dit onderwerp gediscussieerd. Veel nieuws kan er naar mijn mening niet meer boven tafel komen.
**

De beraadslaging wordt hervat.

*N

De heer **Terpstra** (CDA): Voorzitter. Ik zal een korte tweede termijn uitspreken en weinig vragen stellen om te bereiken dat het nog sneller gaat.

Ik dank de indieners en de minister voor de antwoorden. De minister heeft zich naar onze mening sober en dienend opgesteld. In de eerste

termijn heb ik verondersteld dat de heer Schaap vragen zou stellen over de rechtszekerheid in ons land en ik ben niet bedrogen uitgekomen. Over de morele onderbouwing van het wetsvoorstel blijven wij van mening verschillen. Ik zal omwille van de tijd er geen vragen meer over stellen.

Over de gevolgen voor ons land is de minister duidelijk geweest. De sector is belangrijk en winstgevend. De productie zal zich naar het buitenland verplaatsen. Waarheen is bepalend voor het niveau van het dierenwelzijn. Als men naar Denemarken gaat, zijn de dieren goed af, maar in andere landen is dat minder het geval. De werkgelegenheid in Nederland daalt. Over de noodzaak om de sector schadeloos te stellen, beslist de rechter te zijner tijd. Dit blijft voor het Rijk dus een belangrijk risico.

De indieners gaan naar mijn mening nogal gemakkelijk om met de gevolgen van dit wetsvoorstel. De ondernemers zijn volgens de heer Van Gerven slim genoeg om alle problemen zelf op te lossen. Deze redenering hoor je niet vaak van de SP over ondernemingen die in problemen zitten of problemen krijgen. Zij roept immers altijd de gemeenschap op om bij te springen. Deze sector is echter blijkbaar veel slimmer dan alle andere sectoren in Nederland bij elkaar. Dat is een compliment, maar de sector heeft er weinig aan.

Ook met betrekking tot de werknemers volgen de indieners een vrij soepele benadering. Het zijn meestal flexwerkers uit het buitenland. Deze redenering hoor je nog wel eens van de SP, maar eigenlijk nooit van de PvdA. Vandaag voor het eerst is dat wel het geval. Wij zijn verheugd dat mevrouw Sylvester de redenering over de werkgelegenheidseffecten na een diepgaande discussie in haar fractie niet volgt. Het resultaat van deze reflectie in de fractie is echter niets, want ook de PvdA doet op het gebied van werkgelegenheid niets. Wij zijn dus blij met het denken, maar niet blij met het resultaat van het denken.

Wij zijn er niet van overtuigd dat er geen sprake is van onteigening als je de zaak maar op termijn besluit. Veel woordvoerders van andere partijen stappen vrij gemakkelijk over allerlei argumenten heen met de redenering dat de meerderheid van het volk het wil en dat het daarom moet gebeuren. Wij blijven tegen dit voorstel en zullen de reactie van het kabinet te zijner tijd vernemen. Wij gaan ervan uit dat het kabinet met een gedegen oordeel komt over alle omstreden punten die in het debat zijn besproken. Wij vragen de minister toe te zeggen dat hij alle punten die vanavond aan de orde zijn geweest, zoals de staatssteundiscussie met betrekking tot de Europese Commissie en de vraag of dit onteigening is of niet, uitgebreid gaat bestuderen en ons daarvan in kennis zal stellen.

*N

Mevrouw **Faber-van de Klashorst** (PVV): Voorzitter. Ik dank de minister en de indieners voor de duidelijke beantwoording. Ook ben ik verheugd dat de minister heeft gezegd dat hij deze wet,

indien die wordt aangenomen door deze Kamer, niet zal traineren en de wet contraseign wil uitvoeren. De minister zegt dat een AMvB met voorhang binnen afzienbare termijn kan worden voorgelegd. Ik had een punt van zorg omdat het nog enige tijd kan duren voordat de wet in werking treedt. Ik had een vraag aan de minister of hij bereid was eventueel een moratorium af te kondigen tot het moment waarop de wet in werking treedt. Hij heeft mij te kennen gegeven dat uitbreiding van de capaciteit moeilijk is, omdat het enige weken duurt voordat de milieuvergunning kan worden verstrekt. Ik spreek het vertrouwen uit dat de minister binnen enkele weken de wet in werking zal stellen.

*N

De heer **De Lange** (OSF): Voorzitter. Het is mij een genoegen mijn bijdrage in tweede termijn ook te kunnen uitspreken namens de fractie van GroenLinks. Ik dank de initiatiefnemers en de minister voor hun buitengewoon heldere bijdrage aan het debat. Ik vond de antwoorden duidelijk en overtuigend en dat geeft mij goede hoop voor de toekomst.

Ik spreek mijn verbazing uit over de bijdrage van de heer Schaap, die in heel krachtige bewoordingen de voorspelling heeft gedaan dat onze samenleving als geheel op een steile glijbaan richting verderf zal belanden als het wetsvoorstel wordt aangenomen. Daarbij vergeleken zijn de onheilsprofetieën van de Mayakalender klein bier. De retoriek die ik heb gehoord, doet denken aan de onsterfelijke woorden van Bertolt Brecht: Erst kommt das Fressen, dann kommt die Moral. Ik zou persoonlijk zeggen dat het de moraal is die Bertolt Brecht naar voren bracht en niet het Moralism. Wat onze fractie betreft gaat de moraal vooraf aan de wetgeving en niet omgekeerd. In de huidige constellatie ziet onze fractie eigenlijk nog een muizengaatje, of een nertsengaatje. Zo ligt er, als het wetsvoorstel wordt aangenomen, nog een korte periode tussen de aanname enerzijds en de implementatie anderzijds. In die tussenliggende periode is er voor de nertsenfokkers nog een mogelijkheid tot opvulling van de aanwezige capaciteit. Ik kan niet goed inschatten wat die nog aanwezige en niet-opgevolde capaciteit is. Naar de mening van onze fractie is het echter niet naar de geest van de wet om die opvulling toe te staan. Ik heb van de minister begrepen dat hij met een Algemene Maatregel van Bestuur en een voorhangprocedure, komt. Dat biedt in principe de mogelijkheid om dat gevaar zo veel mogelijk te beperken. Graag hoor ik, als antwoord in tweede termijn, of dat ook inderdaad het geval is.

*N

De heer **Smaling** (SP): Voorzitter. Ik houd het heel kort. Ik dank al diegenen die gesproken hebben. Het zal niemand verbazen dat de SP-fractie hoopt dat deze wet het volgende week haalt.

Wel wil ik nog een woord richten tot de houders. Het zou mij verdrieten als zij het gevoel

krijgen dat zij hier worden weggezet als mensen die iets fout doen. De SP-fractie is ervan overtuigd dat iedereen zijn best doet om brood op de plank te krijgen. Echter, voor deze branche hangen al lange tijd ontwikkelingen boven de markt. Wel verdriet het mij als een en ander zou leiden tot bedrijfsbeëindiging.

De heer Schaap heeft een paar keer genoemd dat hele delen van de keten meegaan in de val van de nertsenhouders, doordat er toeleverende bedrijven en bedrijven aan de achterkant aan vastzitten. Ik denk dat dit altijd het geval zal zijn aangezien de ketens in de landbouw sterk ontwikkeld zijn. Je kunt niet zomaar een snippertje ergens uitvissen, zonder dat je een bepaalde schaduwwerking krijgt.

De minister sprak verder nog over precedentwerking. Hoe moet je die precedentwerking zien? In onze optiek is het een onderdeel van een verandering die de landbouw te wachten staat omdat die noodzakelijk is. Vanaf 2000 is het aantal bedrijven teruggezakt van 100.000 naar ongeveer 70.000. In Brabant zie je enorme bedrijven met veel varkens en kippen. Op verschillende plekken in het land zie je waanzinnig grote kassen met glastuinbouw. Ook deze sector heeft het zwaar. De reflex is dan ook om naar bulkproductie over te stappen om voldoende omzet te maken. Dat is echter niet de toekomst van een klein land als Nederland waar bijvoorbeeld geen gebruik wordt gemaakt van landbouwontwikkelingsgebieden die speciaal voor die doelen zijn gerealiseerd. Er staat ons een heel grote omslag te wachten om de landbouw in Nederland krachtig te houden. Wij willen dat graag, maar de manier waarop dat nu gaat, is daartoe niet de weg. Dit wetsvoorstel is, als het wordt aangenomen, in ieder geval een stap naar een nieuwe toekomst voor de landbouw in Nederland.

Tot slot heb ik nog de vraag aan de minister wat de volgtijdelijkheid is van het aannemen van de wet en de sloop-AMvB.

De **voorzitter**: Ik begrijp dat de heer Holdijk vertrokken is. Ik geef het woord aan de heer Kuiper.

**

*N

De heer **Kuiper** (ChristenUnie): Voorzitter. Ik dank de initiatiefnemers en ook de minister voor zijn adequate beantwoording. In dit debat werd herinnerd aan de motie-Swildens-Rozendaal, waarvan het voormalige lid van de Tweede Kamer, de heer Dick Stellingwerf van de RPF, medeondertekenaar was. Dat geeft ook de continuïteit aan van het denken en van wat voor de fractie van de ChristenUnie altijd belangrijk is geweest: aandacht voor het leven van dieren als deel van de schepping en onze verantwoordelijkheid om daar op een goede manier mee om te gaan.

Wij hebben hier twee jaar geleden gestaan en toen heeft onze fractie een cruciale rol gespeeld in het debat. Hoewel we wisten dat het naar de sector toe een belangrijk gegeven was dat men nog

een tijd kon doorgaan, is toen ook gevraagd om flankerende maatregelen. Die flankerende maatregelen zijn er gekomen. Voor mijn fractie is dat zeker bepalend om het wetsvoorstel nu te steunen. Ik vind dat er ook overtuigend is geantwoord op de vragen die nog openstonden, zoals de vraag hoe het juridisch precies zit met schade. Daarop is op een overtuigende manier geantwoord en dat is ook bevestigd door de minister. Het gaat echt over die incidentele gevallen waarin mensen het gevoel hebben dat ze extra schade oplopen. Het is goed dat daarover nu duidelijkheid is gekomen. Dat moet ook betekenen dat in de verdere behandeling hiervan die kaders echt staan. Wij zouden het heel mooi vinden als de besluitvorming er volgende week is en wij dit debat op een waardige manier kunnen afsluiten.

*N

De heer **Schaap** (VVD): Voorzitter. Ik dank de minister voor zijn beantwoording en vooral voor de evenwichtige toon die hij daarbij heeft gebruikt en de zorgvuldigheid waarmee hij zegt dit in het kabinet aan de orde te stellen. We wachten dat af.

Ook dank ik de initiatiefnemers voor hun beantwoording. Overigens heb ik daarin het evenwicht dat de minister heeft gedemonstreerd, wel gemist. Ik heb nogal wat problemen aan de orde gesteld die de sector mogelijk te wachten staan. Dat zijn financiële, maar ook juridische problemen. Het is mij opgevallen dat alle problemen die de sector mogelijk te wachten staan door deze wet worden weggewuifd en dat is door de initiatiefnemers nog eens herhaald. Het argument daarvoor is dat we hier met uitstekende ondernemers te maken hebben die hun weg wel weten te vinden, ook als de wetgever het leven voor hen absoluut moeilijk maakt. Ik beschouw het feit dat de SP-fractie het vrije ondernemerschap zo verheerlijkt niet als winst, maar als een vorm van puur cynisme.

Dan heb ik nog een opmerking over de onteigening. De nertshouders houden alleen nog een lapje grond over. De opstallen, maar ook de vergunning, en dus eigenlijk de hele onderneming, wordt hen ontnomen. Het begrip regulering is nu zover opgerekt dat je de facto gewoon over onteigening kunt spreken. De rechter zal daarover de komende jaren wel de nodige uitspraken doen.

De heer **Smaling** (SP): Verstond ik de heer Schaap goed en word ik van cynisme beticht?

De heer **Schaap** (VVD): Ik heb dit opgemerkt over de initiatiefnemers. Ik had het daarbij met name over de SP.

De heer **Smaling** (SP): Daar hoor ik ook bij. Misschien willen de indieners daarop antwoorden, maar cynisme is natuurlijk totaal niet de bedoeling. Er moet hier gewoon een keuze worden gemaakt en het is straks ja of nee. Je gaat staan of je blijft zitten en dat heeft consequenties, maar om dat cynisch te noemen vind ik zozo.

De heer **Schaap** (VVD): Ik had het over de argumentatie. Alle problemen die hier naar voren zijn gebracht en waarover gesproken moet worden, worden weggewuifd met het argument dat dit heel goede ondernemers zijn die zich wel redden. En voor de rest hebben wij weinig te bieden, behalve sloop en dat soort zaken, maar ook dat is het afbreken van de onderneming. Nogmaals, de rechter zal zich buigen over de vraag of dit rechtmatige regulering, of de facto onteigening is.

Ik heb nog een punt waarover misschien enig misverstand is ontstaan. Als de democratische meerderheid hier vindt dat er geen bont meer geproduceerd mag worden, dan vind ik dat misschien onnodig of niet zinvol, maar dat zij dan zo. Maar behandel deze beroepsgroep dan zoals wij bij bestemmingswijzigingen en andere ontnemingen de burger behandelen, namelijk met uitkoop. Doe dat op dezelfde rechtmatige manier als dat met andere burgers ook te doen gebruikelijk is. Ik heb gezegd dat hier sprake is van een dictatuur van de meerderheid, van de meerderheid die zich tegen de rechtsstaat keert. Ik heb juist bedoeld het uitschakelen van een rechtstatelijke positie van burgers, in dit geval de nertshouders. Daar ging het mij om, en niet om de democratie of om de meerderheidsregel, of in dit geval zelfs om onteigening. Ik heb beslist geen argument tegen de democratie willen gebruiken, en ook niet tegen het democratisch recht om te zeggen: doe iets wel of niet. Wel vraag ik of het ordentelijk kan gebeuren. De periode van tien jaar is een zeer hachelijke compensatie voor de normale uitkoop. Ook hiervoor geldt: de politiek heeft gesproken, het wetsvoorstel zal wel worden aangenomen. Het is nu aan de rechter om dit punt verder uit te benen en te kijken wat voor positie de nertshouders nog wel hebben.

*N

Mevrouw **Sylvester** (PvdA): Voorzitter. De Partij van de Arbeid, D66 en 50PLUS danken de indieners en de minister voor de beantwoording in eerste termijn. Het is deze fracties opgevallen dat zij ondanks de heel korte inwerkperiode -- de mensen achter de tafel hebben pas recent kennis kunnen maken met de inhoud van het wetsvoorstel -- de vragen heel effectief en adequaat hebben kunnen beantwoorden. Namens genoemde fracties wil ik heel veel dank uitspreken aan mevrouw Van Velzen en mijnheer Waalkens. Hun aanwezigheid toont hun grote, blijvende betrokkenheid bij dit wetsvoorstel dat zij een aantal jaren geleden hebben geëntameerd.

Onze fracties hebben vragen gesteld die zijn onder te brengen in een aantal categorieën: pensioenen, overgangsregeling, eigendomsregulering, relevantie van marktontwikkelingen, VNG/IPO, perspectieven voor de bedrijven, Europa en de wijze waarop de wet van kracht wordt. Met name de laatste twee punten geven aanleiding voor nog enkele vragen.

In eerste termijn heb ik geschetst dat de pelsdierenhouderij in meerdere Europese landen ter discussie staat. In Engeland geldt een verbod, net als in Oostenrijk, Zwitserland en Kroatië. In landen

als Zweden, Duitsland en Italië zijn zulke scherpe welzijnsnormen voor nertsen doorgevoerd dat het economisch gezien niet langer rendabel is om ze te houden. Terecht hebben enkele woordvoerders, de indieners en de minister de verwachting uitgesproken dat de productie zich zal gaan verplaatsen naar andere landen, als het verbod hier van kracht wordt. Er is gesproken over een uitwijk naar China en/of naar Denemarken. Is de minister bereid om in het belang van het welzijn van pelsdieren ook in die landen te gaan bepleiten dat de welzijnsmaatregelen op orde worden gemaakt? Denemarken lijkt er wat dat betreft iets beter voor te staan dan China. Is het mogelijk dat de minister ook in het belang van de nertsen bepleit dat er voldoende welzijnsmaatregelen worden genomen? Zo ja, hoe gaat hij dit vormgeven? Bij de behandeling in de Tweede Kamer viel het ons op dat er een motie is aangenomen waarin de regering wordt gevraagd, een Europees handelsverbod in pelsdieren te bevorderen. Is daar al concrete uitvoering aan gegeven?

Wij hebben van de minister begrepen dat hij met zoveel woorden heeft gezegd dat, als dit wetsvoorstel hier wordt aangenomen, het gebruikelijk is dat de wet van een contraseign zal worden voorzien, waarna ze zal worden gepubliceerd in het Staatsblad. Voor een snelle inwerkingtreding is het nodig om een ministeriële regeling op te stellen waarin wordt geregeld dat nertsenhouders het aantal moederdieren en vergunningen binnen vier weken melden. Immers, je moet weten wat de situatie is op het moment dat de wet is aangenomen, om te voorkomen dat je later in een situatie terechtkomt waarin allerlei zaken zich hebben ontwikkeld. Die regeling moet eigenlijk voor publicatie klaar zijn. Kan de minister toezeggen dat hij deze meest gevolgde route gaat volgen? We zijn benieuwd hoe de indieners de concrete inwerkingtreding van deze initiatiefwet zien en of zij ook onderschrijven wat ik net heb geschetst.

Ik wil nog even terugkomen op wat de heer Terpstra zei. Hij sprak me aan op de A van de Partij van de Arbeid. Ik heb aangegeven dat er niet alleen in onze fractie, maar ook in die van 50PLUS en D66 een behoorlijk pittige afweging is gemaakt: aan de ene kant financieel-economisch, aan de andere kant maatschappelijk en dierenwelzijn. In onze fracties is de nadruk komen te liggen op dierenwelzijn en maatschappelijk. Waarom? Een overgangstermijn van tien jaar? Ga er maar aan staan: als je daar niet genoeg aan hebt, dan weten we het ook niet meer. Er is een adequate overgangsregeling, er is flankerend beleid en last but not least hebben we buitengewoon veel vertrouwen in het ondernemerschap, en kijken we uit naar de nieuwe initiatieven, de nieuwe richtingen die deze ondernemers gaan inslaan.

*N

De heer **Koffeman** (PvdD): Voorzitter. Ik dank de initiatiefnemers en de minister heel hartelijk voor hun antwoorden in eerste termijn. De minister komt een groot compliment toe voor het feit dat hij zich

in zeer korte tijd het dossier zozeer eigen heeft gemaakt, tijdens deze onverwachte vervanging. Ook heel veel dank aan Christa van Velzen en Harm Evert Waalkens voor hun grote betrokkenheid.

Het debat van vandaag valt te duiden als een historische doorbraak. De discussie over het welzijn van dieren heeft vaak een lange aanloop nodig. In 1675 kwam het laten voortrekken van karren door honden en rekels ter discussie, maar een definitief landelijk verbod kwam pas begin negentiende eeuw. En ook het einde van de vossenfokkerij en de chinchillafokkerij vormden betekenisvolle doorbraken, net als het voornemen van de nieuwe regering om niet langer toe te staan dat wilde dieren in circussen optreden. Dat lijken kleine stapjes, maar we staan aan de vooravond van het verbinden van serieuze consequenties aan de morele blinde vlek die het gebrek aan dierenrechten zolang heeft gevormd.

Het debat van vandaag is belangrijk in dat proces. Ik dank de indieners daarvoor, en complimenteer ze daarmee. Samen moeten we in staat zijn tot het zetten van grote stappen op het gebied van dierenwelzijn. Het irrationele en emotionele verlangen van sommige mensen in de huid van anderen te willen kruipen, is niet meer van deze tijd. Net zo min als mensen in onze tijd nog zes generaties in dezelfde dierenvellen blijven rondlopen, zoals collega Holdijk zich dat nog kon herinneren. De laatste week is in dit huis de gewoonte aan het ontstaan de Paus aan te roepen als autoriteit op tal van gebieden. In dat kader is het misschien ook aardig om te horen wat de huidige Paus over de bio-industrie zegt: "Het benutten van dieren op een industriële wijze, zoals het dwangvoederen van ganzen zodat zij leververvetting krijgen voor de productie van foie gras, of kippen die zo dicht opeengepakt leven dat zij karikaturen van vogels worden, acht Benedictus een degradatie van levende wezens tot dingen. Benedictus meent dat dat in strijd is met de verantwoordelijkheid tussen schepselen onderling".

Ten aanzien van de overgangsregeling naar het pelsdierfokverbod vraag ik aan de minister hoe hij de termijn ziet die nodig is voor het maken van de AMvB rond de sloopregeling. Is de minister bereid toe te zeggen, tussen de inwerkingtreding van de wet en het finaliseren van de AMvB toch een moratorium in te stellen op elke vorm van uitbreiding van bestaande nertsenfokkerijen, zodat wij niet afhankelijk zijn van de aanname dat de capaciteit wel zal zijn benut, maar zeker kunnen weten dat elke uitbreiding zal worden gestopt? Tjeerd van Dekken van de PvdA aan de overkant heeft vorige week nog Kamervragen gesteld over een aangevraagde vergunning voor een nieuwe pelsdierfokkerij in Stevensbeek. Er zit natuurlijk een aantal aanvragen in de pijplijn. Het zou heel fijn zijn als de minister kan uitsluiten dat de bedrijven die die aanvragen hebben gedaan niet nog even snel in de laatste paar weken toch die vergunning bemachtigen en toch aan het uitbreiden slaan om daarvoor straks te worden gecompenseerd. Graag een reactie.

Sommige volksvertegenwoordigers kijken nog met gemengde gevoelens naar het respecteren

van de belangen van dieren. Hoewel koning Salomo al opmerkte dat de rechtvaardige goed voor zijn vee zorgt, vind dat advies nog lang niet overal navolging, ook niet in kringen waar de visie van Salomo op tal van andere punten wel wordt gedeeld. Maar ook wat dat betreft is er weinig nieuws onder de zon.

De filosoof Thomas Taylor uit Cambridge stelde dat als vrouwen vrijheden of rechten zouden krijgen, je logischerwijs ook dieren rechten zou moeten geven, want vrouwen hadden immers, net als dieren, geen ziel. Omdat het bespottelijk zou zijn om zielloze wezens rechten te geven, stond het buiten kijf dat je rechten voor vrouwen ook helemaal niet zou moeten willen. In het Britse Lagerhuis speelden dezelfde gevoelens toen bij de behandeling van een wet voor vrouwenkiesrecht werd gesteld: "Maar als wij vrouwen rechten gaan geven, wat is dan de volgende stap? Koeien, paarden, ezels, geiten?"

Toch hebben vrouwen die rechten gekregen en voor dieren hebben wij vandaag een belangrijke vervolgstap gezet in dezelfde richting.

De voorzitter: Dan zijn wij toe aan het antwoord in tweede termijn van de kant van de indieners en de regering. Ik verzoek ook de heren Van Gerven en Recourt en de minister om voor zover er nog vragen te beantwoorden zijn dat staccato te doen.

**

*N

De heer **Van Gerven:** Voorzitter. De indieners spreken hun dank uit voor het waardige debat dat heeft plaatsgevonden. De heer Kuiper memoreerde dat ook. Ik heb dat gevoel eveneens heel duidelijk, waarbij ik ook zeker namens de heer Recourt en de minister denk te spreken. Het is aan de overkant wel eens anders. Het valt mij op dat hier in ieder geval, hoe men ook denke over de Eerste Kamer, ruimte is voor het debat en voor diepgang. Dat valt te prijzen.

Ik heb begrepen dat de heer Holdijk niet meer in ons midden is. Ik citeer het Wetenschappelijk Instituut van de SGP: "Het is opmerkelijk dat God het wild gedierte en het vee apart en naar zijn aard geschapen heeft (Genesis 1:25). De domesticatie van nertsen vindt de SGP in strijd met de scheppingsorde". Ik haal dit citaat aan omdat dit dus toch een ethische notie is. Er is veel discussie over de welzijnsaspecten maar als wij kijken naar de ethische dimensie, dan vinden wij ook de SGP aan onze zijde. Dat was zo in het debat twee jaar geleden, toen wij voor het eerst hier stonden. Het leek nu een andere kant op te gaan maar volgens mij is dit toch echt het uitgangspunt van de SGP. Ik wil ook nog meegeven dat wij met onze tweede novelle eigenlijk de SGP ook verregaand tegemoetkomen omdat die in het rapport van het Wetenschappelijk Instituut uitgaat van een uitfasering in twintig jaar. Als wij de motie van Swilders-Rozendaal uit 1999 in ogenschouw nemen en als wij spreken over 2024 waarin de pelsdierfokkerij helemaal moet zijn gestopt, dan denk ik dat wij ook de SGP verregaand

tegemoetkomen. Wij hopen dat die fractie volgende week ook voor zal stemmen.

Dan nog even de kwestie van het buitenland en de ontwikkelingen aldaar. Wij hebben in de eerste termijn gezegd dat wij verwachten dat niet zozeer de productie zich naar het buitenland zal verplaatsen maar vooral het verbod. Laat ik dat nog iets preciseren. Natuurlijk zullen verscheidene ondernemers als zij hier niet meer mogen produceren naar het buitenland gaan. Dat hebben wij nu al gezien. Dat zal zeker gebeuren. Maar dat zal hooguit van tijdelijke aard zijn omdat wij verwachten dat de discussie als het verbod in Nederland een feit is onmiddellijk zal ontbranden in Denemarken, waar nu al een meerderheid van de bevolking zegt een verbod te willen. Ik denk dat er binnen een aantal jaren ook in Denemarken, de grootste producent, een verbod zal zijn. Als wij een aantal jaren verder zijn, zal dat verbod zich steeds verder uitbreiden en zal uiteindelijk datgene ontstaan wat wij hier in ieder geval in meerderheid willen, namelijk een verbod op de pelsdierhouderij.

Tot slot nog het punt van het ingaan van de wet. Wij hebben dat als volgt beoordeeld. Ik krijg ook graag een bevestiging van de minister of hij de zienswijze van de indieners onderschrijft, namelijk dat als de Kamer volgende week de wet zou aannemen, die dan nog voor het reces in de ministerraad wordt besproken en dat, als het kan, daar ook wordt besloten om die te contrasigneren. Dan zou de wet zo snel mogelijk van kracht kunnen worden, bijvoorbeeld aan het eind van dit jaar of begin volgend jaar. Met de opmerking dat dan wel de ministeriële regeling met betrekking tot de meldingsplicht op orde moet zijn, want er moet een regeling zijn waarin staat hoe de pelsdierhouders moeten melden hoeveel dieren zij hebben enzovoorts. In de wet is uitdrukkelijk beschreven hoe dat moet. Dat moet nog in een ministeriële regeling worden vormgegeven. Die moet klaar zijn als de wet ingaat.

Ten tweede hebben wij nog de Algemene Maatregel van Bestuur die moet worden uitgewerkt met betrekking tot de sloopregeling. Die kan separaat zijn beslag krijgen nadat de wet al in werking is getreden. Daarvoor kunnen wij dan de tijd nemen die nodig is. Dan komen wij ook tegemoet aan de uitdrukkelijke wens, ook van deze Kamer, dat er geen dieren meer bij komen en dat dat zo snel mogelijk wordt beëindigd. Deelt de minister de zienswijze van de indieners op dit punt?

Ik denk dat wij hiermee alle punten hebben behandeld. Wij zien uit naar de stemmingen van volgende week.

*N

Minister **Kamp:** Voorzitter. De heren Terpstra en Schaap hebben nog eens benadrukt dat zij graag een inhoudelijke behandeling in het kabinet willen van dit onderwerp, waarbij wij alle relevante punten op een rijtje zetten en daarbij dan ook betrekken wat gebruikelijk is voor een kabinet wanneer een initiatiefwetsvoorstel door beide Kamers is aangenomen. Op grond van dat complex zal er dan een besluit moeten worden genomen. Ik zeg dat

graag nog een keer toe. De heer Terpstra zei dat wij die hele afweging ook ter kennis moeten brengen van de Eerste Kamer. Ik zal bekijken hoe dat kan en wat daarvoor gebruikelijk is. Het is niet zo dat stukken die in de ministerraad worden behandeld vervolgens naar de Eerste Kamer worden gestuurd. Maar ik zal mij er even op oriënteren en dan doen wat daar gepast is.

Mevrouw Faber zegt dat zij graag wil dat er snel gehandeld wordt. Ook wil zij geen ongewenste ontwikkelingen in de tussenperiode. Laten we eens even kijken hoe lang die tussenperiode gaat duren. Ik ben van plan om zo snel mogelijk nadat er in dit huis een uitspraak is gedaan de zaak in het kabinet te brengen voor een zorgvuldige behandeling. Daarna zal het besluit van het kabinet ook aan het staatshoofd worden voorgelegd en vervolgens is het contraseign aan de orde. Ik denk aan een periode van enkele weken. In die enkele weken wil ik ook al de ministeriële regeling klaarmaken, zodat de pelsdierhouders zich kunnen aanmelden als zij gebruik willen maken van de overgangperiode van tien jaar. Dat moet dus ook gebeuren in die enkele weken. Onmiddellijk daarna is de wet van kracht. Dan hebben we even wat tijd om de AMvB voor de sloop te maken. Die moet er komen en daar zijn procedures voor; in antwoord op mevrouw Sylvester hebben we het al gehad over de voorhang. Het moet dan nog naar de Raad van State toe. Ik denk dat deze AMvB er medio 2013 kan zijn. Dat is ook vroeg genoeg daarvoor.

Ik heb al gezegd dat zodra de wet van kracht is, er volgens mij niet echt meer een probleem is, gezien vanuit de optiek van voorstanders van een verbod. Immers, alleen als je én op dit moment de kooien klaar hebt staan én een milieuvergunning hebt, én een deel van je ruimte niet hebt gebruikt, zou je nog wat kunnen doen. Daar kan geen groot lek zitten, gezien vanuit de optiek van de voorstanders en de initiatiefnemers.

Voor de periode van enkele weken zie ik ook geen probleem. Op dit moment kun je als je kooien en een milieuvergunning hebt, dieren in die kooien stoppen. Daar kan niemand iets aan doen. Om in die enkele weken uit te breiden, heb je echter een milieuvergunning mogelijk. Volgens mij is het praktisch onmogelijk om binnen enkele weken een milieuvergunning te krijgen. Daar zie ik dus ook geen lek, wederom gezien vanuit de optiek van de voorstanders. Ik heb dit punt al gewisseld met mevrouw Faber. Het is ook wat haar ertoe heeft gebracht om haar eerste termijn te formuleren zoals zij dat zojuist heeft gedaan.

De heer **Koffeman** (PvdD): Hoe wil de minister omgaan met bedrijven die op dit moment een vergunningsaanvraag hebben lopen die aan het einde van de pijplijn van de vergunningverlening zit? Ik bedoel dus gevallen waar de gemeente in de laatste paar weken nog spoed zou kunnen zetten, zoals in Stevensbeek, om nog net de vergunning te kunnen verlenen.

Minister **Kamp**: Ik zie geen mogelijkheid om daar nu in te grijpen. Gemeenten hebben hun eigen

verantwoordelijkheid op dat punt. Ik kan wel zeggen dat de oplossing die enkele Kamerleden, onder wie mevrouw Faber en de heer Koffeman zelf, suggereerden, namelijk een moratorium afkondigen, niet mogelijk is. Ik heb geen rechtsgrond om nu een moratorium af te kondigen. Wat wel kan, is een wetswijziging. Daarna kan ik dan een moratorium afkondigen. Ik hoef de leden echter niet te vertellen wat er allemaal nodig is voor een wetswijziging. Een moratorium is er dus niet. Binnen enkele weken zal de zaak zijn zoals ik net heb uiteengezet. Als er iets aan het einde van de pijplijn zit en er wordt volgens de regels een besluit genomen, heb ik geen mogelijkheid om daar voor te gaan liggen.

De heer De Lange, die ook sprak namens GroenLinks, had het ook over de tussenperiode. Ik hoop dat ik zijn vragen naar tevredenheid heb beantwoord.

De heer Smaling wil weten hoe het precies zit met de volgtijdelijkheid. Ik hoop dat ik dit duidelijk heb gemaakt. Het betekent zo snel mogelijk in het kabinet voor een zorgvuldige afweging. Aannemend dat er een besluit komt zoals dat door de meerderheid hier lijkt te worden gewenst, heb ik dan ondertussen al de ministeriële regeling gemaakt. Onmiddellijk daarna ga ik aan de AMvB voor de sloop beginnen. Dat is de volgtijdelijkheid die erin zit. Andere activiteiten hoef ik in dit verband niet te ondernemen, behalve dan een prenotificatie voor de steunmelding aan de Europese Commissie. Daarna heb ik ook nog een definitieve notificatie te doen. Ook daar zit de Raad van State nog een keer tussen. Dat kan ik echter allemaal doen nadat eerst de wet van kracht is geworden, aannemende dat zowel de Eerste Kamer als het kabinet daartoe besluit.

Mevrouw Sylvester wil dat ik aan China ga vertellen dat ze beter voor de pelsdieren moeten gaan zorgen. Ik heb tot nu nog niet het idee gekregen dat ik China kan overtuigen om beter voor pelsdieren te gaan zorgen. Ik denk echter dat dit een serieus bedoelde aanwijzing voor mij is van mevrouw Sylvester. Dat betekent dat ik mij daarop zal gaan oriënteren. Ik zal bekijken hoe het zit in andere landen en welke aanknopingspunten er in internationaal verband zijn om aandacht te vragen op wereldschaal voor dingen die wij in Nederland en in Europa belangrijk vinden. Op dit moment echter kan ik de verwachtingen voor de korte termijn van mevrouw Sylvester nog niet te hooggespannen laten zijn.

Ook heeft mevrouw Sylvester gevraagd om een Europees handelsverbod voor pelsdieren. Een handelsverbod van Nederland alleen is niet mogelijk, dat zou in strijd zijn met de regels van de Europese Unie voor de interne markt. Wat wel kan, is dat de Europese Unie tot iets dergelijks besluit, na een heel lange en zorgvuldige procedure. Er is echter geen enkel zicht op een meerderheid in Europa die dat op dit moment wil. Ik wil daar geen verwachting wekken. Bovendien lijkt het mij, maar dat moet ik nog verder uitzoeken, dat er op dit punt ook strijd is met het wereldhandelsverbod van de WTO. Je kunt daar niet zomaar op grond van ethische overwegingen een handelsverbod

invoeren. Ik zie op korte termijn dus nog niet zoiets gloren, maar ik denk dat er zeker een gelegenheid zal zijn om er in Europees verband eens over van gedachten te wisselen. Dat zal gebeuren en ik zal mij dan beraden op de Nederlandse inbreng daarbij. Daar zijn namelijk ook nog allerlei dingen over te zeggen. Vervolgens zal ik aan de Kamer terugkoppelen hoe deze zaak in Europa ligt.

De vragen van de heer Koffeman heb ik al beantwoord. Ik hoop dat dit voldoende is geweest. Dank u wel, mijnheer de voorzitter.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **voorzitter**: Ik dank de minister, de indieners en de ondersteuning van de indieners voor hun bijdrage vandaag aan dit debat.

Ik kom tot afhandeling van dit wetsvoorstel. Wenst een van de leden stemming over dit wetsvoorstel? Dat is het geval. Dan stemmen wij volgende week over dit initiatiefwetsvoorstel.

**

Sluiting 23.04 uur.

!Lijst van besluiten en ingekomen stukken!

*N

Lijst van besluiten:

De Voorzitter heeft na overleg met het College van Senioren besloten om de plenaire behandeling van het volgende wetsvoorstel te doen plaatsvinden op 17/18 december 2012:

Regels voor de opslag duurzame energie (Wet opslag duurzame energie) (33115).

Lijst van ingekomen stukken, met de door de Voorzitter ter zake gedane voorstellen:

1. de volgende door de Tweede Kamer der Staten-Generaal aangenomen wetsvoorstellen:

Regels inzake de verstrekking van subsidies door de Minister van Infrastructuur en Milieu (Kaderwet subsidies I en M) (32537);

Wijziging van de Invorderingswet 1990 (Wet uitstel van betaling exitheffingen) (33262);

Regels inzake het aanhouden van voorraden aardolieproducten (Wet voorraadvorming aardolieproducten 2012) (33357);

Wijziging van de Politiewet 2012 in verband met de positie van de korpschef en van de regioburgemeester alsmede enkele andere verbeteringen (33368);

Wijziging van onder meer de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek en de Wet studiefinanciering 2000 in verband met het intrekken van de langstudeerdersmaatregel (33452).

Deze wetsvoorstellen zullen in handen worden gesteld van de desbetreffende commissies;

2. de volgende regeringsmissives:

een, van de minister van Buitenlandse Zaken, houdende mededeling van het op 18 juni 2012 te Brussel tot stand gekomen Protocol tot wijziging van de Euromediterrane Luchtvaartovereenkomst tussen de Europese Gemeenschap en haar lidstaten, enerzijds, en het Koninkrijk Marokko, anderzijds, teneinde rekening te houden met de toetreding van de Republiek Bulgarije en Roemenië tot de Europese Unie (Trb. 2012, 167) (griffiennr. 151531);

een, van alsvoren, houdende mededeling van de op 28 augustus en 11 oktober 2012 te New York tot stand gekomen briefwisseling houdende een verdrag tussen de Regering van het Koninkrijk der Nederlanden en de Verenigde Naties inzake een CTED-bijeenkomst met betrekking tot de bevrizing van fondsen en andere bezittingen van individuen of entiteiten die betrokken zijn bij terroristische activiteiten, te Amsterdam van 22 t/m 24 oktober 2012 (Trb. 2012, 196) (griffiennr. 151730);

een, van alsvoren, houdende mededeling van de op 28 juni en 18 september 2012 te Kampala tot stand gekomen notawisseling houdende een verdrag tussen het Koninkrijk der Nederlanden en de Republiek Uganda betreffende de status van personeel van het Ministerie van Defensie van het Koninkrijk der Nederlanden, dat aanwezig zal zijn op het grondgebied van de Republiek Uganda voor multilaterale trainings- en opleidingsactiviteiten (Trb. 2012, 191) (griffiennr. 151732);

een, van alsvoren, houdende mededeling van de op 1 en 23 augustus 2012 te Wenen tot stand gekomen briefwisseling houdende een verdrag tussen de Regering van het Koninkrijk der Nederlanden en het Internationale Agentschap voor Atoomenergie (IAEA) inzake de gezamenlijke IAEA-JRC/EC technische bijeenkomst over "Assessment of Safety of Operating Nuclear Power Plants" te Petten, Nederland, van 3 tot 5 december 2012 (Trb. 2012, 166) (griffiennr. 151733);

een, van alsvoren, houdende mededeling van de op 13 en 21 augustus 2012 te Panama tot stand gekomen briefwisseling houdende een verdrag tot verlening van het verdrag tussen het Koninkrijk der Nederlanden en de Republiek Somalië betreffende de steun van Nederlandse strijdkrachten bij de bescherming van humanitaire hulp voor Somalië tegen piraterij (Trb. 2012, 158 herdruk) (griffiennr. 151734);

een, van alsvoren, ten geleide van het verslag van de Europese Raad van 22 en 23 november 2012 (griffiennr. 151702.01);

een, van alsvoren, ten geleide van twee fiches die werden opgesteld door de werkgroep Beoordeling Nieuwe Commissievoorstellen inzake o.a. Richtlijn radioapparatuur (griffiennr. 151736);

een, van alsvoren, ten geleide van de geannoteerde agenda van de Raad Algemene Zaken van 11 december 2012 (griffiennr. 151737);

een, van alsvoren, ten geleide van de aanvullende geannoteerde agenda Raad Algemene Zaken van 11 december 2012 (griffiennr. 151737.01);

een, van alsvoren, ten geleide van de geannoteerde agenda van de Raad Buitenlandse Zaken van 10 december 2012 (griffiennr. 151738);
een, van alsvoren, ten geleide van vijf fiches die werden opgesteld door de werkgroep Beoordeling Nieuwe Commissievoorstellen inzake o.a. Mededeling EU raamwerk online gokken (griffiennr. 151749);
een, van de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, ten geleide van rapporten Commissie onderzoek financiële problematiek Amarantis en Inspectie van het Onderwijs (griffiennr. 151750);
een, van de staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, ten geleide van een afschrift van een brief aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal inzake Besluit tot wijziging Inrichtingsbesluit WVO (BES) in verband met vakanties en andere dagen waarop geen onderwijs wordt verzorgd (griffiennr. 151717);
een, van alsvoren, ten geleide van het Werkprogramma AWT (griffiennr. 151716);
een, van de minister van Financiën, ten geleide van het verslag Eurogroep 26 november 2012 (griffiennr. 151739);
een, van de staatssecretaris van Infrastructuur en Milieu, ten geleide van het ontwerpbesluit derde tranche Activiteitenbesluit milieubeheer (griffiennr. 151728);
een, van de minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, inzake technische vormgeving verrekening overgangsregeling kapitaallasten tweedelijns curatieve ggz (griffiennr. 151721).

De Voorzitter stelt voor, deze missives voor kennisgeving aan te nemen. De bijlagen zijn neergelegd op de afdeling inhoudelijke ondersteuning ter inzage voor de leden;

3. de volgende missive:

een, van de Algemene Rekenkamer, ten geleide van een afschrift van een brief aan de Voorzitter van de Tweede Kamer van 29 november 2012 over webdossier Verantwoording internationale hulp (griffiennr. 151718).

De Voorzitter stelt voor, deze missive voor kennisgeving aan te nemen. De bijlage is neergelegd op de afdeling inhoudelijke ondersteuning ter inzage voor de leden;

4. de volgende geschriften:

een, van A.P.V. te H., inzake brandbrief wetgeving kinderalimentatie (griffiennr. 151742);
een, van P. en K.H. te S., inzake problemen met zijn natuursteenbedrijf (griffiennr. 151751).
Deze geschriften worden van belang geacht voor de leden van de vaste commissie voor Veiligheid en Justitie;
een, van J.B., inzake hiaat in de nieuwe wet uniformering loonbegrip (griffiennr. 151725);
een, van L.V., inzake levensloopregeling 2022 (griffiennr. 151677.01);
een, van K.W., inzake belastingheffing 2013 alleenstaanden met alleen AOW (griffiennr. 151677.05).

Deze geschriften worden van belang geacht voor de leden van de vaste commissie voor Financiën;
een, van R.H.v.d.P., inzake problematiek Beneluxtrein en Fyra (griffiennr. 151631.02).
Dit geschrift wordt van belang geacht voor de leden van de vaste commissie voor Infrastructuur, Milieu en Ruimtelijke Ordening;
een, van E.F., inzake pleegoudervoogdij (griffiennr. 149230.01).
Dit geschrift wordt van belang geacht voor de leden van de vaste commissie voor Volksgezondheid, Welzijn en Sport;
een, van F.O., inzake Colombiaanse moeder van drie Nederlandse kinderen wordt uitgezet (griffiennr. 151753);
een, van fam. G. te M., inzake verzoek om verblijf in Nederland (griffiennr. 151754);
een, van S.A. te D.H., inzake terugzending van echtgenoot naar Afghanistan (griffiennr. 151755).
Deze geschriften worden van belang geacht voor de leden van de vaste commissie voor Immigratie en Asiel/JBZ-Raad.

De Voorzitter stelt voor, deze geschriften voor kennisgeving aan te nemen.